

Miért éppen a bor?

*Rövid életét az ember
Csak bánattal élje?
Hajts ki, hajts ki örömemre
Szőlő venyigéje!
Gyöngye hajnalszín piroslik
Most az új levelkén:
Nedve csillogó, tüzes lész
Mint a déli napfény.*

*Ifjúságom gondtalan volt
S nem becsüle téged;
De most véled mindhalálig
Tartó frigyre lépek.
Hajlik a kor s kél az ember
Annyi búra, bajra!
- Amint vénül a fa, jobban
Szúr a tüske rajta.*

*A tavasznak nyár hevében
Fonnyad el virága;
Őszi dértől léssen a nyár
Gazdag lombja sárga:
Minden éket önfejéről
Bár az év letépett:
Mehagyá az aranyszemű
S rózsaszín gerézdét.*

*Fényes álmainkra gond jó,
A szív tette lobban;
Mindennel felhagy az ember
Végre kedvhagyottan.
S örömet ha semmiben már
Nem talál a jámbor:
A borongós ősze mégis
Marad – egy pohár bor.*

*Ritka seb, melyet begyógyít
A sors, aki vágta;
Ugy adá a bort, hogy abban
Lenne orvossága;
S bár a sebre ebben is csak
Rövid gyógyulás van:
Jól esik, hogy tartja édes
Meleg zsibbadásban.*

*Hajlik a kor, és borongva
Jó az est feléje!
Hajts ki, hajts ki örömemre
Szőlő venyigéje!
A bor lángja hogy derengjen
Az öreg bús kedvén,
Mint az alkony fellegén a
Rápirosló napfény.*

(Tompai Mihály: Szőlőhegyen – 1851)

*

Miért a szőlészet és a borászat? Milyen szerepe van a szőlőtermesztésnek és a borkészítésnek az egyetemes kultúrában és a mai ember életében? Milyen szerepe volt és van a régióban (Gömör-Kishontban, Szlovákia magyarok lakta régióiban, ill. egész Szlovákiában)? A „borkultúra“ több ezer éve szerves része az emberiség kultúrájának, és jelentős szerepe van az egyetemes kultúrtörténetben, de a gazdaságtörténetben is. Nem tudjuk pontosan, mikor és hol készítették először bort, mikor jelent meg az emberiség történetében. Szíria területén a régészek az i. e. 8. évezredből származó, borprésnek vélt leletet, Grúziában a 6. évezredből származó, bor tárolására szolgáló agyagkorsókat találtak, a 4. évezredben már Egyiptomban és Mezopotámiában is bizonyíthatóan készítették bort. Egyes történészek szerint az Egyiptomból történő borszállításnak (mai szóval borexportnak) köszönhető a modern közgazdaságtan alapjainak, a fizetési rendszereknek, a pénznek, szerződések fogalmának, a kereskedelemnek, sőt a mértékegységeknek a kialakulása is. Egyiptomból került a bor először Krétára, majd Görögországba, ahonnan a borral kapcsolatos, ma ismert legendáknak és mítoszoknak a többsége származik, ahol a „modern borkultúra“ kialakult, és ahol a bornak kiemelkedő szerepe volt a kultúra alakulásában, fejlődésében. A bor és istene tiszteletére tartott Dionüszoszi ünnepek jelentették pl. a színház bölcsőjét, de borral kapcsolatos mítoszok fűződnek a Nagy Medve, a kis Szíriusz, az Orion és a Skorpió csillagképhez is. A görögökkel jutott el a szőlő és a bor Szicíliába, Dél-Olaszországba és Dél-Franciaországba, innét a rómaiak közvetítésével Európa többi részébe, s itt alakult ki a mai értelemben vett „modern“ szőlőtermesztés, borkészítés és borfogyasztási kultúra. Közismert a bornak a Bibliában s ennek következtében a mai keresztény

és keresztyén vallásban betöltött szerepe. Ezek ismertetése nem lehet lapunk feladata, és az sem valószínű, hogy e téren különösebb újdonságokkal tudnánk szolgálni. Említésükkel csupán arra szeretnénk utalni, milyen jelentős kultúrtörténeti kérdéssről van szó, mekkorát téved, aki azt hiszi, hogy a borkultúrát (és a kulturált borfogyasztást) kézlegyintéssel el lehet intézni, vagy össze lehet keverni az alkoholizmussal. Számunkra több fontos, máig is részben, vagy teljesen megválaszolatlan kérdés lehet érdekes. Egyrészt a szőlőtermesztés és borkészítés hagyományai vidékünkön, szerepük a néprajzban, népi kultúrában, a régió szőlészeti és borászati lehetőségei, adottságai, ill. ezek kihasználtsága vagy kihasználatlanságának miéértje, a borkultúra és a kulturált borfogyasztás szerepe a mai ember életében stb.

A kulturált borfogyasztás ma reneszánszát éli Európában és a világban. Ezzel természetesen együtt jár a szőlőtermesztés és a minőségi borkészítés hatalmas fellendülése, gazdasági szerepének jelentős növekedése. Mostani témaválasztásunkkal szeretnénk felhívni a figyelmet a szőlő- és borkultúrának a reneszánszára, s a Gömörország profiljának megfelelően az ezzel kapcsolatos lokális adatok hiányos voltára (ösztönözve ezzel az ebben a témakörben végzendő kutatásokat). Emellett szeretnénk legalább röviden utalni arra, milyen lényeges változások történtek a magyarországi és a szlovákiai borászatban és szőlészetben 1989-et követően. Ennek kapcsán bemutatjuk a magyarországi borászat megújításának egyik vezéralakját, s családjának rövid történetét.

Vidékünk, tágabb régióknak szőlészetét és borászatát az elmúlt kb. 130 évben két hatalmas csapás érte: a filoxeravész és a szocialista mezőgazdasági termelés. A filoxéra a 19. század végén kiirtotta az itt levő szőlők túlnyomó többségét. Ezt a pusztítást csak kis (más kárpátmedencei szőlőtermő területekhez, nevesebb borvidékekhez képest sokkal kisebb) mértékben pótolták későbbi újratelepítésekkel. Nagyrészt ennek tudható be, hogy a ma közép-szlovákiai borvidéknek nevezett terület elsősorban Gömör-Kishont és Nógrád vármegyék területére eső részéről a szakirodalom mindenütt megjegyzi, hogy itt rejlenek a legnagyobb kihasználatlan lehetőségek. Ha belegondolunk egyes vidékeink talajösszetételébe (a szőlőtermesztésre kiváló vulkáni altalajok, a meszes talajok, lösz, agyag stb. előfordulása), egyes területek éghajlatába és fekvésébe (meleg, évi magas hőösszeggel és sok napsütéses órával rendelkező déli, délnyugati lejtők), ez a megállapítás érthetőnek, természetesnek, hihetőnek tűnik. A másik „károsító tényező”, a szocialista gazdaság, amely még a hagyományos, nemzetközi hírű borvidékeken is soha nem látott alacsony színvonalú, sokszor ihatatlan borokat produkált. Ennek oka egyrészt a mennyiségi mutatók bűvöletében élő szövetkezetek szőlőtermesztési módszereiben (teremjen minél több szőlő, tekintet nélkül a minőségre) és a szocialista nagyüzemeknek a szőlő jellegzetességeit, a minőségi borkészítés alapszabályait figyelmen kívül hagyó technológiájában keresendők. Európa (és a világ) szerencsésebb részében közben a szőlészet és borászat rohamosan fejlődött. A szőlészetben egyre nagyobb szerepet kapott a tudomány eredményeinek felhasználása: az alapos talaj-elemzésből kiindulva az adott területre legmegfelelőbb fajták és klónok kiválasztása, az egyre szigorúbb terméskorlátozás, aminek köszönhetően soha nem látott minőségű szőlőt termesztenek, a fajélesztők használata, a kóracél tartályokban történő erjesztés (reduktív borkészítés) stb. A minőségi borok és a szocialista borüzemek produktumai között a szakadék egyre mélyült.

Az igazság kedvéért meg kell említeni, hogy éppen szűkebb pátriánkban (az almágyi és sőregi szövetkezetben) a 80-as években történtek biztató kísérletek magasabb minőségű szőlő termesztésére és jobb minőségű borok készítésére, ezek azonban éppen a szocialista rendszer bukása után létrejött anarchikus időszakban érték dicstelen véget, mielőtt valódi eredményeket mutathattak volna föl. Az utóbbi években szerencsére egyre több az olyan próbálkozás, amely a minőségi borkészítést tűzi ki célul, és számos esetben már a kétségtelen, bár csupán kezdeti sikereknek is örülhetünk. A helyzetet bonyolítja, hogy mikorra a főntebb említett új technológiák eljutottak a honi borászatokba, több helyen már megkérdőjelezzük őket. Egyre inkább előtérbe kerül a termőterület különleges adottságainak kihasználására alapozó, terroireborászat, amely a fajtajelleg helyett a termőterület adottságaiból eredő egyediségre épít, a borkészítésben a külső beavatkozások minimalizálására törekvő (enzimek, fajélesztők, stabilizáló szerek használatát elvető) irányzatok. A szőlészetben egyre fontosabb szerepet kap a hozamkorlátozás (metszéssel és zöldszürettel), egyre többen kísérleteznek a vegyszerek (műtrágyák és permetezőszerek) elhagyásával, sőt az igen szigorú szabályokkal meghatározott biodinamikus termesztéssel is. Összeállításunkban szeretnénk röviden bemutatni néhány olyan borászt (borászatot) aki nálunk is kiemelkedő minőségű borok készítésének rögös, de csodálatos útját választotta.

Hizsnyan Géza

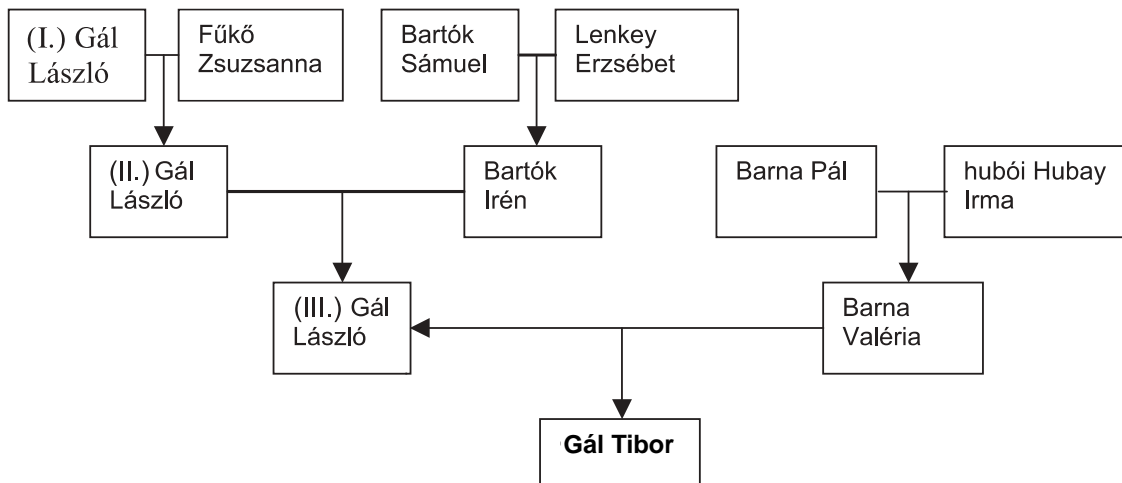
Hizsnyan Géza

Gömöri családtörténet – egy egri csúcsborász Putnokról

Hiába hangoztatják a szakemberek az egykori Gömör-Kishont vármegye területén rejlő szőlőtermesztési és borászati lehetőségeket, igazán nagy borok és borászatok (egyelőre?) nem születtek a régióban. Ha gömöri „csúcsbor” és „csúcsborász” egyelőre nincs is, a XX. század

egyik magyar csúcsborásza, a magyarországi posztoszocialista borászati megújulás egyik úttörője, szellemi vezére, meghatározó egyénisége, **Gál Tibor** Putnokon született. Gál borászati jelentőségén túl a család története nagyon tanulságos, mondhatjuk jellemző XX. századi gömör-kishonti kisnemesi családtörténet: A felmenők tősgyökeres gömöri kisnemesi családokból származnak. Az apai nagyapa a **szuhafői Gál** (korábban **Gaál**, az egykor Martonfárváról hozott feleség miatt **M. Gaál**ként megkülönböztetett) családból származott, s az ugyancsak **szuhafői Bartók** családból nősült. Ezen az ágon a dédanya (a dédapa, **Bartók Sámuel** felesége) **Lenkey Erzsébet** az 1848/49-es szabadságharc híres **Lenkey százados**ának rokona, a **sajólenkei Lenkey** család sarja. Gál Tibor édesanyja, **Barna Valéria** ugyan már szintén Szuhafőn született, ő azonban Gömör megye két ősrégi családjának, a **mellétei Bar**na és **hubói Hubay** családoknak a leszármazottja. (A családi viszonyokat a családfa-vázlattal igyekszünk áttekinthetővé tenni, az azonos nevű dédapát, nagyapát és édesapát I., II., III. Gál Lászlóként jelöltük és a továbbiakban így emlegetjük.) Az anyai nagyapa 7 évig a határon keresztül udvarolt Szuhafőről Naprágyra. A család később Kelemérré költözött. A II. világháború előtt kb. 30 ha-on gazdálkodtak, amihez még erdő is tartozott. 1939-ben az apai nagyapát (**II. Gál László**) besorozták, s csak 1947-ben tért haza az orosz hadifogságból. Az édesapa (**III. Gál László**) így 8 éves korától nagyapjával dolgozott a birtokon, s annak halála után, 16 évesen már egyedül vezette azt. A család természetesen az elsők között került föl a kuláklistára, és az államosításkor mindenüket elvették, a saját házukból is kiköltöztették őket. III. Gál László ekkor (18 évesen) jogosítványt szerzett, és 1992-ig gépkocsivezetőként dolgozott. Kivéve azt a 2 évet (1951–1953), amikor katonai

Részlet a családfáról

Az Év Borásza Díj • Hicsnyan Géza felvétele

szolgálatban, **Rákosi** munkaszolgálatosaként a Hortobágy csatornázásán dolgoztatták. Édesapja (II. Gál László) nem lépett be a TSZ-be, magánbirtokán gazdálkodott. Számptalan zaklatásnak volt kitéve, börtönbe is zárták (erről fia – aki éppen ekkor volt a hortobágyi munkaszolgálatban – a *Szabad Európa* rádióból értesült. A korra (annak erkölcsére) jellemző epizód, hogy (III.) Gál László 1956-ban a forradalom kitörésekor egy pártdelegáció sofőrjeként Bécsben volt. Ketten jöttek haza: a sofőr és a kísérő!

Az édesanya, Barna Valéria bejutott ugyan a műszaki főiskolára, de a falu tanácselnöke levelet írt az iskola vezetőségének, hogy a néphatalom ne taníttassa a kulákok gyerekeit, ezért eltanácsolták. Ózdra került hegesztőnek, később benzinkutasként dolgozott. Az 1956-os forradalom kitörésekor ő éppen Naprágyon volt rokonlátogatóban! Gál László és Barna Valéria 1957 novemberében kötöttek házasságot. 1958-ban született meg Putnokon fiuk, Gál Tibor. Gyermekkorától segédkezett a nagyszülők szőlőjében, akik a 60-as években egy kis pincét és présházat is vásároltak Putnokon. A családban hagyományos szeretet és tisztelet a természet és a termőföld iránt Tiborban is tovább élt. A pályaválasztás során eleinte az állatorvosi és erdészi hivatás vonzotta, végül a *Kertészeti Egyetemre* jelentkezett, borászatot tanulni. Az első évek elméleti tantárgyai nem igazán kötötték le a figyelmét, közben versenyszerűen sportolt is (az egyetem csapatával a BLASZ III. osztályban futballozott), így nem csoda, hogy a 3. év végén az üzemgazdász diploma megszerzése után nem került be a csak a legjobb tanulóknak fönntartott további két éves speciális képzésbe. Elment hát dolgozni az *Egervin* borászati nagyvállalathoz. Mivel a borászat komolyan érdekelt, immár nagyüzemi tapasztalattal a háta mögött, újra megkísérelte a továbbtanulást – ezúttal már sikerrel. 1983-ban végzett borászként a Kertészeti Egyetemen, s visszakerült Egerbe az Egervinhez. 1984-ben megnősült, 1985-ben megszületett első gyermekük, **Tibor**, majd 1986-ban **Zsombor**, 1989-ben **Veronika**, 1992-ben pedig **Anna**. Szemléletének fejlődésére nagy

hatással volt, hogy 3 évre Nagyrédére került. Itt ismerkedett meg a borászat „vállalkozói oldalával”, a borászat mint gazdasági tevékenység alapjaival is. Az Egervinhez már vezető beosztásba, a szakmai munkát irányító termelésirányító vezetőként került vissza. 1989-ben népmesébe illő esemény történt. Az Egervinnél látogatást tett **Antinori** márkai, Toszkána egyik híres borászatának, az *Ornellaia*-nak a tulajdonosa. Gál Tibor – mint ágazatvezető – kísérte, kalauzolta őt a vállalatnál, beszélgettek, s Antinori ennek a beszélgetésnek a végén meghívta őt dolgozni toszkánai borászatába. Először csak amolyan udvariassági formulának tartotta Antinori kérdését, hogy dolgozna-e nála, csak amikor egy hónap múlva telefonon hívták Toszkánából, hogy mikor lép be, akkor döbbsent rá, hogy fontos, sorsfordító döntés elé került: megmaradni a már biztos, de mégis csupán „kis magyar karrier” mellett, vagy belevágni az ismeretlenbe, egy esetleges „világhódítás” reményében. Gál Tibor, ha valamit csinált, mindig szívesen volna a lehető legjobban csinálni. Vonzotta a kihívás, bízott addig megszerzett tudásában, tapasztalatában, így hát nekivágott az ismeretlen világnak. A részletek ismeretése nem lehet ezen írás feladata, legyen elég annyi, ha nem is gondok és nehézségek nélkül, de a „kaland” teljes sikerrel zárult. Kiderült, hogy a magyar egyetem kítűnő elméleti alapokat adott, s az otthon szerzett tapasztalatok, az új iránti nyitottság, a külföldi módszerek megtanulása és alkotó továbbfejlesztése nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő szakemberré emelték. Az általa Ornellaiaiban készített *Sassicaia*-t a legnagyobb presztízsű amerikai borszaklap az év legjobb vörösborának választotta. A toszkánai sikerek nemzetközileg is ismertté tették Gál Tibor nevét. Egyszerre több lehetőséget kapott, és ő egyre többet vállalt. Egyszerre több neves borászatnak is volt tanácsadója: az **Antinori**-birtok mellett Toszkánában még a **Pellegrini**-, Friuliban a **Roncaia**-birtokon, 2000-tól ő irányította Dél-Afrikában a **Capaia**-birtok új telepítéseit és pincészetének kialakítását. Ezen kívül Magyarországon a *Bátaapáti Eurobor*, a *Pannonhalmi Apátság Pincészet*, a *Gundel Pincészet* tanácsadója, szakmai irányítója volt.

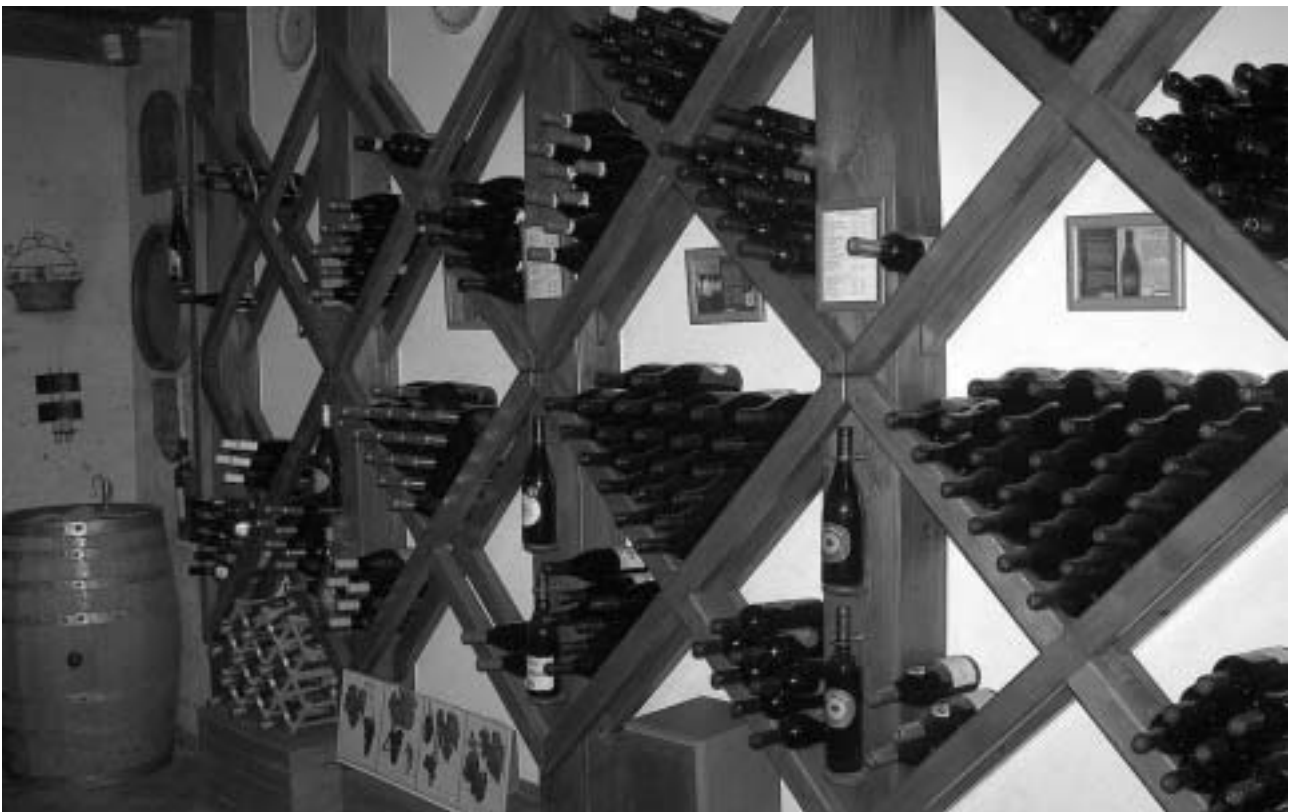
Gál-borok • Hízsnyan Géza felvétele

Közben saját vállalkozásait is elindította: Egerben Antinori unokabátyjával, **Inciza** márkival alapított közös vállalatot, Nagygomboson **Szeremley Hubával** hozott létre közös birtokot. Létrehozta és fokozatosan bővítette családi vállalkozását, mely jelenleg 80-ha (ebből 60 ha termő) szőlővel rendelkezik. Gál Tibor a rendszerváltás után a magyar borászat újjászületésének egyik élharcosa lett. Kiemelkedő elméleti tudása és külföldi tapasztalatai alapján igyekezett megfogalmazni a magyar borászat átalakításának legfontosabb kérdéseit, feladatait, keresni a magyar borászat és ezen belül Eger helyét a világban, meghatározni az átalakítás és a folyamatos fejlődés stratégiáját.

Magyarországon eleinte sok gondolatát, tanácsát, elképzelését vitatták, az idő azonban legtöbbször őt igazolta. Immár hazai tevékenységének elismeréseként 1998-ban megkapta Az év borásza címet. Feladatait teljes intenzitással, hihetetlen munkabírással végezte. Elképesztően sokat vállalt, mintha érezte volna, hogy csak rövid idő adatik meg neki. 2005-ben élete delén, szakmai sikerei csúcán érte a halálos autóbaleset Dél-Afrikában.

Gál Tibor számára a borászat nem csupán szakma, hivatás, pénzkereseti forrás volt, több ennél. Talán túlzás nélkül állítható, hogy világnézet, filozófia is. *„A borászat a világ leképzése kicsiben. Én azt tartom, hogy a világ a borászaton keresztül egyszerűbben értelmezhető, mint más modelleken. [...] Éppen a bor az a médium, amin keresztül meg lehet mutatni a közembereknek az élet igazi szépségét. Ezt a magas kvalitást a 18. századig igazán csak a magyarok tudták megtapasztalni. Azután a hatalmas eszmék és a világméretű bűnözők nagy csatáiban elveszett az élet igazi értelme. És egészen a múlt század nyolcvanas éveig kellett várnunk arra, hogy megjelenjenek a nagy borok, a rafinált finomságok.“*

Tehetsége a gömöri ősök génjeiből öröklődött át, tőlük tanulta a termőföld szeretetét, tiszteletét, a szőlő és bor iránti megbecsülést. Sikereivel, hatalmas munkájával szeretett volna valamit visszahozni, kárpótolni abból, amit nagyszülei és szülei ellen elkövetett a rendszer. Sikereit a nagyszülők közül a nagymamák érték meg, ők érezhettek valamiféle „kárpótlást“ a sorstól, mely a rajtuk elkövetett igazságtalanságok után az unokának adatott meg.

Gál-kóstolóterem • Hízsnyan Géza felvétele

B. Kovács István

A szőlőművelés múltjából a Vály-völgyön

A szőlőművelés helyi gyökereit kutatva a 15/16. század fordulójáig tudunk visszamenni, bár a kezdetek nyilván ettől is korábbiak. Alsóvály határában 1498-ban említenek egy *Pwztazelew* (= Pusztaszőlő) nevű helyet. A 16. századtól megszorodnak a szőlőművelésre utaló helynevek. Nézzük sorjában!

Alsóvály: 1571: *Fewlsew zewle* (= Felső szőlő); 1639: *Poka szőlő*.

Bikszög: 1663: *Farkas hegy*.

Felsővály: 1618: *Palánk szeőlő*; 1672: *Ember hegy*; 1674: *Veres hegy*; 1694: *Csenke*; 1772: *Czímer*.

Mihályfalva: 1578: *Gathazewlew* (= Gátha szőlő); *Kyl-sózewle* (= Kilső szőlő); 1622: *Nagi zeüleő hegi* (= Nagy szőlő hegy); 1586: *Fewzes* (= Füzes) rész a *Beleő hegyen*.

A szőlőművelésre vonatkozó történeti adataink másik csoportját a bordézmára vonatkozó kimutatások képezik. Ezek segítségével a 16. század közepétől a 18. századig terjedően tájékozódhatunk a Vály-völgyön folyó bortermelés méreteiről. Pontosabban: csupán a jobbágyok által termelt, dézsmaköteles bormennyiségről! A nemesi falvak bortermeléséről nincsenek korabeli adataink. Biztos azonban, hogy mennyiségben nem maradtak el a jobbágyok termelésétől. Az adatokból kitűnik, hogy a két Kálósa határában ekkortájt még jelentős szőlőművelés folyt.

Év	Kálósa	Alsóvály	Felsővály
1565	368	-	338
1567	784	365	150
1571	396	131	113
1572	746	253	240
1576	211	69	71
1599	38	46	27
1610	41	49	-
1617	275	127	-
1630	290	150	-
1636	31	42	-
1661	5	2	-

Az adatok csöbörben értendők
1 csöbör = 41 liter

A 16. század végétől a termelés erőteljesen visszaesett. Ennek hátterében az éghajlati feltételek esetleges átmeneti rosszabbodása mellett a török hódoltság alatti, nehezebb életkörülmények gyaníthatók.

Gyakori tárgya a bor a leánynegyedeknek is. **Forgon Antal** ilyen címen 1560 körül **Kisfaludy Sebestyénnek** egy hordó bort ad 5 forint értékben. A 17. század végén **Forgon Zsigmond** ugyancsak leánynegyedben 12 forintot és egy átalag (= 67, 14–75,54 l) bort fizetett. A helyi szőlőműveléshez kapcsolódik az alsóvályiak levele 1702-ből. Ebben kötelezték magukat, hogy a **Szatmári-Király Jánostól** kapott kölcsön fejében annak felsóvályi szőlőjé-

ben „*az üdőnek a javán Szent Margit Asszony napig (július 13.) annyi munkást adunk, valamikor az eő kegyelme embere fogja kívánni*“. Felsővály kataszterében 1715-ben 9 kapás szőlőt említenek, Alsóvályban 1715-ben 5, 1720-ban 10 kapás kiterjedésű volt a művelt szőlőterület. Az 1731. évi nemesi összeíráskor Felsővályban 5 taksás nemes birtokában 1-1 akó (= 53,72 l) bort találtak, míg Alsóvályban a **Kalás** familia két tagjának birtokában 6 akó bor volt. Hangsúlyozni kell azonban, hogy az említettek a helybeli köznemesség legszegényebb rétegét képviselték. **Fényes Elek** azt írja Alsóvályról, hogy „*szőlőhegyén termett bora enyhíti szárazsági dalú torkukat*“. (A szerző előzőleg arra utal, hogy a helyi, csekély vízhozamú patakra telepített malomban „*nyomorgó molnárnak esőerti dala lehanguzik egészen a Sajóvize folyamáig*“.)

A szőlőtermesztés hagyományaira még a ma élő idős emberek is emlékeznek, bár inkább már csak szüleik és nagyszüleik elbeszélésére, semmint saját tapasztalataikra hagyatkozhatnak. Elbeszélésük szerint a 19. század második felében fehér borokat készítettek a Felsővályban honos szőlőfajtákból. Ez utóbbiak: *Jánycsecsű*, *Kecskecsöcsű*, *Körteállású*, *Pataki*, *Hárslevelű*, *Kossuth Lajos*. Az egyetlen piros szőlő a *Bógár* volt. Kisebb mennyiségben direkttermő fajták (pl. *Otelló*) is meghonosodtak a nemes szőlők mellett. Ennek termését aszalva elrakták télre, illetve egy részéből bort készítettek, és karácsonykor, jutányos áron a cselédség vásárolta meg.

A szőlőhegyeken ásott pincékben folyt a szőlő feldolgozása és a bornak a tárolása. A hegyoldalakon átlagosan 15–24m² alapterületű, a tereptől függően 2-2,5 m mély pincét ástak. Falait tölgyfa gerendákból készítették ún. zsilipelt technikával (a helyi szóhasználatban: *ravásos*) falnak nevezik). A tetejét durván faragott fákkal fedték le, majd földet szórtak rá. Az ajtaját *rekeszfővel* és lakattal biztosították be. A pincék nyomai a *Csenkében* ma is láthatók.

A puttonyba szedett szőlőt a *taposó zsákba* öntötték, amely aztán a fából faragott *lugzó kád*ba került. A zsák bekötetlen száját a gazda fogta és ő (esetleg a család más felnőtt férfitagja) taposta ki meztláb a szőlőlevet. A must hordókba került, amelyek a földre helyezett gerendákon, az ún. *gadvárokon* álltak. Századunk elején ez az eljárás annyiban bővült, hogy a már kitaposott törkölyt egy nagy fapréshen kipréselték. Ebből víz hozzáadásával készült a *löre*. A szüretet multság követte valamelyik háznál, ahová a férfiak bort, az asszonyok kalácsot vittek.

A ma élő idős vályiak meggyőződéssel állítják, hogy valamikor a Csenke szőlőben termelt bor volt a leghíresebb egész Gömörben. Van is ennek a vélekedésnek némi alapja, mivel **Bél Mátyás** azt írja Felsővályról, hogy „*nagyon dicsérik továbbá az itteni szőlőskerteket is, részint fekvésük alkalmatossága, részint pedig a bor kitűnősége miatt*“.

A 19. század végén bekövetkezett nagy filoxeravész követően a szőlőművelés jelentősége megcsappant. Újbóli

meghonosítására a 19/20. század fordulóján a **Beélik**-uralomban került sor. Ekkor *Olaszrizlinget, Ezerjót, Csaszlát, Furmintot, Génovai zamatost* és *Gohért* telepítettek a határba. Mintegy félszázaddal később a szövetzeti gazdálkodás keretei közt folytatódott a szőlőművelés.

Szőlő hegyközségek a Vály völgyön

Az ismert agrárközösségek sorában sajátos hely illeti meg a szőlőbirtokosokat tömörítő hegyközségeket. Ez az intézmény teljes bizonyossággal csak Felsővályból ismert.

A *Csenke* nevű szőlőhegyen birtokos szőlősgazdák 1763. április 23-án hagyták jóvá a hegyközségi szabályzatot. Az alapszabályokat aláírók között négy *örökös* (= helybéli nemes), öt *sucessor* (= örökös), három *árendátor* (= bérlő), továbbá két *dézmás szőlős* (= jobbágy) található. Jogaik és kötelességeik azonban társadalmi helyzetüktől és szőlőjük nagyságától függetlenül azonosak.

A *Szőlő Hegy*, vagyis a hegyközség életét egy bizonyos számú tagból álló testület, a *Szőlős* irányította. Ennek élén a *Szőlő bíró* állt. A tisztséget a gazdák sorban viselték, mégpedig egy-egy esztendeig. Feladatai közé tartozott a *Szőlős* összehívása, erre a vidékieket is meghívni, a hozott döntésekről azokat is értesíteni, továbbá minden év Gergely napjára (március 12) az összes érintett szőlősgazda részvételével *Szőlős gyűlést* hirdetni. Ugyancsak az ő kötelessége volt a gyepekről és kapukról való gondoskodás és az erkölcsi felügyezés is.

A közgyűlésen az időszerű gazdálkodási és szervezési kérdéseken kívül megtárgyalták az időközben felmerült kihágási ügyeket is. A bíró tartozott beszámolni arról, „mitsoda kártevőket látott, akár ember, akár marha legyen” (5. pont). Nagyon lényeges és külön kiemelendő a 17. pont: „Midőn valaki valamely helytelen tselekedetére a Szőlőstől Convintáltatik (= rábizonyíttatik) vagy büntetetik, akár nemes, akár szabad ember vagy jobbágy legyen is az, annak törvényét ne legyen szabad sem Vármegye, sem helység, sem Ecclesia törvényére apelálni (= fellebbezni), hanem meg kell állani a Szőlős törvényen”. Bizonyosága ez a pont a szervezet autonóm, független voltának.

Felmerül, hogy vajon a Csenkén kívül volt-e más hegyközség is Felsővályban, netán egyebütt a völgyön? A 16-17. században Mihályfalván (*Beleő hegy*), Bikszögön (*Farkas hegy*) és Felsővályban (*Ember hegy, Veres hegy*) említettek a latin „promontorium” szóval szőlőhegyeket. Ezt a kifejezést a hegyközségekre is alkalmazták, önmagában azonban nem tekinthető elegendő bizonyítéknak (a Csenkét pl. nem említik ezen a néven). A lehetőség azonban fennáll. Majdnem biztosra vehető, hogy a Farkas-hegy szőlősgazdái is hegyközségi szervezetet alapítottak. 1832-ben **Simon Lukács** itteni szőlőlopási ügyét a szőlőgyűlésen tárgyalták első ízben, amint erre az egyháztanácsai jegyzőkönyv hangsúllyal utal. A ma élők is őrzik ennek emlékét. Elmondják, hogy valamikor nem volt szabad a *Farkas-hegyre* sem marhát behajtani, sem gyermeket bevinni. A néhai hegyközség utolsó bírójaként **Polgári Béni**t említik. Sajnos, a hegyközség iratanyaga eddig nem került elő.

A régiek emlékezete szerint a már 1618-ban is említett *Palánk szőlő* (ma: *Palánt kert*) is élő gyepevel volt körülkerítve és a két világháború között még *szergarast* kellett fizetni. Homályosan itt is emlékeztek egy testületre, amely a szőlővel törődött.

A Csenke szőlő hegyközségi szabályzata (1763)

„Anno Domini 1763 Die 23. Aprily (= április 23-án, az Úr 1763. évében) *Mi, alól meg írtak, Tekintetes Gömör Vármegyében, Felső Vályban lakosok, örökösök* (= nemesek), *sucessorok* (= örökösök, utódok), *Zálogosok és Dézmás Szőlősök* (= jobbágyok) *adjuk tudtára mindeneknek a kiknek illik: Hogy mi a Felső Vályi határban a Csenke nevű Szőlő hegyünket közönséges akarattól és végezésből ujabban fel fogván és egy Corpusban* (= egységben) *foglalván, Törvényes Szőlő Heggyé tettük, egészszen ujj gyepevel környül vettük, hogy marha elő és szabad mező ne legyen. Azon egy Corpusban levő Csenke nevű törvényes Szőlő Hegyünkről ilyen Törvényes articulusokat teszünk.*

Előszőr

1. *Hogy azon Csenke nevű Szőlő Hegynek a modo in posterum* (= mostantól a jövődőben) *mindenkoron Hittel meg esketett Törvényes Bírója legyen, aki mind a gyepekre, mind a határookra, mind a kártevőkre, akár marha, akár ember legyen, serényen vigyázzon, azokat hiti szerént, ha ollyast tapasztal, a Szőlősnek be adja, minden személy válogatás és tekintet nélkül.*

2. *A Szőlő Bíróság rend szerént megyen, akár Falusi, akár vidéki legyen. Ha pedig valaki nem akarná a Bíróságot fel vállalni, az is meg engettetik, hogy a Szőlősök közül valakit fogadjon, ha pedig nem találna senkit aki fel vállalná, maga tartozik esztendeig viselni. Ha pedig Vak merőségnek adná magát és fel nem vállalná, négy forint büntetése lészen, amellyet ha meg nem akarna adni, a gyepe belül levő Szőlőjéhez vagy jószágához mindenki mindenkoron hozzá nyúlhasson, ha pedig a négy forintot le tenné, a sor elébb megyen.*

3. *A Szőlő Bíró mikor valakinek a Szőlősök közül valamely baja vagon, tartozik akarkinek öszve gyűjteni a Szőlőst a hogy mikor, de úgy, hogy amelly fél a Szőlőst öszve gyűjteti, tartozik a Szőlősnek fél Forinttal.*

4. *A Szőlő Bíró tartozik a Vidékiekhez is el menni és a Szőlős akarattját hírré tenni és a gyűllésre azokat is invitálni (= meghívni) egy mértföldig.*

5. *A Szőlő Bíró mindenkor minden esztendőök Szent Gergely Napjára* (= március 12), *vagy két harmad Nappal előtte vagy utánna, tiszti szerént tartozik Szőlős Gyűlést hirdetni, a terminusát (= időpontját) előtte minden Szőlősnek hírt adván harmad nappal, akár falusi, akár vidéki legyen és azon Gyűllésen tartozik elől adni, mitsoda kártevőket látott, akár ember, akár marha legyen.*

6. *Mivel előszőr az egész Csenke Szőlő hegyet közönségesen vettük környül gyepevel, úgy ennek utána is közönségesen* (= együttesen) *tartozunk a gyepe erősíteni és jó karban tartani és a kik a Gyepeüllésre meg nem jelenhetnek, ha egyszer hírekkel vagon, és akarmely ok alatt el*

mulasztják, tartoznak vagy embert fogadni, vagy a napi számot a Szöllősnek meg adni.

7. Mikor valakinek a Bíró akar mely Szöllős Gyűlést tudtára ad és az a Gyűlést el mulasztja, ha otthon éri a hirdetés, tartozik egy napi számot a Szöllősnek büntetésül fizetni.

8. Mikor valamely Szöllősnek valamely baja vagyon, vagy határ iránt, vagy valamely gyümölcs fa iránt és az egész szöllőt fel revideáltattya (= felülvizsgálta), tartozik fél forinttal, ha pedig határ követ tetet, tartozik egy forinttal.

9. Mikor valamely Szöllősnek marhája kárban találta a gyepűn belül, ha ott vagyon a gazdája, tartozik egy forintot fizetni, ha pedig történetből (= véletlenül) tette a kárt, fél forintal tartozik a kártevő, de ha sok és el szenyvedhetetlen kárt tett, az kár meg betsültessék és a kártevőn firmáltassék (= behajtassék).

10. Mikor a szüretnek ideje vagyon, közönséges végezés tartassék és a szüret az egész hegyen egy időben mennyen véghez minden respectus (= tekintet) nélkül, az az Dezmásé és örökösé.

11. Szüreti alkalmatossággal egy hétig a Szöllők alján a Szöllősök marhái szabadon járhatnak és legelhetnek Nappal, de éjjel a kinek marhája ott tapasztaltatik, ha tsak nem történetből ment oda, egy-egy marhájér négy garasra büntetődik.

12. Midőn a szüret véghez megyen és a Bíró a kapukat be tsinálja és az egy hét is el telik, valaki maga marháját ott őrzi, akár éjjel, akár nappal, egy-egy marhától négy garasig büntetődik.

13. Midőn valamely tsapongó gyermeket lát a Szöllő bírő, tartozik fel tartani és ha a gyermek két esztendőn felül vagyon és valakinek kárt teszen, tartozik annak az Attya a Gyűléskor elől állítani és a Bíró által meg suproltatni (= vesszőzteni), vagy pedig két garason a veréstől meg váltani.

14. Hogy ha meg esne valamikor, hogy a gyepű fel osztatnék, ha valakinek gyepűje rossz lenne, ez azon gyepű miatt a marha valakinek kárt tenne, az az ember tartozik a kárt meg fizetni a mivel az ő gyepűjének rosszása miatt lett a kár.

15. Ezen Csenke nevű hegyen levő kapukat minden esztendőben meg kell vizsgálni és ha rossz valamelyik, közönségesen tartozunk újítani, mellyről aki elmaradna, négy garassal tartozik.

16. Mikor a takarodásnak ideje vagyon, a ki szekerrel át jár, a kapukat tartozik be tsinálni, mert ha miatta kárt vall valaki, a kárnak az árát tartozik be fizetni.

17. Midőn valaki valamely helytelen tselekedetére vagy kártételére a Szöllöstől Conviltaltatic (= felkerestetik) vagy büntettetik, akár nemes, akar szabad ember vagy jobbágy légyen is az, annak törvényét ne légyen szabad sem vármegye, sem Helység, sem Ecclesia (= egyház) törvényére apellálni (= fellebbezni), hanem meg kell állani a Szöllős törvényen. Ha pedig valaki vakmerőségre adná magát, annak ezen törvényünk szerént ez gyepűn belül levő jószágához szabadon nyúlhassunk és vagy gyümölcsből vagy egyéb árendájából a büntetést meg vehesse a

Szöllős, minden tekintet nélkül.

18. Akár határban, akár egyéb állapotban a Szöllős igazítást ha téssen azokról, kinek-kinek meg kell állani a mennyit az igazság hozza magával és azt is más fórumra nem lehet vinni. Mikor valaki a maga részét, szöllejét vagy gyümölcsét el akarná adni, tartozik elsősorban a Véreket, az után a közelebb levő szomszédokat véle meg kínálni és ha ezeknek nem tetszik magukhoz váltani, úgy aztat el adhattya.

Melly meg nevezett Articulusokat mi közönséges meggyezésből és akarattól végeztük, kik is így következenek:

Örökösök: **Nagy Zsigmond, Nagy Ferencz, Nagy László és Nagy János.**

Succesorok: **Balajti Gergely, Borbély Zsigmond, Katona Zsigmond, Kalas Péter, Nagy Mihály.**

Arendátorok: (= bérlők): **Tarjáni István, Kapitány István, Bor István** és akik a gyepűn belül bírnak, **Szabó György és Bedéts János** Uraimék közönségesen.

Appendix (= Függelék)

1. Mikor valaki, vagy valamely gyümölcs fán, vagy határ kövön egymással tusakodik, ezen törvényeink szerint erőssen meg tiltatik, hogy senki egymást a perlekedő felek közül se ne barmolja, se ne betstelenítse, sem helytelenül ne esküdjön, mert a kin meg tapasztaltatik vagy a Szöllős által, vagy Szöllő Bíró által a perlekedő személyek egy-egy rénes forintra büntettetnek.

2. Mikor valami uj Szöllősök ezen ősi Társaságunkba be akarnak állani, sok fáradságunkért, a mellyel a Gyepülésben és egyéb igazításban eddig tselekedtünk, tartoznak jó akarattal lenni és legalább négy garast fizetni.

3. Ha az egy hét el múlik is, azután is egy hétig még a Szöllősök marhái ott legelhetnek napkelettől fogva napnyugatig, de a bírő hiti szerint tartozik reá vigyázni, hogy kárt ne tehessenek. Ha pedig hajnalkor, vagy napalámenet után a bírő ott talál valakit marhával, jegyezze fel, két hetek után pedig a ki a gyepűn belől marhával találtatik, egy forintra büntetessék.

4. Ha valaki a gyepűn belől lopásban találtatik, ha szenyvedhető a lopás, a szöllősnek a lopásért büntetésül egy rénes forinttal tartozik. Ha pedig szenyvedhetetlen a kár, vagy pinczét törne valaki, vagy fákkal vinné a gyümölcsöt, ha az olyanra reá bizonyosodik a lopás, az olyan a kárt vallott embernek kárát fizesse meg, a Szöllősnek is három forintal tartozik. “

FORRÁS

Országos Levéltár, Forgón Lt., 1. csomó, 1. tétel, 104. szám

IRODALOM

Bél Mátyás

1992: Gömör vármegye leírása. Gömör néprajza XXXV. Debrecen

Fényes Elek

1851(1984): Magyarország geographiai szótára. Pest. A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének reprint kiadása

Faggyas István

A keleméri határ szőlős területei

Kelemér község jól termő szőlőiről a **Borovszky Samu** által szerkesztett *Gömör-Kishont vármegye* c. monográfiában is említés van. A szőlőföldeket kedvező fekvésük tette alkalmassá a bortermelésre. A hideg északi szélről védett szőlőhegyeken jól díszlettek a nemesebb szőlőfajták is. A délkeleti és déli fekvésű hegyoldaloknak csupán északi, erdős lejtőjét érte a *Gömör-Szepesi-érchegység* felől érkező hideg áramlat.

A falu közelében fekvő régi *Előhegyen* a szőlő egykori dézsmaszedője a **Pogány** család volt. A községtől mintegy 3 kilométer távolságra terült el a **Rhédeyek**, majd házasság révén a **Diószeghy** család szőlője, a *Dobos*. E szőlőterület nagy részét a földesurak önállóan műveltették, míg a szomszédságban lévő *Hajnal* és *Dugó* szőlőket a dézsmásgazdák dolgozták és szolgáltatták be a földesúri járandóságot a Rhédeyeknek, illetve a zádorfalvai nemeseknek.

A falusiak az előhegyi szőlőt csakhamar elnevezték *Kutyásnak*, mert a falu közelsége miatt a kutyák gyakori prédájává lett a szőlőtermés, de különösen a szőlő alsó végén telepített szilvások. A lehullott szilvát a földről a csapatokban járó kutyák éjnek idején felették, a szőlőtöskéket pedig össze-vissza gázolták. Ez a helyzet volt a bajok forrása a szőlőterület szétosztásának idején is, 1857-ben, amikor az úrbéres gazdák nem szívesen fogadták el az erre a területre eső osztott részeket. Csak az erőszaknak engedve váltak gazdájává e szőlőterületnek. Ezért kapta a dülő ezután az *Erőszaki* szőlő nevet. A távolabbi, hegyoldalon fekvő *Dobos*, *Dugó* és *Hajnal* szőlő erdőtől is védett helyét szívesebben fogadták el az úrbéres gazdák, mert azok fölött már szervezettebb hegyközségi közösség működött, és jobb minőségű borokat is termettek ezek a hegyoldalak. Magasabb fekvésüknél fogva nem voltak úgy kitéve a fagyveszélynek, mint a mélyebb fekvésű, nyílt szántóterületek között elterülő, lankásabb *Erőszaki*. Ezeket a szőlőterületeket külön védte a határt övező széles erdősáv, amely karéjszerűen délnek fordulva felfogta az északi szeleket.

Az ugaros gazdálkodású termelési mód megszűnte után, a változatosabb növénytermesztés kialakulásával a szőlők ápolására és gondozására már nem fektettek súlyt a gazdák. Épp csak annyi területet hagytak meg szőlővel beültetve, aminek a termése biztosította a család szükségletét. Inkább a gyümölcsös részeket, különösen a szilvásokat hagyták meg. A betelepített szőlőparcellák alsó és felső vége mindenhol gyümölcsfákkal volt beültetve. Különösen kedvelték a nagyszemű *veresszilvát* és *fehérszilvát*, mivel mindkét fajta igen bő termő, s gyümölcse alkalmas pálinkafőzésre. Szívesen termelték még a birsalmát, amit a téli étkezéshez, a babfőzelék és a bableves ízesítéséhez használtak fel.

Szívesen fogyasztották kenyérral a korán érő *bódi* szilvát és a magvaváló *siváló* szilvát. Eladásra termelték a

nagyszemű *ringló* szilvát. Egy-egy diófát is ültettek a gyümölcsös részbe. A barackfákat ritka lombzatuk miatt a szőlőtöskék közé, középre telepítették. A ribizli és *büszke* (egres) a szőlőparcella középső részére került, talajkötő növénynek. A szőlőt övező garádokba ültették a *vadszilvafát* (kókényt), amely sűrű, tövises, igazi védősövényt biztosított a szőlőhegynek. A sövény közelében az igénytelenebb, de édes, kisszemű termést adó *markulya* szilvafák nőttek. Az igen édes *duranci* szilvát egyes családok már télire befőzték, de *sivákló* és *besztercei* szilvával együtt inkább lekvárfőzésre használták fel. A jó aszalt szilvát a besztercei és markulya fajtákból készítették. A második világháború után, amikor faluhelyen is jobbára a sört kedvelték meg az emberek, háttérbe szorult a bortermelés. Kelemérben a háború utáni években a szüret egykori szerepét átvette egy időre a szilva hordóba szedése és a pálinkafőzés.

A szőlős területeket Kelemérben nem táblának vagy parcellának, hanem *darabnak* nevezték. 150 ölig egy *kis darab*, 150–300 ölig *egy darab*, 300 öltől fölfelé *jókora darab* szőlőről beszéltek, amit már *tábla szőlőnek* is hívtak.

A XVIII. századi, valamint a XIX–XX. század fordulójáról származó iratok és egyházi jegyzőkönyvek tudósítanak a régi és a századvégi újraéledő szőlőművelésről. A filoxéra pusztítása utáni tespedést és bizonytalanságot felváltotta a Diószeghyek új szőlőtelepítési kísérlete a Doboson. E 15 holdas területet oltványszőlővel telepítették be. Szakszerű szénkénezzéssel kezelték a hordókat. Vincellért foglalkoztattak. Tehát a korszerű szőlőművelés jelentette Kelemérben is a filoxéra pusztítás után a megújulás kezdetét.

A **Diószeghy László**-féle szőlőgazdaság jó hatással volt a gazdák szőlőművelésére. A gazdaság sok segítséget nyújtott a szőlősgazdáknak, például oltványokkal látta el őket. A Diószeghyeknek a Doboson fekvő szőlőjében sajátították el a korszerű szőlőművelés fortélyait azok a szőlőmunkások, akik éveken át napszámban dolgoztak. A vincellértől megtanulták a vadalanysokba való oltást és más szakszerű munkák végzését.

A Diószeghy-féle szőlőgazdaságban külön területen telepítették az alanyvesszőket termő tökéket. Ezt látva a szőlősgazdák maguk is tartottak néhány alanytökét, a szőlőjük talajának leginkább megfelelő fajtát. A gazdaság szőlészetének szomszédságában voltak a gazdák szőlői. Ezért a tulajdonosok igyekeztek a gazdaságban bevált fajtákat meghonosítani. A filoxéra megjelenése előtt a keleméri Dobos-hegy színes borai – a mellékelt iratok másolatai szerint is – az ünnepi asztalok dicséret italai közé tartoztak. A múlt században Kelemért a jó bortermő helyek közé sorolták.

A szőlőtelepítés folyamatát Kelemérben három időszakra oszthatjuk fel a filoxéravész után:

- 1.) 1903–1920: amerikai fajta szőlőkkel való telepítés;

2.) 1925–1945: vegyes szőlőtermelés (oltvány és direkttermő);

3. 1946-tól napjainkig: az oltványszőlőkre való fokozatos áttérés időszaka.

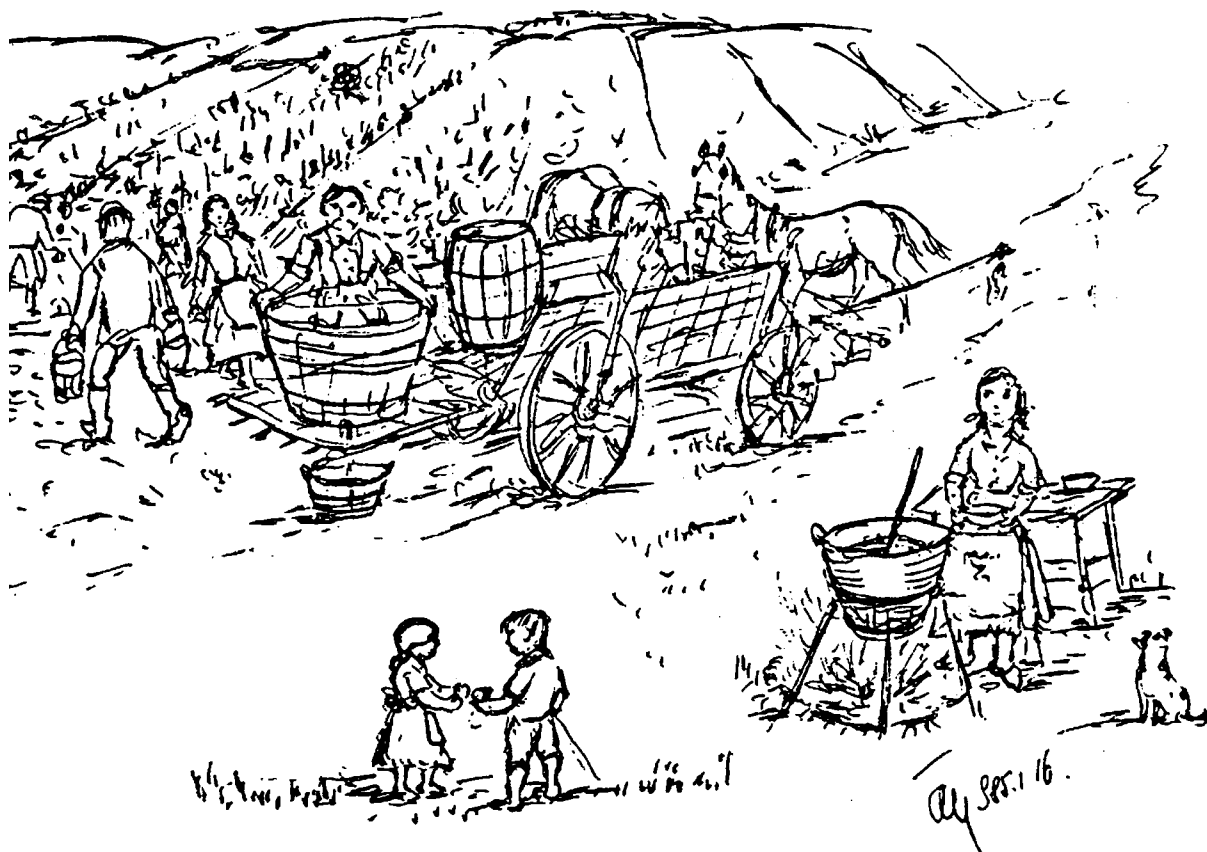
A Diószeghy-féle szőlőben (**Fükő László** 86 éves keleméri lakos elmondása szerint, aki sokat dolgozott fiatal korában a Diószeghyék szőlőjében) a Dobos-hegyen leginkább vörös bort adó szőlőket termeltek az első világháború végéig. Emlékezete szerint különösen kedvelték az *Oportót*, a *Kék Gohért* és a *Kék Kadarkát*. Sokat hallotta emlegetni a **Lipták** nevezetű vincellértől a *Piros Bakatort* és az *Ezerjót*. Hegyaljáról, a mezőzombori szőlőjükből hozták át és honosították meg a Diószeghyek az e talajt kedvelő *Polyhos* nevű fehér szőlőfajtát, amely igen bevált a szőlőhegyen. Termelték még a *Slankamenkát* és enivaló szőlőnek az agyagos helyre ültetett *Hárslevelűt*, a *Kecskecsesűt* és a *Fürimonyát*. Ezek a szőlőfajták kerültek át oltványszőlőként a parasztok szőlőjébe.

Az első világháború alatt, majd a világháborút követő években a Diószeghy-féle gazdaság nem sokat törődött a szőlőműveléssel. Kellő ápolás híján a Dobos szőlőtőkái nagyrészt elvadultak. 1919-ben a vincellérház és a borház felszerelésével együtt leégett, a szőlőbirtokos betegsége miatt azokat nem építtette fel. A szőlőt felverte a gaz, ez idő tájt a gazdaság csordája legelte az egykor virágzó szőlőterületet. A Dobos, a Dugó és a Hajnal szőlősgazdái a piros és fehér *Deleware*, *Izabella*, *Othello*, *Polyhos* és *Concordi* termesztéséről csak lassan tértek át a nemesebb

fajta szőlők telepítésére. A nemesebb fajtákat, mint a *Rizling*, *Ezerjő*, *Mézesfehér*, *Saszla*, *Hárslevelű* direkttermő borok javítására, csemege-szőlőként saját fogyasztásra vagy eladásra használták. A vegyes szőlőtermelés mellett keletkeztek a különféle borelnevezések. Így különböztették meg a silányabb borból és *Izabellából* készült un. *házi-bort*, az *Othellóból*, fehér és piros *Delewareből* készült igazi *szőlőbort*. A ritkán beérett nemesebb oltványszőlőkből készült jó minőségű bort már *oltvány borként* emlegették a szőlősgazdák.

A második világháború után, ha lassan is, de újra megindult a szőlők művelése. A földosztás izgalmai, a téves megalakulásának problémái elterelték ugyan a figyelmet e művelési ágról, mégis a szőlő volt az a földterület, ahol kétkezi munkával megkezdődhetett a föld hasznosítása. A háború után igavonó jószág alig maradt a faluban, ugyanakkor a paraszti birtokok területe a földosztás után megnövekedett, a bevetett területek viszont megművelés hiányában lecsökkentek. Az új gazdák jószágait összefogva kezdtek hozzá a szántóvető munkához. A Diószeghy-parlag szőlőjét felosztották, azonban csupán kaszálónak hasznosították, csak a gyümölcsös részen lévő fák hoztak némi hasznot az új tulajdonosoknak. A hegyközségi élet 1947-ben indult meg két szőlőhegyen. A Kutyás (Erőszaki) szőlőhegyen új telepítésű szőlők nem alakultak ki, a régieket sem újították fel. E szőlőhegyet jobbára gyümölcsfákkal telepítették be.

A Dobos-oldal, a Dugó és a Hajnal dűlőrészen kezdő-

Szőlőtaposás • Fagyvas István rajza

Szőlőhegy Ragályban • Czenthe Zoltán felvétele

dött meg újra a szőlőművelés. E szőlőhegyen a tulajdonosok, akik már ipari munkásokká váltak, megtakarított pénzüik egy részét szőlőtelepítésre fordították. A szőlőparcellákon egyre több a betelepített csemegeszőlő-tőkék száma. Kedvelték a *Sasza*, a *Mézesfehér*, az *Ezerjő*, a *Kecseksecsű* fajta szőlőket. Kevesebb sorban termelik már a direkttermőket, azonban termésüket a mai napig sem szüntették meg teljesen. Ma már a szőlőparcellák végén egymás után emelkednek a kisebb méretű, de ízléses kivitelű hétvégi házak.

A szüret

A szüretet a hegyközségi szokás szerint október 20-án tartották. Ha a szokásos napon elmaradt a szüret, akkor a szőlősgazdákat erről a *szőlőbíró* mindig értesítette. A hegyközségi törvény szigorúan előírta, hogy aki önkényesen végzi el szőlőjében a szőlőszedést, pénzbírságot fizet a közkasszába. A szüret előtt egy héttel minden szőlősgazda köteles volt a mezsgye mentén, továbbá a szőlőföld alsó és felső határánál a talajt felgereblyézni, hogy ellenőrizhető legyen, nehogy a tulajdonos vagy idegen személy a szüret előtt a szőlőbe lépjen. Az első világháború után mind gyakoribb volt a vasárnapi szüret. Ekkor szünt meg a naptár szerinti hagyományos szüreti nap.

A földesúri szőlőben – Fükő László adatközlő elmondása szerint – a szedés alkalmával nem volt szabad kenyéret fogyasztani. Ezt szigorúan ellenőrizte a vincellér, mert a puttonyba vagy vederbe esett kenyérdarab a hordóba kerülve zavarossá tette a mustot, s könnyen megromlott a bor. Ennek tapasztalatán szüreteléskor a gazdák

szőlőjében is mellőzték a szedés közbeni evést. A szüretelők együtt étkeztek, közösen fogyasztották el az alkalomra készült *gulyáslevest* vagy *bográcsost*. Szüretre többen vágtak juhot. E célra nevelték azokat a tavaszi báránnyokat, melyeket az urasági bacsóktól vettek vagy kaptak ajándékba. Ezek a jószágok szabadon mozogtak az udvarokban, csakhamar kezes báránnyá váltak, s hűségeen kísérték a mezőre járó házbelleket. A szüret idejére ezek a báránnyok szépen kifejlődtek. Az asszonyok kinn a szőlőben, szabad tűzön főztek. Ma már inkább odahaza készítik a szüreti ételeket, s kinn, a szabadban, alkalmas tűz helyen felmelegítik.

A szőlőlé kipréselésének általános módja volt a taposás. A jobbára piros fajta szőlőt zsákban taposták ki. Ez az egyszerű préselési mód csak a legutóbbi években szünt meg. A lábbal való taposást kint a szőlőben, míg a kisebb présekkel való sajtolást odahaza, a gazdasági udvarban, zárt helyen, csűrben vagy kocsiszímben végezték. Jó idő esetén a szőlő végében álló szekér leeresztett saroglyáját használták fel segédeszközként a taposáshoz. A hátsó saroglyát vízszintes állásba helyezték, a leeresztés után rögzítették. Az így lefektetett saroglyára tették a taposásra igénybe vett *lugzót*, úgy, hogy annak kifolyó nyílása a saroglya valamelyik keretének közepére esett. A keret alá került a dézsa, ebbe folyt a kitaposott must. A taposáshoz ritka szövésű szőrzsákot vagy kisebb, vékás, durva vászonzsákot használtak, amelyen könnyen átfolyt a szőlőlé. A ritka szövésű zsákban jobban tudta érzékelni a taposó a munkafolyamatot. A munka előtt ugyanúgy megmosták az asszonyok a taposó lábát, mint a káposzta feldolgozása

alkalmával. A kitaposott szőlő héját hordókba vagy vedrekbe gyűjtötték, majd odahaza a trágyadombra kiszórták, vagy a baromfit etették vele.

Gergely-napi hegyközségi ülések

Minden esztendő márciusában Gergely-nap táján tartotta meg a hegyközség az előljárók választását és a pásztorfogadást. Ekkor történt a hegyközségi bíró évi elszámoltatása.

A gazdák szoros számadásra vonták a bírót, megszámoskodtak, megszámolattak vele. A hegyközség élén álló személyt hol hegybírónak, hol hegyi bírónak, gondnoknak vagy direktornak, hol hegyközségi elnöknek neveztek. A hegybíró, a hitesek és a kisbíró választása, a pásztorfogadás s az elszámolás általában a Gergely-nap közeli vasárnap volt, rendszerint a hegyközségi bíró házábanál.

1903-ban Gergely napján, azután, hogy a szőlősöket a filoxeravész után újraterelítették, gyűltek először egybe a hegyközség szőlősgazdái. Erre az alkalomra **Csiszár Ferenc** hites lemásolta az 1800-ban, majd 1854-ben készült hegyközségi törvényt. Erre a napra elkészült az új hegyközségi szabályzat is. Csiszár Ferenc e másolási munkával forrásértékű anyagot mentett meg, mert az eredeti írás már elveszett. A régi hegyközségi szabályzat cikkelyei már a megváltozott viszonyok között nagyrészt elévültek, azoknak kiigazítására, módosítására volt szükség az új birtoklási viszonyok miatt.

Ezzel az ünnepi közgyűléssel vette kezdetét a keleméri Dobos és Dugó szőlőhegyen a hegyközségi élet, az újonnan megírt szabályzattal igazgatva: „Az új törvénnyel együtt szőlő kezd újonnan alakulni, 1903 évtől minden a maga tulajdonát ülteti, már megszűnt mint dézsma. Mindenek öröke a Szőlőhegy.“

Ez alkalommal feléledt a szokásos Gergely-napi közös italozás is. A szabályzat szerint: „Minden szőlősgazda tartozik minden év gergelyi gyűléskor a közös kasszában 4, azaz írva négy Fillért fizetni, a Járás javára fizetni azokat a jövőbeli békeséges együtt való társaság jó reménységben megelé. Vagy megisszák, mely járás pohárnak minden esztendőben Gergely napján leendő megitalát.“ [...] „A következő maradványoknak is emlékezetül Gyakorolni az 1903. évi akori szőlősgazdák emlékül meghagyják.“ [...] „Ezen törvény betartására Emlékül megcsapatak **Kemény Pál** 55 éves 6 bot. **Kis Gál László** 8 botal, **Berta Rási Lajos** 10 botal.“

Végezetül a törvényt másoló Csiszár Ferenc hites az alábbi köszöntéssel zárja a sorokat: „Éltesse az Isten és segítse a szőlős gazda közönségét. Adjon isten sok bort és köztünk békeséget az utódoknak is.“

*

„A Dobos és Hajnal nevezetű szőlők hegyközségi törvény szabálya 1903. év március 16-án

1ször

Minden szőlős Gazda tartozik minden év gergelyi gyűléskor a közös kasszában 4 az az írva négy Filért fizetni a

Járás poharra fizetni azokatt a jövőbeli békeséges együtt való társaság jó reménységben megelé. Vagy megisszák mely járás pohárnak minden esztendőben Gergely napján leendő megitalát.

A következő maradványoknak is emlékezetül Gyakorolni az 1903 évi akori szőlős gazdák emlékeül meghagyják.

Az alol írot törvénnyel együtt szőlő kezd újonan alakulni 1903 évtől, minden a magatulajdonát ültetti már megszűnt mind Dézsma, Mindének öröke a szőlőhegy.

1 ször

A Hegynek Pásztor Fogadása minden évben Gergely napján teszük egyik Gergely naptól a másikig. A pásztor köteles a kialkudot bérét minden szőlőben történt kárért Felelni és azt a kárszenvedőnek Megtéríteni és a hegyi bírónak bejelenteni.

2 szor

Ha valaki egyik a másik gyümölcs Fáját azon való termést vagy szőlőjét Megháborítaná vagy el lopná az A kárért 10 koronát a közkaszába Pedig 5 koronát fizet a hegy bírójának.

3 szor

Minden aki szőlőbe kutyával vagy báránnyal megy, mivel ezek kártevő állatok minden Báránnyal vagy kutyától két az az két koronát fizet büntetésül a közkaszába a hegy bírójának.

Ha valaki szarvasmarhával kárt Tene és a Pásztor bejelent minden darab marhától a kártértésen Felül 5 koronát fizet a hegy bírójának. Azon felül még a kárt megtéríti a kárszenvedőnek, a kerülőnek minden szarvasmarha behajtásér 1 egy korona járandóság a fáracságé hajtó pénz apróalattól 60 filér.

4 szer

Minden ember kinek gyermeke a szőlőben valakinek kárt tene A szüle köteles Gyermekeért a kárért megfizetni a gyermek pedig a hegyi bírák előtt 10 tíz botal Megcsapni figyelmeztetésül hogy a szőlőben többet ne lopjon.

5 ször

Ha Valaki szőlő bel birtoka iránt Valakivel ügyes bajos dolga léssen Azt először a hegyi előljáróság fogja Elintézni ha nem tudná az intézetet megteni akor Felső törvény elé tartozik mindenki köteles a rendes szőlő határját Megtartani és a gyepűt minden évben kijavítani mert a kinek Gyepűje rendben nem lesz mikor vizsgálódik, minden vizsgálat alkalmával büntetésül 40 filért térít a hegy bírójának közös kaszába.

6 szor

Őn szőlőnek vagy kártételnek megbecsülésekre a hegyi bírák Kiküldetnek azt akik körülvaló szőlő hegyeken való szokások szerint Fogják elintézni úgy mikor a szőlő Gyepűk Vizsgálatnak melynek minden esztendőben egy ne-

hányszor Megkel történi tartozik a szokás a ros z gyepűk büntetésében.

7 szer

Valaki a hegyi bírák elen Vagy kerülő elen feltámadnak vagy azokat megsértené 50 az ötven koronára Büntettesék ha valaki becstelenit Vagy fenyegeti 10 korona büntetésre marasztaltassék akár vidéki akár Helybeli személy válonegatás nélkül.

8 szor

A kerülőnek szüretnek idején úgy mindadig mindenkiére köteles gondot viselni mindadig míg a szüret Be nem végződött.

9 szer

Ha valakinek a hegyen szőlője Vagyon Minden személy választás nélkül Gyepűjét jól megcsinálja vagy megcsinálni köteleztesék úgy hogy azt ugyan A hegy Bírák a gyepű kerülésnek napját egy héttel előtte a Gazdáknak tuttára adván. Ha valaki gyepűje rosznak találtatván az azonnal megbüntettetik az Esztendőnek pedig több részében szüretnapig a gyepűk járása senkinek tudtára nem adatik hanem az akár mikor találtat neki hibásnak 40 filérvel büntettetik és ha valamely marha történetből a gyepű roszasága mijat által megy a kerítésen a gyepűnek a gazdája 1 az az egy koronát a marhának a tulajdonosa 2 az az két koronát büntetésül fizet a határozat szerint.

10 szer

A szőlő bírák kötelesek a szőlőben járó utakra felvigyázni hogy azok Alkalmatosak legyenek és ha úgy kívántattik hogy csinálni kel minden gazda köteles csinálni meni. Aki elmulasztja 40 filért fizet.

11 szer

Minden ember a szőlőjének Alján vagy Tettején gyümölcs fájait Tisztán tarcsa 3 korona büntetés alatt.

12 szer

A kerülőnek Télben nyárban szorgalmasan kel a szőlőhegyre vigyázni, hogy ha a mások szőlője közöt járna valami kóborló ember aki hasa körül vagy gyümölcs véget Vagy fa meg károsítása véget vagy éjel vagy napal rajta fogódik akár helység béli akár vidéki akár cseléd legyen ha mindenek nélkül ot jár is és megfoggják azt a hegy bírójához vigyék ha gyanús akor 2 koronára büntettesék.

13 szor

Ha a kerülők a szőlő hegyen meg Történt minden káról számolni nem tudnak a kár tévőt meg nem fogják a kárnak urát nem tud elől mutatni akor a kerülő köteles a kárért megfizetni.

14 szer

Senki gyepűjét egy lábujjal is kilyeb nemerészelve teni 6 korona Büntetés terhe alatt.

További rend és az hogy a hegyi bírák A szőlő közöti vízárók szükséges vízjárást a tulajdonossal úgy alkalmaztatni vagy vezetni hogy a szomszédnak kárt ne tegyen kártevő 4 koronát büntetést fizet.

A gyermekek Lopásokra nézve minden lopó gyermek 12 bottot kap az ember és aszony 6 korona Büntetést kap mit 8 nap alatt Bekel fizetni a szőlő bíróhoz. A szőlő kaput meg igazítani Vagy azt rendben a Pásztor köteles.

A pásztorbér

Egy felfektetett névjegyzéken a tulajdonosi hányad szerint lett szétosztva a pásztorbér. A századforduló idején még legkisebb mértékegységként, a természetbeni járandóság kifizetésénél az *icce* szerepel, nagyobb mértékegységként a *liter*, a *félvéka* és a *véka*. Később *mezsgyepénzt*, mint pénzárandóságot is vezettek a névjegyzék rovataiban. 1945 után a kötelező társadalombiztosítási járulék fizetése miatt a névjegyzéken az OTI-járulék összege is szerepelt, egy-egy személyre kivetve.

A természetbeni járandóságot kezdetben csak rozsban fizették. A tulajdonosra eső részelosztás szerint a pásztorbérként kivetett összegben szerepelt a hegyközség egyéb kiadása is. A pásztorbér kifizetett szegődmény után maradt összegből fizették a különböző természetű kiadást, pl. vásárolt anyagot kapu készítéséhez, lefolyó stb. A pásztorbért a szüret előtti vasárnapon kellett a pásztorbér kifizetni a szőlőhegyen.

A rozsjárandóság után változást jelentett a búzabeli fizetésre való áttérés, amikor a pásztor már a minőségileg is jobb terményféléből téstának való lisztet is kapott a malomban. Az egész éven át tartó felelősségteljes pásztorjárás nem volt arányban a fizetéssel, így jelent meg az eddigi termény járandóság mellett a mezsgyepénz fizetése. A mezsgyepénz fizetésének alapját az Erőszaki (Kutyás) szőlőben a kevésbé változó hosszú mezsgye képezte. Az alsó és felső parcella szélessége itt nem befolyásolta a mezsgyepénz megállapításának mértékét.

A régi, felső szőlőkben a hegyközség újjáalakulásakor a mezsgyepénz összegét a szőlőparcellák végének ölben mért nagysága szerint állapították meg. Ahány öl volt a parcella szélessége, annyi krajcár pénzbeli járandóságot fizetett a szőlő gazdája. A szőlőpásztor bére a személyét terhelő felelősséghez képest így is aránytalanul kicsi volt. Kommenciós levelek, bérlevelek és egyéb írásbeli megállapodások különösen hangsúlyozzák a felelősségét, mert a kerülőknek nemcsak gyümölcs- és szőlőérés idején, hanem egész évben különös figyelemmel kellett többször is körüljárni a szőlőhegyet. „A pásztor köteles nem csak nyáron, télen is gyakran kitekinteni a szőlőbe, de nem kitekinteni, hanem körül meni rajta.” (1940. év, Erőszaki szőlő). A kár a pásztor anyagilag sújtotta: „Köteles minden kárér felelni, amely kárt igazolni nem tudná, az a saját bérét terheli” (1931. év, Erőszaki szőlő). „Pásztor minden ojjan kárért felelős, melyet nem tud igazolni vagy is urát nem tuggyva adni becslés ugtyán pásztor megfogja fizetni” (1940. év, Erőszaki szőlő). A bér visszatartással romlott a viszony a gazdaközönség és a pásztor között.

A felszabadulás után ez az állapot meg is szűnt.

A természetbeni bér mellett a felszabadulás után helyet kap a pénzben fizetett bér és a társadalombiztosítási járulék fizetése. Állandó és biztonságos bérjövödelmet jelentett már a rendszerileg megállapított kollektív pásztorbér.

Kommenciós levél 1940-ből:

„Alulírott keleméri erőszaki szőlős gazdák átadják őrizet alá a következő bérér: 5 köből búza azaz öt köből búza bér. Minden gazda köteles 20 filér mezsgye pénz-fizetni az az húsz filért a pásztor minden ojan kárért felelős melyet nem tud igazolni vagyis urát nem tuggya adni becslés ügytán a pásztor megfogja fizetni.

A pásztor 1940. év Márczius 12től Márczius 12ig köteles nem csak nyáron télen is gyakran kitekinteni a szőlőbe de nem kitekinteni hanem körül meni rajta.

<i>Elóttünk</i>	<i>Elfogadom</i>
<i>Varga József s.k.</i>	<i>Veres Pál s.k.</i>
<i>Szala Pál s.k.</i>	
<i>Fürjes László s.k.</i>	

Bér levél:

Az 1946 évre alulírot elválatom az erőszak nevű szőlő hegynek megőrzését 6 az az hat köből búzáér és azért a bérért köteles minden körülmények között a szolgálatot teljesíteni és a károkért felelni hogy ha a tetest nem tuggya meg nevezni Szőlős gazdák kötelezik magokat ara hogy a

szüret végeztével a fent meg nevezet bért a szőlőpásztor-nak hiánytalanul ki szolgáltatásák.

Kelt 1946. Áp. 25 én.

*v. Veres László elnök s.k. Rási Bálint s.k.
szőlő pásztor“*

*Tanuk
Babus László s.k.
Doró László s.k.
Farkas Károly s.k.*

A pásztorbérek alakulása a felszabadulás után:

1948-ban	744 liter rozs,	társ. bizt. díj	140 Ft
1949-ben	230 liter búza	„	128 Ft
1961. II.22.	3.150 Ft	„	368 Ft
1964. II. 24.	3.200 Ft	„	368 Ft
1967. VI. 18.	3.200 Ft	„	368 Ft
1972.VII.30.	3.142 Ft	„	368 Ft

Az 1948 és 1972 közötti években már csak 4 hónapra terjedt ki a pásztor szolgálati ideje, megszűnt a szőlőt ért károkért az egész éven át tartó felelősség is.*

* A szerzőnek a Kelemér c. tanulmánykötében (Gömör Néprajza) megjelent közlése alapján. Szerkesztett, rövidített változat.

A putnoki szőlőhegy részlete • Bán Zoltán felvétele

Adám Sándor

Vallomásféle a tájról és a borról

Megtisztelő felkérésnek teszek eleget, amikor ezt a néhány sort papírra vetem.

Szaktudományon kívül két nagy érdeklődési köröm van: a vulkanológia és a szőlészet. Úgy gondolom, a két téma szorosan összefügg.

Szűkebb hazám, a Cseres-hegység Tájvédelmi Körzet két néprajzi tájegységre terjed ki: a Barkóságra és a Medvesaljára. Kimondhatatlanul gyönyörű, varázslatos táj, amelynek egyedülállóságát a tűzhányókkal, salakkúpokkal, maarokkal teletűzdelt homokos hegylábak adják. Az egykori Pannon-tenger üledékét képező homok hegylábak alkotják a terület nagy részét. Ezt törték át később a tűzhányók, aminek következményeként a homoktalajra vulkáni hamu és tufa szóródott szét. A lávafolyamok és a tűzhányók után letöredezett, leszakadt bazaltmaradványok, kőtengerek találhatók. A növényzet és állatvilág nagy része meglekvedelő, ún. xerotherm faj.

A szőlőt anyagcseréje és életfunkciói szorosan kapcsolják a környezetéhez. Aligha vitathatja bárki is, hogy az éghajlati tényezők mellett (pl. a fény- és hőmennyiség, a hőmérsékleti szélsőértékek, a csapadék stb.), elsősorban földtani, talajtani és geomorfológiai tényezők határozzák meg a szőlőtermésnek, mint alapanyagának, és a belőle készült bornak az értékét. A vázolt talajtani adottságok, alapvető természeti feltételek hallatán bármely borász nagy jövőt jósolna az itteni borászatnak.

Nagyon jól felismerték ezt őseink is, és ez megmutatkozik a faluszerkezetben éppúgy, mint a tájformálásban. Nem tudok olyan faluról a vidéken, ahol ne lennének borospincék, vagy családok által művelt szőlőskertek. A pincék nagy részét homokkőbe, itteni nevén *apoká*ba vájták. De található kővel és téglával burkolt, varázslatos pincék is. Ezeket érdemes lenne megőrizni és használni, mert nagyon nagy értéket képviselnek. A családok szőlősei nem voltak nagyok, lehetőségeiktől és tehetőségüktől függött. Többnyire a legjobb fekvésű területeken telepítettek szőlőket, amelyek szoros szomszédságban voltak egymással.

Ej, de szép is lehetett! Ha időm engedi, a szőlőben levő munka után néha bebarangolom őket, ami nagyon nagy élmény.

Képzletben látom az ott dolgozó embereket – ám a valóságban, sajnos, már csak az elárvult szőlőkarók látványa érint meg. A régi szőlők mind bakművelésűek voltak, amit aztán felváltott az új technológia. Egybefüggő nagy területeket alakítottak ki, volt ahol a parcellákat teraszosították.

Az egykori földműves szövetkezetek közül többen önálló szőlészeti ágazatot létesítettek. Gesztete, Détért és Jeszte határában 40 ha, Péterfala, Almágy és Ajnácskő határában 40 ha, Sőregen 300 ha kiterjedésű szőlős volt. Mindez azonban ma már lényegében a múlté, mivel a „bársonyos forradalom” után nem a fenntartást támogat-

ták anyagilag, hanem a szőlők felszámolását. Pedig nagyon karakteres borokat készítettek az itt szorgoskodó szőlészek, vincerékek. Például a matracsai bor szép hírnevet szerzett nem kevés budapesti étteremben is.

Szerencsére még akadnak a faluban, Détértben, akik ennek a területnek egy bizonyos részét művelik, s akiket ezért dicséret illet. Nagyon szép szőlőket ismerek még Serkében, Simonyiban, Ajnácskőn, Almágyban is. Akik ezeket megdolgozzák, nem a haszonért, hanem szívből teszik, ennek a szent növénynek élnek. Szerencsésnek mondhatom magam, hogy gyerekkoromban ráismertem a szőlészet szépségére, s ezáltal nekem, rimaszombatinak, egy új fejezet nyílt az életemben.

Falura költöztem, és a *Bencshegy* dűlőben van egy szép nagy szőlősünk. Megtalálhatók benne a *Chardonnay*, *Olaszrizling*, *Szentlőrinci*, *Zöld veltelíni*, *Tramini*, *Müller Thurgau*, *Merló* fajták. És amire büszke vagyok, és sokat remélek tőle: az egy csak magyar szőlőfajtából, „hungarikumokból” álló új telepítés.

Fontosnak tartom a szőlő egészségét, és boraimat nem a mennyiség, hanem a minőségi szempont irányába terelgetem.

Szeretném, ha a boraim kóstolásakor az emberek azt éreznék, amit én éreztem, amikor beleszerettem ebbe a tájba. Szeretném, ha éreznék a tűzhányók közelségét és a vadvirágok illatát. Örömmel töltene el, ha boraim egyediségét értékelnék, amit mindenkinek önmagukért ajánlok. Nagyon bízom abban, hogy ez a borvidék újraéled, és újra szüretelőktől lesznek hangosak a dűlők.

*„A bor férfi-dolog; csendesen kell beszélni róla.
Leghelyesebben egy pohár bor mellett.
Ha megöregszem, pincét akarok,
ezt már szilárdan elhatároztam.
Semmi mást nem akarok az élettől.
A pince helyét is kinéztem.
Gyalog járok majd ki,
s vigyázok, hogy a környékbeli,
bortermelők, gyümölcskertek tulajdonosai,
vincellérek ne tudjanak meg
semmi városi múltamról.
Ha megsegít a vaksi sors,
hetven éves koromra
tisztességes emberek a maguk világából való
tisztességes embernek tartanak majd,
tehát bortermelőnek,
valakinek, aki tudja, hol kell meghalni!”**

– vallom **Márai Sándorral**.

(Magyar borok, 1949).

* A Márai-szöveg tördelése: a szerző

Détértető – Kővágó. A talajt bazalttufa és tengeri üledék alkotja. Az előtérben elhagyott bakművelésű szőlő látható, a háttérben pedig szintén felhagyott teraszosított szőlős • Ádám Sándor felvétele

Még művelt szőlők Almásyban. Bazalt és tengeri üledék. A háttérben balra a Matracos tűzhányó, jobbra a Ragács tűzhányóból kiömlött Borkút • Ádám Sándor felvétele

Korcso László

Adalékok az ipolynyéki szőlőtermesztéshez

Ipolynyéket északnyugati, északi és keleti irányból magasabb hegyek veszik körül: a *Szeles-hegy* (384 m), az *Órhegy* (385 m), a *Kakas* (426 m), a *Huszárka* (233 m), a *Lektinc* (207 m), a nyéki templom pedig 187 méter magasságban fekszik. A jó klímának köszönhetően a nyékiek szőlőtermesztéssel is foglalkoztak.

A legrégebb feljegyzések szerint a *Papharasztja* a papok birtoka volt, és szőlőt termesztettek rajta. A jó ízű nemes szőlőt sorba elvetették, majd kiegyezték, később kikarózták. A régi öregek még emlékeztek rá. Mára csak az emlékei maradtak meg és a helyén található szilvafák, diófák,ogyoró stb.

Szőlőt termeltek (dugványoztak) a *Kőrében*, a *Katicán*, az *Órhegy* oldalában a *Zsobracon* (*Szibrid-Vesztőhegy*), a *Kutahegyen*, a *Nagyhegyen*, a *Bodanyban* stb. Ma már szőlők és pincék borítják a *Malomhegy*, *Órhegy*, *Kutyahegy*, *Nagyhegy*, *Bodany*, *Lektinc*, *Katica* stb. déli részét.

Nyéken régen csak nemes szőlőt termeltek. A nyéki bornak több mint 500 éves írásos emléke van. Az egri káptalan feljegyzéseiben már 1354-ben találkozunk a híres nyéki borral. Híre a későbbi időkben csak fokozódott. A török hódoltság korában a török basa Nyékről csak bort kívánt. Neki főleg a katicskai (katicai) bor ízlett, de ked-

velt volt a kőrei (kerői) bor és szőlő is.

Nyéken nem ismerték a magántermő szőlőt. Az 1870-es évek után pár év alatt a filoxéra kipusztította a nemes szőlőket. A szőlősgazdák tanácstalanok voltak, és nem mertek szőlőt ültetni. Később azonban a magántermő szőlőkhöz fordultak (*Otelló*, *Izabella*, *Delevaré*, *Noach* stb.). Ezeknek nem ártott a filoxéra, s nem kellett őket permetezni. Bujtatással, dugványozással szaporították. Boruk azonban meg sem közelítette a nemes szőlőkből készült borokat.

1905-ben azonban a nyéki plébános, **Tihanyi Endre** lett az oltványszőlő (oltott szőlő) meghonosítója. 1600 db oltványszőlőt hozatott. Ezek az ő szőlőjébe kerültek, 100-100 darabot pedig **Zsigmond Mihály** és **Korcso Marcel** ültetett ki. A nyéki szőlősgazdák azonban mégis a magántermő szőlőfajtákhoz ragaszkodtak. A második világháború alatt és után azonban rohamosan elterjed az oltványszőlő termesztése.

1952-ben a szövetkezetnek még kevés szőlője volt. **Ádám János** átadott a szövetkezetnek 1,5 ha szőlőt. A **Vidder**-féle szőlő csupán 86 ár volt. A *Sikere*zben 1954-ben 10 ha oltványszőlőt ültettek, de ez 3 év leforgása alatt teljesen elpusztult, mert munkaerőhiány miatt nem gondozták. 1962-ben a szövetkezet 8 ha szőlőt ültetett a *Leklincen* (*Olaszrizling*, *Zöldszilváni*, *Müller Thurgau*, *Leányka* stb.), 1693-ban 6 ha *Traminít* és *Fehér burgundit*, 1965-ben 5 ha, 1967-ben 37 ha zöld veltelinit, összesen 56 ha-t.

Pincék

A bornak azonban pince is kellett. A híres nemesi pincék rég elavultak. Híresebb pince volt a **Morvay Sándoré** (káptalan-féle pince), amelyben hosszú szekér is megfordulhatott, a **Fische** pincéje, a **Bugyiék**, a **Zsámbokrtyék**, amely állítólag el van falazva.

A régi öregek szerint az *Órhegy* oldala, ahol a szőlők és pincék vannak, tele van alagúttal. Mindezt én csak mondanak tartottam, de amikor felnőttem, én is elhittem: a **Fekete Márton** szőlőjénél több kocsi kövel és földdel kellett betömni a beszakadt üreget. Később **Petényi Ferenc** szőlője is leszakadt. A *Zsámbokrtyék* pincéje is több helyen beszakadt, és hosszú alagút vált láthatóvá a szőlők felé. Többen is panaszkodtak hasonlóra, s állítólag az alagutak egészen az *Órhegyig* húzódnak.

Ezek állítólag a tatárjárás és a török megszállás idejében épültek, amikor a lakosok élelmiszert, bort, ivóvizet stb. tároltak bennük, vagy oda menekültek. Az egyik pincéből át lehet menni a másikba.

A szőlő feldolgozása

Régen a szőlőt zsákokba rakták, majd a fakádakban *tépték*, *nyomták*, *verték* stb. A megmaradt cefrét vízzel felöntötték, és ebből lett a *csige* v. *csinger*, ami nyáron jó itóka.

Szőlőmetszőkésék (Nagyzellő) Ladóczky Vilmos gyűjteményéből • Gecse Attila felvétele

Később fából készített *sotó*val, préssel nyomták, de előbb ledarálták. Vagy pedig kádba *betépték*, leföldelték, s amikor már érett volt, pálinkát főztek belőle.

Segédeszközök, azok nevei

A szőlő ledarálásához használatos eszköz a *sotó* (prés), *daráló*. A szőlő, cefre leveréséhez *kalapácsot*, *fadugót*, *buckót* használtak. A kinyomott nedűt fahordókban, később üvegekben tárolták. A hordókat kikénezték. A hordó összefogásához vaspántot, elzárásához *csapszöveget* használtak. Mialatt a must forrt, nem volt szabad a pincékbe bemenni. Sok ember életét követelte a vigyázatlanság, a széndioxid belélegzése. A *kármentőt* a hordó elé teszik, hogy a bor szét ne folyjék. A hordókat *granolfára* helyezik, a rögzítést a *támaszfák* biztosítják.

Ma már nagy kiterjedésű szőlője van a szövethozatnak, de a nyéki lakosoknak is. Nem csak az alacsony tőkerendszerrel használják, hanem a magas művelésű kordont is. Ennek meghonosítója a múlt század végén **Koresog László** mérnök volt. Ez abban nyilvánul meg, hogy a szőlősorokba kb. 4 m magas betonoszlopokat ásnak, az oszlopokat dróttal kötik össze, s ezekhez rögzítik a tőkéből kinőtt két szál veszőt, amit jobbra és balra rögzítenek az első dróthoz. Egy veszőn csak 4-5 szemet hagynak. Ez igen megkönnyíti a művelést, permetezést, hegyelést, kötözést.

Szőlő Szelényben • Hízsnyan Géza felvétele

Borversenyek

Ipolynyéken többször volt borverseny. Ezek nyertesei:

Id. Koresog László – *Irsai Olivér* (ezüstérem, 1981), *Kékfrankos* (aranyérem, 1987), *Olaszrizling* (ezüstérem, 1984, aranyérem, 1991), *Kékfrankos* (ezüstérem, 1984), *Kék frankos* (ezüstérem, 1987).

Koresog László mérnök – *Zweigelt* (ezüstérem, 1985), *Müller Thurgau* (aranyérem, 1985), *Keverék I B* (ezüstérem, 1985), *Irsai Olivér* (ezüstérem, 1985).

Népköltészet

A szőlő régi ismeretét bizonyítja a népdalok, rigmusok, köszöntők sokasága. Nyéken általában a lakodalmat a szüret után tartották, amikor a bor kiforrt, vagy a mezőgazdasági munkák már szünetelnek.

Szürethez

*Ipolynyéki szőlő közepében
Megérett a ropogós cseresznye.
Olyan piros, mint a lecseppent vér,
Meghalok a régi szeretőmért.*

*Olyan legény akar hozzám járni,
Ki az ajtót nem tudja bezárni.
Majd megtudja, lesz még rá ideje,
Három évig leszek a szeretője.
Három évig leszek a szeretője,
Utána meg a kedves felesége.*

*Az ipolynyéki szőlőhegyen szüretelnek,
Az ipolynyéki lányok férjhez mennek,
Várj egy kicsit kedves kisangyalom,
Szüret után meg lesz majd a lakodalom.*

Borköszöntő

*Édes kis övegecském,
Neked leveszem a sövegecském.
Mert nem kérdeztem tőled, hol termettél,
Csakhogy a kezembe kerültél.
Té vagy a szőlőnek a leve,
Minden kedvünk töve.
Tudod, hogy velem is mit tettél?
Sárba, porba hevertettél.
De kijött már a szentencia,
Hogy mars az örök áristomba, a torkomba.
Amen.*

(Adatközlő: **Nagy Miska** bácsi, 1970)

Tóth Ferenc

A közép-szlovákiai borvidék múltja és jelene

Az ún. közép-szlovákiai borvidék az egykori Hont, Nógrád és Gömör vármegye területén található. Bár jelenleg nem tartozik a legismertebb és legjelentősebb szlovákiai borvidékekhez, a szőlőtermesztéshez remek feltételekkel rendelkezik. Jelenleg 2 502 ha regisztrált szőlőterülete van. Talaját túlnyomórészt vulkáni kőzetek határozzák meg, melyeket termékeny földréteg borít. Talajára az agyagos föld, éghajlatára a mérsékelt hőmérséklet és a viszonylag alacsony csapadékmennyiség jellemző. A legjobb minőségű területek a Korponai-hegység déli lejtőin és az Ipoly-medencében találhatók.

A szőlőtermesztés és borkészítés kezdetei vidékünkön a régmúltba nyúlnak vissza. Feltehetőleg már a kelták is termesztettek itt szőlőt és készítettek bort. Szélesebb körű elterjedését a Római Birodalom légióinak tulajdonítják és a 2–3. századra teszik. A 7–8. századból már szőlővel kapcsolatos régészeti leletek is előkerültek a Zsély község melletti ásatásokból (pl. szőlőfürtöt ábrázoló arany fülbevaló az itt feltárt avar sírokból).

A szőlők tulajdonosai a falvak lakói, a mezővárosok, bányavárosok és szabad királyi városok polgárai, az egyházak, a bányabirtokosok és a nemesek voltak.

1715-ben Zólyom vármegyében 4 községben 1 543 kapás* kiterjedésű szőlőterületet rögzítettek.

Hont vármegyében a szőlészet fejlődése szorosan összefüggött a helyi bányászat fejlődésével, a bányavállalkozók érdeklődtek a szőlőtermesztésre alkalmas földterületek iránt. Az első szőlővel kapcsolatos írásos emlék **II. Béla** királynak a bozóki bencés kolostort megalapító levele 1135-ből, mely egyben megerősíti a **Hont-Pázmány** nemzetségbeli **Lampert** ispánnak két szőlőterületre vonatkozó adományát egy bizonyos *Kukezu*-ban (egyések szerint a mai Kőkeszivel, mások szerint Dacsókeszivel azonosítható). Szebelléd község szőlőiről már 1219-ből van adat, Ipolyságról 1249-ből. Alsópalojtán 1558-ban történik említés a szőlőtermesztésről az esztergomi érsekségnek fizetett bortized és kilenced kapcsán. 1696-ban 115 kapás területről esik említés, 1720-ban 225 és 1796-ban már 806-ról. Az itteni bort jónak tartották, és adatok vannak szárított szőlő eladásáról is. Középpalojtán 1696-ban 40, 1715-ben 122, 1720-ban 159, 1769-ben 493 kapás szőlőt jegyeztek fel (ebben nincsenek benne a nemesi birtokok, melyeknek területét nem írták össze). Felsőpalojtán, ahol gyengébb minőségű borról történik említés, a következő területeket adják meg: 1696: 79 kapás, 1715: 106, 1720: 96, 1769 (a nemesi birtokokon kívül): 192. A 18. század elején, 1715-ben Hont vármegyében 51 községben jegyeztek fel szőlőket, összesen 9 666 kapás területen. **Fényes Elek** a 19. század derekán Inámnak „borral bővelkedő határ“-át emeli ki, Györkéről azt írja, „bora sok és jó“, Ságnak a szőlőhegye „derék és jó borral fizet“, Palásznak a bora „becses“, Csalomijáé „kapós“, Sze-

* kapás = egy napi munkával bekapálható szőlőterület, kb. 3,4–3,6 ár

lénynak „szőlőhegye nevezetes bort terem“, Szúdnak szintén „híres bortermő szőlőhegye“ van, az ösödi borról pedig azt jegyzi meg, hogy „legjobbnek tartatik a megyében“. A filoxeravészt követő újratelepítés eredményeként 1904-ben 1 596 hektár volt Hont vármegyében az összes szőlőterület, ebből 1 129 hektár jutott a termő szőlőkre. A feljegyzés szerint jó borokat termeltek egyebek közt Csalomiján, Apátiban és Paláston is. A szőlő jelentékeny hányadát gyümölcsként értékesítették Budapest és Bécs piacain.

Nógrádban **IV. Béla** a mai Poltár területén *Zelen* (= szőlő) területet adományozott. Az 1715. évi összeírás adatai szerint 31 községben 2 633 kapás szőlő volt. Bél Mátyás híres országleírásában Nógrád vármegyében legjobbnak a kürtösi és a galábocsi bort tartja. Fényes Elek Csalárról azt írja, „bora jó és kedves ízű“, Kiszellő kapcsán pedig azt jegyzi meg, „fő gazdagsága szőlőhegyében áll“. Fülekről viszont csak annyit jegyez meg, hogy „szőlőhegye sovány“. A **Borovszky**-féle vármegyei monográfia szerint a filoxerát megelőzően a megyében található szőlőterület 12 802 kataszteri** hold volt. Az újratelepítést követően a fehér borfajokból az *Ezerjő*, *Mézesfehér*, *Olaszrizling*, *Pirosdinka*, *Sárfehér*, *Bogdányi dinka*, *Juhfark*, *Zöldszilváni*, *Kövidinka* és *Muscat lunel*, a vörös borfajokból a *Kadarka*, *Oportó*, *Nagyburgundi*, *Merlot* és *Cabernet* volt a legelterjedtebb. A csemege-szőlőfajok közül a *Chasselas* fehér és piros fajtáit, a *Muskotály*nak több fajtát, néhány kemény húsú asztali fajt, a *Tökszőlőt* (aramon) termesztették.

Dél-Gömörben is, mint még sok borvidéken a filoxeravész előtt a domboldalak déli kitétségű, melegebb lejtőit szőlőültetvények uralták. Nem csak itt, de szerte az országban jellemző volt a vegyes gazdálkodás: a szőlősorok közé, vagy a parcellák szélére gyümölcsfákat ültettek védelmi céllal. A terület egykor híres volt szőlőiről (ennek emlékét őrzi a mai Gömör-szőlős neve is), a 19. században a filoxeravész után viszont megszűnt a szőlő piacra való termelése, már csak saját fogyasztásra ültették.

Gömör vármegyében legkorábbi írásos adataink Putnokról (1338-ban már szőlőket osztanak fel), Berzétékőrösről (1352-ből), Otrokocsról (1406-ből) és Alsóvályból (1498-ból) vannak. 1715-ben 13 községben 436, 1720-ban 469 kapás szőlőt jegyeztek fel a megyében. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ebben nem foglaltatnak benne a nemesi birtokú szőlőskertek. A XIX. század első felében az időközben Kis-Honttal bővült megye 598 781 holdnyi megművelt földjéből 830 holdon termesztettek szőlőt. A 18–19. századi táj és országleíró munkák közül a gömöri születésű **Magda Pál** azt írja, hogy „Bor legtöbb és legjobb Putnokon termesztetik; jó asztali bor a Ragályi is, a Keleméri, Zubogyi, Uza Panyiti, Rima Szombati, Hajnátskői“. A Balog-völgyön 7 településen (északról dél felé: Balog-

** katasztrális hold = 57,54 ár

pádár, Perjése, Alsó- és Felsőbalog, Uzapanyit, Cakó, Csíz) említenek ebben az időben szőlőművelést. A Turóc mentén Bejének „kedves ízű bor“-áról emlékezik meg **Vályi András, Fényes Elek** „jó fekvésű, 104 kapás szőlőhegyét“ emlegeti, de Zsórban és Rásban is voltak szőlősök. A Vály-völgyön Alsó- és Felsővályt emlegetik. A Sajó mentén (északról dél felé haladva) Jólész, a „kiváló fekvésű és nem alábbvaló termést hozó szőlői“-ről ismert Sajógömör, Hubó (98 kapás „szabad“, azaz nem jobbágyi birtoklású szőlejét említi Fényes Elek), Hanva, Kövecses, Sajókeszi és a 80 kapás szőlővel bíró Naprágy mellett kivált Putnokot emlegetik. Az utóbbiról azt írja Vályi András, hogy „sok és jó termést hozó szőlőskertjei vannak“. Fényes Elek a közbirtokosság által művelt 678 kapás szabad és 465 kapás „dézsmás“ (azaz: dézsmaköteles) szőleje mellett 210 kapás „majorsági“, tehát uradalmi és 604 kapás dézsmás szőlejét jegyzi fel. A Rima vize mentén Rimapálfalváról és Zeherjéről, illetve Felsőpokorágy és Felsőszkálnok egykori szőlőiről szólnak a híradások. A rimaszombati szőlőnek nem volt különösebb híre. Említik még a sídi szőlőt is. A Szuha-völgy szőlőtermesztését (Trízs – 240 kapás dézsmás, Ragály – 430 hold majorsági és 27 hold dézsmás, Zubogy, Poszoba / később: Gömör-szőlős – 240 kapás dézsmás, Kelemér – 92 kapás majorsági, 517 kapás dézsmás*) szinte mindenki felemlíti. Vályi András azt jegyzi meg, hogy az itteni bor „zamatát tekintve nagyon hasonlít a nagyhonti borhoz, amelyért jó árat fizetnek a bányavárosok“. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy szőlőt további települések határában is termesztettek (pl. Nemesradnót, Baraca...).

A 18–19. században sok szőlős tönkrement a bor értékesítési nehézségei miatt. A nagyon alacsony terméshozam okai a szárazságon kívül gyakran a nagy viharok és a túl sok eső volt. Ennek ellenére a szőlészet tovább terjedt és fejlődött. Sok községben, ahol az előző évszázadokban termesztettek szőlőt, később a szőlőtermesztés megszűnt.

Mint a múlt század elején megjelent vármegye-monográfia feljegyezte, „Gömörmegye szőlőterületét a filloxera teljesen tönkretette. Újabban azonban már igen szép telepítéseket találunk az ajnácskői, serkei és putnoki szőlőhegyeken“.

Az újratelepítés eredményeként **Beélik Iván** alsóvályi birtokán 16 holdon folytattak szőlőművelést, amelyről 10 métermázsa termést takarítottak be. **Hárslevelút, Furmintot** és **Gohért** termesztettek. **Bornemisza István** uzapanyiti birtokán 22 hold szőlőt, **Kadarkát, Fekete Gohért, Gyöngygohért** és **Hárslevelút** telepítettek. A **Coburgok** felsőbalogi gazdaságában 3 877 magyar hold** szőlő volt, de termesztettek szőlőt a nándori gazdaságban is. **Szent-Ivány Árpád** Sajógömörön 12 magyar holdra telepített szőlőt, Furmintot és Hárslevelút. **Serényi Béla** grófnak Putnokon 19 hold szőleje volt, Furmint, Rizling és Hárslevelű fajokkal. **Kemény Géza** báró Ajnácskőn 10 katasztális holdon termesztett szőlőt, s a mustot értékesítette. Rajtuk kívül Ifj. **Szabó Lászlónak** (Várgedén, 5 hold), **Szeyffert Antalnak** (Csomán, 2 hold) és **Ragályi-Balassa**

Ferencz bárónak (Ragály, 4 hold) szőlő volt az uradalomban, valamint a **Diószeghy** családnak (Kelemér, 10 hold parlagon) volt nagyobb szőleje.

A későbbi időkben a vizsgált terület szőlészetében és borászatában ugyanazok a tendenciák érvényesültek, mint Szlovákia más területein. 1960-ig általános stagnálás, ezt követően, 1990-ig folyamatos fejlődés.

A második világháború után a közép-szlovákiai borvidéken 8 körzetet alakítottak ki, 1 157 ha szőlővel. A *Szőlészeti és Borászati Kutatóintézet* által 1962-ben kidolgozott koncepció a közép-szlovákiai borvidéken a művelt szőlőterület nagyságát 11 körzetben 4 310 ha-ra kívánta emelni. Ezt azonban soha nem érték el. A felosztás 2 537 ha 1. osztályú és 1 740 ha 2. osztályú területet határozott meg. Az első kategóriába sorolta az Ipolynyéki, Ipolymenti, Füleki és Tornaljai körzetet, a második osztályba az Ipolysági, Kékkői és Rimaszombati körzeteket, és harmadosztályú besorolást kapott a Ledényalji, az Ipolykeszi és a Losonci körzet.

A szlovák Bortörvény (a szlovák parlament 332/96 számú törvénye) a közép-szlovákiai borvidéket 7 körzetre osztja. A legnagyobb kiterjedésű Kékkői az egész terület 37%-át teszi ki. A következő települések tartoznak ide: Alsósztrégova, Alsópalojta, Apátújfalu, Bussa, Csáb, Csálár, Ebeck, Felsősztrégova, Hartány, Ipolykér, Ipolyvarbó, Kiszellő, Középpalojta, Kürtösújfalu, Lukanénye, Nagykürtös, Nógrádszentpéter, Óvár, Príbel (Fehérkút), Szécsénykovácsi, Szklabonya, Tótygarmat, Zahora (Erdőmeg), Zavada (Érújfalu), Zsély.

Területileg ezt az Ipolyi körzet követi, a szőlőterület 18%-val, amely a következő településeket foglalja magába: Felsőtúr, Inám, Ipolybalog, Ipolyfödemes, Ipolyhídvég, Ipolykeszi, Ipolynagyfalu, Ipolyság, Ipolyszakállas, Ipolyvisk, Kiscsalomija, Nagycsalomija, Nagytúr, Palást, Százd, Tompa.

A 16%-ot kitevő Ipolynyéki körzet a következő településeket fogja össze: Dacsókeszi, Gyürki, Ipolynyék, Kelelye, Kókeszi, Szelény, Terbegec.

Tizenhét település, Bolgárom, Buzita, Csoma, Füle,

Prés Ladóczky Vilmos gyűjteményéből • Gecse Attila felvétele

* Az adatok Fényes Elek munkájából valók

** 1 magyar hold = 43,20 ár

Fülekkovácsi, Galsa, Ipolynagyfalva, Kálnó, Losonctamási, Nagydaróc, Panyidaróc, Perse, Pinc, Rátka, Sávoly, Sőreg és Vilke alkotja a 10 %-nyi Füleki körzetet.

A Honti körzet 8%-ot tesz ki, a következő településekkel: Alsórakonca, Drenó (Csábrágsomos), Gyűgy, Hontmarót (v. Apát- és Egyházmarót), Hontnémeti, Korpona, Ledény, Méznevélő, Ősöd, Teszér, Szebelléd, Szúd, Terény.

Huszonkét település határában található az összességében 6%-ot kitevő Gömöri körzet: Ajnácskő, Almágy, Balogfala, Bátka, Bellény, Détér, Fazekaszsaluzsány, Feléd, Jánosi, Jeszte, Magyarhegymeg, Osgyán, Pálfala, Péterfala, Rimaszombat, Serke, Simonyi, Szútor, Újbást, Tajti, Várgede, Vecseklő.

Az 5%-ot képező Tornaljai körzet az alábbi településekre terjed ki: Hubó, Kálósa, Kövecses, Méhi, Nagybalog, Sajógömör, Szentkirály, Tornalja, Vály.

Az új területi felosztás alapját is az összes körzet legjobb dűlői alkotják. A mai szőlőterületek így az 1962-es felosztásba sorolt területekhez közelítenek. A legutóbbi időben az új tudományos és műszaki ismereteket is felhasználják a borászatban. Ezeket az egykori Kékkői körzetben lévő kutatóintézetnek a szőlő agroökológiájáról és ökofiziológiájáról végzett kutatásaira alapozták. A makro- és mikroklíma szőlőre gyakorolt hatásának vizsgálata és az agroökológiai és ökofiziológiai kutatások igazolták a terület lehetőségeit kiváló minőségű és egyedi adottságokkal rendelkező szőlő termesztésére.

A szőlőterületek 94 százaléka jogi személyek kezelésében van. A magánszemélyek által művelt több száz szőlő, kevés kivételtől eltekintve 1 000 m²-nél kisebb. A fajta összetételben 77% fehér szőlő, főleg *Zöld veltelini*, *Pinot blanc*, *Olaszrizling* és *Rajnai rizling*. A 20%-nyi kékszőlőt elsősorban *Kékfrankos*, *Szentlőrinci* és *Cabernet sauvignon* képviseli, a 2% csemegeszőlő és 1% egyéb fajta pedig elsősorban direkt termő hibridet tartalmaz.

A szőlők életkora nagyon kedvezőtlen. 65%-uk 20 évnél idősebb, és az elmúlt 8 évben mindössze körülbelül 100 ha új szőlőt telepítettek. A szőlőtermesztés legtöbbet a 20. század 60–80-as éveiben fejlődött, ekkor ültették ki a ma meglévő szőlők 94%-át. Igaz, hogy a telepítés minőségében megmutatkozott a tapasztalat hiánya, különösen a nem hagyományos területeken. Az utóbbi rovására írható, hogy szőlőt telepítettek a hideg völgyekbe és 180 méter tengerszint alatti területekre is (Szentkirály, Rátka, Nagybalog, Ipolykeszi, Kis- és Nagycsalomija, Ipolynagyfalva stb.) ahol a szőlő évről évre megfagyott. A kezdetekkor szűk, kétsoros teraszos rendszerrel is telepítettek, közepes magas vezetéssel (Sajógömör, Bátka, Almágy, Sőreg, Pinc, Ipolykér, Ipolyvarbó stb.), ahol a talajelőkészítési munkákat az időhiány miatt nem volt lehetőség megfelelő színvonalon elvégezni (a telepítésre adott támogatást irreálisan rövid időpontok betartásához kötötték). A teraszok szélén, de a sorok között is már a telepítés utáni 3–5. évben újra megjelentek az előző növénytársulások, pl. akác, kőkényszilva, csipke, málna. Ezeket évről évre nehéz kézi munkával kell eltávolítani, mert a teraszok szélei munkagépekkel megközelíthetetlenek. A teraszok külső soraiban

a vízhiány okozott nagy károkat. A szövetkezetek, amelyek a rekultivációs munkákra, teraszok építésre és telepítésre sokszor 100%-os támogatást is kaptak, gyakran az ebből megtakarított pénzből éltek (tisztelt a kivételnek), a telepítésre kiszámlázott pénzt egyéb mezőgazdasági tevékenység finanszírozására használták. Ennek következtében a szőlészet sokszor veszteséges lett. A telepítésnél elkövetett hibák a terméshezamban jelentkeztek. A 80-as évektől telepítették a szőlőket, széles tőketávolsággal és magas kordonnal. A mennyiségi mutatók megőrzése érdekében jelentős mértékben beszűkült a fajtaválaszték. Az adott területek talaj- és éghajlati viszonyainak elemzésével, melyet a pozsonyi KVÚVV (Szőlészeti és Borászati Kutatóintézet) szakmai segítségével a Losonci, később a Nagykürtösi kutatóállomás munkatársainak bevonásával dolgoztak ki, a szőlőtermesztés minősége jelentősen javult. Ekkor kezdték a garantált fajtatisztaságú, szelektált szaporítóanyagok használatát. Ezen telepítések minőségét az elért magas és állandó terméshezamban is igazolta, amely biztosította a szőlőtermesztés gazdaságosságát. Gyakori volt a 7–12 tonnás hektárhozam. Ezekben az években a közép-szlovákiai terület nem csak önellátó volt bortermelésben, de az itt működő borüzemek jelentős mennyiségű bort exportáltak elsősorban Csehországba, de a nyugati országokba is (pl. a nényei szövetkezet, a nagykürtösi borüzem, a kassai borüzem rimaszombati vállalata). 1990 után a helyzet radikálisan megváltozott. Az elkövetkező 2 évben a vámmenteség lehetővé tette nagy mennyiségű külföldi bor behozatalát elsősorban Spanyolországból, Portugáliából, Ausztráliából és Argentínából, a szlovákiai borok rovására. Ennek következménye a borkészletek felhalmozódása lett. Radikálisan csökkent a kereslet a hazai szőlő iránt, ami a szőlő árának jelentős csökkenéséhez vezetett (a felvásárlási ár 4–6 Sk/kg-ra csökkent, és a szőlőtermesztők a pénzt sokszor 1–3 év késéssel kapták kézhez). Ez a tény, valamint a szőlőtermesztésre adott támogatás megszüntetése azt eredményezte, hogy a mezőgazdászok, elsősorban a már említett, nehezebben hozzáférhető területeken, elfordultak a szőlőtermesztéstől. Másik negatív tényező a műtrágyák, permetezőszerek árának nagymértékű emelkedése volt, miközben a szőlő felvásárlási ára a már említett alacsony szinten maradt. Ilyen körülmények között a szőlőtermesztés természetesen veszteséges lett. Kedvezőtlenül befolyásolták a szőlőket az 1993–94-es szárazságok, majd 1994–95-ben a szőlőbetegségek járványszerű előfordulása, ami összességében a szőlőtermő területek jelentős csökkenéséhez vezetett, a szőlők egy része ezen a területen megműveletlen maradt. A nagymértékű peronoszpóra- és lisztharmatfertőzés, valamint az 1998-as szüret alatti állandó esőzés és az ezt követő rothadás nagyban csökkentette nem csak a szőlőtermés mennyiségét, hanem minőségét is. Míg 1997-ben a közép-szlovákiai borvidéken 600 tonna szőlő felelt meg a minőségi bor készítésére, 1998-ban egyetlen kg sem! Sok kárt okozott a privatizáció is. Az úgynevezett újgazdák 3–4 év alatt tönkretették a bérbe vett területeket. Több száz hektár, azelőtt

gyönyörű szőlőterület pusztult el. Tisztelet azoknak, akik a visszakapott, bérbe vett vagy megvásárolt szőlőkről becsülettel, magas szakmai színvonalon gondoskodnak.

Hadd említsek legalább néhány községet, ahol máig példásan gondoskodnak a szőlőről, és mindent megtesznek a megmaradt területek megmentésére. Ilyenek Vály, Felsősztrégova, Nagykürtös, Bussa, Pribel, Csáb, Nénye, Dacsókeszi, Szelény, Terbegec, Ipolynyék, Szete, Palást, Ipolyszakállas, Szelléd, Alsóakonca, Terény és mások. Ezek azok a községek, ahol a szőlészetnek sokéves hagyományai vannak, ahol az emberek megszokták a szőlőben végzett nehéz munkát, és nélküle nem tudják elképzelni az életüket.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a közép-szlovákiai borvidéken a szőlészet és borászat helyzete súlyos, és nehéz elképzelni, hogy ebből a helyzetből saját erejéből kilábalhasson. A szlovák mezőgazdasági minisztérium az utóbbi években számos intézkedést hozott a szlovák szőlészet támogatására. Sajnos a szőlészet és borászat fejlődéséről 1994-ben elfogadott koncepció, mely feltételezte a meglévő szőlőterületek stabilizálását és a gazdasági hanyatlás megállítását, nem hozta meg a várt eredményt. Pedig ennek az ágazatnak a fejlesztése hozzájárulhatna az ezen a vidéken még mindig magas munkanélküliség csökkentéséhez. A szőlészetről és borászatról szóló 332/96-os számú törvény és a hozzá kapcsolódó rendeletek hivatottak biztosítani a szőlészet további folyamatos fejlődését, mint a természeti, kulturális és történelmi örökség részét, és biztosítani a magas minőségű borok készítésének feltételeit. A mezőgazdasági minisztérium 26/2004 számú, a szőlőterületek restrukturalizálásának nemzeti tervezete nagy segítséget nyújt a szőlőterületeket felújítani kívánó, a szőlőtermesztést a mai kor modern lehetőségeihez és követelményeihez alakítani kívánó gazdáknak. A tervben megadott feltételeket teljesítő gazdáknak Pozsony megyében a költségek 50%-át, a többi megyében 75%-át megtérítik. 2005-ben elkészült az új bortörvény is (182/2005 sz.).

A mezőgazdasági minisztérium 2007-ben adta ki az integrált szőlőtermesztésről szóló rendeletét, amely szintén a minőségi és ökológiai szempontokat is figyelembe vevő szőlőtermesztést hivatott támogatni. A rendeletben meghatározott feltételeket teljesítők (csak engedélyezett környezetbarát vegyszerek használata, legalább minden második sor gyepesítése, részvétel a kórokozók előfordulását figyelő szignalizációs rendszerben stb.) hektáronként 18 000 Sk támogatást igényelhetnek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bél Mátyás

1992: Gömör vármegye leírása. Gömör néprajza XXXV. Debrecen

Borovszky Samu (szerk.)

é.n. (1904): 1909: Magyarország vármegyéi és városai. Gömör és Kishont vármegye. Budapest

1909: Magyarország vármegyéi és városai. Nógrád vármegye. Budapest é.n.: Magyarország vármegyéi és városai. Hont vármegye. Budapest

Fényes Elek

1851(1984): Magyarország geographiai szótára. Pest. A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének reprint kiadása

B. Kovács István

1991: A vály-völgyi népelet történelmi rajza. In: Vály-völgy. Népművészeti könyvtár 1., Pozsony-Rimaszombat-Felsővály, 33-108. o.

Magda Pál

1819: Magyarország és a határ őrző katonaság vidékeinek legújabb statisztikai és geographiai leírása. Pest

Tóth Ferenc

2003: A szőlő minőségi termesztésének meghatározó tényezői a közép-szlovákiai borvidéken. Disszertációs munka, Nyitra

Vályi András

1796–1799: Magyar Országának leírása. I–III. kötet, Pest

Veres, A. – Hronský, Št. – Tóth F.

1999: A táji adottságok optimális kihasználása a szőlészet és borászat segítségével. VTP 27-19, Pozsony

Veres A. – Tóth F.

2000: A közép-szlovákiai borvidék potenciáljának kihasználása. Vinohrad, 2. sz., 28-29. o.

Borászatok

(Hizsnyan Géza összeállítás)

AGROVINO (Csáb), főborász: Czafik Sándor

A közép-szlovákiai borvidék egyik legdinamikusabban fejlődő borászata. A borvidéken belüli besorolása nem egyszerű: adminisztratív központja a Kékkői körzethez tartozó Csábon, pincéje és szőlőinek nagyobb része az Ipolynyéki körzethez tartozó Szécsénkén van. De nem a besorolás a lényeg. A pincészet 98 ha-on természet szőlőt, a termés kb. 85%-át eladják más borászatoknak, kb. 15%-át maguk dolgozzák föl. A fajtaösszetétel: *Zöld Veltelini, Pinot Blanc, Chardonnay, Piros Tramini, Devín*, ill. *Dornfelder, Kékfrankos* és *Cabernet Sauvignon*. Évi termelésük kb. 70 000 palack. A terméskorlátozással és a szüreti időpont gondos megválasztásával igyekeznek a legjobb minőségű szőlőt produkálni, melyekből a fehér borokat reduktív módszerrel, kóracél tartályban, szabályozott hőmérsékleten erjesztik, a vörösborokat új kishordóban (max. 3 éves, kétszer használt barrique-hordó) készítik. Boraik az áruházláncokban és élelmiszerboltokban nem kaphatók, csak vinotékákban és a gasztronómiában (közvetlen az éttermeknek, vendéglőknek eladva) forgalmazzák, illetve igényesebb cégeknek készítenek „alkalmi borokat”. Figyelemre méltóbb tételeik:

Tramini (Gewürtztraminer, Tramín červený) **2006**, szemelt válogatás – tiszta, szalmasárga szín, bódítóan nehéz, intenzív, a fajtára jellemző illat, melyet a tearózsa, fűszerek (gyömbér, pici majoránna) és gyümölcsök (licsi, ananász, érett fehér ringló) aromájának összhangja alkot, ízében száraz, a fajtához képest élénk savakkal, közepesen nagyobb testtel, a domináló gyümölcsízeket (licsi, ananász, fehér húsú gyümölcsök) szépen aláfestő, árnyaló fűszeres (gyömbér, fehérbors) ízekkel, hosszú lecsengéssel.

Devín 2006, szemelt válogatás (A Devín szlovák szőlőfajta a Tramini és piros-fehér Veltelini keresztezéséből származik) – színe közepes intenzitású citromsárga, intenzív, gazdagon strukturált illatának harmonikus összhangját a gazdag gyümölcsös (birsalma, körte) fűszeres (kari, gyömbér) és vegetális (farkasalma) aromák alkotják, ízben közepesen nagyobb test, hangsúlyos alkohol

mellett a gyümölcsök (körte, birs) a meghatározók, lecsengése közepesen hosszú.

GEMERPRODUKT (Alsóvály)

A 20 ha szőlőt és 30 ha gyümölcsöst művelő szőlészeti és gyümölcsstermesztő szövetkezet 2003-ban alakult Alsóvályban, **id. Balog János** mérnök, valamint **Tóth Ferenc** kertészmérnök, a mezőgazdasági tudományok doktora irányításával. Fajtakínálatuk nagyon széles, nagyobb mennyiségben *Chardonnay*, *Rajnai rizling*, *Olaszrizling*, *Zöld veltelíni*, *Rizlingszilváni*, *Sárga muskotály*, *Pálava*, *Tramíni*, *Hárslevelű*, *Sauvignon blanc*, *Kékfrankos*, *Cabernet sauvignon*. Jelentős terméskorlátozást alkalmaznak (4-7 t/ha), szőlőtermésük 85%-át eladják az *Agromovino* borászati kft-nek, 15%-ból maguk készítének bort, hordós erjesztéssel. Minden fajtahoz külön faélesztőt használnak.

Pálava 2004 – aransárga színű, fűszeres, nehéz illatú, telt ízű, hosszú lecsengésű bor, melynek teste és lelke ritka összhangban van. A szőlő az alsóvályi *Boszorágy* dűlőből származik, 24 MN fokkal szüretelték. Parfümösen nehéz illatában rózsa és egy kis ibolya. Jellemzően fajtajelleges tiszta íz, kerek savakkal. Tiszta, sima, megfelelően hosszú lecsengés. (Tóth Ferenc borleírása.)

Cabernet sauvignon 2000 – késői bor barrique – vörös szín, illata barrik Cabernetre jellemző, rövid szellőzés után érett szeder- és fekete áfonyaillat, melyet a barikk árnyalatok szépen kiegészítenek, nem nyomnak el. Nem nehéz barrik, inkább vaníliás. Ízében szép egyensúly, a barrik árnyalatok szépen beépültek, szájban gyümölcsös (túlérrett szeder és eper, vanília és csokoládé), ideális tanninok, melyek a bor szerkezetét szépen kiemelik. Sav a bor korára való tekintettel ideális. Finoman jelenik meg, tartósan jelen van, de nem dominál. (Tóth Ferenc borleírása.)

ZSIGMOND PINCÉSZET ÉS SZŐLÉSZET (Ipolynyék)

Ipolynyéken csaknem minden családnak van szőlője és borospincéje. **Zsigmond László** az 1989-es változások után, bár továbbra is „hobbiborászként” működött, fokozatosan bővítette szőlőjét és pincéjét, egyre újabb, modernebb technológiákat vezetett be, egyre igényesebb, jobb borokat készített. Közben **Gábor** fia diplomát szerzett a *Nyitrai Mezőgazdasági Főiskolán*, s immár fő foglalkozásban vezeti a vállalkozást, amely a közép-szlovákiai borvidék legjobb pincészei közé emelkedett. A 10 ha termő és 10 ha új telepítésű saját szőlő mellett 2007-től 30 ha-t bérelnek is, így az egyre jobb minőségű boraikból most már mennyiségben is számottevő tételeket készítenek. Fehér boraikat redukív módon, kóracél tartályokban irányított erjesztéssel készítik, vörös boraik fahordóban erjednek, egyes tételek érlelésére új kishordót (barrique hordót) is használnak. Főbb fajtaik a *Rajnai rizling*, *Pinot blanc*, *Szürkebarát*, *Chardonnay*, *Sauvignon Blanc*, *Tramíni*, *Kékfrankos*, *Cabernet Sauvignon* és az *Alibernet*.

Chardonnay 2006 – közepesen intenzív citromsárga szín, zöldes árnyalattal, közepesen intenzív illatában a gyümölcsök (zöldalma, félérett őszibarack) mellett az ásványosság a meghatározó, ízében is a gyümölcsök (zöld-

alma, őszibarack és egres) dominálnak, a fajtára jellemző üde, ásványos, acélos ízekkel, élénk savakkal.

Alibernet 2005 (az Alibernet ukrán nemesítésű szőlő, az *Alicante Bouchet* és *Cabernet Sauvignon* keresztezéséből) – sötétbordó, lilába hajló (a pohár falán is nyomot hagyó/direktfestő fajta) szín a szélén barnás gyűrűvel, intenzív gyümölcsös illat (fekete ribizli, szeder, ribizlilevél) erős tanninok, élénk savak, hosszú, tanninos lecsengés.

BOTT FRIGYES PINCÉSZETE (Órsújfalu)

A termőhely jellegzetességeit maximálisan kihasználó, a hangsúlyt az egyediségre helyező terroir borászat képviselője. A borkészítést elvi alapokra helyezte, saját filozófiát fogalmazott meg, amelyet következetesen be is tart. Ennek lényege a termőhely nyújtotta egyediség kiemelése, az a törekvés, hogy a borok ne a fajtajelleg, inkább a terroirt közvetítsék. Másik lényeges szempontja a „vissza a természethez” jelszó: természetes körülmények a szőlőben és a pincében is, minél kevesebb külső beavatkozás! Szőlőjük Muzslán van, jelenleg 5,5 ha. Mindössze 0,7-1 kg os tőketerheléssel dolgoznak, gondos fürtválogatást is végeznek. A borkészítésnél képen kívül semmilyen adalékanyagot és fajlesztőt nem használnak. 2/3 részben hordós érlelést, 1/3 részben kóracél tartályt használnak. Nagyon érdekesek a hordóban, lassú erjesztéssel készült tételeik, amelyeket sokáig hagynak finom seprőn, csak a palackozás előtt veszik le. A vörösborokat fakádban erjesztik, kézi csömöszöléssel, derítést sem alkalmaznak, boraikat csupán egyszer fejtik. Jelenleg kísérleteznek a fehér szőlő héjon érlelésével is (pl. a *Juhfarknál*). Boraik a valódi ínycsemegek készülnek, a jövőben remélhetőleg egyre szaporodó számú igényes, a borban az egyedit, különlegesen kereső borfogyasztóknak, akik a „fajtajelleges egyenborok” helyett a sehol másutt meg nem termelhető, a talaj éghajlat, sőt évről-évre jellegzetességeit magán hordozó borokat keresik.

Pinot Noir 2006 – közepesen intenzív, meleg, bordó színében pici barnás árnyalat, közvetlenül a palack kibontása után zárkózott, visszafogott illata szellőztetéssel fokozatosan bomlik ki lenyűgözően gazdag illatvilága, melyben a domináló gyümölcsillatokat (meggy, konyakmeggy, érett cseresznye) a csokoládé gazdagítja és a háttérben pici szarvasgomba- és avarillat teszi különlegesen izgalmassá. A bor hasonlóan bőséges ízvilágában is a gyümölcsös ízek dominálnak (meggy, konyakmeggy, érett som), kellemes savak és jól integrálódott, közepes intenzitású, érett tanninok adják a nyálkahártya-simogató, bársonyos, elegáns ízt, ami az utolsó korty lenyelése után még hosszú ideig megmarad a szájban.

Rajnai rizling 2006 – színe közepesen intenzív citromsárga, a pohár falán apró buborékok, közepesen intenzív illatában a fahordóból származó vanília és pörkölt aromák szép összhangban vannak a gyümölcs- (citruszok, fehér ringló, szőlő) illatokkal, pici füstös, földes beütéssel árnyalva; ízében a savak élénkek, fanyar gyümölcsök (birs, körte) és egres dominálnak, lecsengése hosszú, kis csípősséggel.

Gaal Lajos

Gömör természeti öröksége 30. A murányi várhegy és a Cigányka

„Magyarország legszebb megyéinek egyike Gömör, s ennek ismét legszebb vidéke Murány.“ Nem kisebb személyiség állította ezt, mint **Petőfi Sándor**, aki 1847 nyarán látogatta meg a murányi várat. Hozzáteszem, nemcsak a vidék szép, de különös varázslat is uralkodik ezen a tájon. Ha ott járunk, érezzük a történelem több száz éves leheletét, közben öntudatlanul magunkba szívjuk a tiszta természet gyógyító erejét is. Ha pedig széttekintünk a vár falairól, képzeletünk messzire repül, szinte magunk is lebegünk egy kicsit, uralkodva az alattunk elterülő tájon és közelebb kerülve az égi erőkhöz. A görögországi Meteora remetái hatalmas sziklák tetejére építették hajlékaikat. Talán hasonló megfontolásból. A murányi vár tudniillik a történelmi Magyarország legmagasabban fekvő várailhoz tartozik. De forduljunk vissza Petőfihez, aki **Kerényinek** címzett levelében ekképpen folytatja murányi élményeit:

„Gyönyörűségesen vadregényes táj. Szép, derült nyári délután jártunk a nevezetes romokon, melyek talán hazánk valamennyi várai között legközelebb állnak a felhők-höz a minden felől szédítő meredekségű kőszikla-ormon. Köröskörül a még magasabb hegyláncon sötét fenyvesek, alant a mélységes völgyben a kéklő köd alatt fehér juhnyájak és tehéncordák. A nyájak kolompoltak, a madarak daloltak és fütyöltek, távolabb a hámorok zugtak ... mindenütt zaj, életzaj, csak itt fönn a bércen, hol egykor kardok csörögtek és ágyuk dörögtek, csak itt volt csend, halál-csend ... kivevén, hogy Tompa Mihály hortyogott.

Igen, aludt és hortyogott, becsületem szentségére esküszöm, aludt és hortyogott ... mert ezt eskü nélkül a legköny-

A vár nemrégén helyreállított főkapuja • Papác V. felvétele

nyenhivőbb ember sem hiheti el. Mig én a táj páratlan föntségén s a mult idők nagyszerű eseményein a legköltőbb ábránddal merengtem: addig Tompa Mihály aludt és hortyogott. Ha halálos ágyam előtt térdelve kér, hogy bocsássam meg ezt neki, még sem bocsátom meg; ha a más világon találkozunk és kér, még ott sem bocsátom meg. Nem. –

Ismétlem: a ki Gömörben jár, el ne mulassa Murány omladékait megnézni, el ne mulassa! De magával ne vigye Tompa Mihályt, mert ő alunni és hortyogni fog, alunni és hortyogni ... s e hortyogást még koporsótokban a föld alatt is hallani fogjátok, hallani az örökkévalóságon keresztül. Hrrr, hrrr, hrrr!“

Petőfit valóban mélyen megihlette Murány és egykori szépséges úrnője, **Széchy Mária**, hiszen kalandos történetéről verset is írt. Földink, **Tompa Mihály** védelmében pedig el kell mondani, hogy alaposan kimeríti az embert, amíg Murány falucskából kiindulva a meredek kapaszkodón leküzdí az 500 métert is meghaladó magasságot. Ha azonban nem riad vissza a meredektől és feljut a várhegy csúcsára, a látvány kárpótolja mindenért. Északi és nyugati irányban alatta fekszik a **Murányi-fennsík** északi része, távolabb az **Alacsony-Tátra** bércei is eléje tárulnak a **Király-heggyel**, kelet felé a **Gömör-Szepesi-érchegység** „hullámzik“ a **Sztolica-heggyekkel** (régebben **Sztolicsna**), dél felé pedig jóformán egy karnyújtásnyira fehérlenek a **Cigányka**, vagy másképpen a **Kis-Cigány** mészkősziklái 938 m tengerszint feletti magasságban.

Ide építették tehát várukat a **Bebek** vagy talán a **Ratholdok** a tatárdúlás után, a 13. században. A terület, kb. 350 x 100 m területet elfoglaló vár tulajdonképpen három nagy történelmi földrendést vészelt át: a husziták kiűzését, **Basó Mátyás** ostromlását és a **Széchy Mária** körüli bonyodalmakat.

A Ratold nemzetségbeli **Ilsvay**, később a **Perényi** család birtokában levő várat a 15. század derekán foglalták el a csehek. A rablásból, sarcolásból magukat fenntartó husziták és bratříkok azonban nem sokáig melegegtek meg a várban. Az 1460-as évek elején a **Mátyás király** szolgálatában harcoló **Zápolya István** megostromolta a várat a lócseiek hathatós segítségével, akiknek úgyszintén elegendő lehetett az ismétlődő rablásokból. Az ostrom sikeres volt, Zápolya pedig meg is tartotta magának Murányt. A bratříkoknak ezután még sikerült ugyan rövid időre ismét befészkelődniük Murányba, de 1469-ben már a király is megerősítette Zápolya tulajdonjogát a várra.

Később, 1527-ben rokonára, a **Tornallyay** családra szállt Murány. A dúsgazdag Tornallyay **Jakab** aztán elkövette azt a hibát, hogy egyetlen fia, **János** gyámjával sógorát, Basó Mátyást jelölte ki. Basó kihasználta a mohácsi vész utáni fejtelenséget az országban, és a **Balassákhoz**, **Bebek**ekhez hasonlóan harácsolással, rablással, hamis

A murányi vár rekonstrukciós rajza az 1740. évi állapot szerint, Hlodák (2007) nyomán. Jelmagyarázat: 1. főkapu, 2. belső kapu, 3. őrtorony, 4. őrparancsnoki lakás, 5. urasági hajdúk lakása, 6. tüzérek lakása, 7. aranyműves lakása, 8. Cigánybástya, 9. istállók, 10. tiszti kaszárnya, 11. Koháry-palota, 12. vártemplom, 13. liszt- és vetőmagraktár, 14. bástya, 15. bástya, alatta Basó kapuja, 16. színház, szerszámraktár, 17. gazdatiszti lakás, 18. kút, 19. keleti bástya, 20. felvonó, 21. gazdasági épület, 22. őrtorony, 23. tüzérek és tűzoltók lakása, 24. urasági kocsmá, 25. pékség, laktanya, hátul az egykori Széchy-palota kertje, 26. várkapitányi lakással alakított Széchy-palota a kápolnával, 27. temető, 28. a várútba vésett kőlépcsők, 29. őrtorony a Cigánykán

pénz verésével próbált vagyonhoz jutni. Hiába adta **I. Ferdinánd** király a Zápolya-párti Tornallyay Jakab 1533-ban bekövetkezett halála után a várat hű pohárnokának, **Horváth Gáspárnak**, Basó – erre fittyet hányva – murányi kapitánynak nevezte magát. A serdülő Tornallyay Jánost Lengyelországba küldte lovagi neveltetésre, a várat megerősíttette és testvéreivel, **Mártonnal** és **Demeterrel**, innen szervezte rablóhadjáratait a Szepesség gazdagabb városaiba, kolostoraiba, Lőcsére, Dobsinára, de Lengyelországba, Sziléziába, Moldvába is. Még a rimaszombati templomot is kirabolta. A murányi uradalom településeit azonban rendszerint békén hagyta. Seregében cigányok is voltak, akik a számukra elkülönített *Cigány-bástyában* laktak. **Nyáry Ferenc** 1531-ben Basót az istvánfalvi csatában ugyan megsebesítette, elfogta és Ajnácskő várába zárta, de innen kalandos úton megszökött. Basó garázdálkodásai oly mértékűt öltöttek, hogy 1548-ban már az országgyűlés is foglalkozott a témával. Különösen a kolostorok kegyetlen kifosztásai keltettek visszatetszést, ahonnan egyébként jelentős mennyiségű aranyat, ezüstöt, drágakövet tudott beszerezni. Ez azonban már túllépte az esztergomi érsek tűrőképességét is. Általános nyomásra Basót a haza ellenségévé nyilvánították **Balassa Menyhért**tel együtt, a király pedig 1549-ben elrendelte a megtorló hadjárat megindítását. **Salm Miklós** generális és **Bebek Ferenc** Balassa várainak megvévése után hatalmas sereggel közeledett Murány felé. Bebek néhány nappal korábban ért a helyszínre, és állásokat épített ki a vár körül. Az utak környékén kivágatta a fákat, hogy ellenőrizhesse Basó mozgásait. Az ágyúkat Murányhutta felől vontatta fel a fennsíkra, ahol a patak mentén szintén utcát vágatott ki az erdőben. Ezt a részt és a bővizű karsztforrást máig *Bobacsának* nevezik (Bebek neve Bobek formában

is ismert volt). Ily módon, a kiadós esők ellenére feljutottak a várhegy gerincének északkeleti folytatásában levő heggyre, amely a várnál mintegy 120 méterrel magasabban fekszik. Itt építették ki az ágyúk állásait, hiszen egyedül ez volt az a pont, ahonnan sikeres ágyútűzet zúdíthatnak a várra. Ma is *Sáncoknak* nevezik (*Štiance*). Salm Tiszolc felől érkezett, ágyúit pedig csak nagy nehezen tudta felvontatni az esőtől átnedvesedett talajon. Közben Basó is lőni kezdte őket, ezért főként éjszaka dolgoztak. Néhány nap után sikerült teljesen körülzárniuk a várat. Kelet és nyugat felől Bebek magyar gyalogosai, észak felől **Ulrik Eberstdorf** németjei és a Salm által vezetett spanyolok néztek farkasszemet Basó védőivel (a spanyolok támogatták I. Ferdinándot, mivel anyja spanyol volt, ő maga is Spanyolországban született). Basó, látva ezt, Márton testvérét kiküldte egyezkedni. Salm azonban elutasította a békeajánlatot. Megkezdte az ostromot, amelyet néhány napos ágyútűzzel vezetett be. Az erősen megrongált külső falon be is jutottak az ostromlók, a belső részt azonban kétségbeesetten védték. Elestett több parancsnok is, köztük **Horvátovics** és a spanyol **Zapata** kapitány. Basó védőiből azonban átálltak a királyi sereghez vagy húszan, akik elárulták a vár gyenge pontjait. Az erős ostromot végül a védők nem bírták, és az ostromlók 1549. augusztus 15-én bejutottak a várba. Ekkor érte őket a meglepetés: Basót sehol sem találták. Minden valószínűség szerint egy titkos ajtón menekült ki a várból. Szabadsága azonban nem tartott sokáig. Telgártnál egy juhász felismerte, többedmagával megkötözte és visszavitte Murányba. Jutalma nem maradt el, Basót és testvéreit, valamint több hívét viszont ott helyben lefejezték. A katonáknak megkegyelmeztek, többjüket befogadták a király seregébe. A várba ezek után huzamosabb időre erős királyi helyőrség

került. **Julius Herberstein** várkapitány itt adta ki szabályzatait, az ún. murányi artikulusokat, amellyel az uradalom gazdasági és vallási életét szabályozta. A török többször is feldúlta a Murány környéki falvakat, a várat azonban nem tudta bevenni.

A történelem kereke ezután más irányba mozgatta a vár sorsát. Az egyre nagyobb területeket nyerő erdélyi fejedelem, **Bethlen Gábor** (akit 1620-ban a beszercebányai országgyűlés királlyá is választott), hálája jeléül hívének, **Széchy György**nek ajándékozta a zálogban levő murányi és zólyomlipcsei várat. Az ősi Balog-nemzetségből származó és hatalmas birtokokat bíró Széchy a két uralkodó (Bethlen és II. Ferdinánd) közt kardélen ügyeskedve mérhetetlen vagyonra tett szert. Feleségétől, **Drugeth Máriától** kilenc gyermeke született, de csak négy leány, **Mária, Borbála, Katalin** és **Éva** érte meg a felnőttkort. Mária 1627-ben Jolsván megesküszik **Bethlen István** váradi kapitánnyal, és Erdélybe költözik. Közben, két évvel korábban, a meglehetősen veszélyes politikát játszó édesapját a királpárti gömöri nemesek orvul megöletik. Mária Erdélyben a fejedelem és a nagypolitika közvetlen közelségébe került, Borbála **Thurzó Ádám**, majd **Forgách Ádám** feleségeként a zólyomlipcsei várban lakott, Katalin Ausztiába ment férjhez, Évának pedig férjével, **Illésházy Gáborral** a murányi vár adott otthont.

1633-ban meghalt a súlyos beteg Bethlen István, aki az alkoholt sem vetette meg, Mária pedig nem sokat tétozáva férjhez ment **Kún Istvánhoz**. Új házassága azonban nem a legjobban sikerült, amit még bonyolított Mária ismeretsége előző sógorával, **Zólyomi Dáviddal** is. Rövidesen elváltak, ami abban az időben egyáltalán nem ment simán. A megtört, de még fiatal és szép Mária ezután eladta erdélyi birtokrészeit és visszaköltözött a murányi várba, ahol anyja és húga élt. Murány azonban nem jelentette a számára ideális megoldást. Szabadsághoz, pezsgő élethez és parancsoláshoz szokott természetének nemigen felelt meg régi-új környezete, hiszen a parancsokat Illésháziék osztogatták, a húgocskák pedig nem nézték volna jó szemmel, ha Mária újból férjhez megy. Ezzel csak a murányi vagyon osztódott volna. Ily módon Mária Murányban teljesen háttérbe szorult, sőt bezárva érezte magát. 1643-ban meghalt édesanyja is, Homonnai Drugeth Mária.

Ilyen kedvében találta Máriát az a titkos levél, amelyet 1644-ben egy cseléd adott át neki. Benne **Wesselényi Ferenc** füleki várkapitány kérelme volt. Találkát kért tőle. Wesselényi ugyanis azt a parancsot kapta uralkodójától, hogy a korona számára szerezze meg a murányi várat, mivel a protestáns **I. Rákóczi György** egyre nagyobb teret hódító seregeit ezzel hátulról lehetne nyugtalanítani. Wesselényinek két hónappal korábban hunyt el felesége, **Bosnyák Zsófia**. Mivel szabad volt, és feltehetően ismerte Máriát (és a természetét), merész gondolattal megpróbálta egy kalap alatt megszerezni magának a fiatal özvegyet és a várat is. Hamarosan meg is jött a válasz: Mária a találkozáskor igent mondott. Nagy valószínűséggel a Murány falucskától délnyugatra, vagyis Tiszolc irányában

fakadó bővizű karsztforrásnál találkoztak, amelyet a nép jelenleg *Pasekynek* nevez. Ezután felgyorsultak az események. 1644. augusztus 5-én este Mária fogadást rendezett a várban, és amikor már mindenki alkoholos állapotban volt, éjjel előtt egy kötélhágcsót engedett le az ablakból. Wesselényi és néhány embere felmászott a várba, lefegyverezték az őrséget, és beengedték a kapu előtt várakozó katonákat. A vár a király kezére került. Rövidesen megtartották Wesselényi Ferenc és Széchy Mária esküvőjét is. A romantikus történetet még életükben megírta versben **Gyöngyösi István**, aki Mária titkára és gömöri alispán volt. A *Mársal Társalkodó Murányi Venus* számos kiadást megért, igen népszerű mű volt abban az időben.

Wesselényi szerencsecsillaga innen már meredeken ívelt felfelé. Csakhamar megszerezte a többi Széchy-várat is (ami ellen ugyan keményen, de sikertelenül tiltakoztak a többi Széchy-leszármazottak és az Illésházyak), a rendek megerősítették Wesselényi jogait, majd **III. Ferdinánd** grófi rangra emelte. 1655-ben nádorrá nevezték ki, 1659-ben pedig gömöri főispánná. Ily módon Murányban futott össze az akkori Magyarország nagypolitikájának minden szála. Főnemesek, előkelőségek, követek látogatásai váltották egymást, Széchy Mária pedig a királyné után az ország második asszonyává vált. A várban fényűző palotákat létesítettek és kiterjedt udvartartást vezettek. Ez volt a vár fénykora. Annak ellenére, hogy Wesselényinek Máriával közös gyermeke nem született, mozgalmas, boldog 22 évet töltöttek együtt.

A „semmi sem tart örökké” elv alapján a történelem és a sors ismét keményen beleszólt az idők folyásába. A vasvári békével, az abszolutizmussal és a németek túlkapásaival elégedetlen magyar főnemesek meggyőzték Wesselényit is az ország tarthatatlan helyzetéről. 1665-ben Murányban kezdtek kibontakozni az **I. Lipót** király elleni összeesküvés szála. A főszerepet fokozatosan Wesselényi vette át. A készülő összeesküvésről azonban túl sokan tudtak, intrikák követték egymást, majd jöttek a letartóztatások. Wesselényit a meghurcoltatástól csak halála szabadította meg. Stubnyafüldőre menet, ahova gyakran látogatott el feleségével, 1667-ben váratlanul meghalt, valószínűleg agyvérzés következtében. Az összeesküvés további irányítóit, **Frangepánt, Zrínyi Pétert** és **Nádasdyt** később kivégezték, Murányba német helyőrséget helyeztek, Széchy Máriát pedig bebörtönözték. 1671-ben Pozsonyba, majd Eisenbe és Bécsbe szállították, de négy év múlva – kiterjedt ismeretségének köszönhetően – sikerült kiszabadulnia. 1679-ben halt meg, a kőszegi jezsuita kolostorban szerény körülmények között temették el.

A várat Thököly és Rákóczi szabadságharcai alatt többször elfoglalták. 1704-ben **Fáy István** vívta meg. Őt év múlva lázadás tört ki a várban, amit Fáy kegyetlenül elfojtott, a lázadókat lefejeztette, illetve a *Hóhérbástyáról* a mélybe dobatta.

A szabadságharc leverése után Murány a **Koháryak** kezére került. Néhányszor le is égett villámcsapás által. 1806-ban a Gömör megyébe látogató **József nádor** is meglátogatta. Mivel **Koháry Ferenc** 1826-ban férfitód

nélkül halt meg (fia még gyermekkorában elhunyt himlőben), vagyona nagy része a murányi uradalommal együtt leányára, **Mária Antóniára** és férjére, **Szász-Coburg-Gothai Ferdinándra** szállt. Coburg Ferdinánd megkedvelte Murányt. Obeliszkje, amit fia, **Ágost Fülöp** emeltetett tiszteletére, máig ott található a hegygerincen, a várba vezető út mellett. A vár utolsó lakója 1820-ban a Koháry-birtok 84 éves erdésze volt, aki itt született és itt is akart meghalni.

Murány alatt még 1849 februárjában is megszólaltak a fegyverek. **Latinák Rudolf** nemzetőr kapitány vitézei kényszerítettek fejvesztett menekülésre egy csaknem 600 fős zólyomi szlovák önkéntes csapatot, a várra ez a fegyvertény azonban már nem volt hatással. (Ld. *Visszaemlékezéseim*, lapunk idei tavaszi számában.)

A vár ma már romokban hever. Jól kivehetők azonban az épületek alapjai, a bejárati kapu és a falmaradványok. Eredeti elhelyezkedésüket a mellékelt ábra mutatja.

A történelem viharos évszázadainak, a számos tűzvésznek, ágyúk dörgésének, fák irtásának és elvadult öldökléseknél ellenére a várhegy és a Cigányka megőrizte természetes jellegét, egyedülállóan értékes növény- és állatvilágát. Mára a csatazaj elült, a tájon a természet halk zenéje az uralkodó. Tavasszal és nyáron csevegő madárdal, ősszel szarvasok bőgése, télen távoli farkasok vonítása. Katonák helyett ez veszi körül a minden oldalról kiemelkedő Cigánykát, amely közvetlenül a vár mellett mered az égnek. A vár építői egy megfigyelőtornyot is emeltek rajta, amely mára tönkrement. A Cigányka-szikla, a várhegy és a Basó Mátyás vesztét okozó Sánc-hegy ilyen alakja a mészkőtakaró szerkezeti felépítésével és természetes mállásával a következőképpen magyarázható.

Már a Gömörország előző számában említettük, hogy a triászkor szubtrópusi meleg és sekély tengerében, mintegy 240 millió évvel ezelőtt, mészvázak algákból, egysejtűekből, korallokból, kagylókból, csigákból hatalmas mennyiségű mésztömeg jött létre. Ez a később kőzetté keményedett több száz méter vastagságú összlet a krétakor vége felé, kb. 70 millió évvel ezelőtt, amikor a mai Gömör-Szepesi-érchegység kristályos alapja emelkedni kezdett, széttöredezett, tömbökre esett szét, majd hatalmas darabokban lecsúszott, és betakarta az alatta levő kőzeteket. Három irányban csuszamlott le: északnak a *Sztratenai-takaró*, délnek a *Gömör-Tornai-karsztot* felépítő *Szilicei-takaró*, nyugat felé pedig a *Murányi-takaró*. E három takaró mészkőtípusai is majdnem egyformák, hiszen a triászkorban egyazon tengerben üledtek le. A csuszamlás kezdetén fellépő húzófeszültség hatására hosszú és aránylag keskeny tömbök alakultak ki, amelyek lényegében megőrződtek a lecsúszást követő időszakban is. Ilyen tömb figyelhető meg Murány községtől északraleti irányban 9 km hosszúságban és 2 km szélességben, egészen a Javorinka-nyeregig. A tőle nyugatra fekvő (a fennsík túlnyomó részét képező) mészkőtömbtől hatalmas, dél-nyugati-északraleti irányú szerkezeti törésvonal választja el, amely a felszínen is jól kivehető: ezen alakult ki a várhegy és a szemközti *Poludnica* közt folydogáló *Dolinszki-*

patak, majd a *Nagyvérét*, végül pedig a *Tresztnik-patak*, amely Vöröskőnél folyik a Garamba. Az így behatárolt mészkőtömb rétegei ráadásul egy teknő alakú redőt, ún. szinklinálist képeznek, ellentétben a fennsík többi, csupán enyhén hullámzó rétegeivel. Ennek köszönhető, hogy a vár alatt egy kis forrásocska is fakad, amelyet a vár lakói nagy becsben tartottak. A másik oldalon, a jóval mélyebb Murány-völgyben ugyanis a rétegek a hegy irányába dőlnek, ezért itt nem engedik kifolyni a hegyben felgyülemlett karsztvizet. Csak a Murány-patak völgyének fenekéhez közel buzog felszínre a bővizű *Várforrás*.

Mivel a mészkőtakaró lecsúszása szárazföldi viszonyok között vagy a tengerből félig kiemelkedett állapotban történt, az erózió, vagyis a patakok, eső, szél munkája szinte azonnal érvényesült rajta. Tetejét letarolta az erózió, de nagyobb kárt nem tudott tenni a mészkőben, mivel ekkor a hegység még nem emelkedett ki olyan magasra, amiként ma ismerjük. Még a harmadidőszak miocénkorának második felében sem létezett a Garam völgye, ezért az akkor jóval alacsonyabb Alacsony-Tátra déli lejtőiről lefutó patakok is a fennsíkon (főleg a Nagyvéren) keresztül folytak dél felé. Az első változás csak a miocénkor végén, mintegy 8 millió évvel ezelőtt állt be, amikor az egész Gömör-Szepesi-érchegység emelkedésnek indult. Ekkor a néhány száz méter magasságra felemelkedő mészkőösszletbe szűk, de nem túl mély völgyeket vájtak a patakok. Mivel a mészkő a ráhulló csapadékvíz belső hasadékaiban, karsztos csatornáin vezet le, létrejöttek az első barlangok is. A negyedidőszak kezdetekor, vagyis csaknem 2 millió éve, a hegység ismét emelkedni kezdett, több ütemben. Ezek a kiemelkedések már erőteljesebbek voltak, és csak

A Cigányka mészkősziklája • Papác V. felvétele

10 ezer évvel ezelőtt állapotok meg. Az egész fennsík ily módon 500 m körüli magasságra emelkedett fel, vagyis 1000–1100 méterre a tengerszint fölé. Ez már elegendő volt ahhoz, hogy meredek sziklafalakkal övezett mély szurdokvölgyek is létrejöhessenek benne. (A legszebbeket a következő számunkban ismertetjük.) A mészkő belsejében áramló víz barlangokat is kioldott, kikoptatott. A fennsík legszebb barlangja a Murányhutta melletti *Bobacska*. A 3 kilométernyi hosszúságot is meghaladó járatrendszeren végigfolyó föld alatti patak a hasonló nevű karsztforrásban bukkan a felszínre.

A kiemelkedés folytán a fennsíktól fokozatosan elkülönülő Sánc-hegy és Cigányka kistennsíkját egyre jobban szűkítette a két oldalról bevágódó patak. Különösen a Murány-patak mélyült erőteljesebben, mivel ez a hatalmas murányi törésvonalat követi, amely az egész fennsíkot is szegélyezi délkeleti oldalról. A Cigányka és a Sánc-hegy keleti lejtői ezért jóval meredekebbek, sziklásabbak. Végül ez a folyamat odáig vezetett, hogy a gerinc délkeleti végén az egyre szűkülő egykori aprócska fennsíkból csak egy sziklacsúcs maradt, a Cigányka. A várhegy már kissé szélesebb, a Sánc-hegy pedig még szélesebb és magasabb is (1041 m t. f.). Arról, hogy ez egykor fennsík volt, amelybe víznyelőkön keresztül jutott be a felszín csapadékvize, a hegygerinc alatt található *Wesselényi-barlang* tanúskodik. A kis barlang mintegy 16 m hosszú, meredeken lejtő járata ma már csak maradványa az egykori kiterjedt víznyelő rendszernek. Arra azonban, hogy milyen szerepet játszott a vár életében, sajnos nem állnak rendelkezésünkre adatok. Így jött létre tehát a Cigányka, amely azóta is büszkén őrökdi Murány falu felett, de szó szerint a vár felett is, hiszen egykor őrtorony állott rajta.

A Cigánykát délről sok napsütés éri, szikláin pedig állat és ember számára nehezen hozzáférhető. Sekély talaja miatt összefüggő erdő sem alakulhat ki rajtuk. A sziklákon számos értékes növényfaj honosodott meg, kárpáti hegyi fajok keverednek a melegkedvelő növényekkel. Legértékesebb a murányi boroszlán (*Daphne arbuscula*), már csak azért is, mert a világon másutt sehol nem fordul elő. Ez az alacsony, 10-20 cm magas örökzöld bokorszerű növény apró, kellemes illatú rózsaszín vagy pirosas virágaival májustól júniusig virágzik. Igen lassan nő, és mivel különleges élőhelyet igényel, kerti körülmények között általában elpusztul. Elsőnek a rimaszombati születésű kiváló botanikus, **Richter Aladár** fedezte fel, ám annak ellenére, hogy leírását helyesen adta meg, henye boroszlánnak (*Daphne cneorum*) vélte. Ez a tévedése később bosszantotta is, különösen akkor, amikor **Čelak** cseh botanikus a növényt *Daphne arbuscula* néven írta le.

Számos további faj között is találunk igen szépet és értékeset. Ilyen a nagy piros virágú tüzes liliom (*Lilium bulbiferum*), a turbánliliom (*Lilium martagon*), a kedves, sárga virágú cifra kankalin (*Primula auricula*), vagy az 1 m magasságot is elérő sárgás színű méregölő sisakvirág (*Aconitum anthora*). Még a vár falain is megkapaszkodtak értékes növényfajok. Kétségtől kívül közéjük tartozik a Hazslinszky-berkenye (*Sorbus hazslinszkyana*) nevű cserje,

amelyet az eperjesi evangélikus líceum kiváló tanára és rektora, **Hazslinszky Frigyes** tiszteletére neveztek el. Eperjesi évei alatt **Fábry János**, múzeumegyesületünk alapítója is tanult nála. Fábry egyébként előszeretettel botanizált a Murányi vár környékén, számos itteni fajjal gazdagította híres herbáriumát.

A Cigányka szikláin megfelelő türelemmel számos állatfajt is megpillanthatunk. Ilyen a szigorúan védett havasi cincér (*Rosalia alpina*), a lepkék közül a kis apolló-lepke (*Parnassius apollo*) vagy a fecskefarkú lepke (*Papilio machaon*), a gyíkok közül a fali gyík (*Podarcis muralis*). A kígyók sem ritkák, hosszabb növésű, de emberre nem veszélyes az erdei sikló (*Elaphe longissima*), a vipera (*Vipera berus*) mérges csípése viszont sok gondot okozhat. Ajánlatos tehát óvatosan, körültekintően túrázni. Kis szerencsével a sziklákon fészkelő vándorsólyom (*Falco peregrinus*) sebes röptében is gyönyörködhetünk.

A murányi vár és a Cigányka környékét rendkívüli természeti és kultúrtörténeti értékei ellenére csak 1984-ben nyilvánították védetté 36,33 hektár területen. Jelenleg a legszigorúbb védelmi fokozatban védett nemzeti természeti rezervátum. Csak a kijelölt ösvényeken közlekedhetünk. Ilyen az a tanösvény, amely Murány falutól vezet fel a várba. Látogatóit megismerteti a környék földtani, felszínalaktani, növénytan és állattani értékeivel, valamint a vár rövid történetével, épületeinek egykori fekvésével. A védelem okán sokáig érintetlenül hagyták a vár területét, ami miatt kezdett elgazosodni. Az utolsó néhány évben azonban a belterület jelentős részét kitisztították, kiemelkedőbb épületeit pedig táblákkal jelölték meg.

A murányi vár és a Cigányka Gömör legjelentősebb örökségéhez tartozik mind természettudományi, mind történelmi szempontból. Méltán érdemli ki tiszteletünket és hódolatunkat a természet, valamint elődeink alkotó ereje előtt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

B. Kovács István

2004: Gömörország. Egy tájhaza arcvonásai tényekben, képekben és gondolatokban. Rimaszombat.

Hlodák, Pavol

2007: Muránsky hrad a jeho páni. Kalinovo.

Hunfalvy János (szerk.)

1867: Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyének leírása. Pest.

Latinák Rudolf

Visszaemlékezéseim (részlet). Gömörország IX/1, Rimaszombat, 70-76.

Tomášik, Samo

1864: Bašovci na Muránskom zámku. Sokol 3.

R. Várkonyi Ágnes

1987: A rejtőzködő Murányi Vénusz. Budapest.

Vološćuk, Ivan – Pelikán, Vlastimil (szerk.)

1991: Muránska planina, chránená krajinná oblasť. Bratislava.

Kiss László

Palócföld orvosai 2.

Madács Péter (1729–1805) – adatok a jobbágyfiúból lett főorvos rimaszombati működéséhez

Eléggé közismert, hogy Magyarországon a folyamatos orvostudomány meglehetősen későn indult meg. Csak **Mária Terézia** uralkodása idején, 1770-ben egészült ki az 1635-ben alapított nagyszombati egyetem orvosi karral (1777-ben az egész egyetem átkerült Budára, majd később Pestre). Az viszont kevésbé köztudott, hogy e röpke hét év alatt nemcsak orvosok, hanem már végzett doktorok is szerettek itt (újabb) oklevelet. Ha ugyanis egy külhonban tanult orvosdoktor Magyarországon akart letelepedni, ahhoz nosztrifikáltatni (honosítottatni) kellett oklevét, vagy a külföldi mellé „szereznie” kellett egy magyarországi diplomát is. Ez utóbbit választotta Gömör és Kis-Hont egykori jeles orvosa, a mára már kissé méltatlanul elfeledett **Madács Péter** is.

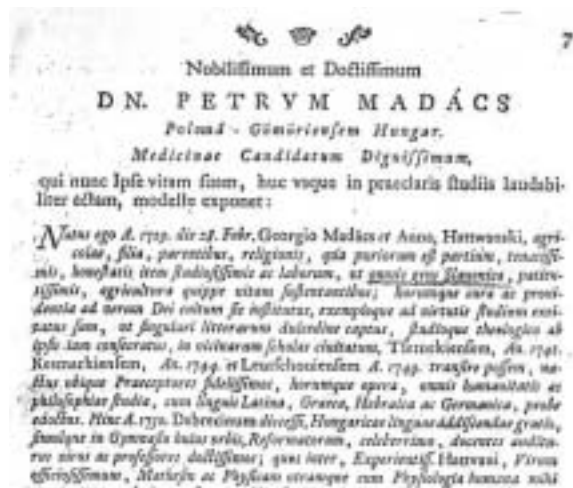
A „gömörológusok” tiltakozhatnának: szó sincs feledésről, hiszen Madács Pétert számon tartja az 1969-es *Magyar Életrajzi Lexikon*, a 2002-es *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, a 2004-ben kiadott *Magyar Orvoséletrajzi Lexikon*, sőt szerepel a hatkötetes *Szlovák Életrajzi Szótár (Slovenský biografický slovník)* 1990-ben megjelent IV. kötetében is. S ha ehhez hozzáadjuk még **Csillag¹**, **Duka Zólyomi²**, **Kapronczay³** Madácsról írt dolgozatait, első nekifutásra ez valóban megkérdőjelezheti a „kissé méltatlanul elfeledett” állítást. Ám ha alaposabban beleolvassunk az említett irodalomba, hamarosan rájövünk, hogy – Duka Zólyomi kivételével – a többi forrás csak doktorunk rimaszombati letelepedése előtti életútjával foglalkozik. Pedig a Kis-Hontban eltöltött 29 év legalább annyira érdekes, sőt értékes volt, mint a letelepedést megelőző 37. Mi ezért most Madács életének erre a kevésbé ismert szakaszára összpontosítunk, az ifjúkorát illetően csak a friss, nemrég publikált adatokra hivatkozunk.

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy doktorunk származásáról, gyermekkoráról az arra legilletékesebb, saját maga hagyott ránk hiteles adatokat. A 18. szá-

zadi egyetemeken ugyanis szokás volt, hogy az orvosdoktori disszertációk függelékeként megjelentették az értekező orvosjelölt életrajzát is. Így jelent meg az 1770-ben Wittenbergben disszertáló Madács latin nyelvű önéletrajza is. Ebből idézünk dr. **Magyar László András** fordításában:

„1729. február 28-án születtem. Szüleim **Georgius Madács** és **Anna Hattwanski**, egy földműves leánya, akik – tiszta lelkűek lévén – vallásukhoz igen ragaszkodó, becsületükre kényes, és a munkában – mint az egész szláv nemzet – kitartó emberek voltak. Szüleim életüket földművelésből tartották fent... Miután szüleim teológiai tanulmányokra szántak, a szomszédos települések iskoláiba, vagyis 1742-től a csetneki, 1744-től a késmárki, 1749-től pedig a lőcsei iskolába járhattam, mindenütt derék tanárokkal. Az ő fáradozásuk eredményeképpen valamennyi humán és filozófiai tárgyból, valamint a latin, görög, a héber és a német nyelvből is megfelelő képesítést kaptam. Innét 1750-ben Debrecenbe utaztam, hogy ott elsajátítsam a magyar nyelvet, valamint azért, hogy e hírneves református város gimnáziumában a tudós tanárokkal és professzorokkal hallgathassam. Közülük a tudós **Hatvani**t, ezt a tekintélyes férfiút, aki a matematikát, mindkét fizikát az emberi léttel együtt adta elő nekem, csodáltam leginkább. E tanulmányok arra készítettek, hogy a gyógyító tudományt is kitanuljam, és hogy jelentősebb dolgokat is végbe vigyek, ezért nagy elszántsággal, ti. atyám tudta nélkül és akarata ellenére, óriási szűkölködések közepette, 1754-ben Breslauba (Boroszló, ma Wrocław, Lengyelország – KL) utaztam, ahol kirabolttak, így egész életem legsúlyosabb megpróbáltatásaiban lett részem. E szerencsétlenség volt az oka, hogy az egyetem helyett az Erzsébet-gimnáziumban kezdtem meg tanulmányaimat, négy évet időzve ebben az intézményben.”

Nincs terünk az 1770-ig terjedő életrajz további idézésére – az érdeklődő teljes terjedelmében elolvashatja a *Peregrinálók* c. kötetben⁴. Az idézés helyett azonban felhívjuk a figyelmet egy másik fontos korabeli forrásra. A **Kölesy-Melzer** által 1816-ban kiadott *Nemzeti Plutárkus* c. életrajzi lexikonra⁵ gondolunk, amely részletesen tárgyalja Madács életét, s különösen a „peregrinálása” (egyetemről egyetemre való vándorlása) alatti kalandos eseményeket. E „kalandokból” egy mai bulvárlap is profitálhatna, mi azonban inkább azzal foglalkozunk, ami a *Nemzeti Plutárkus* szerint 1770 után történt. Madács 1771-ben jött vissza hazájába. Atyja, az immár doktorrá lett fiát keblére ölelte és „*Rosnyai polgárságot vett számára*”. Madács tehát Rozsnyón kezdte orvosi pályafutását, s mint forrásunk írja: „*Orvosi híre messze földre elterjedett, kivált Csetnek és Rosnyó körül*”. 1772-ben Liptó vármegye orvosa lett, majd 1773-ban „*Csetnekről egy Kriszthár Mária* nevű szegény lányt feleségül elvett”. 1774

februárjában Nagyszombatba ment, és „tudósan védelmezte az e végre készített disszertációját”. A disszertálás tényét megerősíti a régi orvosdoktori értekezések tudós kutatója, **Dörnyei** is, aki a 29 oldalas latin nyelvű *Theoria affinitatus chemicarum* c. értekezésről azt írja, hogy Madács a „kémiai rokonságot az összekapcsolódásra való törekvésnéként értelmezi”.⁶ Az affinitás (rokonság) tartja össze az anyag alkotórészeit, amelyeket különböző eljárásokkal (oldás, melegítés stb.) lehet elválasztani.

Az így most már két orvosi disszertációt megírt és két diplomával – wittenbergivel és nagyszombattal – rendelkező Madács 1776-ig maradt Liptó megyében „és ekkor hívta meg őtet a Kis-Honthi Districtus Orvosának”. S bár csalogatták őt vissza Liptóba és a Szepességbe is, maradt a „districtus” (kerület) fővárosában, Rimaszombatban, ahol „az ő szép kertje a Rima mellett nagy öröme, sőt 1788-tól fogva lakásul is szolgálván neki, ő attól soha meg nem válhatott”. Sajnos, mi viszont kénytelen vagyunk megválni a Nemzeti Plutárkus életrajzától is, hiszen több szót nem veszteget sem Madács rimaszombati orvosi működésére, sem magánéletére. Pedig lett volna mit megörököíteni, mert amint Madács egy 1784-es jelentésében írja: „...mikor első orvosa lettem a körzetnek, az egészségügy helyzetét a legzavarosabb állapotban találtam s 1775 óta minden erőmmel azon voltam, hogy a népből azokat az előítéleteket kiirtsam, melyek miatt az orvosi tudomány ésszerű szabályainak nem akarják magukat alávetni...”⁷

Az egyik legjobb Madács-életrajz szerzője, a száz éve született jeles pozsonyi orvostörténész, **Duka Zólyomi Norbert** sem foglalkozott sokat Madács kis-honti tevékenységével. Mint írja: „Hivatalos működéséről érdemleges adatok nem maradtak fenn”⁸. Maradtak! Hont vármegye – e megye kerülete volt Kis-Hont – foghíjasan megmaradt – s ma Besztercebányán őrzött – levéltárában kutatva megtaláltam Madácsnak 1786. szeptember 13-i előterjesztését a kishonti kerület egészségügyi személyzetéről. A Helytartótanács (az akkori „kormány”) ugyanis elrendelte, hogy mindazon gyógyszerészek, seborvosok és bábák, akik 1770 előtt a megyei főorvos előtt nem igazolták szakmai jártasságukat, kötelesek vizsgát tenni. Madács a rendeletnek eleget téve összeírta a kerület egészségügyi személyzetét, hogy „meg lehessen ítélni, kinek kell újból vizsgát tenni, kit kell engedetlensége miatt megbüntetni vagy vizsgára kötelezni”. E helytörténeti szempontból értékes jelentést – hiszen megnevezi az 1786-ban Rimaszombatban s környékén működő „munkatársait” – érdemes lenne teljes egészében közölni, helyszűke miatt most csak a bábákra vonatkozó részt idézem dr. Magyar László András fordításában: „A bábák közül – jóllehet majd minden város és falu tele van velük – csak egyetlen akad, ti. Münczerin Katalin, aki a budai fakultástól szerzett, 1781-ben keltezett bizonyítvánnyal rendelkezik, mivel a többi vénasszony, (noha megpróbálom oktatni őket, ám hiába), egyetlen megveszekedett bizonyítványt sem tud fölmutatni”⁹.

Nem véletlenül emeltük ki a bábákra vonatkozó részt. Madács ugyanis nemcsak összeírt s hivatalos jelentéseket fogalmazott a bábaügy javítása érdekében, hanem „át-

gondolt, okos javaslatokat tesz a problémák orvoslására... hosszú oldalakon próbálja a központi vezetést rávezetni arra, hogyan lehet a képzetlen, tapasztalati úton működő falusi bábákat tanulásra bírni, milyen eszközökkel lehet e fontos foglalkozást vonzóvá tenni”. **Krász Lilát**, a 18. századi bábaügy szakértőjét idéztük, aki nemcsak Madács 1788. június 6-án, Rimaszombatban keltezett jelentését elemzi, hanem közli annak teljes (német nyelvű) szövegét is¹⁰, sőt – könyve 229. oldalán – Madács Péternek egy ismeretlen mester által alkotott portréját is!

Madács javaslatának teljes szövege 2005-től magyarul is olvasható Daday könyvében. Ebből idézzük Madács sorait, melyek mély emberi hozzáállásáról tanúskodnak: „Eddig is már több vármegyében felfedtem a közjónak e hiányosságát – értsd: a bábaügy elhanyagolt voltát (KL) –, de még eddig sosem kaptam segítséget, mert ez az ügy nagyobb segítséget és nagyobb nyomtatékot követel, mint amennyivel egy megye rendelkezik. Most úgy látom, hogy eljött az ideje annak, hogy ezt az elhanyagolt, puszta és megműveletlen orvosi területet megműveljük, hadd hozza meg a kívánt gyümölcsöt. Mert a mi jóságos uralkodónk a leggyorsabban felkarol minden dolgot, ami hozzásegít az egészség fenntartásához... Ezért könyörgök most hozzá, ez alatt a csaknem elszáradt orvostudományi gally alatt állva, hogy nyújtsa ki segítő kezét.”¹¹

Daday könyvéből tudjuk, hogy Madács javaslata eljutott a „protomedikus”-ig – mai fogalmakkal: az egészségügyi miniszterig – aki „keresztülvihetőnek” tartotta azt. A Helytartótanács már kevésbé jóindulatú, a megyéhez intézett leirata leszögezi: arról szó sem lehet, hogy minden vidéki bábát egyetemi tanfolyamra küldjenek, csak oktassa őket továbbra is a főorvos vagy a *kirurgus* (seborvos).

Doktorunk azonban nemcsak hivatali feladatait látta el példásan, hanem úttörő szerepet játszott egy, az orvostudománytól kissé távol álló területen is (bár ha meggondoljuk, hogy Nagyszombatban vegyészeti témáról értekezett, e ténykedése nem meglepő). Madács Péter a magyarországi cukorgyártás egyik (elfeledett) úttörője. Amikor a napóleoni háborúk következtében gondok jelentek a nádcukor behozatalában, többen próbálkoztak egyéb alapanyagból (juharfa, cukorrépa) előállítani cukrot. E próbálkozásokat a kor egyetlen magyar nyelvű lapja, a Bécsben (!) megjelenő *Magyar Kurir* 1799. március 8-í, 20. száma ismertette. Nem hallgathatjuk el, hogy a lap szerkesztője Madács földije és kollégája, a rimaszombati születésű **Decsy Sámuel** (1742–1816) orvosdoktor volt. A *Magyar Kurir* többek közt azt írta, hogy **Marchelli Ferencz**, páviai tudós Chemicus 1793-ban kiadott értekezésében jelzi „Magyar és Erdély Országokban bőven vagon egy olly termés, mellyből hasonlóképpen czukkort lehetne készíteni. Ez a termés a kukuricza (Török buza)“.

Ehhez fűzi Decsy a számunkra értékés kommentárt: „A Kis-Hont Vármegyei Physicus és Orvos Doctor Titt. Madács Péter Ur, ennekelőtte 18 eszt. próbát tett a kukuricza szárával, s abból alkalmas szirupot készített, hanem nem adhatott annak olly consistentiát, mint a minémű vagon a Kanáriai czukkornak (nádcukornak – KL)... Talán abban

hibázott, hogy a kukuricza szárából kifacsart nedvességet mindjárt a sajtolás után tojásos fejérével elegyítették, amelyet csak a rafinirung (finomítás – KL) alkalmazásával kellett volna művelni, s az ebben levő acidumnak (savnak – KL) el választására, mely a cukornak cristallisationját hátrállattya, nem töltöttek akkor meszes vizet.“

Madács elsőségét Decsy megerősíti egy 1810-ben, ugyancsak a Magyar Kurir hasábjain¹² közzétett rövid híradásában is: „Steyer Országnak Fő városában Grätzban a kukuricza szárából is jó tzuokort készítették néhány Chemikusok... Ez a találmány nem mostani. Tek. Kis Hont Vármegyének igen érdemes Orvos Doctora a néhai Madács Péter Ur 25 s több esztendőkkkel ennek előtte Rimaszombatban, az én jelenlétemben, a kukuricza szárából szirupot már készített, de azt tzuokorrá változtatni nem tudta, fel nem tudván a cristallisationnak módját találni. Elég ahhoz, hogy ő volt a leg első, aki azt feltalálta, hogy a kukuricza szárából is lehet szirupot és nádmézhez hasonló tzuokrot készíteni.“

Sajnos, e kétszeri hivatkozás ellenére Madács úttörő jelentőségű kísérlete elkerülte a cukorgyártás történetével foglalkozók figyelmét. **Vadkerty Katalin**, a cukorrépa szlovákiai termesztésének 1800 és 1849 közti hősorával foglalkozva ugyan megjegyzi¹³, hogy a kukoricacukor előállítását a mai Szlovákia területén már a 19. század első évtizedében propagálták, de nem tesz említést a jóval korábbi, Madács által 1781-ben tett kísérletről. A „propagálás“ alatt valószínűleg a **Czinke Ferenc** magyarításában, 1812-ben Budán kiadott *Hogy lehessen a kukoritzaszár levéből gyömmöltse megszedése után szirupot és cukrot tsinálni* c. könyv értendő. (Csupán az érdekesség kedvéért jegyezzük meg, a német eredetit dr. **Johann Nep. Neuhold** adta ki 1811-ben, Grácban).

A fentiek alapján úgy érezzük, megismételhetjük a Madács halálának 200. évfordulója ürügyén a *Honti Lapok* hasábjain tett következtetésünket: „...az 1805. november 20-án elhunyt kishonti orvosdoktorra nemcsak kalandos ifjúsága, de tetteiben gazdag férfikora miatt is illik emlékezni“¹⁴. S nemcsak emlékezni, hanem életét, életművét tudományosan feldolgozni, közismertté tenni és elhelyezni azt a magyar-szlovák ill. szlovák-magyar kultúr- s orvostörténet gömöri-kishonti palettáján. Mert – félrerakva minden érzelmet – el kell ismernünk, hogy Madács Péter szlovák származású volt. Erre utal az a tény, hogy Debrecenbe – többek közt – a magyar nyelv elsajátítása végett ment, és hogy születési helyét a fenntebb idézett önéletrajzában a szlovák nevének tüntette fel (Polomka) – lásd az ábrát. A szlovák származásra utal az 1816-os Nemzeti Plutárkusból, Madácsnak a breslauer Erzsébet-gimnázium inspektorához fűződő kapcsolatáról szóló idézet is: „Mind den dolgait, bajait, és szívének titkait híven felfedezte néki, és látván, hogy annak a derék férjfiúnak pártfogásához lehet bízni, az ő Madács igazi nevét is kimondotta néki, mivel egykor Késmárkon, hogy az üldözöknök visla szemek előtt annál bátorosabban elbujhasson Pisztricsányi nevezettel cserélte volt fel.“¹⁵

Ha e barokkosan terjengős szöveget jól értelmezem,

akkor Madács eredeti neve **Pisztricsányi** volt. E név, illetve a szülők nem nemesi volta hiteltelenné teszi Krász azon állítását¹⁶, hogy ti. Madács „a drámaíró Madách Imre felmenője“.

Mindent összevetve, úgy érezzük, a mi Madács Péterünknek nincs szüksége arra, hogy Az ember tragédiája szerzője holdudvarának fényét keresse. Önmagaként, jobbagysorból a főorvosi hivatalig eljutva, munkásságával orvosi hivatásának, második alma materének, a nagyszombati orvosi karnak és nem utolsósorban Rimaszombatnak is dicsőséget szerzett. Talán még egy emléktáblát is megérdemelne Rimaszombatban.

JEGYZETEK

- ¹ Csillag 1964. 85.o.
- ² Duka Zólyomi 1974. 1415–1416. o.
- ³ Kapronczay 1979. 1588. o.
- ⁴ Dörnyey 2006, 106–108. o.
- ⁵ Kölesy-Melzer 1816. 147–165. o.
- ⁶ Dörnyey 2001. 28. o.
- ⁷ Idézi Daday 2005. 457. o.
- ⁸ Duka Zólyomi 1974. 1416. o.
- ⁹ Relatio D. Petri Madács de Personis... 12. Sept 786 Állami Területi Levéltár (Besztercebánya), Kishont, fons VIII, Fasc 2, Nro. 136
- ¹⁰ Krász 2003. 329–333. o.
- ¹¹ Daday 2005. 258–262. o.
- ¹² Magyar Kurir, 339. o.
- ¹³ Vadkertyová 1972. 24. o.
- ¹⁴ Kiss 2005.
- ¹⁵ Kölesy-Melzer 1816. 152. o.
- ¹⁶ Krász 2003. 228. o., 66. sz. lábjegyzet

IRODALOM

- Csillag István**
1964: Adatok Madács Péter jobbágy-orvos életrajzához. Orvosi Hetilap, 105. évf., 2. sz.
- Daday András**
2005: Újabb kuriózumok az orvostudomány magyarországi történetéből. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Dörnyei Sándor**
2001: Régi magyar orvosdoktori értekezések 1772–1849. 2. kötet. Borda Antikvárium, Budapest.
2006: Peregrinálók – Negyvenhárom magyarországi és erdélyi orvostanhallgató életrajza 1683–1783. Borda Antikvárium, Zebegény.
- Duka Zólyomi Norbert**
1972: Absolventi trnavskej lekárskej fakulty vo vede a praxi. In: Z dejín vied a techniky na Slovensku VI., Vydavateľstvo SAV, Bratislava.
1974: Madács Péter (1729–1805). Orvosi Hetilap, 115. évf., 24. sz.
- Kapronczay Károly**
1979: Madács Péter születésének 250. évfordulójára. Orvosi Hetilap, 120. évf., 26. sz.
- Kiss László**
2001: A magyarországi orvosképzés bölesője: Nagyszombat. In: Kiss László–Lacza Tihamér–Ozogány Ernő: Gondolatokból épült katedrális. Madách-Posonium, 15–19. o.
2005: Kétszáz éve hunyt el Kishont főorvosa: Madács Péter. Honti Lapok (Ipolyság), 11. sz.
- Kölesy Vince Károly–Melzer Jakab**
1816: Nemzeti Plutárkus vagy A Magyar Országban és az ahoz tartozó Tartományokban élt Nevezetes Férjfiaknak Életrajzai. Negyedik Darab. Pest.
- Krász Lilla**
2003: A bába történeti szerepváltozása a 18. századi Magyarországon. Osiris Kiadó, Budapest.
- Vadkertyová Katarína**
1972: Dejiny cukrovarníckeho priemyslu na Slovensku (1800–1918). Bratislava.

Tóth Lajos

„Ha megfordultunk, mindig a láger világosságát láttuk“ 3. rész

Apu

Ezért egyesek jártak lopni. Kitapasztalták, hogy hova lehet járni. Mindig szereztek valamit, sőt még árulták is a felesleget. Ha valakit elkaptak, akkor nagy cécót csináltak belőle az oroszok. Felsorakoztatták az egész tábor az udvaron, és felolvasták az illető bűnét, valamint a büntetését. Felolvasták, hogy az illetőt Szibéria várja. Nem is hallottunk felőle később semmit. Ki mert volna érdeklődni egy elítélt után?

Egy esztendő múlva, mikor hazajöttünk, már a rimaszombati állomáson érdeklődtek a balogiak felől, hogy maradt-e ott még valaki? Három barátomra biztosan emlékszem: **Szabó Gyula, Pecsók Gyula és Vitályos Pista** a mi lágerünkben, mert a többi lágerről nem volt információ. Ez novemberben volt. Ott volt még **Ibos Pista**, akiről nem tudtuk, hogy hova lett. Rimaszombatban tudtuk meg, hogy ő már augusztusban megjött. Nem nagyon akart beszélni eleinte arról, milyen úton szökött meg. Csak annyit mondott: „*Nem sajnáltam senkit!*“ Szegény, nem érte meg az öregkort. Később egyszer elbeszélte nekem aratás közben, hogy szökés után nem mert vonatra ülni. Félt, hogy elkapják. Akkortájt duplatengelyű pótkocsikat használtak az oroszok, és a két tengelyen fekvő utazott pár száz kilométert.

Ha valaki rosszat csinált, azt bezárták! Én is voltam bezárva, pedig nem is csináltam rosszat. Úgy volt, hogy elmentünk egy oroszok cséplőjébe. Kézi cséplővel, cséphadaróval dolgoztunk. Volt ott egy folyó is, ahol munka után megmosakodtunk. Tetszett a szabad élet. Bementünk a temetőbe, ami egy akácok közepén terült el. Leheveredtünk az akácok hűsében, és aludtunk egyet. Jólesett a pihenés, nem siettünk vissza a lágerbe. Még a következő műszakra se mentünk be. Vártak is már minket, egyenesen vittek a pincébe, ahova bezártak három napra. Nem kaptunk csak húsz deka kenyeret egy napra. Olyan hideg volt a pincében, hogy majd lefagyott a lábam. Harmadnap felszólítottak, hogy menjünk árkot ásni a vízvezetékhez. Nem mondtuk, hogy nem! Elmentünk vagy hatan, de estére ki is ástuk. Nem volt elég, hogy már két nap koplaltunk. Szerencsénk volt, mert vittünk vizet a konyhára, és kaptunk enni. Hanem estére, ahogy minden el lett végezve, büntetésül még beosztottak minket éjszakai műszakba. Mondhatom, az már nagyon nem tetszett, de kibírtuk azt is.

Az volt a legnagyobb bajunk, hogy messze kellett járni munkába. Mikorára odaért az ember, kifáradt. Hazafelé pedig úgy megéhezett az ember, hogy alig bírta hazamenni.

Szibériába azért nem vittek el senkit, mert lopott. Azért legfeljebb megverték, vagy bezárták. Persze a **Babustyák** bácsi kivétel volt, mert ő sok rosszat csinált. A lopások ennek ellenére mindennaposak voltak. Az éhség nagy úr, az ennielő után bizony a szerencsétlenek még a közeli kertekbe is bementek, ha úgy hozta a sors. Mun-

kába menet széthúzott a nép, nem egyszerre mentünk be. Kukoricát, tököt, meg olyasmit loptak. Krumpli is volt, ha kellett! Nyersen ettük meg. Az udvaron volt egy kovács-tűzhely, amiben mindig volt parázs. Jó tüzet raktunk benne, és megsütöttük, amink volt. Egész este a kukoricát süttöttük, ami egy kis vitamint jelentett számunkra. Reggel volt is a kovácsnak jó tüze, csak az volt a baj, hogy még délelőtt elfogyott a szén.

Anyu

A mi szobánkból is jártak az asszonyok lopni. Egyszer aztán mondom nekik: „*Vigyetek el már engem is!*“ Fogtam a zefírkendőmet. „*No, menjünk lopni!*“ Bementünk a nagy kukoricásba. Még kiállítottam is: „*Gyertek már, nekem már tele van a kendőm!*“ A hátamra tettem a zefírkendőt, és azt szedtem tele. De olyan tehetetlen voltam, hogy elmegyek lopni, és közben kiabálok! Kinézek az útra, hát látom, a szekéruton jön egy szekér. Megállítja az ökröt az ember, és jön felém. Még akkor sem szaladtam el, hanem megállítottam, mint aki jól végezte dolgát. Ez körülbelül a második évben történt, de mivel ebben nem volt gyakorlatom, mert a többiek sem világosítottak fel, ezért nem tudtam, mit kell ilyen esetben tenni. Az ember odajött hozzám, megfogta a ruhámat, hogy „*No, gyere!*“ Mentünk a szekér felé. Otthagytam még az ökröt is. Mentem vele, mi mást tehettem. Odaértünk egy épülethez, ahová bement az ember. Én meg türelmesen vártam, hátamon a kukoricával. Egyszer csak jön kifelé vagy hat orosz tiszt kíséretében. Te jó Isten, gondolom, mi lesz most velem? De már az úton elkezdtem a sírást, mert tudtam, hogy akit lopáson kapnak, azt nagyon megverik, vagy a pincébe hajítják. Egyszer az uram barátját bezárták, nappalra kiengedték az udvarra, de olyan dagadt volt, hogy ránk se ismert! „*No te jó Isten – mondom – hátha énvelem is így csinálnak most!*“

Nagyon kicsi és alacsony volt a pince, csak egy kis ablak rajta. Hát bizony, ez az ember sokat be volt oda zárva. Sőt aki lopott, azt kiállították a láger összes lakója elé avval, hogy így jár mindenki, aki szökni, vagy lopni próbál. Ilyen gondolatok jártak a fejemben, amikor ott álltam a tisztek előtt: „*tisztára kisül a szemem*“. Valójában életemben nem sírtam olyan keservesen, s nem féltem még soha annyira, mint abban a pillanatban. Kérdezték tőlem: „*Miért loptál?*“ Annyit mondott az egyik oroszul – amit én is megértettem – hogy öntsem ki a kukoricát a földre. Ki is öntöttem én szívesen, azt se bántam, hogy nekem nem maradt belőle. Kérdésükre válaszolva elmondtam, már amennyire a zokogástól el tudtam mondani, hogy azért loptam, mert éhes vagyok. De nekem úgy hullottak a könnyeim, ahogy soha életemben. Ezek után elengedtek, talán megsajnálta, vagy nem is tudom. Egész úton a lágerig sírtam.

Hárman voltunk lopni, de a két asszony lelépett, mikor látták a veszélyt. Olyan területen volt ez a kukoricaföld,

mint a fél Balog. A két asszony már volt máskor is, ők hordták a kukoricát, szóval élelmesek voltak. Én meg csak mondogattam, hogy de jó volna már egy kis kukorica, hát vigyetek már el egyszer engem is! El is vittek ők engem, de ők nem várták meg a gazdát, hanem ügyesen felpakoltak, és mentek vissza. Tán vissza is értek akkorra, mire engem elkaptak az öreg. Elvette a kukoricát tőlem, de hálát adok az Istennek, hogy nem jelentett fel. Talán megszántak, mert láthatták, hogy még szinte gyerek vagyok. Hát olyan 18 éves lehettem, magam se tudom, melyik esztendőben történt ez. Hazafelé végig mondogattam magamban: „A jó Isten áldja meg azt a hat embert, amiért nem vertek meg, vagy nem jelentettek fel a lágerben.“

Apu

Lázadni nem lehetett, legalábbis nem volt szerencsés. Üttesse magát agyon az ember? Oda kellett menni, ahova küldtek. El kellett viselni, mert nagydarab emberek úgy megvertek, hogy majd belehalt az ember. Ha valamit nem úgy csinált az ember, ahogy kellett, bizony megbüntették érte. Reggelente bizony ugrani kellett az ágyból, ha jött az ügyeletes költeni. Hol orosz, hol magyar jött ébreszteni.

„Enni nem jó, dolgozni jó“ – mondta az orosz a maga módján, ahogy tudta. Ha az orosz jött, akkor nevetve keltünk, de ha a magyar jött bikacsekkel, hát bizony az rád csapott, hogyha nem keltél fel azonnal.

Volt, aki jelentkezett fegyőrnek, spiclinek vagy besúgónak. Nekik aztán jobb sorsuk lett valahogy. Ha besúgott valakit, annak elnézték a hibáit. Ketten váltották egymást az örök. Az egyiket Babustyák bácsinak hívták, nagy, derék ember volt. Magyar ember volt, mégis nagyon kegyetlen volt hozzánk mindaddig, amíg őt is be nem jelentették. Elvitték egy katonai táborba, még azt is beszéltek, hogy felakasztották. Azután volt egy fiatal, nőtlen, aki még kegyetlenebb volt. Pedig neki ott volt az édesanyja is. Emberség? Hisz még a végtisztesség se járt ki az embernek. Egy patak mellett, a meder kanyarulatában temették a halottakat. Meztelenül kerültek a földbe. Pár év múlva már mi sem találtuk volna őket, rég elmosta őket a víz.

A lágerben élőket négy századra osztották. Mindegyik századnál volt egy tolmács és egy intéző. Ezek nem fegyőrök voltak, de hamar kinyíltott a csipája mindegyiknek. Valójában azokat választották ki erre a funkcióra, akik valamiért nem voltak alkalmasak a bányai munkára. Nekem nem mert szólni egyik se. Én megmondom az igazat, hogy nem félttem egyiktől sem, mivel hogy én csak magam voltam, nőtlen voltam, mindenre el voltam szánva.

Emlékszem egy **Kendi** doktor nevezetűre Miskolcra, meg egy másikra is, aki később csoportvezetőnk lett, ez volt a **Harmat Sanyi**. Még volt egy lány doktor is, aki, ha jól emlékszem, szintén miskolci volt, de a nevére már nem emlékszem. Ezek mind iskolázottak voltak, biztosan ezért lettek csoportvezetők. Neki az volt a feladata, hogy mindig ellenőrizze a létszámot. Számolta is elég gyakran, hogy meglegyen a létszám. Isten ments!, hogy valaki hiányzik, mert akkor őt is agyonlőtték volna. Dolgoznia nem kellett,

egyebet nem csinált, mint miránk felvigyázott. Oroszt nem lehetett látni sem a bányában, sem a lágerben.

Anyu

A női szobán majdnem mindenki balogi volt, a férfiakal ritkán társalogtunk. Ha jól tudom, mindenki paraszti vagy munkásszarmazású volt. Három műszakra jártunk munkába, de egy-egy műszak az úttal együtt nagyon sok időt vett igénybe. A nyár még csak elment, de a tél, az kegyetlen volt. Nem kellett gyógyszer szedni, mert nem is lett volna honnan. Aki lázas volt vagy sebe volt, azt befektették a betegszobára, de az orvossággal nagyon szűken voltak. Talán el se hitték volna, hogy itt fáj, vagy ott fáj. Az uram is sokat volt a betegszobán.

Apu

Ahogy mentünk haza a munkából, a nagy olvadás közepette folyt a víz mindenfelé, nem lehetett látni, hogy hol a kemény talaj. Én véletlenül beleestem – mert a háborúnak még ott voltak a nyomai: lövészárkok, géppuskafészkek – az egyik ilyen gödörbe, nyakig. A víz nagyon hideg volt. Februárban lehetett ez, úgy húztak ki belőle. Mikorára beértem a lágerba, összefagyva, tüdőgyulladást, mellhártyagyulladást kaptam. Három hónapig tartott a gyógyulásom, addig nem dolgoztam. Hat hétig a lágerkórházban kezeltek, azután még hat hétig voltam lábadozóban. Volt ott a szomszédból egy fiatalasszony, aki azt állítja, hogy nagyon rosszul voltam. Csak jártak nézegetni, hogy meddig bírom még, hogy meddig élek még. Kibírtam! (nevet)

A kórházban volt szakorvos. Miskolci lehetett, vagy talán diósgyőri, szóval innen vitték őket is, szintén elhurcoltak voltak. Harmat Sanyinak hívták a mást, de ő csak ápoló volt. Egy ápolónő volt Serényfárváról is, meg ez a **Kresnyéné**. Az beszélt el később, hogy már eszméletemen kívül voltam, már nem beszéltem. Valahogy mégis magamhoz tértem, és hat hét múlva kiadtak a kórházból. A szobán lábadoztam, vagy inkább feküdtem, mert nagyon le voltam gyengülve. Mikor sikerült ismét lábra állnom, minden nap hordtam az ebédet a kórházban fekvő betegeknek, merthogy rájuk ott nem főztek. Minden nap egyszer bementem. Az is volt vagy hat kilométer, de azt is kibírtam. Délelőtt 10-kor elindultam, és délután 2-3 órára értem vissza.

Visszatérve a kórházi napjaimra. Kilencediknek kerültem a betegszobára, vagyis utolsónak, mert a szoba kilenc ágyas volt. Közönnyel vettük tudomásul, hogy megint meghalt valaki. „Már csak hárman vagyunk“ – mondtam, és valahogy biztos voltam benne, hogy én leszek a kilencedik. Tévedtem, hál istennek nem így történt. Egyedülként éltem túl a betegséget, a többi mind meghalt, gyógyszerhiány következtében.

Aki a lágerban halt meg, azt mind egy helyre vitték a szabadnaposak. Két rúdra erősített lepedőben volt szálítva a halott, ketten vitték, az egyik elöl, a másik hátul tartotta. Mikor odaértek a színhelyre, csak kifordították a

halottat a lepedőből, és kész. Azt se tudtuk, kit hova temettek, kifordították és ráhánytak egy kis földet. Ez is este történt. A temető a lágeren kívül volt. A sírásókat is közülünk választották, ezért úgy is nézett az ki, nem nagy gödör lett ásva, némelyik halottnak úgy nyomogták bele a gödörbe a lábát, hogy ki ne maradjon. Nem adták nyilvánosságra a halott nevét, ezért a halotról csak az tudott valamit, aki eltemette. Igyekeztek annyira elszigetelni minket, amennyire csak lehetett. A házaspárok sokszor nem is találkoztak, mivel különböző műszakokba jártak. Mint már említettem, a halottainkról sem volt tudomásunk. Két legényre emlékszek, akik meghaltak a balogiak közül.

Anyu

Nem is csoda, hogy nem voltunk teljesen normálisak. Nekem, mint fiatal lánynak, jó fogaim voltak elmenéskor. Bezzeg mikor hazajöttem, ahogy megfogtam az első fogaim, lógott az egész sor. Anyyira le voltunk gyengülve, és az orvosi kezelés sem volt olyan színvonalon. Mostanára elmondhatom, hogy fáj mindenem: rossz a szívem, a fejem, a gyomrom, az epém tele van kővel. Mondjam tovább? Ez mind-mind a „málenkij robot“ következménye. Egyszer én is beteg is voltam, de nemcsak én, az egész láger. Hasmenésünk volt a mosatlan kásától. Nagyon sok beteg volt akkor. Különben megvoltam én elég jól, csak a térdem fáj, mert a bányában alacsony folyosókon kellett térden állva dolgozni.

Rövid idővel hazatérésünk után előjöttek a betegségek. Ma már persze fejlett az orvostudomány, jobban odafigyelnek az emberre, de hát most meg már késő. Érti azt mindenki, aki ott volt, hogy annak vagyunk a betege. 40 éves koromban elkezdtek hullani a fogaim, mára már mindenhol gyulladás van a testemben.

Nem hazudok, amikor azt mondom, hogy ott nem imádkoztunk. De még mikor hazajöttünk, akkor sem. Anyukám mondta: „Menjünk ki a temetőbe, és vigyünk virágot a sírokra!” Arra sem voltam képes, hogy kimenjek a temetőbe. Nem haragudtam Istenre, de minthogy a szertartások se jártak az eszemben, úgy a jó Isten sem – se szépen, se csúnyán.

Megérték én mindenkit, mindenkit szeretek, meg mindenki jó hozzám, de valahogy mégis mindig csak a rossz érzéseim vannak. Valahogy nincs életkedvem! Mindig csak a rossz gondolatok járnak az eszemben meg a rossz álmok. Nem tudom, hogy mért, mert lehetnék nyugodtan, hiszen van két szép családom. De a gondolataim és az álmaim irányítanak, mert még mindig a bányában kalandoznak. Egy-egy ilyen álom után felriadok, hogy keservesen sírok. Ezt már lassan kezdem elhagyni, de igazi megnyugvást nem talállok.

Apu

Oroszországról én már nem szoktam álmodni, nekem azt sikerült elfelejtenem. Persze a rossz álmok kísértenek engem is, de azok más jellegűek. A rosszaknak vagy meg-

bocsát az ember, vagy nem. Azok az oroszok, akik ott laktak, nem tehettek arról, ami velünk történt. Az egészséges, életképes embereket elvitték a frontra, csak a gyengék és az öregek maradtak otthon. Hogy miért keverték ezt így meg? Nemhogy az ottaniakat vitték volna a bányába dolgozni?!

Mikor megjött a nacsalnyik lánya Németországból, még dicsekedett is vele, hogy mi mindent hozott. Láttam a lányát, olyan igazi nagy dáma volt. „Mit hozott még?” – kérdeztem a nacsalnyikot, mert én jól tudtam vele beszélni, meg aztán kedvelt is engem. „Ezt is, azt is” – mondogatta. Akkor gondolkodtam el, hogy vajon mi mit viszünk innen haza? Ruhánk is csak annyi volt, ami rajtunk volt. Az is valami enyves vászon volt, ami dörzsölte az ember testét mindenhol.

Anyu

Az oroszoktól nem kaptunk semmi magyarázatot. Egyszerűen munkásokra volt szükségük. Ha egyszer-máskor bementünk a faluba – amit Pavlovkának hívtak – láttuk a járókelőket az úton, egyiknek keze, másiknak lába nem volt. Ez lehetett úgy 5 kilométerre a lágertől. Egyszer az egyik lány, a barátnőm, szintén balogi, azt mondja:

„Gyere, bemegyünk Pavlovkába, és jóllakunk. Van nekem ott egy jó ismerősöm, egy „mamkám”, aki majd jól tart minket.”

„Nem megyek én!” – mondom, de aztán csak beadtam a derekamat.

Be is mentünk. Hol szépen fogadtak minket, hol meg kikergettek.

„Menjetek innen – mondták –, a lányunkat is elvitték a németek, ti meg idejöttök?”

Visszatérve a barátnőmre, akit **Ibolyának** hívtak. Volt neki sok „mamkája”, mert így nevezte mindegyiket, aki adott neki enni. Ki is néztünk magunknak egy házikót, ahová bementünk. Hozták nagy tálban a tökök kását. „No édes Istenem!” éhesek is voltunk, nagyon jól esett. „No gyere, még bemegyünk ide” – mondta Ibolya, és egy másik házra mutatott. Bementünk, és újból egy tállal hoztak elénk. Pedig gondolom, saját magunknak sem volt elég, mert nagyon szegények voltak. Megint hozzáfogtunk az evéshez, és megettük mindet.

„No, még ide bemegyünk – mondta –, mert ez a legjobb mamkám.”

„Hát én bizony nem megyek – mondtam –, mert már alig tudok beszélni is. Olyan beteg vagyok a sok evéstől, mint a kutya.”

„Bizony ide még be kell menni, nem sérthetjük meg a mamkát.”

Szegény vénasszony adta is a teli tálát.

„De Ibolya – mondom –, én nem tudok enni! Én már rosszul vagyok, haza se tudok menni a lágerba.”

Aztán elköszöntünk, de bizony én a falu végéig is alig bírtam vánszorogni. Mire odaértünk, szerencsémre kijött belőlem minden. Talán bele is haltam volna, ha nem tudok könnyíteni magamon. Leültünk egy kicsit pihenni, de

nem sokat, mert már sok volt az idő. Mire visszaértünk a lágerba, akkorra dél lett, és menni kellett ebédelni. Valójában megint éhesek voltunk.

„No, *Ibolya* – mondom neki – *nem megyek többet veled sehova, mert semmi hasznom belőle.*“

Mind kijött belőlem, s mivel üres volt a gyomrom, csak megettem az ebédet. De igaz-e az ottani ebéd nem volt olyan sok, hogy nem fért volna. Mindig csak azt a csepp rongy halat adták, meg a rizst, ami szinte nyúlott.

Az ott élők tartottak kecskét, vagy tehenet. Ahogy láttam, a házuk tiszta, takaros volt, ablakaik tele muskátlival.

Ha nem volt dolguk, kiültek az ablak alá, és napraforgót ettek. De nem akárhogy! A szája egyik sarkába hajigálta be a napraforgót, megrágtá, a másik sarkán pedig jött ki a napraforgó haja. Úgy működött, mint a gépezet, nem köpte ki a haját, hanem csak úgy csurgott le a szája szélén. Ez volt nekik a kalács, jobban mondva ezt ették kalács helyett.

Az oroszok nem társalogtak velünk. Beszélgetni se tudunk volna, legalábbis én nem. Az uram elég jól megtanult. Neki nem is volt olyan rossz dolga, mint nekem. Másrészt meg ők talpraesettebbek voltak, tudtak maguknak bármit szerezni. Ha falubelivel találkoztam, szóltam, vagy köszöntem, és ment mindenki a maga útján. Ez a kedvtelenség valójában hozzásegített, hogy a veszélyt a bányában, vagy az embertelen életmódot úgy éljük meg, hogy szinte figyelmen kívül hagyjuk. „*Ha ránk szakad, ránk szakad, ha meghalunk, meghalunk.*“ Szóval nem tudom, hogy lehetett ennyire meghülyülni. Nem gondoltunk se Istenre, se emberre. Mindenki csak magának volt, magára vigyázott, hogy magának szerezzen valamit, amiből még jóllakhat.

Ha volt egy kis kenyérünk, azt nagyon el kellett dugni, hogy el ne lopják. Sikerült spórolnom egy kis pénzt, és úgy gondoltam, hogy veszek egy kis faládát, amibe beleteszek időnként ezt-azt. Egy orosz árult ilyen faládát, amit még be is lehetett zárni lakattal. Örültem neki, mert néha maradt egy kis kenyér, amit nem tudtam hova tenni. Ha ott hagytam a szobán, annak mindjárt lába kelt. Mondták aztán a többiek is, hadd tegyék be ők is a kenyérüket, ne lopják el. Hát tegyétek, mondtam. Bekulcsoltam, és elmentünk munkába. Fájront után, mikor megérkeztünk a lágerba, már nagyon éhesek voltunk. Siettünk a szobára, hogy megehessük az előző napról maradt kenyéradagunkat. A láda kifeszítve, kenyér sehol. Ellopták mindet.

Volt nekem fülbevalóm is, talán arany is volt. Egyszer aztán rábeszéltek, hogy adjam el. Nem lehet annak nagy értéke, mondtam a többieknek, de csak rábeszéltek. „*Ha mindjárt egy hétig eszel belőle, mert nekünk már nincs semmi.*“ Sikerült eladni, aztán varrtam egy kis táskát, amit a nyakamba tettem a ruhám alá. Ebben tartottam a kis pénzemet, amit a fülbevalóért kaptam. Egyik nap, mikor nagyon fáradtan tértünk haza a bányából, azonnal elaludtam. Reggelre a kis táskának hült helye volt. Ellopták a nyakamból. Úgy elvágta a madzagját, hogy nem vettem észre. A legszomorúbb az volt, hogy az én kis titkomról nemigen tudtak csak a szobatársaim. Odalett a pénz is, meg a fülbevaló is.

Apu

Három évnél hamarabb nem küldtek haza senkit. Volt ott egy betegszoba, ahol kisebb-nagyobb sikerrel próbálták gyógyítani a betegeket. Én is sokáig betegeskedtem, sőt még azt is rám fogták, hogy szimulálok. Az úgy volt, hogy mire kiértem a bányába, addigra belázasodtam. Amikor viszont otthon hagytak, akkor nem. Nem tudták elképzelni, mi bajom lehet. Utólag kiderült, hogy valami ételmérgezőselem lehetett, valami már meg volt penészedve a gyomromban. Amikor kihajtották belőlem valahogy, akkor tértem magamhoz. Hiába tudta is az orvos, hogy mi bajom van, ha nem volt orvosság.

Anyu

Olyan betegségek voltak elhatalmasodva, amiket nem is nagyon ismertünk. Mint például a riheesség. Nekem szerencsémre nem volt. Egyeseknek az ujjai közé befészkelődött, ahol hasadék volt, mindenhova. Némelyiknek még a fenekébe is, amitől aztán se ülni, se dolgozni nem tudott. Ez volt még csak nagy betegség, de hál' istennek ezt is átvészeltük. Vagy ott volt a poloska, ami szívta az ember véréit. Amikor már nagyon el volt hatalmasodva, akkor fertőtlenítést tartottak.

Soknak megfagyott keze, lába a nagy hidegben. Nekem sikerült egy meleg zoknit szerezni, amit a kezemre húztam kesztyű helyett. A lábamra pedig találtam egy melegebb rongyot, amivel betakartam. Két évig abban a nagyon nagy csizmában jártam, amit még itthonról vittem. (Tízes volt, én meg heteset hordok.) Aztán egy gumikalocsni, amit azelőtt a cipőre is felhúztak ugye. Egyben húztak le mindent a lábamról, a kapcával együtt! Volt egy balogi asszony, aki nem járt a bányába. Rokon is volt szegény **Matild ángyo**, mert **Csúr Andris** bátyámnak volt az első felesége. Fájrontkor mindig várt haza, lesegítette rólam a pufajkát, meg a kapcát. Jött az a kalocsnival együtt, mert meg volt fagyva. Ha nagy volt a kalocsni, akkor kerestünk egy drótot, vagy egy spárgát, és azzal összeköttük.

Olyan kis sipirka voltam, hogy az úton a nagy hóban is iparkodtam, ha volt elől két-három ember, bevágódtam utánuk, és mentem a nyomukban. Mert aki elmaradt, 2-3 km-ről is kiabáltak vissza, de bizony nem várt senki. Aki nem bírta, az eldőlt és megfagyott.

Ahogy már említettem, három nő megszökött. Nem a mi lágerünkéből, hanem a másikkól. Az egyik meghalt, de a kettőnek sikerült hazatérni. Nő létükre hogy mertek elindulni a nagyvilágba, mikor azt se tudták, hova mennek, pénz nélkül, minden nélkül? Nagyon nagy elhatározás volt az, mert nem tudhatták előre, hogy megússzák, vagy sem.

Apu

Negyvenfokos hideg is volt. Nekem volt bőrkesztyűm. Igaz, egy kicsit szoros volt. Egyszer aztán mire a bányába értem, megfagyott benne az ujjam. Úgy vagdosták le a kezemről a kesztyűt. Spiritusszal kenegette a doktornő, hogy meginduljon benne a vérkeringés.

„De jó volna belőle inni!” – gondoltam magamban.

„Ezt nem lehet meginni!” – mondta.

A magyarok, akik Ondról érkeztek, hoztak magukkal sok enivalót: babot, lisztet, tojást, úgy fel voltak pakolva, hogy csuda. Ők süttek, főztek, amíg tartott az otthonról hozott enivaló. De mikor az elfogyott, rákényszerültek az ottani kosztra. Szerencsétlenek hullottak, mint a legyek. Nagy, derék emberek, nem tudták megszokni a gyenge kosztot, ezért kellett meghalniuk.

A remény

Anyu

A zeffirkendőmet a nyakam köré tekertem, csak épp a szemem volt ki. Mire hazaértem, a szempillám nem mozgott, mert csicsirkó nőtt rajta. A nagy hidegben csak beöltözve lehetett kint közlekedni, mert mindig süvített a szél. Ha csak ilyen lett volna, mint amilyen a mi vidékünkön... Ha éjszakára mentünk munkába, és kimentünk az ajtóba, a szél a szemünkbe fújta a havat. „*Úristen! Hogy érünk mi ki a bányába?*” Télen az utat sem lehetett látni, mert befújta a szél.

Nem kívánom az ellenségemnek se, amit mi átéltünk. Olyan tiszta víz csurgott be a bányába, hogy az kívánatos volt. Az úton menve találtunk egy rozsdás konzervdobozkát, amibe összegyűjtöttük a vizet, és úgy ittuk meg. Szinte mintha a rozsdát ittuk volna. Hogy nem szereztünk valami nyavalyát? A kezünk még mocskosabb volt, mint a konzervdoboz.

A mi szobánkban csendesen viselte mindenki a sorsát. Nem beszélünk sem betegségről, sem másról. Aki aztán nagyon elhagyta magát, vagy már idősebb volt, annak elment az életkedve is, rábízta magát a sorsra. Azok hamarabb elpusztultak. A fiatalabbak jobban elviselték ezt az embertelen helyzetet. Fiatalságom ellenére nekem elég volt ez a koszt, de a derék embereknek több kellett volna, azok elhullottak.

Egyik este, mikor hazaértünk a második műszakból, bejött a szobánkba a már említett Babustyák, hogy „*No, asszonyok, gyerünk a bálba!*” Egy nagy épületbe, amit jóformán magunk építettünk fel. Valójában étterem volt az, amit sztolókának hívtunk. „*Jól van Babustyák bácsi, mindjárt – mondom neki –, csak először elmegyünk fürödni, mert így nem mehetünk el mégse a bálba.*” Nem mertünk vele vitatkozni, ezért megígértük neki, hogy elmegyünk. Gondoltuk, a fürdészel elhúzzuk az időt, és akkor már késő lesz a bálba menni. Tizenegy órára értünk vissza a fürdésről, hát bizony mindenki elaludt rögtön abban a pillanatban. Egy kis idő múlva jön Babustyák a bikacsekkel: „*Az anyátok istenit, hát nem mentek a bálba?*” – ordította magán kívül. Én fent aludtam, de mikor ezt meghallottam, nem néztem én a lejárót, hanem egyenesen leugrottam. Talán én voltam az első, aki ki tudtam volna menni, de ő a bikacsekkel olyat vágott a hátamra, hogy csak úgy kapdostam a levegőt. Kénytelen voltam mezítláb, abban az egy szál ruhában, amiben feküdtem, elmenni a bálba. Bementem, megállottam az egyik sarokban, és elkezdtem sírni. Látom, hogy megint közeledik a

Babustyák, miután már kizavart mindenkit. Nem szólt semmit, megfogta a ruhát rajtam, és húzott maga után. Te jó Isten, mi lesz itt?, gondoltam magamban. Mentünk végig a termen, hát a másik ajtónál támaszkodott az orvos. Annak is megkapta a ruháját, és összezapott miniket rendesen: „*No, táncoljatok!*” parancsolt ránk. „*Jaj – mondom –, ne tessék már haragudni, doktor úr, de én nem tehetek róla. Ez a kegyetlen ember olyat vágott a hátamra, hogy nem hiszem, a tudóm nem szakadt-e be.*”

Hát keserves bál volt az nekünk.

Balogról 180 embert vittek el, s ebből két fiatalember halt meg, a két **Kresnye**. Két különböző lágerben voltunk úgy, hogy három esztendeig nem is tudtunk egymásról. Hiába voltunk egy faluból. Az idő teltével már a házások se látogatták egymást. Párkapcsolata még annak sem volt, akinek ott volt a felesége. Ott volt például **Berkes Béla**, egy lágerben voltunk a feleségével, Margittal, szegénnyel. Még csak meg sem nézte **Margitot**, és nem is hozott neki soha semmit. Sokszor megsajnáltam, vajon él-e szegény? Persze, aki ki van fáradvá – mint ahogy ott mindenki –, azt nem érdekli a másik. Még az elején kaptunk egy injekciót. Hogy mi ellen, azt nem tudtuk, de annyi biztos, hogy három évig nem volt menstruációm.

Levélírára nem nagyon volt se időm, se kedvem. Anyukám írt néha, azt meg is kaptam. Hogy mit írt benne? Nem sok valamit. Válaszolni talán nem is volt lehetőség, mert se papír, se ceruza. Meg aztán azt se tudtuk, hogy hol vagyunk. A levelekben, amit otthonról kaptam csak annyi volt, hogy úgy küldte anyukám, biztos el sem fog menni. Hogy honnan vette a címet, azt sem tudom. Arra emlékszem, mikor megírta anyukám, hogy apa megjött a frontról.

Egyszer aztán mondták, hogy hurcolkodjunk ki a szobából, mert megyünk haza. Persze, nem hittük el. De mikor ismét mondták, már egy kis öröm fogott el, és elgondolkoztunk rajta, hogy Istenem, tényleg igaz-e? Hát szerencsére valósággá vált a szabadulás.

Itthon már híre volt, hogy jönnek haza az emberek Oroszországból. Az itthoniak jártak minden este az autóbushoz, abban a reményben, hogy jövünk. Az én apukám is járt – mert már akkor hazajött a háborúból –, meg az unokatestvérem, **Barna**. Ők mindig együtt mentek. Még meg is vádolták őket, hogy azért mennek olyan korán, mert a kocsmába mennek, mivel az ott volt (még ma is ott van) a buszmegeállónál. Pedig csak szerettek volna elsőként találkozni rég nem látott szeretteikkel.

Már Rimaszombatban voltunk, és szállottunk volna fel a buszra. A sofőr fel sem akart minket venni, mert mondtuk, hogy nincs pénzünk. Ő nem tehet róla, de fizetség nélkül nem vihet el. Szerencsénkre szintén utazott hazafelé egy balogi ember, **Orosz Pali** bácsi, aki nem volt gazdag, de azt mondta: „*Én kifizetem mindegyikéért, és majd otthon megadják nekem.*”

„*Hátha éppen Irén nem fog hazajönni*” – sopánkodott anyukám.

Az egyik este aztán, amikor megállott az autóbusz, valaki elkiáltotta magát:

„Jönnek az oroszországiak!”

Erre aztán mindenki szaladt a megálló irányába. Az elsőktől érdeklődött apukám:

„Hát Irén, jött-e?”

„Igen!” – kiáltotta valaki, de a buszban sokan voltunk, én pedig hátra voltam.

„Jött!” – kiáltott fel apukám önfeledten, de már addigra oda is értem. Elkapott, mint egy kismacskát, és leemelt az autóbusról. Szóval elmondhatatlan az az érzés, amit akkor ott éreztünk. Anyukám otthon még mit sem sejtett.

Barna szaladt haza elsőnek a jó hírrrel, de óvatosan adta elő, nehogy baj legyen:

„Keresztanya! (merthogy anyukám keresztelte) – szólította meg: *Ne ijedjen meg, de jöttek Oroszból, és jött Irén is*”.

Anyukám lecsapta a guzsalyat, mert éppen fonás közben érte a hír.

„Menjen, és gyűjtsen lámpát!” – mondták neki. De biz ő nem hallgatott senkire, kiszaladt a házból, csak szaladt és szaladt, tán azt sem tudta, hová. Közben szakadt az eső, szegény ott csamcsogott a vízben, de nem bánta. Este 9 óra lehetett, szaladt házról házra, mindenhová bekopogtatott: „*Keljetek fel, mert megjöttek az oroszországiak!*” Mint aki meg van zavarodva. Ilyen állapotban és körülmények között találkozott újra a családom.

Aztán tele lett a kis házunk. Egyre csak jöttek a rokonok, meg az ismerősök, hogy igaz-e amit beszélnek. Mert nem mindennapi esemény volt ez a falu életében, hogy majd 3 év elteltével, annyi viszontagság után ismét egyesültek az elszakított családok, ismét megölelhette egymást anya és lánya, apa és fia. Nagy dolog volt ez a háborúban sokat megélt embereknek.

A sok boldog ember között én csak ültem bambán, és zavartan kémleltem a derűs arcokat. Kérdezgettek erről, arról, meg hogy ismerem-e mindenkit a jelenlévők közül. Mindenkit ismerem – mondtam – csak azt az egy fiút nem, aki a kamraajtóban áll. Hát az a szomszéd fiú volt, akit **Ibos Dezső**nek hívtak. Nem ismertem meg, mivelhogy a három év alatt sokat nőtt. De amúgy sem érdekelt semmi az égvilágon.

Utána sokáig ez volt a téma otthon az ismerősek körében. Szerettünk volna beszélni ezekről a dolgokról, de nem lehetett! Egy barátnőmmel beszélgettem az üzletben az oroszországi dolgokról, amikor megszólal egy ismeretlen ember:

„*Hagyja abba, mert mindjárt elvitetem!*”

Valószínűleg valami kém lehetett. Hallgatni kellett, mint a sír.

Amikor már indultunk haza, kaptunk egy injekciót a nyak alá. Valószínűleg attól tudtunk egy kicsit felhízni, mert akkor elég rossz állapotban voltunk. Ott mindig annyira kimerültek voltunk, hogy még le se tette az ember a fejét, máris aludt. Azt sem tudtuk, hogy miként tartottak nyilván minket. Csak annyi biztos, hogy számon tartottak minket.

Apu

A lágerben betegeskedni nem nagyon lehetett. Ha az orosz véleménye az volt az emberről, hogy még bírja, akkor nem volt mit tenni, dolgozni kellett. Én három hónapig voltam betegállományban. Közben megismerkedtem az orvossal, sőt össze is haverkodtunk. Mindennap meglátogattam, sokszor én segítettem ki pénzzel, mivelhogy ő nagyon kevés fizetést kapott. Nekem meg a kórházban pénzre nem volt szükségem, a kosztot ingyen kaptuk, így hát pénzem volt. A kenyeret megkaptam minden napra, azt a kiló húsz dekát, amit az unokatestvérem kihordott a faluba eladni. Tehát innen volt a többletpénzem. Adtam neki pénzt, ha meg volt szorulva. Tartozott már vagy 300 rubellal, de nem is kértem tőle, mivelhogy szívességet tett nekem.

Egyszer aztán jött egy komisszió. Én akkor már munkába jártam, éppen délelőttös voltam. „*No, gyere Pista, gyere le a fürdőbe, fürödj le, vegyél tiszta ruhát, osztán jössz a komisszió elé!*” – mondta az orvos. Hirtelen azt se tudtam, mit csináljak. Törtem a fejem, hogy fogom én elmagyarázni az orvosoknak, hogy mi bajom is van valójában. Orvosok meg katonatisztek vizsgáltak meg. Le kellett vetkőzni meztelenre, megnézték, megtapogatták az embert, hogy milyen, vagy lehet-e fogni rajta valamit.

Közben az asszonyok már indulásra készen álltak. Megvolt a névsorolvasás is. Ők már biztosan tudták, hogy mennek haza.

Én meg csak állottam a komisszió előtt, várva a további sorsomra.

„*Á, ez még jó. Ez még dolgozhat.*” – mondta az egyik orvos.

„*Szerintem meg csak egy roncs*” – szólt a lágerorvosunk, mert azért neki is volt egy kis szava. „*Tüdőbajos, meg szívnyagobbodása van*” – mondta, mert tudta, hogy ha engem sikerül hazaküldenie, nem kell megadnia a tartozását.

Egy óra múlva hívtak is az udvarra, olvasták a nevet, és mondták, szedjem össze a holmimat. Ezután kivittek a lágeren kívülre, és ott töltöttünk egy éjszakát. Másnap bevagoníroztak, és elvittek minket egy 5-6 kilométerre levő városba, amit talán Nebalcónak hívtak. Elég nagy városka volt. A vasútállomás volt vagy 2 kilométer széles. Ott töltöttünk egy egész hetet. Naponta egyszer hoztak enni, ami nagyon kevés volt. Így hát lelegeltük ott is a kukoricát. Kolhoz volt arrafelé, mindenütt kukoricaerdő, ott törtük a kukoricát. Ahol kukoricaerdő, raktuk a tüzet, süttük a kukoricát!

Olyan kitanultak voltak az oroszok, hogy mindig akkor indult meg a vonat, amikor forrott a fazékban a víz, vagyis főtt a kukorica. Megrántotta jól, és kilöccsent a víz, ezért várni kellett a következő állomásig, hogy vizet szerezhessünk.

Hazafelé

Anyu

Szóval nagyon elvették a kedvünket. Még az sem érdekelt bennünket, ha azt mondták: „*Szkoro pojgyeme*

damoj. Talán azért, mert az első naptól kezdve ezt hallottuk. Ha mondta az orosz, hogy „mentek már haza”, csak annyit mondtunk neki (akár tiszt volt, akár nem), hogy „szobráty” (hazudik). Nem hitt már ott senki senkinek.

Aztán egy nap csakugyan szóltak, hogy most már tényleg megyünk haza. Mindenki szedte a holmiját, ami volt, de valójában még akkor sem akartuk elhinni, hogy ez igaz lehet. Ki kellett költözni a barakkból, ami egyszerű volt, mert hiszen alig volt valamink. Aznap éjjel már kint kellett aludnunk a szabad ég alatt.

Még arra is gondoltunk, hogy talán más helyre visznek. Beszálltunk a vagonokba, és elindultunk. Titokban reménykedtünk azért, hogy mégiscsak hazamegyünk. Elkezdett esni a hó, még a vonat is leállt, nem tudott menni, míg el nem lapátolták. Olyan nagy hó esett.

Debrecent érintve Pestre érkeztünk. Kész nevetség volt, ami ott történt velem. Amikor megállt a vonat (még orosz földön) a nagy hó miatt, mondták az asszonyok, hogy szedjük meg a ládánkat cukorrépával, hátha még szükség lesz rá. Azt tudni kell, hogy Oroszban nagyon becses volt a répa, akár nyersen, akár főve. Ennél fogva teleszedtük a ládánkat, ami magában is nehéz volt, nem-hogy tele répával. Szóval evvel a répával teli faládával sé-tálgattam én Budapest utcáin. De ez még semmi! A jótevőm, aki annak idején leszedte rólam a vizes, megfagyott ruhát, adott nekem egy ütött-kopott bundát, aminek szőre se volt már. Mire Pestre értünk, ott már meleg, szép idő volt. Én pedig le nem vettem volna magamról a bundámat. Mindenki utánunk nézett.

„Honnan jönnek maguk?” – kérdezték csodálkozva az emberek, mikor meglátták a nehéz faládával egy bundában. Csodabogaraknak nézhetek minket.

Kaptunk ott valahol 20 forintot. Azon gondolkoztunk, hogy mire is költsük. Bementünk egy hentesüzletbe. Ott is megkérdezték, hogy honnan jövünk. Egy ember állott előttünk a sorban, aki kolbászt vett, ami nekünk is nagyon megtetszett, hiszen akkor már hónapok óta nem láttunk ilyet. Kértünk hát mi is, de nem túl sokat, hogy a pénzből maradjon még egyébre is. A hentes mérés nélkül adott egy darabot.

„Meg sem méri?” – kérdeztem tőle. De ő csak erősködött, hogy vegyük el. Rájött, hogy honnan jövünk, hiszen csak ránk kellett nézni. Gondolhatták, hogy ez nem normális, merthogy bundában jár-ke, amikor a nap meg süt szakadásig.

Abban a helyzetben nem érdekeltek ilyen apróságok. Ahogy megyünk, az egyik helyen meg sült tököt árulnak. Akkor jártam először Budapesten, és csak el voltam csodálkozva, hogy olyan nagy csokoládéfigurák vannak a kirakatban, mint én magam. Aztán bementünk egy helyre, hogy vegyünk egy krémest. Krémest is vettünk, és ott sem vették el a pénzt. Akkor megint mentünk, hogy vegyünk még sült tököt! De én aztán belegyömöszöltem a krémest a zsebembe, hogy ne is lássák nálam. A sült tököt is megkaptuk ingyen. Azt pedig a másik zsebembe gyömöszöltem. Magam sem tudom, hogy hová és minek, de felül-

tünk a villamosra, és mentünk valahová. Villamoson aze-lőtt sohasem ültem, sokan utaztak, és szorosan voltunk. Ennek ellenére én letettem a ládikámat, és ráültem. Fe-lettem éppen egy pár csokolózott, de én rájuk se fűtyül-tem. Nagy nyugodtan szedegettem ki a zsebemből a kré-ment, beleharaptam, megint vettem elő a sült tököt, abból haraptam. Azt vettem észre, hogy az emberek bámultak, hogy ki ez a csodabogár.

Apu

Mi még ott voltunk 10 napig. Jelentkeztünk, hogy mi Szlovákiába akarunk menni. Ugyanis akkor már volt újság, amiben megírták, hogy a Felvidéket közben vissza-csatolták Szlovákiához. Volt róla szó, hogy egyenesen Szlovákiába jön egy szerelvény. Ezért tartottak vissza minket Máramarosszigeten rövid ideig. Hál' istennek hosszas, viszontagságos utazás után Rimaszombatba ér-tünk. A buszvezető minket sem akart elvinni, mivel pén-zünk nem volt. De jó emberek mindig akadnak, és mi is találkoztunk egy ilyennel. **Tinelli Hedvig** utazott éppen ezzel a busszal, neki köszönhetjük, hogy haza tudtunk jönni. Kifizette a jegyünket, amit természetesen megad-tunk neki itthon.

Anyu

Mikor hazajöttünk, mondták, hogy ne lakjunk jól na-gyon, mert megárthat. Hát anyukám főzött nekem finom galamblevest, saját maguknak pedig bablevest. Amíg el-vitte az ebédet apukámnak, ahol dolgozott, én megettem a sok levest. Azt is, amit maguknak főzött. Szerencsére nem lett semmi bajom, de könnyen lehetett volna. Az akkori képek is igazolják, hogy rövid idő alatt igencsak felhíz-tunk, rá egy évre pedig összeházasodtunk. Rövid idő alatt, szép lassan visszanyertük az eredeti alakunkat, és azóta is ilyen soványak vagyunk.

Mács Zoltán

Oly korban...

„Oly korban éltem én a földön,
mikor besúgni érdem volt.....
...s ki néma volt netán
s csak lelkesedni rest,
már azt is gyűlölték akár a pestisest.“
(Radnóti Miklós)

A postás általában csak benyitott Major Sándor udvarába, és fennhangon köszönve jelezte kilétét. Ma reggel azonban a kaput megnyitva, még a kapucsengő zsinórját is megrángatta.

– Jó reggelt, Sándor bácsi!

– Jó reggelt, Géza! Mi történt magával? Úgy rontott be, mintha égne a ház a fejünk fölött – válaszolt Sándor a postásnak.

– Annál is rosszabb! A „fehércédulát“ hoztam. Ismerem az ilyen borítékot.

– Mi... mi... mit mondott? – rebegette az ijedségtől falféherén a ház gazdája.

– Igen. Itt tessék aláírni!

A postás távozott.

Az 50 év körüli, alacsony, köpcös férfi egyik kezével megkapaszkodott az ajtófélfába. Azután végigsimította rajta tenyerét. A másik keze remegve szorította a borítékot, amelyben a „fehércédula“ rejtőzött. Egy darab papír, rajta név, vagy nevek, születési adatok. Egy dátum, egy távoli város, falu neve Magyarországon. Ezenkívül a „lényeges“ súlyos mondat, amely sokak számára – így Major Sándorék számára is – további életük leggyászosabb napjait, lelki megnyomorításukat jelentette: „Önöket a számú törvényrendelet értelmében kitelepítjük.“

Sándor belépett kicsiny konyhájukba. A borítékot szólanul átnyújtotta feleségének. Tudta, mit jelent a „fehércédula“.

Parancs volt ez. Kitelepítés. A szülőföld, az otthon elvesztése, örökre!

Leült megszokott székére, ráborult az asztalra, és zokogott.

1947 tavasza, annak éltető napsugarai nem a megújulásba vetett hitét, annak reményét ébresztette lelkében, hanem a gyászt, a kilátástalanságot, a félelmet.

– Sándor, ne sírj! – vigasztalta Juliska, miután felbonthotta a levelet és megismerte annak tartalmát.

Több vigasztaló szó már nem hagyta el ajkát. Átölelte hitvesét, és hosszú percekgig hullatták könnyeiket.

Gyermektelen házasságban éltek immár 26. éve. A felvidéki kisvárost, ahol születtek, ahol felnőttek, ahol szerelmesek voltak, ahol megbékélve magtalanságukkal szorgalmasan dolgoztak, gyarapodtak, most örökre el kell hagyniuk. Erőszakkal kitelepítik őket, mert a politikai hatalom így akarja!

– Mit vétettünk? Mi a bűnünk, Juliska? – sóhajtott Sándor.

Kérdésére nem kapott választ sem ő, sem a hozzá hasonló sok száz magyar ember és családja.

– Sándor! Talán miattam történik az egész! Azért, mert apám testvére, Gergely János a kántortanító, akinek családját vallásosságuk miatt zaklatják.

– Nem, Juliska. Túlságosan messzire kalandoztál. Sokkal egyszerűbb dolog miatt kerültünk fel a kitelepítendő listájára.

– Dehát miért? Miért? Csupán azért, mert magyarok vagyunk? Mert minden őszünk imája a himnuszunk volt? Ezért, csak ezért leszünk földönfutókká?

– Igen, Juliskám, igen. Csakis ez lehet a bűnünk!

Egy teljes hétig, nap mint nap sírdogálva csomagolták holmijukat. Háziállataikat eladogatták. Csak Bodri, a kuvasz maradt az ajtó előtt, rendületlenül keresztbe fekve a lábtörlőn.

Katonák jöttek, két teherautóra pakolták bútoraikat, és szállították az állomásra. Egy vagonba befért minden holmijuk. Mivel így nem kellett másokkal megosztani életterületet, Bodrit a hűségese barátot – az egyetlen – is magukkal vihették.

A szerelvény elindult. Az állomás peronján az öregedő szülők, testvérek, sógorok, sógornők, a vagon félrehúzott ajtajában pedig Major Sándor és neje, Juliska, zokogtak szívszaggató jajszóval.

Másnap délelőtt Juliska édesapja elindult leánya házához. Az öregembert a megóvás gondolata vezérelte. „A gazdátlan portára ügyelni kell. „A Sándorék az!“, gondolta tisztességgel.

Mielőtt belépett volna a kapun, kivárt. Hallgatózott. Bekukucskált egy repedésen. Három embert látott. Két hivatalnokfélét és egy szegényesebben öltözött munkásfélét. A hivatalnokok egymás között szlovákul beszélgettek. Az öreg ebből egy szót sem értett. Soha életében folyamatos szlovák beszélgetést nem hallott. Egyszer csak az egyik hivatalnok a munkásféle emberhez fordulva megszólalt magyarul.

– Jól van, Erdődikém! Jól feltérképezte ezt a Major Sándort is. Csinos kis porta maradt utána.

A kapu előtt az öreg most már feszülten figyelt. Az említett név ismerős volt számára. Régebben napszámosként alkalmazták itt-ott a városban. Nemrég jött haza fogságból.

– Mit is mondott az irodában, Erdődikém? – folytatta a hivatalnok.

– Kik a rokonai ezeknek a Majoréknak?

– Nagyon alaposan utánajártam, elvtársam – szólalt meg a bizalmas dicséretet kiérdemelt férfi. Gergely János kántortanító és ennek a Majornénak az apja testvérek. A tanárnő, a buzgón vallásos személy, meg a bátyja, a református pap, Majorné unokatestvérei.

– Jól van, ez éppen elég is. Köszönöm, Erdődi, maga ügyes, rátermett ember. Még sokra viheti ezután.

Majd így folytatta:

– Gondoskodom róla, hogy megfelelően elismerjük munkáját. Kár, hogy ez a disznó Major nem hagyott itt semilyen értékeesebb holmit.

Ezután az öregember már nem állhatta, belépett a kapun. Jól megnézte a besűgöt.

– Adjon Isten! – köszönt oda jó palócosan.

– Kit keres? Távozzon. Semmi keresnivalója itt! – hangzott a nem éppen szívélyes „fogadj Isten“.

– Igenis – válaszolta az öreg megszeppenve. Nem tudta felfogni, mi okból történik mindez.

Még egyszer végignézett a takaros, hosszú udvaron. Azután a gazdasági udvar felé pillantott. Tekintete megpihent a szénapaján. Vejevel együtt építették. Szeme előtt lepergett Sándor szorgalma, aki szerényen, saját betevőjüket megteremtve gazdálkodott. Egy tehénkét, hízót, apró állatokat tartott. Háromholdnyi szántóföldjén megteremtett a legszükségesebb.

– Igenis – ismételte gépiesen, és kilépett az utcára.

A hivatalnokok feltérképezték, szemrevételezték az ingatlant. A két szoba összkomfortos, takaros ház ajtaját lezárták, leplombálták. Az istállót, a magtárat, a szénapaját úgyszintén. A kapura láncot, lakatot tettek.

A húsz év munkájával, veritékkel és szorgalommal megteremtett, békés otthon immár gazdátlanul várhatta új tulajdonosát.

Az utcában mindenki sugdolózni kezdett. Keresték Majorék kitelepítésének okát. Nem értették, miért pont őket vitték el, amikor mindenki magyar ajkú és ugyanilyen érzelmű volt a környéken.

Pár nap múlva az öreg suszter haladt el az üresen álló porta előtt. Bekukucsált a kapu repedésén, majd hűmögve tovább ment.

Rádöbrent egy feltételezésre.

Az utcában csak Major Sándornak volt magányos udvara, szép házzal, és három hold szántóföldje. A többi udvarban két, sőt három család is lakott. Ugyan volt itt még néhány nagyobb épület, de ezekben többszobás, polgárias jellegű lakások voltak. Ezek üresen álltak, mert a háború elől részben elmenekültek az ottlakók, részben – zsidók lévén – koncentrációs táborba hurcolták őket. A suszter szerint Majorékat magyarságuk, magányos udvaruk, házuk és földesekjük miatt telepítették ki. Elmélete igaznak bizonyult. Gondolatait természetesen megosztotta másokkal is. Meg is lett az eredménye. A félelem eluralkodott azokon a magyar családokon is, akik saját tulajdonban lévő házaikban éltek. Megbeszéltek, megvitatták aggályukat.

Többen elmentek a városházára, ahol írásban nyilatkoztak arról, hogy szlovák érzelműek, és mostantól szlováknak vallják magukat. Sokan egy szót sem tudtak szlovácul.

Így cselekedett a két zongoratanárnő is, Vera és Hilda úrhölgyek.

Német szülők gyermekeiként nevelkedtek. Szüleik még az 1890-es években költöztek a kisvárosba, törve beszélték a magyart. A lányaik már itt születtek, magyar

iskolába jártak.

Egyik délben, ebéd után Hilda így szólt:

– Veruskám, nem vetted észre azt az embert, aki a sarokig követett?

– Mit beszélsz?

A két idős szülő megismételtette párbeszédüket, mivel azt gyanúsán halkán tették.

Az öregúr német alapossgal és szigorral kijelentette:

– Reszlovakizálnotok kell! Különben a zenetanári gyakorlatot betiltják. Ránk még körültekintőbben leselkednek.

– No, de apa! Egyikünk se tud szlovácul. Magyarul végeztük zenei tanulmányainkat Budapesten. Német az anyanyelvünk.

– Inkább válasszátok a meghasonlás szégyenét, mint pályátok és életetek széttúzását!

Másnap mind a két hölgy elment a városházára és aláírták életük legmegalázóbb nyilatkozatát.

Az irodában csak két személy tartózkodott, egy szlovák férfi és a gépiró kisasszony. A férfi tört magyarsággal szólt hozzájuk. Főképpen foglalkozásuk, lakhelyük és születésük iránt érdeklődött. Azután felolvasta előttük a nyilatkozat szövegét, szlovák nyelven.

A két hölgy nem merte bevallani, hogy ebből egy kukkot sem értettek. Gyorsan tollat kértek, és aláírták a papírost. Ekkor tekintetük találkozott a másik személy pillantásával. Jól ismerték az írógép mögött ülő hölgyet. Leánykoruk óta köszönőviszonyban voltak. Nem szóltak, mert a hölgy sokatmondón szája elé emelte mutatoujját, jelezve, hogy hallgassanak. Azután hirtelen kopogni kezdett a masszív REMINGTON írógépen.

Vera és Hilda felsóhajtott, amikor becsuka maga mögött az ajtót.

– Hilda, mi volt ez a titokzatosság odabent? Miért nem szólt hozzánk Katalin? – kérdezte Vera.

– Nem tudom. Talán félt. Lehet, bennünket akart óvni. De mitől?

Hazaértek. Szüleiknek beszámoltak ügyük intézéséről és a furcsa körülményekről. Katalin viselkedésére nem találtak magyarázatot.

A napok múlásával döbrenten tapasztalták, hogy vídám természetük elcsendesedett. Lelkesedésük az élet apró örömei iránt kiapadt. Nem dúdoltak zenei motívumokat. Ha véletlenül megtörtént, a dallamok sora félbeszakadt, helyüket valami különös szorongás, a lekiismeretfurdalás és a félelem furcsa keveréke váltotta fel. S ez az érzés az idő múlásával sem szűnt.

Talán tíz nap telt el, amikor Hilda találkozott Katalinnal, a titkárnővel. Végre rákérdezhetett múltkori titokzatos viselkedésére.

– Nagy szerencsétek volt – kezdte Katalin. – Alig hagyattok el az irodát, visszajött a főnök. Ez az ember egy faragatlan tuskó. Naponta utazik a városba valamelyik északabbra lévő faluból. Még a személyes családi dolgokat is firtatja. Csak szlovácul beszél. Ha a szerencsétlen ügyfél csak töri a szlovák nyelvet, azt megalázza. Pl.: „Hol járt

maga iskolába, hogy még a nevét sem tudja szépen leírni?! Még a lehetetéből is árad a gyűlölet. Persze a reszlovakizációt elfogadja mindenkitől. Ez most a statisztika miatt fontos neki.

– Miért dolgozol ilyen embernek? – méltatlankodott Hilda.

– Nem vele és nem neki dolgoztam. Csupán ebben az irodában volt hely. Egyébként a gazdasági osztály alkalmazott. Semleges kimutatásokat, leveleket másoltam. Ez a két ember csak délelőtt jár ide, azután elmennek a pártirodába.

– Miért beszélsz múlt időben?

– Már kirúgtak. A gyűlölködő „elvtárs“ a múltkor elém-tette a nyilatkozat szövegét. „Írja alá, ha már itt dolgozik. Megbízható emberekre van szükségünk“, mondta. Elolvastam a szöveget, majd így szóltam:

– A háború előtt és közvetlen utána is itt dolgoztam, ezen az írógépen. Semmilyen politikai pártnak nem voltam és nem is leszek a tagja. Csak végzem a munkámat. Iratokat másolok, leveleket gépelek. A szlovák nyelvet közepesen tudom. Ugyanakkor magyar vagyok.

– Mit válaszolt erre az elvtárs?

– Semmit. Kiment az irodából és rámvágta az ajtót. Másnap indoklás nélkül felmondtak.

Hilda, mindezt végighallgatva, lelkében édesapjának adott igazat, aki reszlovakizációra ösztönözte őket. Gondolta, hogy miután aláírták a nyilatkozatot, nyugodtan élhetnek.

Tévedett.

Alig négy évvel a háború után az emberek még szegények voltak. Zongoraórára csak 5-6 növendék járt Hildához, főképp olyanok, akiket már a háború előtt is tanított. Honoráriumot nem kért a szülőktől, de ők tiszteletdíjukat természetben tették le a szülők elé a konyhai asztalra, amíg a szobában pallérozta gyermekük zongorajátékát. Valaki 10 tojást hozott, a másik 2 csirkét, kóstolót a disznótorból.

Vera más munka után nézett. Egy kalaposüzletben kapott állást. Pár szót tudott szlovákul, de főképpen a kis műhelyben dolgozott.

Am Hildát figyelték. A hatalom emberei pontosan tudták mikor, milyen időközökben, hány növendék jár hozzá.

Egyik nap ismeretlen férfi kopogtatott be hozzájuk, tíz év körüli kislányával. Zongoraórát kért gyermeke számára. Hilda megadta az időpontokat. A férfi a honorárium után érdeklődött. Hilda óvatos volt, csak annyit mondott, hogy ezt rábízta a kedves szülőre, pénzt mostanában nem szokott elfogadni.

A férfi körüljáratta tekintetét az ízlésesen berendezett polgári szobában, majd kislányával együtt távozott.

A kislányt 3 nap múlva várta Hilda. Nem jött, sem akkor, sem a következő alkalomra. Egy idézést kézbesített neki a postás. A városházára hívták reggel nyolcra. Ugyanabba a szobába, ahol egy hónappal ezelőtt szorongva aláírták a reszlovakizációról szóló nyilatkozatot.

Most két férfi ült az íróasztal mögött. Hilda átadta az idézést. Hellyel nem kínálták. Tekintetükkel végigmérték,

észrevették szorongását.

– Maga magyar? – kérdezte az egyik „elvtárs“.

– Igen, de... – Itt megakadt. Rádöbent, hogy a nyilatkozat aláírásával, mely szerint „szlovák érzelmű és annak vallja magát“, nem cserélhetett szívet. Lelkiismeretét nem csaphatta be. Elpirult, csak állt szótlanul a szoba közepén, mintha bűn elkövetésével gyanúsították volna meg.

– Mi az, hogy de? – nyomorította lelkét az elvtárs.

Nem válaszolt. Vallatóit már nem érzékelte. Képzeletében apja szavai zakatoltak: „Reszlovakizálni kell, különben...“ Teljesen összezavarodott. Kicsordultak a könnyei.

– Ha nem válaszol, majd beszélünk mi! – emelte fel hangját a hatalom embere, majd így folytatta: – Maga havonta 10 zongoraórát ad. Ezért honoráriumot fogad el. Magánzeneiskolát működtet, vagy mi a szösz? Van rá engedélye? Nincs. Meglopja a dolgozó népet! Szlováknak vallotta magát, de egy kukkot sem tud szlovákul. Otthon inkább németül beszélnek. Egy hetet kap, hogy keressen magának valamilyen rendes állást. Különben majd mi találunk magának! Ezt vegye utolsó figyelmeztetésnek. Elmehet!

Hilda azt sem tudta, hogyan került az utcára. Amikor kábulatából feleszmélt, a járdán állt, a falnak támaszkodva, valaki megkérdezte tőle, mi baja van. Nem válaszolt, csak fejét ingatta. Utána elindult, lábai gépiesen hazafelé vitték.

A zongoratanítást abbahagyta. Ismerősök segítségével egy textilraktárban kapott munkát. Mindketten, Vera is, ő is „eleget tettek a szocializmus követelményeinek, gyarapították a haza építőinek táborát!“ Csak hosszú évek múlva ülhettek újra növendékeik mellé a zongorához, folytatva szeretett hivatásukat, mint a helyi zeneiskola pedagógusai. Már mind a ketten betöltötték nyolcvanadik életévüket, amikor egymás után csendben elhunytak. A szlovák nyelvet ugyan nem tanulták meg tökéletesen, ám a nehézségeket zenei tudásukkal mindig áthidalták.

Nem így alakult a történetünk elején megismert Major Sándor sorsa.

A kitelepített, földönfutóvá tett becsületes embert az idegenben eltöltött alig másfél esztendő is megviselte, a marcangoló honvágy összeroppantotta.

Váratlanul érkezett a sürgöny, melyben özvegye a halálhíret tudatta az itt maradt családdal.

Azok lélekszakadva rohagáltak az illetékes hivatalokba útlevel, határátlépési engedély után. Mert ugyebár a fennen hirdetett „szocialista, baráti országokat“ szigorúan ellenőrzött államhatárok választották el egymástól.

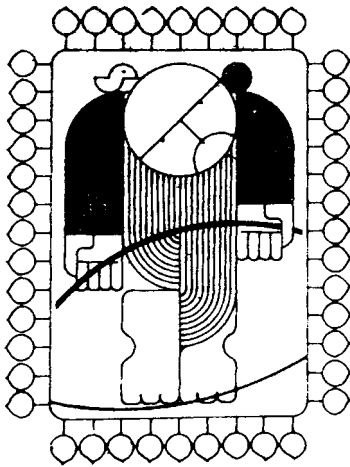
Három nap is eltelt, mire a hatóságok lenyomozták a körülmények hitelességét. A családtagok eljutottak Magyarország egyik távolabbi városába. A temetőkapuban találtak a síró özvegyasszonnyal, a lelkipásztorral és még 3-4 emberrel. Kifelé jöttek. A koporsót már elhantolták.

Bettes István - Csótó László

A mutatványos

Mutatványos? Mutat... Keveset beszél.
Önmaga készít el titkos terveket.
Áll a drótkötélen: sanda feszület.

Úgy kap elő mindent, akár csak a szél.
Eltátom a számat. Hülök, bandzsítok.
Ő, s az Isten tudja, mi ez a titok.

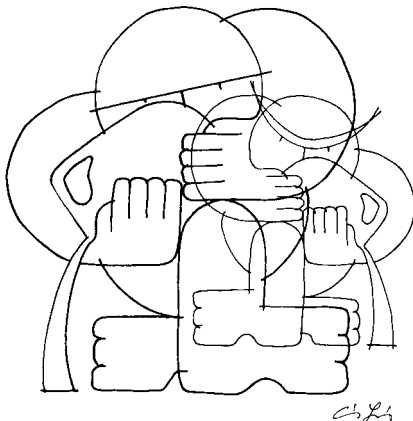

→ H

Az ezredforduló jegyében

Ezredév billen át: Ez nem kesergő.
Mi minden megtörtént! Már felejttem...
Életutam felét rejti az az erdő.
(Jövő készül: hajszálgökökerekben.)

Dajkája a múlt: csendesen, nesztelen.
Ilyen, amolyan volt?! Rajta a billog.
Hunyorog felette billiárd csillag,
s új ezredévet bogoz az értelem.

Tolvajok

Mi mindent loptak már:
ami volt, s ami jó.
Cinkosan takarja
őket az orv felhő.

Esik a langy eső,
támad a fogószél,
divat a tolvajlás,
mára csak ez a cél.

Lopnak múltat, jelent,
loptak már szebb jövőt,
pirkadatot, reggelt,
delet és estidőt.

Jól jön, ami arany,
platina, rézhuzal,
jöhet szénaboglya,
farakás vagy kazal.

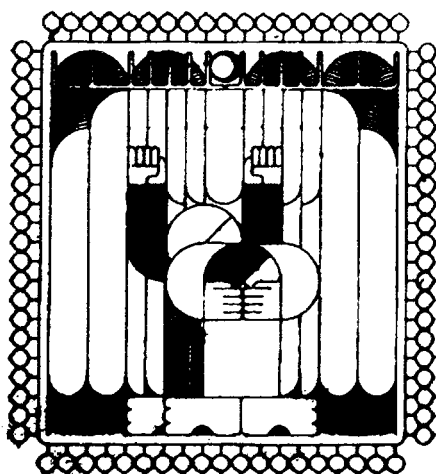
A szemük sem rebben,
nekik jó ez így,
ki felrója nekik,
nem lop, vagy csak irigy.

Cantata

Smaragd-zöld kavalkád kinn a Hideg-völgyben,
s mire az utolsó jégkristály megolvad:
tavasz-illat árad, ódon fűzfa korhad,
bolyhos barka-fürtök pihegnek a ködben.

Ősz halántékkal is a tavaszt várom:
langy sugár simogat, szellő súgja, ülj le,
madárfüttyöt kísér sások hegedűje,
kőrishogár billeg-ballag szalmaszálon.

← 2 21

Balog-völgy

(Átutazóban, Iványiban)

Hess Fejes, ha sok a bajod,
ne izgasd fel ezzel Balyot!
Legjobb, hogyha békén hagyod,
terem magától is baj ott.

Gyüre, Ibos, Ország, Szarvas,
ne Páncélra, Nagyra halgass,
ha nagy zúr van, szalad Csomós,
s maga katasztrófa: Boros.

Árvai, Szepesi, Nagypál,
pehelydunna alatt meghál.
Mért vennéd ezt zokon Csótó?
Tovább visz majd szekér, ótó...

Mese a ménesgazdáról

(Nagy Eszternek)

Hogy vót, hogy nem, hogy megvót,
vót egyszer egy csodaló.
Annak gazdája is vót,
aki ménesgazda vót.
Ő bírta a csodalót,
melynek neve Csillag vót.

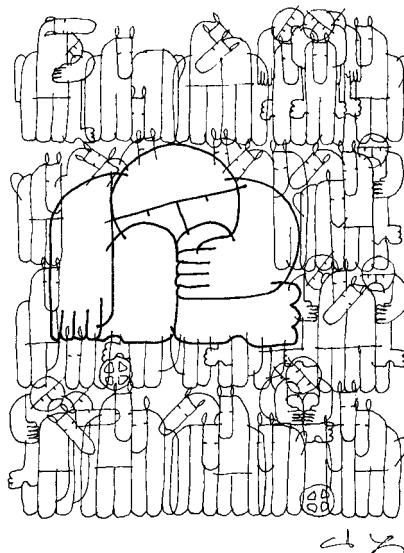
Künn a pusztán zord tél vót,
ló vót csak meg hó meg hó,
alig látszott ki a ló
a temérdek hó aló.

Lótolvaj jön, lopva, ó,
bújik ki a hó aló,
leskelődik, hol a ló,
kezeben egy drótvágó.
Károgja már a holló.

Tolvaj szól:
Hogy hóha-hó,
Gyere velem táltos ló!

Gazda neszel,
Hóhaha-hó,
csúszik ám a
takaró,
oda lesz a
szürke ló...

Ugrik rögtön,
kiált, ó,
hóha, hóha, hóha, hó,
megállj bitang tolvajló,
vájja szemed a holló,
itt marad a táltos ló!!!

← 2 21

Zmeták Ernő: Tél Lándokon (1965, 33x40 cm, színes fametszet, j.j.1., DJM 99.88) – Szepesházy Kálmán gyűjteményéből
Kozma Károly felvétele

Zmeták Ernő: Férfiakt-tanulmány a bajmóci kórház mozaikjához (1960, 69x47 cm, szén, j.b.1., DJM 99.89) – Szepesházy Kálmán gyűjteményéből • Kozma Károly felvétele

Csontváry-Kosztka Tivadar: Őz-tanulmány (é.n., 100x119 cm, j.n., DJM 99.7) – Szepesházy Kálmán gyűjteményéből
Kozma Károly felvétele

Aba-Novák Vilmos: Igali falurészlet (1930-as évek eleje, 87x108 cm, olaj, vászon, j.n., DJM 99.6)
Szepesházy Kálmán gyűjteményéből • Kozma Károly felvétele

Szőnyeg – Erszári türkmén (Afganisztán) 1900 k.

Szőnyeg – Szövött szőnyeg (Kurd) 20. sz. e.

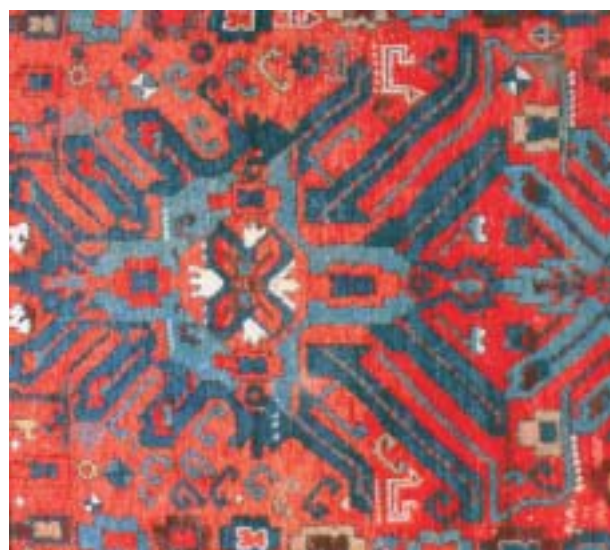
Szőnyeg – Közép-ázsiai (Üzbég) 19. sz. e. .

Szőnyeg – Futószőnyeg (D. Kaukázus, Azerbajdzsán) 19. sz. k.

Szőnyeg – Szumak (Kaukázus) 20. sz. e.

Szőnyeg – Cselaberd (Karabagh) 1900 k.

Szepesházy Kálmán gyűjteményéből (Miskolc, Herman Ottó Múzeum)

Fábry János

Emlékirataim 3.

Életem első feléből (1848-tól 1867-ig)

Patria lugens*

A nemzetfojtó abszolutizmus kezébe vette fölöttünk a hatalmat.

Tombolt a haza romjain.

Oltáraink lerombolva, hőseink kivégezve, vagy bűzlött börtönök falai közt csörgeti rabláncát a honfiúi hűség. Halál, börtön, vagy hontalanság osztályrésze nagyjainknak, kik a nemzet szabadságát, alkotmányát, függetlenségét a kimerülésig védelmezték.

Törvény, jog eltiporva. Az erőszak győzelmét sietteti az armány.

Mindenütt rom, vér, halál, s nyomában a vigasztalan gyász, reménytelen szenvedés. A kétségbeesés némasága fogja a szíveket, melyeknek égő sebeit lemondással szenvedjük, sőt visszafojtjuk a fájdalom sóhaját is.

És a nemzet bakói közt olyanokat is láttunk, kiket a magyar föld szült... Hazaárulók! Ne adjon pihenést nekik a föld soha!

Siralmas élete lett Magyarországnak. Láthatatlan gyászfátyol borította be fölöttünk az eget Kárpátoktól Adriáig.

Nagy a mi megpróbáltatásunk...

1. A bosszú

Mire az orosz segédcsoportok az országból kivonultak, a nemzet ki lett szolgáltatva az önkény legnemtelenebb bosszújának. Az inquisitorok mindenfelé megkezdik a megtorlás munkáját. A kémkedés napirenden van.

Kik külföldre nem menekülhettek el, itthon bujdosnak.

Már a világsi fegyverletétel után, mihelyt hadseregünk osztrák kézbe került, kezdte éreztetni bosszúját a hatalom.

Gyulán elvették tiszti fegyvereinket, melyet az orosz meghagyott. Csapatonként szállították el honvédeinket Olaszországba, osztrák szolgálatba. Saját közhelyeikről hurcolták el, kik oda jutottak.

A tiszteket közemberekké sorozva cselédmunkát végeztettek velük. **Tavassy Lajos** tanár ott kocsiskodott másfél évig az olasz földön a szekereszetnél. **Podmaniczky Frigyes** és sok más hasonló sorban részesült. Nem menekülhettek.

Szerencsésebb voltam, ki már Aradra kísértetésünk alatt – polgári ruhát öltve – hazamenekülhettem. Itthon sem vártam be a poroszlókat, hanem idejében hagytam ott szülővárosomat. Rimaszombat, majd Jánosi lett a sylumom, mígnem immunissá tett tanári állásom.

Arról a véres munkáról, melyet Ausztria hiénája Pesten, Aradon és eghebűtt végzett, itt nem szólok, irtódom szólni. Ez a történetírás föladata. Azokat a sóhajokat, melyeket a börtönök falain át az egész országba széthangzottak, sem célja regisztrálni e soroknak, mert közvetlen

* A gyászba öltözött haza

megfigyelésem körén kívül estek. Vázolni akarom csak azon eseményeket, melyek körülöttem történtek, melyeknek nagy részben szemtanúja voltam.

2. A situatio

Bosszúját a zsarnokság nagyjából kielégítette nagyjaink legyilkolásával, bebörtönzésével, száműzésével. A bécsi kormány szervezte az ország közigazgatását.

Megyefőnökök vették kezükbe a megyék kormányzását. Az országot darabokra tépték. Erdély külön tartomány lett. A Maros menti déli megyékből Bánság, a Duna–Tisza-köz déli részében Vojvodina.

Gömörbe **Szilárdi (Mumhardt) János** jött főnöknek. Konzervatív ember és magyar. Eljárása eléggé megnyugtató. Az ő idejében legalább a bujdosókat nem zaklatták erősen. Kereste a népszerűséget, de nem találta. Azt hitte, hogy a város polgárainak kedves dolgot tesz, ha a piac közvetét fölszedetvén, köröskörül parkot létesít. Ellenkezőleg. A vásár elterelésével agyagi kárt látszott nekik okozni a fákkal és cserjékkel kiültetett sétatárral. Nem is soká tűrték, mert lassanként kitördelték barbár kezek az ültetvényeket. Távozása után újra csak vásártérül szolgált.

Utána **Koreska József** jött megyefőnöknek. Igazi oszt-rák *Beamter*. Ugyan ilyenek a *Comitatssekretäre* (Khadi stb.), kik pótolták volna az alispánokat. Ezek egészen idegenek voltak reánk nézve. Az egész had izolált helyzetben.

Jellemző, hogy még Osgyánban két ízben rendeztek színi előadást. Tanulóink az iskola tantermében léptek föl a *Pártütők* és *Mikor pattan?* c. vígjátékokban. A darabokat mellékelni kellett a megyefőnökséghez intézett kérvény mellé, hogy megbírálják, nem foglalnak-e valamely forradalmi tendenciát magukban.

Minden nyilvános összejövetelt kérelmezni kellett, bár csak műkedvelő előadás lett légyen is. Erre szívesen elment mindenki, de a bálók, melyeket a hivatalnokok rendeztek, néptelenek maradtak. Így sült föl Szilárdi, a főnök, az ő fölhívásával az 1850-i utolsó farsangi bálon. Annál élesebb figyelemmel kísérték a zsandárok a családias összejöveteleket.

Még Osgyánban történt, hogy – a kisszámú intelligencia összetartván – vasárnap délutánonként összejöttünk hol **Luczeéknál**, hol **Ternayéknál**, olykor **Michna** tisztartóéknál is. Ami honfiúi keservünk volt, itt panaszkodtunk el egymásnak, ami remény csillámlott föl lelkünkben, itt élesztgettük. Olyan politikai körnek lehetett mondani, melyben a hatalom tényeit, eljárását élesen kritizáltuk. Ezeket az összejöveteleinket megneszelték a cs. fogdmegek és a csendőrkapitány tudtunkra adta, hogy ne politizáljunk. Annymira ment a kémkedés, hogy a gyűlöletessé vált zsandárok nem átalították kihallgatni társalgásunkat. Ez okból az összejövetelek whistpartikká alakultak.

Különben csaknem napirenden voltak az elfogatások,

ha nyilvános helyen valaki elszólta magát. A rimaszombati polgárok közül nem egy került a hűvösre, ha elég vigyázatlan volt borközi állapotban gondolatait kitárni. Sőt nem egy megjárta Kassát is, hova nem a maga akaratából vitték a zsandárok.

Szállóigévé vált azután **Majoros János** öreg polgárnak a nyilatkozata: „Szép város Kassa, de nem szeretném meglátni”. Mert bizony, aki hazafias nyilatkozatért vagy cselekedetért oda önkénytelen került, meghurcolták, megkínozták. Legtöbbet fegyverrejtegetésért, dohánycsempészetért szenvedett meg.

A zsandároknak meg oly hatalmuk volt adva, hogy ezeknek önkénye alatt volt minden. Egy fényes bál alkalmával, melyen jelen volt több törzstiszttel egy tábornok, az elit társaságban, fiatal emberek közt vita keletkezett, melybe a poszton levő zsandárok káplárja belekeveredett. Ebből olyan zaj lett, hogy a tábornok szükségesnek látta a közbelépést. A vakmerő káplár tiltakozott ez ellen, s azt mondta: „Herr General, ich bin ein Brigadier mischen Sie sich nicht ein.”* Ekkor a tábornok: „Sie Korporal, ich bin der wahre Brigadier.”** Ezzel elparancsolta ugyan, de a káplár jelentést tett följobbvalójánál. Hogy mi lett az incidens vége, nem tudhattam meg.

Félelmetes és gyűlöletes volt egyaránt a „zsandár”. Nevével az anyák ijesztgették rosszkedő gyermekeiket.

A közigazgatás és bíraskodás minden fokozatán túlnyomóan idegenből beözönlött Beamterek igyekeztek a magyart megpuhítani s a *Gesammtreichnek**** érvényt szerezni.

Gömör megye is el volt idegenekkel árasztva. A **Knebel**-féle *Stuhlrichrerek***** basáskodása vérig sértette az önérzetes alkotmányos érzésű magyarokat. Tűrni kellett.

Ezek még az iskoladolgokba is beavatkoztak.

Midőn jött a rendelet, hogy protestáns iskolába nem szabad felvenni r. kath. tanulókat, csak kivételes engedély mellett, a gymnáziumba mégis régi gyakorlatnál fogva ilyeneket fölvevünk. Terrayt magához idézte, mint igazgatót Knebel főszolgabíró, és meghagyta, hogy a befírt r. kath. tanulókat azonnal bocsássák el. Különben zsandárokat küld nyakára, s hatalommal szerez érvényt a rendeletnek.

Azt tettük, hogy a r. kath. tanulók – köztük pedig **Szentmiklóssy Antal** volt alispán négy fia, **Horváth László** osgyáni mérnök két fia stb. – ezen túl is bejártak, mint magántanulók. Csak az abszolutizmus szolgálatában álló Beamterek fiai kaptak engedélyt, mint rendes tanulók a gymnáziumba való belépésre. Ám ezek rendszerint izolált állást foglaltak, mert magyar fiaink nem barátkoztak velük. S ha valaki gyanúba jött, minden közösségből kizárták, sőt üldözőbe vették. Sokszor kellett ily esetekben közbelépniünk, hogy a gymnázium presztízsét megóvjuk.

Nehéz volt a föld népének, hogy ügyes-bajos dolgát végezze ezeknél az idegen nyelvű hivatalnokoknál. Mindent németül intéztek el, s e nyelvű végzést kézbesítették a sze-

* Tábornok Úr, én egy brigadéros vagyok, ne avatkozzon bele!

** Maga káplár, én vagyok a valódi brigadéros!

*** Közjog

**** Székbíró

gény magyar félnek. Ügyvédre szorult majdnem mindenki.

Így fészkelte be magát az osztrák bürokrácia. A rendeletek, a §-ok voltak az irányadók, az ország törvényei szög-re akasztva.

Voltak ugyan a Beamterek közt tisztességes emberek, kik elég humánusan jártak el tisztükben, hanem benne voltak az áramban, egzisztenciájuk követelte a hivataloskodást. Ezek rendszerint nem is politizáltak, s a magyar társaságban eltűrték őket. Voltak azonban elbízott, gőgös bestiák, kik a magyarságnak valódi átkai gyanánt dominálták a helyzetet. Ezek a ravasz spiclik, denunciánsok tőkét faragtak abból, ha valakit bajba mártottak. És voltak százalmas karikatúrák, kik csak gúny tárgyál szolgáltak.

A magyar társaságban az ily népség nem foglalhatott helyet. Ha egyik-másik mégis bejutott a *Casinó*ba, vagy izoláltan maradt, vagy ha a törzstagok közül némelyek maguk közé vették, részint politikából, részint a hivatalos érintkezés érdekében történt. Inkább maguk közt társalogtak. A családok be nem fogadták maguk közé.

Nagyon sivár élet volt ez. Társadalmunk megszibbasztva, magánkörökre lettünk utalva.

*

Csak az irodalomban találta magát a magyar ember némileg otthonosnak ebben a vigasztalan időben. Szabad volt ugyan írni, de kétszer is meggondolta az író, hogy olyat ne írjon, mibe **Brottmannék** beleköthessenek.

Politikusaink nagy politikával szerkesztették lapjaikat, mert Damokles kardját érezték fejük fölött függeni. Rideg stylus volt ez.

Szépirodalmi lapjaink is sokáig színtelenek maradtak. Kerülték a hatalommal való összeütközést. Költőink mégis megszólaltak, s hazaszeretetet, a szabadságot csak allegóriákban hirdették. **Tompa A gólyához, A madár fia**hoz szóló ébresztőket kézről-kézre adva írogaták le. Szerencse, ha egyik-másik nyomtatásban megjelent költemény mélyebb értelmét a cenzúra ki nem találta. Már **Jókai** rajta vesztett *Üstökösében*, mikor elkiáltotta magát: „Szaladj, szaladj, jön a billog!” Azért sok borsot törtek mégis élclapjaink a hatalom orra alá, bár ha a cselekmény Chinára vonatkozott is.

Íróink közül nem egy került „hűvösre”. Ez akkor érdemszámba ment. Jókai, **Tóth Kálmán** és mások dicsőségnek tartották, hogy az igazságért elítélte őket a zsarnok hatalom.

3. Menekültjeink

Sokan ették a bujdosás keserű kenyerét idebenn a hazában, akikre, mint a nemes vadra, kegyetlen hajszát indított a véreskezű hatalom. A véredek nyomukban jártak. A hazafiság a bujdosóknak városban, falun, pusztán menedéket adott. Sokan megszabadultak az osztrák bosszú elől, de többeket kikémltek, s a vérbíróságok elítéltek.

Álnév alatt, álruhában bujdosnak, kik osztrák értelemben „compromittáltak” voltak, és akiknek az a bűnük, hogy hazájukat védelmezték a zsarnokság ellen. Lehet-e

az erény bűn?

Nagyon ki kellett eszelni, ha ilyen menekült a családhoz jött, hogy mi szerepe legyen a háznál, óvatosan eljárni, hogy el ne árulhassák. Megvesztegetett cseléd nem ritkán nyomára vitte a menekültnak a zsandárokat. Ha közelgett a veszedelem, tovább kellett menekülni „biztosabb” helyre. Így adták kézzől-kézre a bujdosó hazafiakat, nagyjainkat, kik benn rekedtek. Vagyonukat lefoglalta az önkény, s most jó emberek kegyelmére (?) szorultak. És a mártíromságot elszenvedték inkább, semmint szolgálivá szegődjenek az abszolút hatalomnak. Az arany a tűzben is arany.

Ennek a keserű bujdosásnak minden izgalmát élte át **Bónis Sámuel**, a koronaőr, ki a koronát Debrecenbe vitte. Vidékről vidékre ment, futott, embert kerülve, lóháton menekült **Josipovich Antal** turolpoljei gróffal Kovászóra (Bereg m.) **Pogány Istvánné**hoz. Útközben oláhok közt majdnem foglyul estek, s csak bátorságuk mentette meg őket. Daróc szűrűhába öltözködve, marhakereskedőkül, készültek Törökföldre jutni. Már Orsováig haladtak, miközben Josipovichot elfogták. Bónis tovább bujdosott egyes pusztákon, megbízható helyeken, de mindenütt nyomában voltak üldözői. Végre **Recsky András** burai tanóján elfogták, Pestre szállították. Előbb halálra, de kegyelem útján mégis 10 évi várfogságra ítélték. Azonban csak hét évet töltött el az *Újépületben* és *Josefstadtban*.

Görgei táborában kiváló kémszolgálatot végzett **Panker Viktória**. Halálra volt ítéelve az osztrák hadbíróság által. Bujdosás közben a Gyöngyöstől egy óra járásnyira levő Rókapart pusztára, **Pongrácz Béniék**hez került. Hetekig itt tartózkodott. Megbízható cselédei azonnal jelentést tettek uruknak, ha a zsandárok a pincéhez közel elvezető úton mutatkoztak.

Egyszer csak berohan az egyik cseléd, hogy a zsandárok a pusztára felé tartanak. Csak annyi ideje volt Panker Vikinek, hogy a hátsó szoba ablakán ki, a kukoricásba menekülhetett. A szaglászók semmi gyanúsítást nem találtak – pedig az udvart és a melléképületeket is átkutatták – távoztak.

Erre Pongrácz B., vendégét nagyobb biztonságba helyezendő, bátyjához, Tamásfaluba hozta az éj leple alatt. **P. Arnoldné** unokatestvére címén hosszabb ideig ott tartotta. Hová lett azután, nem tudom.

Menekültjeink azon része, aki Gömör megyében bujdosott, alig kerülhette el házát Tamásfalván. Igazi asylum volt, kik e jeles család védelmét és vendégszeretetét igénybe vették. Pedig nagyon sokan.

El nem tudnám számolni sem, kikkel magam is ez úriháznál – amíg tudni illik az üldözés tartott – találkoztam. Minden látogatás alkalmával újabbakat láttam, pedig Osgyánból **Gábor** fiukkal, ki vezetésemre volt bízva, gyakran átrándultunk Tamásfalvára, sőt a szünidőnek nagy részét is ott töltöttem.

A háziasszony **Zathureczky Sarolta** volt (**Zathureczky Tóbiás**nak, egykor híres szolgabírónak egyetlen lánya), a ház ura, férje is csak „Dominának” nevezte. Nagy műveltségű, olvasott és eszes nő, kinek vitaközlési képességét –

főleg a politikai tárgyakról – mindenkinek bámulni kellett. Éles, polémikus érvei sok férfi ellenfelét szorították sarokba. Elemében érezte magát, ha egy pecsovicsot vagy huszárt foghatott, hogy az abszolutizmus kapuját megdöngethesse, s az alkotmányosság tanait nyilváníthatta leplezetlenül. És a bátor nőnek szabad, olykor vakmerő nyilatkozataért soha egy haja szála sem görbült, holott sokakat elhurcoltak börtönbe, kik kevésbé voltak óvatosak beszédükben. Annyira ment a kémkedés, hogy a rimaszombati polgárok közül is néhányat Kassára hurcoltak. Erre mondta aztán Majoros János uram, ha valahol tiltott tárgyról volt szó: „*Szép város Kassa, de nem akarom megnézni*”. Szintén szállóigévé lett ezután.

Arnold úr, mint egykori gránátos, majd nemzetőrkapitány, előkelő modorú, udvarias férfiú, nem avatkozott a politikai vitákba. Páratlanul szíves háziúr, vendégeit mindenkor lekötelezte szívességével.

Házuk az ötvenes évek elején állandó vendégfogadó volt.

A menekültek érdekében történt minden. Sűrűn változtak náluk. Hogy a gyanút elhárítsák a háziak magukról, olykor tényleg rokonokat tartottak maguknál. Ily címen azután biztonságban lehettek hétszámra üldözőbe vitt menekültjeink.

Nyílt házukat fölkeresték a Rimaszombatban állomásozó Beamterek, katonatisztek is. Hazafias politikájuk terített számukra asztalt, hogy ott a hatalom emberei s a menekültek egymással koccinthatassanak. És ez a legmélyebb titok leple alatt történt. Most az volt a jelszó: bátran, elfogulatlanul, nehogy a fogdmegek bármit is észrevegyenek.

És mindig sikerült a gyanút elhárítani, annyira, hogy a zsandárok figyelmét a nagy vendégjárás el nem kerülhette, mégis, mert fejük, **Rüfkohl** kapitány is gyakori vendége volt a Pongrácz-háznak, nem mertek tovább kutatni.

Így esett meg, hogy éppen azzal a zsandárkapitánnyal találkozott **Hatvani Imre** ezredes Pongráczéknál, mint a háziak rokona. Egymással szemben ültek az asztalnál, gazdasági és lótenyésztési tárgyakról beszélgetve. Az utóbbihoz a kapitány is alaposan tudott hozzászólni. De mihelyt másra tértek, Rüfkohl a háziasszony felé fordult, vele társalgott.

Vele történt, hogy egy alkalommal a háziasszony politikai vitában a csendőrség akkori szereplését kárhoztatta. „*A menekültek úgyis mindenüket elvesztették, tehát nem kellene őket üldözni, sőt a császár jól tenné, ha kibékülne a helyzettel.*”

Nagy zavarba hozták a különben humoros és rokonszenves kapitányt: kijelentette, hogy a nyilatkozat nagyon kényessé tette helyzetét.

Hatvanitól, mint jó barától búcsúzott el: a viszontlátásra.

1851-ben történt, hogy osztrák csapatok vonultak Rimaszombaton keresztül. Egy ilyen csapat a városban pihenőt kapott.

Pongráczékhoz gróf **Lazánszky** őrnagyot szállásolták el. Pongrácz Arnold maga jött be vendégéért négyes

fogaton. A rendkívül szíves fogadás megtette hatását. Csakhamar otthonosnak érezte magát a vendég. Már az ebéd fölött megkezdődött a politikai vita. A gróf azt hitte, hogy afféle „gutgesinnt” házat talált, azonban csakhamar meggyőződött az ellenkezőjéről. Bámulta a háziasszony jártasságát a törvényekben, s a politikai viszonyok ismeretét – mint maga később nyilatkozott – föl sem tételizte volna. Látta a gróf a magyar nő rajongását hazájáért, s miként ítéli meg és el a jelen állapotot.

Másnap reggelhez ülven így szólt a császár katonája:

„*Sädige Frau, ich habe seine Majestat den Kaiser auf die Wand gehängt.*“^{***}

Mire a mindig gyors válaszra kész nő hangsúlyozva az al felelt:

„*Herr Graf, das ist zu viel Ehre für mein Haus.*“^{****}

És a gróf megértette az e szavakban rejlő iróniát. Az egész napon át a háziasszony társaságában maradt, sőt végül kijelentette, hogy ha nincs ellenükre, harmadnapon is vendégük marad. És csak csapatának elvonulása után hajtattott el Osgyán felé.

„*Hát ki adjon menedéket a szegény üldözötteknek, ha nem mi, kik okkal-móddal meg bírjuk védeni a zsarnokság bosszújától?*”, mondta nem egyszer, mikor magunkban voltunk, a nemes szívű nő. Ha ők kötelességüknek tartották a hazát védeni, nekünk kétszeres kötelességünk mindent elkövetni érdekükben.

És valóban sikerült is egyeseket a politikai hatóságoknál, hogy tovább ne bujdossanak, a kevésbé „compromitáltak” közül elhelyezni azon összeköttetéseknel fogva, melyeket a swaregelb^{****} hivatalnokokkal ez érdekből főntartottak.

Voltak más családok is bőven (**Irányi Dániel**ről, *Rozsnyói Híradó* 1906, 1–3 szám, *Tárca*), hol menekültjeink egy időre meghúzódhattak, de azokkal nem lévén összeköttetésben, a tényeket kevésbé ismerem. De – mondhatom – annyi hazafias szolgálatot egyik sem teljesített a nehéz időkből, mint a Pongrácz-ház. Érdemes volna ezekért a nyilvánosság előtt megörökíteni. Itt csak a kegyeletes megemlékezés okáért jegyzem föl.

Pongrácz Arnoldnének mását személyesen nem ismertem. Ki annyi bátorsággal tudta ama vészes időkből honszeretét leplezetlenül nyilvánítani, kit mindamelllett a hatalom emberei nemcsak bántalommal nem illettek, hanem tisztelettel hajoltak meg előtte, ki annyi bujdósónak menedéket, a szűkölködőknek terített asztalt, ruházatot, útiköltséget adott, méltó arra, hogy a köztisztelet és a kegyeletes megemlékezés tárgya legyen nemzedékről nemzedékre, hogy mint a honleányi hűségnek, az áldozatkészségnek példányképe késő időközön át említettessék.

*

Amint **Kalina** cs. biztos Losoncon az inquisitiót megindította, sokan hagyták oda a várost. Reánk, honvédekre nov. 18-án került a sor, mikor valamennyiünket – még a ko-

* jóhangulatú

** Nagyságos asszonyom, én a császár öfenségét a falra akasztottam.

*** Gróf úr, ez túl nagy megtiszteltetés a házam részére.

**** fekete-sárga (utalás az osztrák színekre)

máromi kapitulánsokat is, holott nekik a capitulatio értelmében immunitásuk volt – Balassagyarmatra idéztek.

És lett apostolok oszlása az ég minden tája felé.

Magam előbb Rimaszombatba, majd Jánosiba menekültem. Itt **Keszler Antal**nál hat fiú tanítását vállaltam el. A nagy feladat nem aggasztott, de – amint később meggyőződtem – Keszlernek pecsovics hazafisága bizalomtalaná tett. Különben sakkban tartottam azzal, hogy a fiúkkal két hónap alatt (június-július) ígértem a tanévi anyagot elvégezni. Mint aztán tanítványaim a vizsgákat jó sikerrel letették, a meghívás az osgyáni tanszékre már kezemben volt.

Egész idő alatt nyilvánosan nem tudták tartózkodásom helyét. Leveleim más név alatt érkeztek. Ritkán hagytam el kis szobámat, legfőlegb **Szász Károlyt** látogattam meg Bejében, hol **Szentmiklósy Viktor** fiát, Aladárt tanította.

Rimaszombatban kevesen ismertek. Különben baj nem érhetett, mert Szilárdi megyefőnök tisztességesen viselkedett. Üldözés alatta még nem volt. Csak a zsandárság garázdálkodott. Ez óvatosságra intett mindenkit, ki nem akart bajba kerülni.

Mikor megtudták tartózkodásom helyét, már osgyáni tanár voltam. Beidéztek Losonra. A *Herr Comissár*nek demonstrálván elfoglalt állásomat, könnyűszerrel szabadultam meg a további zaklatástól.

Magamnak is volt részem egy lengyel menekült rejtegetésében.

1852-ben, ősszel, Osgyánban, a **Korponay**-féle kastélyban laktam **Dlhányi** és **Severlay** barátaimmal és collegáimmal. Egy zimankós nap estéjén beállít egy természetes idegen hozzánk, s bemutatja magát. Együttal levelet ad át **D. Zsiga** barátomnak **Beniczky Márton**tól. Beniczky küldte hozzánk, mert nála már nyomában voltak a fogdomegek. **Binder Sándor** ezzel közös vendégünk volt. Nálunk maradt. Csak esténként vittük le a faluba, bizalmas emberekhez. Más senki sem tudott róla.

Tavaszi felé Rimaszombatból vettük az értesítést, hogy a zsandárok Osgyánba kutatni jönnek. Erre – éppen vasárnap volt – mindhárman Pusztakisimogra, **Raksányi** földbirtokoshoz, Dlhányiné nagybátyjához sétáltunk át vendégünkkel. Jövetelünk célját a házigazda megértette. Ebéd után a mezőre sétáltunk ki, mikor megjelentek a zsandárok, kik felénk tartottak. Kissé megütköztünk, de „*audaces fortuna iuvat*”. * Igazolásra szólítottak fel bennünket. Házigazdánk nyomban elmondta, kik vagyunk, egyenként megnevezett, Bindert pedig kasznárjának mutatta be. Nem hitték. Bejöttek a házba, hogy igazolványát megmutassa. Ügyesen volt situálva az egész jelenet, mert Binder igazolványát a másik szobából hozta elő Raksányi. Reánk vonatkozólag utasítva lettek Osgyánba, hogy személyes meggyőződést szerezhessenek.

„*Quasi re bene gesta*“^{***} – megkínálta őket a házigazda jó borral. Eleinte tartózkodtak, de aztán rájuk tukmált egy

* Bátraké a szerencse.

** Mintegy a jószándék jeleként.

pohárral, mire aztán eltávoztak.

Csakugyan kutattak Osgyánban, s visszamenet tudakozódtak rólunk. Most már Sándort ott kellett hagyni legalább a látszatért, hogy amennyire tőle telik, segítsen a gazdaság körül.

Mikor a gimnázium egyesülése tényné vált, Rimaszombatra költöztünk. Nekem a **Horváth János**-féle háiban egy fölösleges (hátsó udvari) szobám volt, ezt adtam oda Binder Sándornak ingyen. Most aztán szereztünk neki privát órákat (**Lengyel Ferenc** orvosnál), hogy existenciáját biztosítsuk. De még társadalmi állást is kellett adni. Megtettük segédrajztanárnak a gymnáziumban. Ritkán vett ugyan részt a rajztanításban, de így volt bevezetve. Csendesen eléledégtel voltunk a hatvanas évekig, ekkor kapott meghívást Losoncra, **Doleschall** mérnökhöz. Különben is technikát végzett volt, s mint mérnöksegéd tisztességes életmódhoz jutott.

Csak halála után tudtuk meg **Szlávi Lajos** sógoromtól, ki bizalmas barátja volt, s neki halálos ágyán nevezte meg valódi nevét, hogy a lengyel szabadságharcban részt vett lengyel menekült barátunk **Sassewitz Jarosláv** báró volt.

4. Reményeink

A hazafiak e sötét korban zárt ajtók mögött tanácskoztak a haza jövőjéről. Olyan volt azonban mindegyik, mint Tóth Kálmán rab golyója, hogy „*elrepülne, messze szállna / csakhogy el van metszve szárnya.*“

Hiábavaló volt a biztatás. Az emigráció nem tehetett semmit.

A reménytelenség mindnyájunkon erőt vett. És
 „Néz Nyugatra borús szemmel, néz vissza Keletre
 A magyar elszakadt testvértelen ága nemének
 A gyönyörű eget, a földet vizsgálja hiába...
 Nem leli föl nagyjait...“

Némi derűt öntött a lelkekbe Kossuthnak angolországi és amerikai útján történt lelkes fogadtatása. A szabad nemzetek szimpátiája impozáns módon nyilvánult meg ebben Magyarországra iránt.

Midőn Kossuthnak e diadalútján mondott beszédei nálunk fordításban megjelentek, sikerült azokat megszerezni, s magunkra zárva az ajtót, nagy élvezettel olvastunk.

Hátha mégis...

Az olasz kérdés már 1855-ben lett fölvetve. Az emigráció szervezkedett. Itthon ez iránt minden magyar erősen érdeklődött. Politikusaink közül sokan összeköttetésben álltak az emigrációval. Ismerték Kossuth terveit. Általános volt a megtorlás érzete a hazafiakban, kik telve voltak utálatlással és gyűlölettel a **Bach** kreációi iránt.

Midőn Kossuth **Cavourral** és **III. Napóleonnal** megegyezett, ennek hírére ébredt föl lelkünkben az első reménység. Senki sem tudta azok neveit, kik idebent az intézők: a hatalom kémjei sem bírtak nyomába jutni annak az összeköttetésnek, mely az emigrációval tényleg fönállott.

Nehogy azonban idehaza idő előtt induljon meg a mozgalom, Kossuth szükségesnek találta már 1859 elején

kiadni a „*Tájékoztatót*“, mely sok ezer példányban terjedt el az országban. Ez tartózkodásra és várakozásra inti a hazafiakat.

Hallottuk ugyan, hogy a Dunai fejedelemségekben miént lett volna az invázió előkészítve, de résen volt a hatalom, és igyekezett paralizálni Kossuth terveit. (Galacban lefoglaltak 1850. decemberben 15.000 puskát, 12 ágyút és egyéb hadiszereket, s még 4 hajó hadiszert.) Erről csak akkor értesültünk, mikor a francia-olasz szövetség az osztrák hadakat tönkrevverte.

A villafrancai békekötés fejledező reményeinket teljesen lehűtötte. Azonban a következő évben (1860), midőn a magyar légió **Garibaldi** alatt dicsőségben harcolt az olasz egységért, Kossuth intézkedései közelebb hozták a fölszabadulás óráját, reményeink új hajtásokra fakadtak. Hiszen már széltevében beszéltek a „*Központi bizottmány*“ tevékenységéről. Nyíltan dalolta a nép:

„*Eljön Kossuth a nyáron*“

és

„*majd hoz Lajos tisztát,*

Türr Pista meg puskát.

Éljen Garibaldi“

Bécsben szorongva néztek a fejlődő események elé. Az olasz hadjárat még nem volt befejezve. A magyarországi forrongások mind akutabbá lettek.

Az előjelek már 1859-ben mutatkoztak.

Terhes Sámuel rimaszombati ref. lelkésznek 50 éves jubileumán lengett az első szabadult szellő. A nemzeti zászló, a szónoklatok szabadabb szárnyalása lelkesedést keltett körünkben.

Kazinczy Ferenc születésének országszerte megtartott évszázados ünnepén nyilatkozott meg a hazafias gondolkodás, a nemzeti érzelm. Nálunk ugyan még egyszerűen ment végbe október 29-én, de Losoncra már (december 26) impozáns módon nyilatkozott. Itt nemcsak a férfiak, hanem a nők is magyar öltözetben jelentek meg a fényes ünnepen. A *Szózat* és *Hymnus* eléneklését a *Rákóczi-induló* zenéjét lelkesedve hallgattuk. Megjelentek a nemzeti ünnepen **Cebrián** és **Forgách** grófok is, mert érezték, hogy az idők immár megváltoztak.

Közbeszéd tárgya volt, hogy Bécsben készül valami, mert belátták, hogy a helyzet tarthatatlan.

Kiadták az *Októberi diplomát*, melyről meggyőződött mindenki, hogy az sem egyéb, mint abszolútizmus az alkotmányosság álarca alatt. Megnyíltak a megyeházák ajtai, de a nemzet most már nyíltan az 1848-iki törvényes állapotok visszaállítását követelte.

A magyar protestáns egyházak részére kibocsátott pápens sok zavart idézett elő. A pánszlávok, egyáltalán a nemzetiségiék két kézzel kaptak utána. Az autonóm egyház visszautasította. Kik állást foglaltak a pápens ellen, kezdetben üldözöbe vették. **Mádayt** és **Zsedényit** a későbbi egyházkerületi gyűlés után elfogták. Igaz, protestáns magatartásáért aztán az egyházkerület élére állította.

Augusztus 1-jén ott voltam Miskolcon, midőn Mádayt szuperintendenssé, Zsedényit egyh. ker. felügyelővé avatták. Sosem felejttem el az impozáns, lélekemelő jelenetet.

Székács József, az aranyzavú főpap avatta. Részt vettek az ünnepen nemcsak a ref. testvérek, hanem a r. katolikusok is nagy számmal. A szellem, mely áthatotta a lelket, még tán soha nem nyilvánult ennyire közvetlenül, mint akkor. A testvéries szeretet, a lángoló lelkesedés lobogott minden szívben. Majd a fejér asztalnál, midőn az ősz **Pálóczy** elmondta a hazafiságtól égő politikai pohárköszöntőjét, a legnagyobb fokra hágott a társaság lelkes hangulata. Nyíltan beszélt itt mindenki, mi történik, s minek kell bekövetkezni.

Reménységünk hőmérője rohamosan emelkedett. Augusztus 20-án, **Szent István** napján Rimaszombat piacán először énekelték el a Szózatot.

Ipamnak november 11-én egyebek közt ezeket írtam:

„Fütyül a szél, az idő már őszre jár... A bukott rendszer varjai, hollói, szarkái ideiglenes fészüküket ide hagyogtják, átkozva a sorsot, mely őket civilizátori (!) szereplésükből, – meg a kövér falatoktól – megfosztja. Némelyek ugyan klimatizálódni óhajtanak, holott még nem régen azzal biztatták magukat, hogyha forradalom ütne ki, a parasztságot fogják az urak ellen föllázítani. Mi több, már zsinóros ruhát viselnek...” Virrad. Csakugyan derül az égbolt.

*

A nemzeti élet első hajnalán reményeink megvalósulását éreztük. A 11 éves nyomás alól fölszabadulását érezte a nemzet.

Ide jegyzem Naplóból azon mozgalmak leírását, melyeknek 1860. december havában tanúja és részben részese voltam.

Rimaszombat az év utolsó hónapjának elején szokatlanul megelevenedett. A nemzeti trikolor lengett majdnem minden házon.

December 9-én alig virradt meg, az utcákon hullámozott a nép. Rákóczi-induló kíséretében tűzték föl a nemzeti lobogót a középületekre. Vártuk **Andrássy Aladár** grófit, Gömör megye főispánját. Délután a céhek, a gimn. ifjúság s a nép sorfalat képzett.

Négy óra tájban a főispán fényes kísérettel megélvezve érkezett meg, s a részére a városházán berendezett termekbe szállt. A városi testületek tisztelgése után a cs. hatóságokat fogadta. Este a város fényesen lett kivilágítva, s bár szakadt az eső, ezernyi ember kísérte a fátylászmenetet, mely a főispán szállása elé vonult. **Csider Antal** a főispánt lelkes szavakkal üdvözölvén, az válaszában kiemelte, hogy amint 11 év előtt a harctéren szolgálta hazáját, úgy most a zöld asztalnál kívánja szolgálni. Föhangzott újra a Rákóczi-induló, s a nép örömrivalgása közt az égő fátylakat halomra hányták. A magasán lobogó máglya körül a nép a Szózatot énekelvén csendesen elszólt. A katonaság mindenütt fegyverben állt s őrizte a Sas épületét.

Másnap értekezletet tartottak a **Három rózsza** nagytermében. Itt a főispáni utasításokat félretévén, kimondták, hogy a megye kizárólag az 1848-as törvények alapján akar

szervezkedni. A megyei ösgyűlést december 19-ére tűzték ki, a főispáni biztosokat a megye régi városaiba kiküldték. A gyűlés befejezésével főispáni lakoma volt, mely lelkes hangulatban folyt le.

Az ösgyűlést megelőző napon a főispán fényes kísérettel és nagyszámú bandériumtól kísérve, élénk ováció közt érkezett meg.

Ismét ünnepelt a város. Az ösgyűlésre megjelent közönség fele részben sem fért el a Három Rózsa nagy termében, emiatt a gyűlés a ref. templomba lett áttéve. Előbb a múltkor kiküldött háromtagú bizottság által szerkesztett főispáni eskümintát olvasták föl, aztán küldöttség ment a főispánért.

Lelkes éljenzéssel fogadta a közönség a megjelent főispánt, aki – miután letette az esküt – rövid beszéddel foglalta el székét. Erre **Kubinyi Rudolf** az „aranyzajú Rudi“ a megye érzelmét remek beszédben tanácsolta, mondván: *„Te vagy az első, kinek a megyében 11 év óta szívünkben mondjuk: Isten hozott!”* stb. Az üdvözölt lelkes válasza után a gyűlés napirendre tért.

A régi megyei bizottság lemondását **Dapsy Vilmos** bejelentvén, következett a választás. Az alapelvek közé fölvették, hogy a bukott rendszer orgánumai kizárandók. Mikor aztán a főjegyző olvasta a névsort, az ilyenekre kiáltották: „meghalt“, s kitörültek.

A gyűlést a város által rendezett 400 terítékes díszebéd követte. Lelkes pohárköszöntőkben nem volt hiány.

A következő napon a megyei alkotmányos bizottság a Három Rózsa nagy termében a tisztújítást tartotta meg. A közbizalom alispánokul megválasztá az 1848-adikiakat, **Szentmiklóssy Antalt** és **Fáy Gusztávot**, főjegyzőül **Kubinyi Rudolfot**, főügyészl **Bodon Ábrahámot**. Főszolgabírák lettek: **Sziklay Ede**, **Latinák Rudolf**, **Szép-laky Lajos**, **Török Sándor**, **Dapsy Pál**, főorvosok: **Madarász V.** és **Paczek Mór**. Főmérnöki állásra „csőd“ hirdtetett. (*Pol. Ujd.* VII. 1. 19.)

Még harmadnapon is folytatták a szervezkedést.

Rimaszombat városa (1861. január 16.) szintén megválasztotta tisztikarát. Polgármester lett **Ecsegi József**, volt 1848-ban főkapitány, bíró **Samarjay József**, főkapitány **Szabó Lajos**. Választottak még 10 tanácsost és 50, később még 20 képviselőt.

A Gömör megyei 1848-as honvédség szervezkedett egyesületté. Amennyiben számosan segélyre szorultak, közadakozás formájához járultunk. A február 12-ei fényes bál jövedelme képezte egyik alapját annak a párezer forintnak, amelynek a kamataiból annyi szegény volt honvédet segíthettünk. A megyében élő honvédek összeírása és igazolása azonban csak 1868-ban történt, mikor a rimaszombati bizottságnak jegyzője voltam.

Az országgyűlés 1861. április 6-án megnyílt ugyan, de a politikai helyzet olyan súlyos nyomása alatt tanácskozott, hogy még **Deák Ferenc** remek javaslata mellett sem tudott a közérzet fölmelegedni.

Bécsben a *Reichseinheit** elvét tartották szem előtt s alig-alig volt reménylendő, hogy a nemzet akarata meg-

* Birodalmi egység

hallgatásra találjon. Az országgyűlés feliratát egyre visszautasítja a hatalom, s követeli, hogy az októberi diploma alapján a Reichsrat-i képviselőket válassza meg. Miután pedig az országnak sarkalatos törvények által biztosított alkotmányát sem megcsönkítani, sem megváltoztatni ily módon nem szabad, nem marad más hátra, mint hogy az országgyűlés tanácskozásait befejezze. (augusztus 22.)

Ez idő alatt az abszolutizmus folytatta munkáját.

Országszerte brutális módon hajtják be törvénytelenül az adókat. Nemcsak hogy katonaság szállja meg az ily adót jogosan megtagadó polgárok házáat, hanem barbár eljárásával országszerte a legnagyobb fölháborodást idézik elő a végrehajtók. Nemcsak, mint Egerben, ahol erkölcsstenen jeleneteket idéztek elő, vagy – mint legtöbb helyütt – garázdálkodtak, törtek, zúztak, romboltak, mint Esztergomban, de sőt, (mint Fényes és Csanáros szatmár megyei községekben) több ízben a házakat is fölgyújtották.

Rimaszombatba az adó executió végett május 13-án érkezett két pénzügyi biztos 8 katona kíséretében. A városházán megjelenvén, követelték az adókönyveket, helységet stb.

A város képviselő-választmánya összeült és elhatározta, hogy ragaszkodván a törvényekhez s a megyének e tárgyában hozott végzéseivel, oly adónak behajtásához, mely az 1504. I. és 1715. VIII. tc. ellenére vetetett ki, segédkezet soha nem nyújt, s a tanács és a városi tisztviselőség minden tagját a célba vett törvénytelen adó behajtásánál a közreműködéstől eltiltja, értesítvén a város lakosságát, hogy erőszak ellenében hasonlót alkalmazni nem fog, de megvárja, hogy a békét nem fogja megzavarni, összeütközésre alkalmat adni nem fog. E határozat harmadnapra a megyei közgyűlés elé lett terjesztve. Ez a város eljárását helyeselte, sőt, hasonló értelmű végzéseket hozott. Nevezetesen: 1) Ki a törvénytelen adót önként lefizeti, vagy behajtása körül közreműködik, hazaárulással bélyegeztetik. 2) Az erőszakos behajtásnál lefoglalt javak elárverezése érvénytelenül nyilvánítatik. 3) Erőszakoskodás közben történhet bármi károkkért a megye közönsége jótáll.

A cs. bizottság, miután a városházán egyik – erőszakkal lefoglalt – szobában három napig jól kipihente magát, fölvette a protokollt s távozott, mint „*re bene gesta*“.

Azonban május 25-én fele sem volt tréfa, mikor egy házhoz 3-6-osával szállásolják el a katonákat. E számot minden harmadnapon megkét-három-négyszerezetik. A városi és megyei tisztviselők főleg annyira vannak zaklatva, hogy némely családok kénytelenek voltak kiköltözni. Így Dapsy Vilmos is odahagyja házáat, és díszes szobáiban durva katonák nyújtózkodnak, bútorzatát azonban előre elvitette, nehogy az esztergomihoz hasonló vandalizmusnak essenek áldozatul. A város jegyzőjét a nála elszállásolt katonák elfogták, s vitték az őrházhoz, mert minden követelésüket nem teljesítette. Sokféle zaklatásnak voltunk kitéve. Ezért voltak aztán olyanok, hogy ezektől megmeneküljenek, akik az adót befizették. De megadták az árát, mert gúny és megvetés tárgyai lettek, s ablakaikat

beverték.

Azóta senki sem gondolt a befizetésre, hanem ki-ki túrt, szenvedett, sőt nehogy erőszakosságra vetemedjék a katonaság, lehetőleg jól tartják a kellemetlen vendégeket.

Még június 19-én érkezett egy ezrednyi vértés lovaság az executió erősítésére. Végre is megunta a polgárság a hosszú szorongatást, midőn a képviselőválasztmány föloldja azokat egyik végzésével, kik a terhet nem bírják tovább elviselni. És június 22-től rendre befizetik a törvénytelen adót.

Az országgyűlés föloldozása után a császár (november elején) **Pálffy Móric** grófit Magyarország helytartójává nevezi ki. A cs. kézirat azt írja, „*a helyhatóságok féltelensége és lázadással határos ellenszegülése, s a megyék hazafias magatartása, és mert tisztességes magyar ember ily regim alatt hivatalt nem vállal*“.

A megyebizottságok megszüntével a helytartóság kinevezte a megyebiztosokat. Ezek szedegették össze azokat, kiknek hazafisága nem tiltakozott az ellen, hogy a „Provisorium“ hivatalnokai legyenek.

Nagyot változott egy év alatt az ország állapota, mely reményeinket nagyon lehűtötte. Nem marad egyéb hátra, mint várakozni.

A döntő események nem vártak sokáig magukra.

Komoly hangok ugyan még 1862 nyarán emelkedtek a nemzet és a fejedelem közt létrehozandó kibékülés érdekében. De nem látszott meg, hogy Bécsben mást contempnáltak volna, mint a februári pátens alapján a magyaroknak föltétlen belépését a *Reichsrat*ba.* A provizórium azért tovább folytatta az abszolutizmus munkáját. A szabad szóért, mely a hatalmasoknak nem volt ínyére, csak úgy börtönözték a szólót, az író, mint akár az ötvenes években (**Sohr Frigyes** késmárki lyceumi igazgatót a **Zrínyi**-ünnepen mondott emlékbeszédéért a katonai térparancsnok maga elé idézte). A gyűlések megtartását sok helyen nem engedték meg, sőt a multságokat is megtiltották, vagy ellenőrizték. Merő önkény dúlt az országban.

Az egyházi téren a protestánsoknál a szervezkedés szépen megindult, csakhogy a pánszlávok, kik a szeptemberi pátens szerint rendezték egyházaikat, agitálásukkal sok bajt okoztak. Nyíltan izgattak az autonómia ellen.

A kishonti ev. esperesség gyűlésén is (1862. december 10.) megtagadták az egyházkerületi adót, és csak rendkívüli erőfeszítéssel sikerült, hogy az egyházmegye a helyzet ura maradjon. Lassú és nehéz munka volt az egyházat a rázkódtatásoktól megmenteni. Székács József egymaga is herkulesi munkát végzett egyik kerületében. (Jelen voltam Losoncon a nógrádi esp. gyűlésen, hol ez a főpap valóságos apostolnak bizonyult, midőn a legkérelmezhetőbb (...) tilis pánszláv papok meghódoltak a szellemőriásnak.)

Míg aztán – kivált a felső megyékben – egy ideig szét húznak ezek a disszidensek, míg lassan a protestáns egyházak mind visszatérnek az egyetemes egyház kebelébe.

* Birodalmi tanács

Az általános elégedetlenség és a külviszonyok cselekvésre szorították a hatalmon levőket. A közvélemény fölzigott, hogy az országot ki „kell” békíteni. Csakhogy Bécsben még mindig makacsul ragaszkodnak a februári pátensthez, de az év végén már más hírokat kezdtek pengetni.

Ekkor (1864) tette meg magyarországi útját a császár, melyet előjelként tekintettek a közeledésre.

Az ország hangulatáról már két évvel ezelőtt szerzett magának Pálffy Mór helytartó tájékozást. (Ez útjában látogatta meg Rimaszombat városát és a gimnáziumot). Csak következményei lehettek ezután a kihallgatások, konferenciák, melyeknek tárgya a magyarkérdés volt. A konzervatívok megmozdultak.

Szcitovszky esztergomi prímás vezette ezt a küldöttséget (1865. június) a császár elé, mely az alkotmány teljes helyreállítását kérelmezte. Válaszában a fejedelem egyebek közt kijelentette, hogy a magyar nemzetet minden tekintetben ki akarja elégíteni, s hogy mindnyájan egy reményteljes jövőnek nézhetünk elébe.

Még azon év őszén (nov. 19.) gyűlt egybe az erdélyi országgyűlés, mely kimondja a Magyarországgal való uniót.

A magyar országgyűlést december 10-ére hívja össze **Ferenc József**, s ott magyar beszéddel nyitja meg.

A képviselőház (1866) már fölirotában fejt ki az alapelveket, melyek nyomán a magyar alkotmány Ausztria érdekeivel összeegyeztethető.

Ismét föllélegeztünk.

Ám a porosz-osztrák háború háttérbe szorította ügyünket. A könnigráztzi vereséget (július 3.) a nemzet nem zsákmányolta ki, de bevárta az első lépések méltó folytatását. Az események siettették a kiegyezést.

Mondják, hogy **Erzsébet** császárnénak jelentékeny befolyása volt a magyar ügy irányításában.

Deák Ferenc kihallgatáson volt Bécsben. Beszélték, hogy mikor az udvari emberek az októberi diploma, majd a februári pátenst engedményeit [...], melyek alapján óhajtották a kérdést megoldani, Deák F. így válaszolt: „*Ha az ember kabátját hibásan gombolja be, újra kigombolja, hogy helyesen gombolhassa be.*” (Qui perdidit numerum, incipit iterum.)*

*

Az emigrációnak annyi csalódás után, mert sem az olasz viszonyok, sem a lengyel fölkelés (1863), sem a porosz-osztrák háború nem kedvezett, a további akcióról le kellett mondani.

Sokan hazajöttek.

Ide iktatom Naplóból (1867. február 18.) a következő sorokat:

„*Ma délben az a távirat érkezett a városházára: „Pest, fbr. 18. Leirat 1848-at visszaállítja. Andrássyt megbízta miniszterium alakítással, Pest készül fejedelmét fogadni. A ház küldöttsége mond köszönetet. Dapsy Vilmos.*”

„*A köszönet nyilvánítását jelezte csakhamar ez a sok*

* Aki elrontja az ütemet, újakezdi.

nemzetiszínű zászló, mely a köz- és magánépületeken lenggett. A főtér hullámozott a sokaságtól. Mindenki az alkotmányok történelmi korszakot képező helyreállításáról beszélt. De az öröm mindamellettt korlátolt mértékben nyilvánult. Volt az arcokon egy neme a bizalmatlanságnak, vagy a daenak. Nem csoda, sokat csalódtunk.”

„*Mindazáltal a délutáni órákon (VI. oszt.) tanítványaimnak nemzetünk nehéz küzdelmeiről, szenvedéseiről, reményeiről s a nap jelentőségéről beszéltem. Buzdítottam őket arra, hogy mindenek fölött s teljes odaadással szeresék a hazát, de ne csak szóval, hanem tettel úgy, hogy egykor mint munkabíró híven szolgálják s a végsőkig ragaszkodjanak meg nem csonkítható ősi alkotmányához. Azután szétozlottunk.*”

„*Este általános kivilágítás. A dalárda a főtéren elénekelte a Szózatot, meg a Himnuszt. Erre T. J. a tömeghez beszédet intézett. Azután minden elcsendesült.*”

Csakugyan Andrássy Gyula gróf – kit a zarnoki önkény *in effigie** fölakasztatott – a fejedelem megbízásából a felelős ministeriumot összeállította.

Az országgyűlés egybegyűlt. Deák Ferenc javaslatát az országgyűlés nagy többséggel elfogadta.

Az uralkodó maga nyújtja jobbját a nemzetnek, s a nemzet kibékül fejedelmével.

Létrejött tehát a kiegyezés. De Kossuth Lajos (1867. május 22.) nyílt levelet intéz Deák Ferenchez, melyben a kiegyezés ellen tiltakozik. Teljes függetlenséget és önállóságot követel Magyarország számára. Mindhiába! A dualizmust a nemzet elfogadta. Csak Kossuth maradt híve mindvégig a független Magyarország eszméjének s „élő tiltakozása” a kiegyezésnek.

Ferenc József fejére 1867. június 8-án tette a nemzet nevében a miniszterelnök Szent István koronáját.

A börtönök ajtai a politikai elítéltek előtt megnyíltak. A száműzöttek hazajöttek. Csak Kossuth marad önkéntes száműzetésben. Onnan kísérté figyelemmel hazája ügyeit s emelte szavát, ha kellett annak érdekében.

Tovább nem folytatom.

A történelem dolga az új alkotmányos élet leírása.

E korszak föladata a békés fejlődés csendes munkássága révén oda törekedni, hogy ha már egyáltalában nem szakíthattunk Ausztriával, hazánk – pótolva a mulasztottakat – a jólét, a kultúra azon magas fokára emelkedjék, hogy Európa nagy nemzeteivel elfogadhassa a szellemi versenyt.

Majd ha megszűnnek az őstusák, melyek a nemzet erejét annyira lekötik, hogy céltudatosan minden magyar zavartalanul teljesíthesse kötelességét, remélhetjük a haza fölvirágzását.

Áldott legyen azoknak emlékezete, kik az alkotmányos Magyarországot újjáteremtették! Az utódok örködjenek a nemzet szabadsága fölött, hogy csorbíthatatlanul adják át az örökséget századokról századokra.

„*Mert az szent harc volt, az örökké drága magyarnak*”
(Vörösmarty)

* jelképesen

Jegyzetek

Az orosz hadsereg, amely Magyarország leigázására jött, **Lüders** és **Grotelhjelm** vezetésével Erdélyben, **Paskievics** fővezérsége mellett pedig Magyarországon négy hadoszlopban (**Rüdiger**, **Hess**, **Czeodajeff** és **Sacken** alatt). Összesen 120.000 emberből állt, 100.000 még Galíciában és Moldvában maradt tartaléknak. Az osztrák haderő 90.000 ember (?) összpontosítva Magyaróvár körül.

Befejezés

Életem első feléből csak annyit írtam meg, amennyit részint emlékezetemből merítettem, részint amennyire terjedtek jegyzeteim.

Csak arra terjeszkedtem, ami közvetlenül tapasztalatom közelébe juthatott, tehát vagy magam részese voltam, vagy amiről biztos tudomást szereztem. Amint azt „*choses vues*“ névvel jelöli.

Egyszerűen írtam le a tényeket, mert nem a nyilvánosságna szántam. Egyszerű házi köntösben megjelenő könyvemet – hiszem – meg fogják utódaim őrizni. Ezért nem vállalkoztam az anyag olyatén földolgozására, hogy egyszerűen stílárís tekintetben is irodalmi színvonalra

emelkedjék. Siettem vele, hogy mielőbb elkészüljön, mert nem tudni, lehet-e folytatása?

Ez a rapszodikus írásmód abban leli magyarázatát, hogy bizony a legnagyobb része a megrögzített gondolatoknak közvetlenül a papírosra történt áttétele. Sok aztán jutott eszembe, amit előbb kellett volna tennem.

Ha újra írhatnám, más alakot nyerne az egész, de így is jó lesz megemlékezni azoknak, kiket érdekelhet életem folyása.

Csak azt óhajtom, hogy tanulságot merítsenek életemből, s a többi családi reliquiákkal együtt *Emlékirataimat* is nemzedékről nemzedékre kegyelettel őrizzék meg.

Rimaszombat, 1899. december 10.

Fábry János s. k.

A haza hozzá sem volt oly kegyes...

Hubay Miklós születésnapjára

„szólni tudó más nyelveken is, mondandói miatt figyelemre, bölintásra méltatott más népek előtt is...” – Illyés Gyula sorai teljes mértékben érvényesek az áprilisban 90. születésnapját ünneplő Hubay Miklósról is. Arra a magyar íróra (drámaíróra!), aki már huszonevesen (1942-től) Genfben képviselte a magyar kultúrát, aki 1947-ben mégis hazajött, mert ő itthon akart magyar író lenni. A „haza” azonban (mint sokakhoz) hozzá sem volt oly kegyes, mint azt tehetsége, embersége, magyarsága alapján megérdemelte volna. 1957-ben egyszerre bocsájtották el a *Nemzeti Színháztól*, ahol dramaturgként működött, és a *Színművészeti Főiskoláról*, ahol drámatörténetet tanított. A kor erkölcsi állapotaira jellemzően mindkét helyről úgy, hogy biztosították róla: azért ott van a másik lehetősége, a másik állása megmarad. Nem maradt meg! Ekkor drámái sem kerülhettek színpadra. Később is csak ritkán (értékkükhöz, jelentőségükhöz képest mindenképpen nagyon ritkán!). De ez már nem (csak) a kor erkölcsének és politikai döntéseinek a következménye. Ez a magyar színházi állapotok szegénységi bizonyítványa is! A magyar irodalomban a dráma mindig csak másodrangú (harmadrangú?) műfaj volt. A színház nem ösztönözte az igazán nagy írókat színdarabírásra, akik mégis értékes, újszerű drámákat írtak, azoknak inkább kedvét szegte. Hubay Miklós rendíthetetlen maradt. Sorban írta színpadi műveit, melyek közül néhány azért a magyar színpadon is nagy sikert aratott, néhánynak jutott egy-két nagyszerű előadás, de a folytatás érthetetlenül elmaradt, többnek közülük pedig itthon(!) máig sem volt értékeihez méltó színpadi megfo-

galmazása. Meggyőződésem, hogy Freud-drámája (*Freud avagy az álomfejtő álma*) a magyar drámairodalom egyik kiemelkedő, korszakos jelentőségű alkotása, mely egyelőre hiába vár egy értékeihez méltó színrevitelre. Nála is működik a magyar színház „fáziskésése”, mely úgy látszik (színház)történeti hagyomány. Gondoljunk csak Katonára, Vörösmartyra, Madáchra, Füst Milánra... Külföldről több volt a „figyelem, bölintás”, elismerés. Rómában pl. ma is, 90 évesen is örömmel látják, és ő 90 évesen is boldogan tér vissza oda, hol hosszú évekig volt a *Collegium Hungaricum* igazgatója. De szívesen visszatér a szülővárosba, Nagyváradra, s néhány évvel ezelőtt visszatért „a gyökerekhez”, meglátogatta Gömört, ellátogatott Hubóra a „névadó faluba” is.

Könyvtáramban ereklyeként őrzök egy 1941-ben megjelent kis füzetet: Hubay Miklós: *Nemzeti színjátszás drámai magyarság* c. tanulmányát. Mellette gyűjtöttem az *Összegyűjtött drámák* köteteit, a tervezett hétből hat már ott sorakozik a polcon, a hetedik talán éppen a nyomdában van, hogy a drámafordításokkal teljessé téve a sorozatot felkiáltójelként álljon a jelen és jövő magyar színházi alkotói előtt: tessék foglalkozni ezzel a hatalmas, értékes életművel, tessék megtalálni az értékeihez méltó színpadi formákat, tessék kihasználni a bennük rejlő színpadi lehetőségeket! A polcomon azonban üres helyet is hagyok, azoknak a könyveknek, amikről remélem: még csak ezután kerülnek ki Hubay Miklós műhelyéből. Az író dédelgetett tervei közül a régóta készülő Madách tanulmánykötetnek és a még remélt többinek. Ezek befejezéséhez, megírásához kívánok jó egészséget, fizikai és szellemi erőt, s küldöm Gömör, a Hubayak „öshazájának” szeretetteljes jókívánságait, forró üdvözlétét.

Hízsnyan Géza

Szász Zoltán társaságában, Rimaszombatban
Gecse Attila felvételei

A Cselényi-jelenség megfejthetetlen titka

A költő 70 esztendejének ürügyén

M. Nagy László felvétele

Boldogult ifjú koromban, valamikor a hetvenes években, úgy tekintettem Cselényi Lászlóra, mint a szlovákiai, s talán az ősszmagyar kortárs költészet egyik legnagyobb fenegyerekére. (Pedig akkortájt volt ám kikre odafigyelni a határ túloldalán is: hogy mást ne mondjak, Pilinszky és Weöres élete delejőjén dalolt, a tündéri Nagy László pedig heti rendszerességgel ontotta nagyverseit az akkor még etalonnak számító ÉS-ben.) Nemcsak azért figyeltem Cselényire, mert szülőfalum tőszomszédságában, Panyiton látta meg a világot – bár önmagában ez a tény felért egy kisebb csodával –, hanem mert aligha akadt még egy poétája a Felvidéknek, aki ennyi indulatot, félre- és meg nem értést váltott volna ki kortársaiban, divatos szóval élve a recepciók (értelmezések) ilyen gazdagságával, a fejlődés ennyi lehetőségével ajándékozta volna meg a két-kedő, a kákán is csomót kereső irodalomkritikusokat. S tette-teszi ezt folyamatosan. Ezt azonban természetesen csak később tudatosítottam. Cselényi költészete számomra az absztrahálás és az abszurdba hajló képzettársítás feszültsége miatt jelentett szellemi kalandot. A születési hely okán egyébként sem kell túlzásba esnünk: bár köz-helynek számít, hogy éppen Gömör adta a szlovákiai magyar irodalom számára a legtöbb tollforgatót, azért ter-

mett mifelénk egypár fűzfapoéta is.

Még csak nem is azért csodálkoztam rá Cselényi költészetére, mert ő is a tornaljai gimnáziumban koptatta a padot. A megtisztelő figyelem annak a költőnek szólt, aki úgy választott magának csillagot, hogy közben átrendezte a csillagos eget. Senkivel és semmivel nem törődve, konok következetességgel járta a maga útját. Pedig – már csak a nemzedéki közelség okán is – kézenfekvőbb lett volna az „egyszeműsök“ (Varga Imre, Tóth László, Kulcsár Ferenc és mások) uszályába keveredni, akik úgymond forradalmat csináltak Pozsonyban – s váltottak ki legalább annyi zsigeri ellenérzést az idősebb, az irodalom szinte kizárólagos feladatának a nemzetmentő szerepkört tartó, főleg idősebb pályatársakban –, mint Tózsér vagy Cselényi költészetében keresni és fellelni az igazi modernitást, ami a fentebb említett Juhász Ferenc-i, Nagy László-i közös gyökerekből táplálkozva kanyarodott ismeretlen, járatlan utakra.

A figyelem azért volt megkülönböztető, mert Cselényi már indulásakor par excellence költő volt (bár gyerekfejjel zenész szeretett volna lenni), s akinek – ellentétben sok modern poétával – bizony vissza-visszacsengett egy-egy szebb verssora az ember fülébe. S ennél nagyobb elismerést költő nem kívánhat, ha csak azt nem, hogy egész költeményeit fűjják az olvasók, ami, valljuk be, avantgard-költő esetében egyenlő a lehetetlennel. Márpedig Cselényi párizsi kirándulása óta (gyakran emlegetett párhuzam: Ady Endre, aki szintén második kötete után váltott hangot és szemléletet) fittyet hányt olvasói kegyeire, kávéházi felolvasások kétes örömeire, irodalmi kánonok fősodrára. Bár a mai napig hadakozik ellene, szerintem tudat alatt, vagy nagyon is tudatosan, korán felvállalta a magányos vátesz szerepét, akit legfeljebb tíz-tizenöt ember olvas, s talán annyian sem értenek. Az avantgárd költő nem a jelennek alkot. Öntörvényű, mint minden magát komolyan vevő alkotó. Ez a megállapítás ugyan azt inklinálná, hogy a jövőnek ír, ám ez legalább akkora ostobaság, mint az élet céljáról értekezni.

Akkor hát miben rejlik a Cselényi-jelenség szinte megfejthetetlen titka, tehetnénk fel a kérdést ma is, amikor, igaz, nem jobb, de nyitottabb lett a világ? Talán a szívós akaratosságban? Talán Esterházy soraiban van elrejtve az igazság? „Ő talán a legkitartóbb, legelszántabb avantgard költőnk – mintha az ő esetében volna ennek a megjelölésnek értelme.“ Talán az alábbi mondatban?: „Költői szemléletének alapját korunk irodalma, filozófiája és természettudományos világnézete képezi, belőlük kiindulva keresi merészen eredeti módszerekkel a művészetek örök célját, a harmóniát.“ Az első mondatban van valami, a második (nem tudom, ki írta) vaskos ostobaság. Cselényitől mi sem áll távolabb, mint a harmónia keresése. Ha Bartók Bélának meg tudjuk bocsátani ezt a magatartást, márpedig ő sem „fülbemászó“ szalonzenét írt, mi bajunk Cselé-

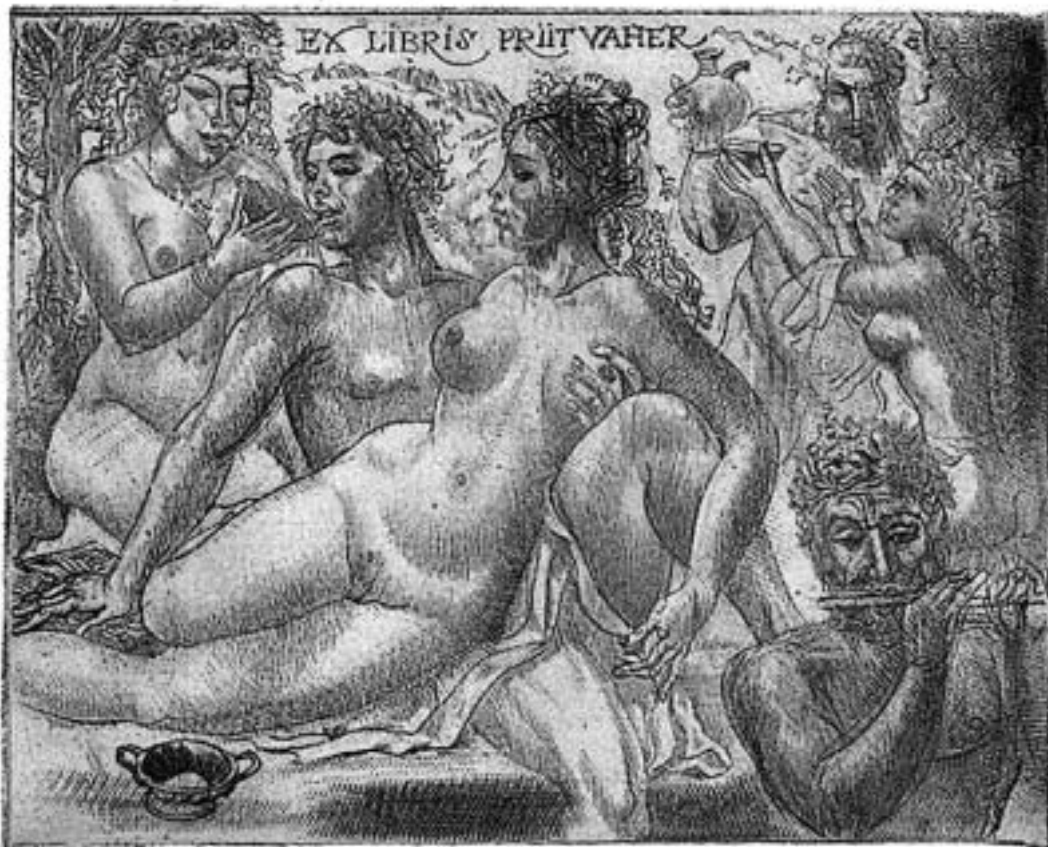
nyivel? Tartok tőle, hogy a válasz bonyolultságában is egyszerű: irodalmi életünk, azon túl, hogy szekértáborokra szakadt, véd- és dacszövetségek lövészárkaiból vizslatja egy-egy csapat a „túloldaliak“ táborát, egyre nagyobb híjjával van annak a kritikusi attitűdnek, amelyet jobb híján a beleélés képességének nevezhetnénk. Ma már nagytóval sem találunk olyan kritikust, aki a Műből indul ki, és nem önmagából, vélt és valós hiátusokból, ilyen-olyan prekoncepciókból.

Cselényi emberi sorsa ugyanakkor egyszerre tipikus és atipikus. Tipikus abban, hogy pályatársaihoz hasonlóan neki is bőven kijutott a hányattatásból. Amikor magyar iskolában kezdett tanulni, a front, majd a szlovák nemzetpolitika eltörölte az iskolát. Amikor szlovák-magyar szakos tanár lehetett volna (erre szerzett képesítést), riporterként, könyvterjesztőként dolgozott. Amikor mindenki az egzisztenciáját féltette, ő elment szabadúszónak. Erre jegyezte meg Pomogáts Béla: nem elég, hogy kisebbségi, avantgárd költő, még szabadúszó is. Ilyen talán nincs is, csak a mesében. A mese azonban valahogy nem akar véget érni; mert azt hihetnénk, hogy költőnk hetven éves korára révbe ért, megbecsülés és elismerés övezi, ifjú generációk süvegelik meg, irodalmi díjakat szórnak az ölébe. Hiú ábránd! Nagytóval kell keresni kevés értőjét.

Még egy – talán ide nem illő, de kikívánczó – adalék a Cselényi-életmű és magatartásforma margójára. Nem kell ahhoz sem irodalomkritikusnak, sem esztétának lenni,

hogy kimondjam, s mégcsak nem is mondok vele újat: a háború utáni szlovákiai magyar irodalom a politika zsákutcájában vergődött évtizedeken keresztül. Ennek a sehozá sem vezető, de a körülmények kiereszkolta kényszernek – amikor sorok közt üzengetve, rejtjeleket küldözve kellett pótolni a közösség érdekvédelmét regényben, versben, minden rangú és nemű műfajban – hatalmas, szinte megsemmisítő ára volt. Több évtizednyi munka, generációk – tisztelet a kivételnek – irodalma úgy fog fennmaradni ama könyörtelen, képzeletbeli rostán, mint a valóság helytörténeti, szociológiai lenyomata. Ez sem kevés, de irodalomnak nem mindig elég. A Cselényi-életmű ebben is kivétel. Költőnk nem üzengetett a hatalomnak, hanem tette a dolgát. Társadalmunk, közösségünk más jelesei akkor sem, ma sem. Mert a világ akkor lenne itt is tökéletes, ha mindenki a dolgát tenné. A politikus képviselné a közösséget, amely felemelte, a polgármester képviselné városát, faluját, a munkás a munka becsületét, a költő az írott szó titkát. Hogy is mondta József Attila? A mindenséggel mérd magad! Cselényi László kimondatlanul is ezzel próbálkozott. Magányos lovasként, vállalva a meg nem értést, nem törődve a tökmagjankók bekiabálásaival, a szürke hegedősök vernyogásával a színpalak mögött. Ez a magatartás – népies szóhasználattal – a gömöri virtus. Adjon neki a sors még sok erőt a folytatáshoz!

Kövesdi Károly

„Mindig az igazságot, szépséget és jóságot kerestem és szerettem.“

Így fogalmazott az az ember, aki az idén, március 3-án hunyt el Budapesten, aki egyike volt azon keveseknek, akik egész életükben szívügyének tekintette a közjó szolgálatát, ezen belül a felvidéki magyarság ügyét. A vállalt szolgálatot mindenkor csendben végezte, kerülve a nyilvánosságot. **Szepesházy Kálmán**nak hívták.

A vele való első találkozásom az 1970-es évek végére nyúlik vissza. Akkortájt régészként dolgoztam a Gömöri Múzeumban, de a néprajzi gyűjtés legalább annyira – ha nem jobban! – érdekelt. A vonzalom következménye volt az is, hogy gyakorta ellátogattam (olykor ebédidő alatt is ki-kiugrottam) Nagybalogra vitéz Ibos Istvánné Zsámbok Piros nénihez. Tőle hallottam először a Budapesten élő Kálmán bácsi nevét. Személyesen csak jóval később találkoztunk. Az utóbbi években rendszeres vendég lehettem budai otthonában.

Apai ágon szepességiek, „cipszerek“ az elődei. Egyik őse volt az utolsó szepesi gróf. Édesapja selmechányai diák volt, aki ottani tanulmányait követően vette fel a Szepesházy nevet. A Coburg-uralom tisztviselőjeként előbb Ratkólehotán (ahol egy gyermekét is eltemette), majd Felsőbalogon működött. Az első házasságát négy leánygyermekkel áldotta meg az Úr. A korán megözvegyült édesapa református lelkész leányát, Sáfrány Gizellát vette feleségül, aki azon túl, hogy a „megörökölt“ leánygyermekeket anyjuként nevelte, maga is három gyermekkel ajándékozta meg férjét – ezek egyike, a legkisebbik, Kálmán, az egyetlen fiú a családban, 1919. október 25-én született Felsőbalogon. Anyjának a keresztapja nem kisebb szemé-

lyiség volt, mint Tompa Mihály. Alighanem Kálmán bácsi volt napjainkban az utolsó olyan ember, akinek a nagyapja '48-as honvéd volt. Anyai nagyapja, Sáfrány Mihály több küzdelemben is kitüntette magát. Önéletírása nyomtatásban is megjelent.

A felsőbalogi elemi iskolából, miután – édesapja nyugállományba vonulását követően, 1927-ben – szüleivel együtt Rimaszombatba költöztek, a trinanoni döntés után az Egyesült Protestáns Gimnázium államosításával létrejött Csehszlovák Állami Magyar Reálgymnázium diákja lett. Diáktársai között volt a sóregi származású Berecz István is, jeles előadóművésziünk, Berecz András édesapja is. Különösen szívesen emlékezett itteni tanárai közül Frenyó Lajosra, aki korábban Eötvös Loránd egyetemi tanársegédje volt. Mint mesélte, óráit egyetemi szinten tartotta.

Prágába ment egyetemre, ahol bekapcsolódott a MAK (Magyar Akadémikusok Köre) tevékenységébe is. A cseh főváros nagy hatást gyakorolt rá. Mint önéletírásában olvasható: „Prágában nagyon sok olyan emberrel találkoztam, akik tele voltak rajongással valami magasabb rendű dolog iránt. Ezen túl már sohasem éreztem egyedül magamat, mindig találtam olyan embereket, akikkel őszintén el tudtam beszélgetni, és megértettem őket, s ők is engem. Rájöttem, hogy kimondhatatlanul tudok rajongani mindenért, ami szép és jó, s valamilyen magasabb cél eléréséért, ha kell, le tudok mondani minden földi jóról. Lassan-lassan beláttam, hogy érdemes élni, mert az élet gyönyörű, ha néha szenved is az ember. Az a bizonyos paradicsom nem veszett el teljesen, csak a legtöbb ember nem tudja, hogy hol van. Én megtaláltam. A gyermekkori harmónikus lelki nyugalom lassan visszatért, s a későbbi évek során rájöttem, hogy boldog ember vagyok. Köszönöm neked, Prága.“ – írja 1944-ben.

Az első bécsi döntés az ő életét is megváltoztatta.

„A visszacsatolásnak nagyon örültünk. Bízunk abban, hogy a nagy változás folytán az ország rövidesen politikailag és társadalmilag is átalakul. Sajnos nem úgy történt. A jobboldal felé fordult politikai vezetés lassan, de bizonyosan visszakanyarodott bal felé. A régi bürokrata, feudális, protekciós, méltóságos rendszer megmaradt. Voltak, akik megszokták. Én nem, s nem is fogom megszokni sohasem. Hiszek abban, hogy egyszer majd Magyarországon nem lesz különbség magyar és magyar között, s az érvényesülésnek nem a származás és protekció, hanem a tehetség lesz az alapja. S az országot nem degenerált arisztokraták, s farizeus főpapok, hanem becsületes, őszintén magyar emberek fogják kormányozni.“ [...]

A felvidéki magyar fiatalok részére létesített kollégiumban lakott.

„Én Budára kerültem a Toldy Ferenc utcába (64. sz.) egy diákszállóba, teljesen ingyenes helyre. Csendes budai utca volt a vár oldalában. Egy éven át ott laktam a 120 legszegényebb felvidéki egyetemi hallgatóval. Nagyon jól

éreztem magamat. Tehetségtelen és rosszindulatú emberek is voltak közöttük, azonban a legtöbbünket nem az atyai százasok, hanem a tehetség és a hivatásérzet hajtott az egyetemre. Én az ún. művész-szobában laktam kb. 10 festő- és szobrásznövendékkel. Nagyon rendetlenek és bohémek voltak, de azért szerettem őket, és sokat tanultam tőlük. Tehetségesek is voltak közöttük. A szobánk hatalmas fehér falai a mennyezetig tele voltak hatalmas aktokkal és más képekkel. Aki nem vigyázott, könnyen egy palettára vagy félig elkészült képre ült. – Pénze természetesen senkinek sem volt. Az odahazulról kapott pénznek csak a felét költöttem magamra. A legnagyobb részén könyveket vettem és félretettem, s nyomorogtam a többi fiúval.

Itt ismerkedett meg Zmeták Ernővel és Turczel Lajossal, akikkel egész életük során baráti kapcsolatot tartott.

Minden beszélgetésünk alkalmával nagy-nagy szeretettel emlékezett kiváló tanáira, Mauritz Bélára, Cholnoky Jenőre és másokra. Diplomamunkáját Rimaszombat földrajzából írta. Sajnos, ez utóbbi munka a háború során elpusztult. Az egyetem befejezését követően tanársegéd lett.

„Az egyetemen eltöltött első év életem egyik legszűfőbb éve. Rengeteget tanultam és nagyon megváltoztam. A tanszéken kívül két dolog volt rám igen nagy hatással: a gyerekek és a filozófia. A gyakorló gimnáziumban először néztem a gyerekekre, mint tanár. Pár héten át tanítottam is a II. osztályt természetrajzra. Akkor éreztem először, hogy milyen gyönyörű dolog kicsi embereket tanítani és nevelni. Rájöttem, hogy ha arra kerülne sor, hogy gimnáziumi tanár legyek, szívesen és örömmel tudnék dolgozni. De magamban elhatároztam, hogy amíg az állam fel nem ismeri az iskolák óriási jelentőségét, és amíg meg nem változik az elavult középiskolai rendszer, nem leszek tanár. – A tanítás nem jelentett számomra terhet az egyetemen se. Nagyon szép dolog önzetlenül és türelemmel átadni a tudásunkat másoknak.“

Doktori munkájának témáját szintén szűkebb pátriánkból választotta: Ajnácskő bazaltos kőzeteit dolgozta fel.

1943. október 1-jén be kellett vonulnia katonának, a kézdivásárhelyi 24. székely hegyi határőrség zászlóaljhoz.

„1944. augusztus 23-án azonban a románok kiugrottak a németek szövetségéből. Besszarábiában a németek nagy védelmi vonalát az oroszok körülkerítették, és a románok segítségével a Kárpátokon át váratlanul besétáltak a szinte védelem nélküli Erdélybe. Nyilvánvalóvá vált, hogy a háborút végérvényesen elvesztettük; Magyarországra történelmének legnagyobb pusztulása várt. Szinte fegyver és élelem nélkül a frontvonalra kerültem. Biztos voltam benne, hogy elpusztulok, mert az elvem az volt, hogy én embert ölni soha nem fogok, tehát engem ölnek meg. Nem féltem, nem estem pánikba, csak végtelenül szomorú voltam. Rettenetesen sajnáltam szerencsétlen hazámat és népemet.“ A halál torkában tesz vallomást életéről. Miután 1944. augusztus végén szovjet fogságba esett, Archangelszkben, a gulagokon töltött el éveket. Ezzel kapcsolatban soha egyetlen lázadó, keserű szót nem

hallottam tőle. Egyik, nekem írott levelében így fogalmaz: „Az első év, 1944-ben maga volt a pokol, 90%-unk elpusztult véres hasmenésben. Én azonban a négyéves lágerélet alatt nem gyűlölködő, örökös bosszúra vágyó, hanem bölcsőbb és önzetlenebb ember lettem.“

Hazatérését követően Budapesten telepedett le. Az egyetemi tanszékre nem tért vissza. Rövid ideig térképész geológusként dolgozott, majd 1949 tavaszán az államosított MAORT zalai olajmezőire rendelték. Mindig is elragadtatással emlékezett – ahogy ő fogalmazott –, a világ legszebb olajmezői-re. (A legtöbb olajmező ugyanis mocsaras, sivatagos területeken, vagy éppen tengerfenéken található!) 1954-ben került vissza Budapestre, az akkor már szovjet irányítás alá került MASZOLAJ (Magyar-Szovjet Olaj) laboratóriumába. Feladata a mélyfúrások magmintaanyagának kőzettani, valamint makro- és mikropaleontológiai vizsgálata volt. Mint elmondja: „Amikor hozzákezdtem a hozzánk beérkező rengeteg, addig teljesen ismeretlen kőzetanyag feldolgozásához, az volt az érzésem, hogy valamilyen idegen bolygónak a területén végzek terepi kutatómunkát. Mintha Aladdin kincsekkel teli barlangjába érkeztem volna. Egyáltalán nem érdekelt már a kőolaj és a földgáz. Sokkal érdekesebbnek tartottam a Kárpát-medence belsejének eddig ismeretlen mélyföldtani feltárását.“

1964-től a Földtani Intézetben dolgozott, tudományos munkatársként. Gyakorta kényszerült szembesülni a meg nem értéssel, mellőzéssel. Csendben tűrte, azzal a meggyőződéssel, hogy az idő igazolni fogja őt. Amikor azonban elérte a nyugdíjkorhatárt (1980), elhagyta a szakmát. Mint utólag fogalmazott: „szakmai öngyilkosságot követtem el“.

Ezután már csak kertészkedett, a megtermelt javakat pedig a piacon értékesítette. Hogy ismét őt idézzem: „Alkotó típusnak születtem. Mindig arra törekedtem, hogy a semmiből valamit létrehozzak, és többet adjak a közönségnek, mint amennyit kapok“. Szerényen élt. „Én vagyok a leggazdagabb koldús, mert magamra kevesebbet költök mint egy hajléktalan, s közben alapítványokat csinálok, mint egy milliomos. Önzetlenül, mert hálát, köszönetet senkitől nem várok.“ – írta egyik levelében.

Soha nem felejtette el, honnan származik. Már 1965-ben felkérte Turczel Lajost, hogy ajánljon olyan szlovákiai magyar fiatalokat, akiket vendégül láthatna Budapesten (l. a Turczel Lajoshoz intézett levelét!). Az évek során sok fiatal embert látott vendégül, többségük ma a hazai magyar társadalmi-tudományos közélet meghatározó alakja. Később 3 millió forinttal támogatta a gyógyíthatatlan rákbetegeket ellátó Hospice Alapítványt (édesanyja is ebben a betegségben halt meg, s őt is megtámadta), 1 millió forint összegű alapítványt tett a fiatal geológusok támogatására, ugyanilyen összeggel támogatta a Rákóczi Szövetség Balog-völgyi Szervezetét, majd ugyanezt további ezer dollárral is segítette. (Engedtessen meg itt egy megjegyzés: az utóbbi szervezet 2002-ben megszűnt, hogy fogadnám el a tiszteletbeli elnökséget. A felkérést, köszönettel, elhárítottam, s Kálmán bácsit ajánlottam az illeté-

kések figyelmébe.) Ugyancsak 1 millió forint alapösszeggel az általa oly nagyrabecsült Szentpétery József ötvösművész neve alatt célalapot létesített a tehetséges rimaszombati magyar középiskolások javára (ez utóbbi alapösszegét később további 1 millióval megemelte). A *Rimaszombat és Vidéke Polgári Társulás* tevékenységét ugyancsak ezer dolláral támogatta. Szülőfaluja református templomának felújítását 200.000 koronával segítette meg, s egy nemzeti zászlót is adományozott a templomba. Képeit, köztük Csontváry-Kosztka Tivadar (1), az általa a világ legnagyobb monumentális festőjének tartott Aba-Novák Vilmos (5), továbbá Zmeták Ernő (62), Peidell János (3) és Kunt Ernő (45) képeit, azaz összesen 116 műalkotást a szolnoki *Damjanich János Múzeum*nak ajándékozta, keleti szőnyegeit (8 drb.) pedig – a Miskolcon élt Gizi nővére emlékére – a *Herman Ottó Múzeum*ra hagyta. Az utóbbi intézménynek az ásvány- és kőzettani gyűjteményét is gazdagította. Könyvtárát a rimaszombati *Tömpa Mihály Református Gimnázium*ra hagyta.

Két embert tartott példaképének: Zilahy Lajost és Mahathma Gandhit. Az előbbinek *Ami a romok alatt és a romok fölött van* c. írását (*Híd*, 1942) a *Szentpétery József Díj* részeként adjuk át az érintetteknek.

Szülőfaluja földjében kívánt nyugodni. Saját fejfáját sok évvel ezelőtt kifaragatta, s megőrzését Pál Dénesre bízta. A fejfa 2008. március 11-én került a helyére, az újra megnyitott helyi római katolikus temetőbe, ahová a református egyház szertartása szerint helyezték Kálmán bácsit örök nyugovóra. Az igehirdetés szolgálatát Nt. Sisák Attila helyi lelkipásztor végezte.

Temetésén unokaöccse, Bachňák Zoltán bensőséges és keresetlen szavakkal emlékezett meg róla, emberségéről. Egyebek közt emlékeztetett a fentebb már hivatkozott valomásszerű önéletírásra, amelyet 1944-ben vetett papírra az akkortájt alig 24 éves fiatalember, egyetemi tanárságát: „*Ez a mögöttem levő huszonnégy év olyan, mint egy megrakott szekér. Nekem ilyen rövid idő alatt is megadott annyi mindent a sors, amennyit másnak egy egész életen át nem ad meg. Ezért nem fáj az, hogy esetleg ilyen fiatalon meg kell halnom. Érdemes volt élnem. Ha visszatérek eddigi életemre, mosolyog a lelkem s nyugodt vagyok. Azt hiszem, aki ezt elmondhatja magáról, az boldog ember és félelem nélkül tud meghalni.*“

Az Úrnak azonban más szándéka volt vele. Nem pusztult el a lövészárkokban, sem a gulagok poklában. Még termékeny évtizedeket adott neki, hogy igazolhassa, hitelesíthesse fiatalon megfogalmazott életkrédóját:

„*Csak most ismertem meg határozottan, hogy mi tesz egy embert igazán boldoggá, s hogy mi a jó és mi a rossz. Megtanultam, hogy mik az abszolút értékek a Földön, s mi a magasabb rendű célja az életünknek. Szeretni és másokkal is megszerettetni mindazt, ami igaz, jó és szép. Az az ember, aki mindig az igazságot keresi, önzetlen, megértő és jóindulatú emberbarátaival szemben, és szeret mindent, ami szép, az az ember, akármilyen sorscapások is érik, lelke mélyén mindig boldog és megelégedett. Megtanultam, hogy az igazi boldogság nem a pénz, gazdagság,*

külső siker stb., hanem a lélek harmonikus nyugalma. [...] Én úgy érzem néha, hogy már itt a Földön megtaláltam a mennyországot, megtaláltam azokat a dolgokat, amelyek egy embert a lehető legboldogabbá tehetnek. [...] Rájöttem, hogy minden érdek nélkül, önzetlenül tudok szeretni másokat, mert a szeretet boldoggá tesz.“

És ő hűséges is maradt mindehhez. Noha apja után római katolikus volt, illik rá református egyházunk jelmondata: „*Légy hű mindhalálig!*“ Ő az maradt. Hívó ember volt egész életében. De nem „szertartásos“ hívő, nem szerette a külsőségeket. Sokszor elmondta, hogy ő tulajdonképpen panteista („*mint pl. Bartók Béla*“ – tette hozzá). Számára a természet volt a templom. Nagy meggyőzőerővel fejtegette, hogy mennyire képes azonosulni a növényekkel, állatokkal, sőt még a kövekkel is.

Visszaemlékszem utolsó balogi találkozásunkra. Kisételtünk az általa vásárolt ház kertjébe, a viszonylag magas dombra. Alattunk pihent a falu, a háttérben pedig ott sötétlett a Palaszka-hegy. Visszacsengenek a fülemben a szavai: „*Tudom én, Pista, hogy ez a falu már nem az a falu, ahol életem legszebb tíz esztendejét töltöttem.*“ Majd némi tünődés után hozzátette: „*De a hegyek! – azok a régiek!*“

Ő is elmondhatja Pál apostollal: „*Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam: végezetre eltétem nekem az igazság koronája.*“ (1Tim 4:7,8)

Kedves Kálmán bácsi!

Hálával gondolok a Veled töltött sok-sok órára. Köszönjük, hogy életteddel, magatartásoddal példát mutattál és mutatsz nekünk. Bocsáss meg, hogy ezúttal kitergetünk néhány dolgot a nyilvánosság elé, hisz életedben ettől tartózkodtál. Úgy éreztük, így kell tennünk. Nyugodj békében, itthon, a tied között!

B. Kovács István

Az érettségiző fiatalember (1937)

Szepesházy Kálmán

Életem és mélyföldtani kutatásaim

Az őseimtől örökölt génjeim (apám, nagyapám is erdész volt) és gyermekkoromnak egy isten háta mögötti kis Gömör megyei faluban töltött évei, a természettel való szoros kapcsolatom arra predesztinált, hogy felnövekedve valamilyen, a természettel nagyon szoros kapcsolatban levő foglalkozást válasszak magamnak. A Rimaszombatban végzett gimnáziumi tanulmányaim alatt az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy számomra csak egyetlen, a természetrajz-földrajz szakos tanári pálya képzelhető el. Középiskolai tanárain kiváló szakemberek voltak. Nagyon szerettek bennünket, mert mintaosztály voltunk. Szerettünk tanulni, és fiúk, lányok vidáman, szinte testvéri közösségben éltünk. Különösen a négy felső osztályban, tudatosan élveztük a gondtalan diákéletünket. 1937-ben tizenhatan érettségiztünk; hatan kitüntetéssel. Én csak a természettudományokban voltam a legjobb. A többi tantárgyból többen voltak nálam sokkal tehetségesebbek, okosabbak. Erősen vizuális típus voltam. A motorikus és számmemóriám elég gyenge, az irodalmi és a nyelvek iránti képességem csak nagyon átlagos.

Volt viszont egy olyan adottságom, amelyhez hasonlóval más embereknél ritkán találkoztam: nagyfokú empátia, azonosulni tudás főleg a természettel, később a zenével és felnőtt koromban a képzőművészetekkel. Ezek a területeken számomra sok minden nagyon egyszerű, szinte magától érthető volt.

Középiskolás koromban a geológiáról jóformán semmit sem hallottam, nem is érdekelt. Viszont kicsi koromtól szerettem a növényekkel foglalkozni, kertészkedni. Gimnazistaként a kertünkben sziklakertet létesítettem, kaktuszokat gyűjtöttem. Éveken át lepkéket gyűjtöttem és preparáltam, hernyókat neveltettem.

Késői gyermek voltam, apám 59, anyám 41 éves volt, amikor 1919-ben megszülettem. Apámnak két házasságából hat lánya született. A legfiatalabb 6 éves volt, amikor a világra jöttem. A szüleim szabad szellemben neveltek, jóformán semmiben sem korlátoztak. Tízéves koromig együtt nőttem fel a falumbeli parasztyerekekkel. Cipő jóformán csak télen került a lábamra. Tavasszal és ősszel az elemi iskolába is mezítláb jártam, így nagyon megedződtem, és már 5-6 éves koromban önállóan gondolkodó, saját lábamon álló egyéniség lettem. A leckét egész életemben soha senki ki nem kérdezte tőlem. Viszont már 13 éves koromtól állandóan vállaltam néhány gyengébb tanuló korrepetálását. A zsebpénzemet magam kerestem meg, mert apám, valamilyen elvi okokból, zsebpénzt sohasem adott. A gondolkodásomat mások nehezen tudták felfogni. Gyors elhatározással, mindig önállóan, magam akartam irányítani az életemet. A leglényegesebb döntéseknél azonban a sors mindig közbeszólt, és más irányba terelte a pályámat, mint ahogyan én terveztem. Most, 84 évesen megállapíthatom, hogy a sors mindig a javamra döntött; néha megmagyarázhatatlan módon, szinte a te-

nyerén hordott. Talán azért, mert a születésemet levezető bábaasszony szerint burokban születtem.

Szülőfalumban, Felsőbalogon tízéves koromig a gyermekkorom szinte paradicsomi boldogságban telt el. Gimnazista koromban nyolc éven át Rimaszombatban, az egyéni és családi életem már nem volt boldog. Nagyon sok anyagi és egyéb probléma merült fel a családomban. Anyám éveikig súlyos beteg volt s amikor 18 éves lettem, meg is halt. Apámnak törvénytelenül nagyon lecsökkentették a nyugdíját. Csak a diákéletem volt zavartalan. Szerettem tanulni, és nagyon örültem, ha nálamnál okosabb, tehetségesebb emberekkel találkoztam. Azoktól nagyon sok érdekes dolgot lehetett megtudni.

Az érettségi tulajdonképpen nem volt nagyon nehéz, mégis nagyon izgultam előtte. Utána, 1937 őszén kevés holmival és kevés pénzzel felutaztam Prágába, és a cseh nyelvű *Károly Egyetemen* (volt német nyelvű is) beiratkoztam a természetrajz-földrajz szakos tanári szakra. Mérnöknek készülő unokatestvéremmel sikerült nagyon jó albérleti szobát szereznünk. A családomban nagy szeretetben éltünk együtt, ennek ellenére én valahogy nem éreztem magamat szabadnak. Prágába érve gyökeresen megváltozott az életem. Csak szlovákul tudtam valamelyest beszélni, a cseh nyelvet Prágában kezdtem elsajátítani. Nagyon kevés pénzzel kellett gazdálkodnom. A nagy szegénység azonban egyáltalán nem okozott gondot. Teljesen önálló, szabad ember lettem. Élveztem, hogy úgy élek, ahogy akarok, és csak olyan dolgokat tanulok, amiket szeretek. Pedig akkor még 18 éves sem voltam. Megtanultam a pénzemet fillérekre beosztani és észszerűen felhasználni.

A nagyon egyszerű és olcsó étkezésen kívül olykor színházra, operára, mozira és könyvekre is teltt. Prága csodálatosan szép város volt. Gyorsan megszerettem, és megszoktam a nagyvárosi életet. A magyar diákszervezet, a MAK (= *Magyar Akadémikusok Köre* – a szerk. megj.) Vencel téren levő klubja ideális hely volt a szabad órák eltöltésére. Egyetlen előadást el nem mulasztottam az egyetemen. Este odahaza is folytattam a tanulást. Így igen gyorsan kezdtem csehül megtanulni. Az első szemeszter végén már sikerült jelesre kollokválnom. Prágában a nyomorhoz közelálló szegénységben megint kezdtem olyan maradéktalanul boldog lenni, mint amilyen kisgyermek koromban voltam.

Az egyetemen a geológia csodálatos professzora, **Radim Kettner** volt rám a legnagyobb hatással. Ő volt a cseh geológia vezéregyénisége, ragyogóan adta elő a geológia alapját jelentő általános földtant. Mindenki rájongva szerette. Prága környékének a csodálatos földtani felépítése, amellyel tanulmányi kirándulásokon ismerkedtem meg, egy addig ismeretlen világot jelentett számomra, s valósággal lenyűgözött. Elhatároztam, hogy a tanári diplomát feltétlenül megszerzem, de ha lehetséges lesz,

inkább terepen dolgozó geológus leszek. Prágát örökre a szívembe zártam, s az ott eltöltött hónapok életem egyik legboldogabb szakaszát jelentették számomra.

1938 novemberében, néhány izgalmas hónap után a Felvidék magyarlakta részét, teljesen igazságosan, Magyarországhoz csatolták. A felvidéki magyaroknak ez a dolog sem azelőtt, sem azután nem érzett boldogságot jelentett.

Prágába nem térhettem vissza. Budapesten, az akkori *Pázmány Péter Tudományegyetemen* folytattam a tanulmányaimat. A Duna-parti panoráma egyedülállóan szép volt, ennek ellenére Budapestet soha nem tudtam úgy megszeretni, mint Prágát. Más volt itt a társadalom, nagyobbak voltak az osztálykülönbségek, és mások voltak az egyetemi hallgatók is. Tanáraim azonban a prágaiaknál sokkal jobbak voltak. Életem egyik legnagyobb csodájának tartom, hogy pár éven át **Cholnoky Jenő** földrajz-professzor tanítványa lehettem. Ő óriási tudású szakember, a lényegét tökéletesen meglátó zseni, ragyogó pedagógus és előadó, azon kívül írói és festői képességei is rendkívüliek voltak.

Mauritz Béla a kristálytant, ásványtant és kőzettant, **Dudich Endre** az állatrendszertant szinte tökéletes szinten tanította. A geológia professzorát, **Papp Károlyt** azonban össze se lehetett hasonlítani Radim Kettnerrel. Papp Károly egészen kiváló geológus volt, de nem való volt egyetemi tanárnak. Kinevezését geológusi életműve megjutalmazásának tekintette. Ez az összeállítás a történelmi Magyarország legfontosabb, legjobban feldolgozott geológiai lelőhelyeinek a képződményeit ismertette, a paleozoikumtól a paleogénig bezárólag. Előadása, illetve felolvasása közben felrajzolta a táblára a leghíresebb feltárások szelvényeit, és felírta a vezérvölövek neveit. Kinevezésekor részére megállt az idő; összeállítását négyévenként megismételve változatlan formában közölte a hallgatókkal közel 30 éven át. Ez idő alatt semmit se fejlődött. A hallgatókkal semmilyen kapcsolatot nem tartott. A kollokviumokon és vizsgákon évtizedeken át ugyanazok voltak a kérdései. Ha valaki semmit se tudott, ő maga mondta el a feleletet, és mindenkinek csak jelest írt be az indexébe.

Az őslénytani oktatás szünetelt; az általános földtan oktatása szintén. Erre a célra a felesége által magyarra fordított **Schoffer-féle** népszerű általános földtan szolgált. A tektonikát, aki akarta, megtanulhatta **Telegdi Róth Károly** *Magyarország geológiája I.* című kézikönyvéből. (A II. kötetet Trianon miatt már nem tudta megírni.) Ez a mű a két világháború között megjelent legkiválóbb magyar földtani kézikönyv. A tanársegédei még Papp Károlyon is túltettek. Az én időmben a **Bogsch László** adjunktus által tartott általános földtani gyakorlat és a **Bartkó Lajos** által vezetett őslénytani gyakorlat egyenlő volt a nullával. A Papp-tanszék kis és nagy szakmai földtani kirándulásokat nem rendezett. Ezt a hiányt a Mauritz által vezetett csodálatos hétvégi exkurziók és az év végi, felejtethetetlen, háromnapos nagykirándulások pótolták.

Papp Károly előadásaiban tulajdonképpen komolyabb

hibák nem voltak. Butaságokra ő sohasem oktatott. Csak nagyon kevés volt, amit nyújtott. Csupán néhány százaléka volt annak, amit adnia kellett volna. A többi kitűnő professzoraink hatalmas tudásukat lényegretörően leegyszerűsítve, maximális mennyiségben igyekeztek nekünk átadni. Úgy gondolom, hogy Papp Károly nem volt tisztában azzal, hogy egy egyetemi oktatónak mi a feladata. Ő inkább egy talpig becsületes, buzgó hívő keresztény a vidéki kúriájában, kis földbirtokán éldegélő nyugalmazott méltóságos úr volt, aki az egyetemi tanárságot nem hivatásnak, hanem jó geológusi munkájáért jutalmul kapott mellékfoglalkozásnak tekintette.

A természettudomány szakos egyetemi hallgatóknak a Múzeum krt. 4/a szám alatti alagszobában volt egy nagyon sokunk által kedvelt klubja: a *Természetrajzi Szövetség*. A klub két helyisége közül az egyik tanulószoba, a másik amolyan társalgó, pletykacentrum volt. A szabad időnket, lyukasóráinkat nagyon szívesen töltöttük ebben a klubban. Itt nagyon jól meg tudtuk ismerni egymást, és minden jót, rosszat meghallhattunk a tanszemélyiség minden tagjáról. A klubban nagy szerelmek is létrejöttek, melyeknek később gyakran házasság lett a vége. Nagyon szerettem ezt a klubot. Bár én, mint szegény, ismeretlen felvidéki diák, olyan voltam ott, mint egy jelentéktelen, szürke veréb.

A szövetségben ugyanis nagyon sok olyan hallgató volt hangadó vezéregyéniség, akinek az apja közismert közéleti nagyság volt. A kollegáim között volt a híres Entzdinasztia tagja, **Entz Géza** egyetemi tanár fia, **Entz Béla**, **Koch Antal** unokája, **bodrogi Koch Ottilia**, **Schréter Zoltán** és **Vigh Gyula** híres geológusok fiai, **Schréter Zoltán** és **Vigh Gusztáv**, **Taegen Henrik** unokaöccse, **Radnoty Egon**, **Reichart Róbert** mineralógus öccse, **Reichart Gábor**, **Papp Károlyné** unokahúga, **Balogh Rózsa Györgyike**, a híres **Pantó** mérnöki család tagja, **Pantó Gábor** stb. Ezek a fiatal emberek már igen sok előnyt jelentő ismerettel kezdték egyetemi éveiket. Én pedig egy kevés információval rendelkező, ismeretlen, jelentéktelen, felvidéki kis senki! Ez azonban engem egyáltalán nem zavart. Boldogan hallgattam és élveztem a rengeteg kitűnő előadást. Volt néhány igen jó barátta vált évfolyamtársam: **Szabadi Jancsi**, akivel már Prágában összebarátkoztam, **Izpaiz Ferenc**, **Pojják Tibor** és mások.

Közben kitört a második világháború. Nagyon megnehezült az életünk. Egy évig a felvidékiek kollégiumában laktam, majd később igen szegényes albérletekben. Mindezek ellenére nagyon boldog diákéletem volt. A tanári diplomát Budapesten is feltétlenül meg akartam szerezni. Tanárképzős voltam, két indexem volt. Ezért és a tandíjmentességért rengeteget kellett kollokválnom, de már nagyon megszoktam, és nem is izgultam a vizsgák előtt. A szaktárgyaimból jelesnél rosszabb jegy nem került az indexembe. Azt a szándékomat Budapesten sem változtattam meg, hogy valamikor majd térképező geológus leszek. A geológusi doktorátus elérése azonban elég nehéz célkitűzésnek látszott. Akkoriban nagyon kevés geológusra volt szükség Magyarországon, kevés embert vettek

fel geológus doktorandusnak. Egy geológiai prozemináriumi előadásom után azonban Bogsch László valahogy felfigyelt rám, és közölte velem, hogy doktorandusz lehetek a Papp-tanszéken, sőt kilátásba helyezett egy nemzeti múzeumi állást is számomra. Engem azonban nagyon lekötött a tanári diploma megszerzése. A doktorátusra csak a tanári diploma megszerzése után gondolhattam.

A geológiai foglalkozás előmunkálatait azonban megkezdtem. A nyári szünidőkben geológiai terepi segédmunkát vállaltam. 1940-ben egy nyáron át **Kéz Andor** földrajzprofesszor mellett folyótéreg-kutatásban vettem részt Kárpátalján. 1941-ben három székely műegyetemi hallgatóval több héten át Csík megyében, Balánbánya környékén végeztem terepi munkát. 1942-ben a nyarat a Gömör megyei Ajnácskőn töltöttem, ahol a doktori disszertációmhoz gyűjtöttem bazaltmintákat. 1943 nyarán **Földvári Aladár**ral Kassa mellett, a Csermely-patak környékén végeztem terepi geológusi segédmunkát. Negyedéves koromban, 1941 nyarán a sors váratlanul beleszólt az életembe, és azt más irányba terelte. Mauritz professzor adjunktusa, **Sztókay Kálmán** magához hívott, és közölte velem, hogy **Fekete Zoltán**, a tanszék tanársegédje, aki a kristálytani és kőzettani gyakorlatokat végezte, egészen kitűnően, megvált a tanszéktől, mert pályázat útján tanári állást nyert a keszthelyi akadémián. Utódjául Mauritz professzor engem szemelt ki. Megdöbbenett a dolog, hisz a Mauritz-tanszéknek óriási tekintélye volt. Oda doktorandusnak bekerülni is csak egészen kivételes tehetségnek sikerült. Mit kereshetek én ott, egy 21 éves kis senki? Végül is elvállaltam a tanársegédi állást. Szeptemberben befejeztem a szakvizsgámat, és októberben már én vezettem a gyakorlatokat. Így már az utánam következő évfolyam tagjait is tanítottam. Mauritz professzor tulajdonképpen kényszerhelyzetben volt. A két, előttem végzett, nálam tehetségesebb doktorandus, Pantó Gábor és a már pár éven át szinte gyarornokként a tanszéken dolgozó **Szurovy Géza** akkor már máshol vállalt állást. Úgy látszik, nálam megfelelőbb embert nem találtak. Szerencsémre nem okoztam csalódást. A vártnál jobban megálltam a helyemet. A Papp Károly tanszéke helyett a Mauritz-tanszéken lettem doktorandus, és a doktori disszertációm tárgya már kőzetan lett. Folytattam a Mauritz professzor és Reichart Róbert által megkezdett magyarországi bazaltos kőzetek vizsgálatát.

A Mauritz-tanszéken két éven át csodálatos életem volt. Rengeteget tanultam, hogy az általam végzett kristálytani és kőzettani gyakorlaton ne valljak szégyent. Mauritz professzor ideális főnök volt. Szenvedélyes pedagógusként még a vizsgák alkalmával is tanított. Minden hallgatót ismert, mindennel törődött. Nagyvonalú volt és szerény. A vizsgákon szigorú volt, de türelmes és igazságos. Egyéniségéből olyan szakma- és emberszeretet áradt, hogy az egész tanszéken mindig valami nyugodt, csendes, boldog hangulat uralkodott. Mauritz professzor hatására petrográfus lettem. A gyönyörű, mutatós ásványokat nagyon egyszerűeknek tartottam. Sokkal jobban megszerettem a kevésbé mutatós, de gyakran rettentően

bonyolult és változatos kőzeteket. A kőzetek csodálatos birodalmát sokkal érdekesebbnek találtam az ásványokénál. A tanársegédi állást egy fiatalember részére ideális foglalkozásnak tartottam. Egyetemi tanári ambícióim sohasem voltak. Távlabbi életcéloknak továbbra is a térképező geológusi foglalkozást tartottam.

1942-ben megszeréztem a tanári diplomát. Gyakorló tanárjelöltként a Trefort utcai gimnáziumban tanítottam. 1943-ban, szeptemberben, summa cum laude ledoktoráltam ásvány-kőzetanból. Melléktárgyaim a geológia (Papp Károly) és földrajz (**Bulla Béla**) voltak.

Még évekkorábban besoroztak katonának. Évenként kellett halasztást kérnem. Diplomáim megszerzése után halasztást már nem kérhettem. 1943. október 1-jén be kellett vonulnom katonának, a kézdivásárhelyi 24. hegyi határvédész zászlóaljhoz. Fizetéstelen szabadsággal továbbra is a tanszék állományában maradtam. Az utódom **Zékyné Fux Vilma** lett, egy egészen kiváló ember és szakember. Előzőleg Debrecenben, Telegdy Róth professzor tanítványa és tanársegédje volt.

Életemnek egy nagyon boldog szakasza lezárult. Megváltam fehér tanársegédi köpenyemtől, és a Sztrókaytól kapott zöld katonaládával Rimaszombatba utaztam, hogy elbúcsúzzam 82 éves apámtól és hozzátartozóimtól, majd továbbutaztam Kézdivásárhelyre, egy újfajta életbe.

Második diplomám megszerzésével tehát életem első nagy korszaka lezárult. Nem kellett többé vizsgákra készülnöm. 18 évig tartó szakadatlan tanulásom során sose jutott arra időm, hogy magammal behatóbban foglalkozzam. Huszonnégy éves koromra érett férfi lettem. Sor került arra, hogy magamba nézzek, és igyekezzek megállapítani, ki vagyok, mi vagyok, mi az életem célja és értelme, mik a jó és rossz tulajdonságaim, mik a szellemi képességeim. Az életem fontos alapja az, hogy nem túl erős, de lényegében makkegészséges szervezetű ember vagyok. Egy ember életében ez a legfontosabb dolog. Megőrzésére nagyon kell vigyázni. Jó képességű, de nem kimagaslóan okos ember vagyok, de nagy bennem a tudásvágy és az érdeklődés sok minden iránt. Szellemi példaképeimtől megtanultam, hogy mindig a dolgok lényegét keressem, kutassam. Ne pazaroljam az agykapacitásomat mutatós, de lényegtelen részletekre. Gyermekkoromtól kezdve mindig a természet és a természettudományok érdekelték. Ötödéves koromban azonban kénytelen voltam filozófiával is foglalkozni. Kiderült, hogy a filozófia nagyon sok segítséget nyújtott az önismeretem és életrészletem kialakulásához. Különösen a filozófiatörténet (**Brandenstein**) és az etika (a csodálatos **Korniss Gyula**) hatott rám nagymértékben. Megismerkedtem a különböző nagy filozófusok több ezer éves elmélkedése alapján kikristályosodott abszolút értékek, az igazság, szépség és jóság értelmével és fontosságával. Azt, hogy mi az abszolút szép és abszolút igaz, emberi aggyal nem lehet megállapítani, mert minden relatív. Ezért van szükség filozófiailag egy képzeletbeli abszolút igaz és abszolút szép emberfeletti filozófiai fix pont szükségességének a feltételezésére. (Ezt a fix pontot lehet Istennek tekinteni.) A jóság fogalma

nagyon egyszerű és mindenki által gyakorolható: azt kell tenni másokkal, amit magunknak kívánunk. Hogy mi abszolút szép és igaz, azt emberi ésszel alig lehet biztosan megállapítani; de ez nem is lényeges. Az a fontos, hogy eszünkre és szívünkre hallgatva megalkuvás nélkül, tántoríthatatlanul keressük azokat, akik következetesen azt teszik egy életen át: a vallási, politikai és büntetőjogi parancsok nélkül is erkölcsös embert. Ez a boldogság elérésének a titka is. Aki pénzben, hatalomban, hírnévben véli megtalálni a boldogságot, csak nagyon rövid ideig lehet boldog. Kornisától megtanultam, hogy tartós boldogság eléréséhez két dolgra van szükség: jó egészségre és tiszta erkölcsi életre.

Megállapítottam magamról, hogy csak a vizuális memóriám jó, a számmemóriám és a motorikus memóriám gyenge. Szélsőségesen alkotó típus vagyok. Azért jöttem a világra, hogy a semmiből valamit létrehozak: szellemileg, anyagilag és erkölcsileg valamit adjak a közösségnek. Segítenem kell Istennek a teremtésben. Minden téren csak építenem kell és nem rombolnom.

Ahogy nőttek az ismereteim, úgy nőtt a csodálatom is a világmindenséggel és ennek működésével szemben. Részemre minden legkisebb növény és állat egy-egy csoda volt. Az ásványoknak és a kőzeteknek is van élete. Az égitesteknek a működése félelmetesen csodálatos és titokzatos. Nem igaz, hogy az emberi agy a természet minden titkát meg tudja magyarázni. A materialisták erőlködése meddő dolog. Hiszek abban, hogy létezik valamilyen, emberi ésszel fel nem fogható magasabbrendű természeti erő, amely a világmindenség működtetését irányítja. Nekem, természetvizsgáló embernek ez az istenem, nem az emberek által kreált mitológiai, emberszabású Isten. Tehát én filozófusként és természetvizsgálóként is hívő vagyok, nem vagyok ateista.

Magamba nézve, mindent összegezve, a következőket állapítottam meg magamról: az életszemléletem realista. A dolgokat a maguk valóságában szemlélem, nem idealizáltan eltorzítva. (A parasztok és a kínai emberek ilyenek. A germánok és a szlávok hajlanak a torzításra.). Erkölcsileg idealista vagyok. Hiszek a három abszolút érték szükségszerűségének elismerésében, és az azokon alapuló erkölcsi törvények, ideák kötelező erejében. Tudományelméletileg pozitívista vagyok. Az idealistákkal és a materialistákkal szemben az a véleményem, hogy a tudományokban csak az biztos, hogy semmi se biztos.

Mindent összegezve, megállapítottam magamról, hogy 24 évesen, szervezetileg egészséges, kiegyensúlyozott lelkivilágú és életszemléletű, nyugodt és boldog ember vagyok. Az életem értelmével, céljaival nincsenek problémáim. Szeretek dolgozni, a munka számomra szükségszerűség. Van önkritikám, magammal szemben maximalista vagyok minden téren. Nincs bennem irigység mások sikerével vagy gazdagságával szemben. Szeretem és nagyra értékelem a nálam tehetségesebb embereket, és szívesen tanulok tőlük. Nagy adománya a sorsnak, hogy rengeteg könnyen elérhető dolog nagyon-nagyon boldoggá tud tenni. A kellemetlen dolgokat pedig könnyen el

tudom felejtani.

Ilyen tiszta szívvel és nyugodt lelkiismerettel vonultam be katonának. Úgy éreztem, hogy egyszerű és boldog lehet az életem, ha nem lenne ez az esztelen háború. Egy évig voltam katona a 24. székely hegyi határvidéki zászlóaljnál Berecken, Kézdivásárhelyen és Tusnádfürdőn, ahol 1943-44 telén elvégeztem a három hónapos tartalékos tisztiiskola első évfolyamát. (1944 nyarán gyorstalpalással ugyanott, három nap alatt a tisztiiskola második évfolyamát is elvégeztük, de arról már semmi igazolást nem kaptunk.) A rangom karpaszományos tizedes volt. (A szakaszvezetői rangról már nem értesítettek bennünket.) A katonaság nem volt nekem való foglalkozás. Nem voltam mintahonvéd, de igyekeztem megállni a helyemet. Soha nem volt velem különösebb probléma. Nem voltam geológus, nem voltam tanársegéd, csak egy akarat nélküli báb, aki feladta minden önállóságát, gondolkodását és szabadságát, mert csak úgy lehetett kibírni és elviselni ostoba emberek végnélküli ostoba basáskodását. Voltak néhányan, akik kidőltek. Én többedmagammal megszoktam a katonaeletet. Egy idő után már nem is volt terhes és elviselhetetlen. Nem gondolkodtunk, már csak neveltünk a sok ostoba parancson. Volt azonban egy pozitívuma is a katonáskodásomnak. Az állandó fizikai túlterheléstől rettentően megedződtem, megerősödtem. A lelki nyugalmaimat, békémet semmi se tudta megzavarni. A legmostohább körülmények között is, amikor takarodó után lefeküdtem, lehunytam a szemem, s megkínózva, holtfáradtan magamba néztem, lelkem mélyén egy tiszta tavat láttam, és boldogan aludtam el.

1944 tavaszán és nyarán Berecken voltam katona, a századunk menetszázad lett tábori szám alatt. Készültünk bevetésre a keleti fronton vagy a délvídeken. 1944 augusztusában bennünket, karpaszományosokat Kézdivásárhelyre, a pótzászlóaljhoz helyeztek. Ott egy pár hétig nagyon jó dolgom volt. 1944. augusztus 23-án azonban a románok kiugrottak a németek szövetségéből. Besszarábiában a németek nagy védelmi vonalát az oroszok körülkerítették, és a románok segítségével a Kárpátokon át váratlanul besétáltak a szinte védelem nélküli Erdélybe. Nyilvánvalóvá vált, hogy a háborút végérvényesen elvesztettük; Magyarországra történelmének legnagyobb pusztulása várt. Szinte fegyver és élelem nélkül a frontvonalra kerültem. Biztos voltam benne, hogy elpusztulok, mert az elvem az volt, hogy én embert ölni soha nem fogok, tehát engem ölnek meg. Nem féltem, nem estem pánikba, csak végtelenül szomorú voltam. Rettenetesen sajnáltam szerencsétlen hazámat és népemet.

Nem haltam meg.

1944. augusztus végén szovjet hadifogoly lettem. Az egyszerűség kedvéért szeptember 1-jét jelöltem meg fogóságba esésem napjának. Két hétig tartó ide-oda hurcolás és teljes koplalás után két hetet egy Szeret folyó melletti város, Roman gyűjtőtáborában töltöttem, majd két hétig tartó szállítás után, 1944. október 16-án Arhangelszkbe érkeztem, és ott a 7211. számú lágerben közel négy évet töltöttem. Az első év a háború alatt valóságos Auschwitz

volt. 40 %-unk elpusztult. A hadifogságot én túléltem; sőt, a sors valóságos őrangyalaként állt a hátam mögött. Négy évig lényegében komolyabb beteg sem voltam; pedig az első tél maga volt a pokol. A katonaság alatt egy gondolkodás és akarat nélküli báb voltam. Fogságba esésem után egy ideig még az sem. Még számom sem volt, mint az internált zsidóknak. Ha meghaltam volna, véres hasmenés miatt, csontra, bőrre lefogyva, azt idehaza soha senki meg nem tudta volna. Sok idő eltelt, amíg pontosan regisztráltak bennünket, és csak jóval a háború befejezése után tudtunk magunkról egy vöröskeresztes lapon életjelt adni. Csoda volt, hogy az első sarkvidéki telet túléltem. Szerencsémre szellemileg nem omlottam össze, nem butultam el, mint a legtöbb. Hideg ésszel, nagy önuralommal és kitartó munkával sikerült hatalommal rendelkező pozíciókba kerülnöm, s így fékezni tudtam néhány gátlástalanul, brutálisan basáskodó öreg hadifogoly emberpusztító tevékenységét. Magamat nem kímélve, éveken át pihenés nélkül dolgoztam azért, hogy minél többet élve kerüljünk haza. A hatalommal járó előnyöket soha nem használtam ki; hálát senkitől sem vártam. Legtöbbet a hidegtől és kezdetben az éhségtől szenvedtünk. Megismerkedtünk a farkaséhséggel, a skorbuttal. Tekintve, hogy túléltem a fogságot és a sok szenvedést, a négyéves fogság sok szempontból a hasznomra vált. Tapasztaltabb és bölcsőbb lettem. A sok szenvedés és megalázás egyeseket embergyűlölővé és gonosszá tesz, másokat megnevesít. Én az utóbbiakhoz tartozom. A sok propagandista agy mosás jóvoltából a szovjet rendszert kívülről megismertük. Tekintve azonban, hogy egy nagy cellulózkombinát dolgozóival három műszakban éveken át együtt dolgoztunk, megismertük belülről is. A létért való állandó küzdelemben senki se színészkedett, mindenki magát adta. Egymásnak minden jó és rossz tulajdonságát megismertük, egymás lelkébe láttunk. A hadifogságunk az emberismeret magasiskolája volt. Idehaza a legtöbb ember csak színészkedik. A lágerben az egyes emberek értékét kizárólag, könyörtelenül csak a szellemi, főleg pedig a fizikai teljesítménye szabta meg, valamint az erkölcsi tulajdonságai.

Megnőtt előttem a munka becsülete. Minden munka szent, a legalacsonyabb rendű fizikai munkát sem szabad lenézni. A sok éhezés meggyőzött arról, hogy minden enivaló szent; az élelmiszerekkel nem szabad tékozlóan bánni. Ha már benne éltem, a szovjet rendszert igyekeztem minél alaposabban megismerni; mindent, amit csak lehetett, megtapasztalni. Soha senkinek nem volt módja olyan alaposan belelátni a szovjet életbe, mint nekünk, hadifoglyoknak. A szocialista rendszernek nemcsak rossz, hanem jó oldalai is voltak. Végső következtetésem mégis az volt, hogy ez a rendszer előbb-utóbb meg fog bukni, ha nem is olyan gyorsan, mint ahogy az bekövetkezett. Ennek okai a következők:

Az erkölcsi törvények, ideák. Materialista alapon egy ember sem kötelezhet egy másik embert erkölcsi ideák elfogadására. Materialista alapon nem lehet erkölcsant csinálni. Sem **Marx**, sem **Lenin**, sem **Lukács György** nem

írt etikát. Erkölcs nélkül pedig minden rendszer előbb-utóbb összeomlik. Lenin szerint a szocialista erkölcs tan mindössze egy mondat: erkölcsös az, ami a proletárorszálynak hasznára van. De hát hol van az az abszolút ész, amely képes biztosan megállapítani, hogy mi van hasznára a proletariátusnak? Marx és követői szerint minden csecsemő hibátlan embernek születik. A nevelés és a szociális körülmények hatására lesz az egyikből szent, a másiból bűnöző. A körülmények változhatnak a tulajdonságaikon, a magunkkal hozott génjeinkben azonban vannak megváltoztathatatlan tulajdonságaink is.

Marx szerint ha majd megszűnik a kapitalista kizsákmányolás, a kommunizmusban általános jólét lesz, és a jólétben mindenki automatikusan erkölcsössé válik. Ez az elképzelés elképesztő ostobaság. Ennek alapján minden gazdag embernek erkölcsösnek kéne lenni. A valóság az, hogy egy embernek az erkölcsi tulajdonságai teljesen függetlenek a szellemi és fizikai képességektől, valamint az anyagi körülményektől. A kapitalista kizsákmányolás nem egyedüli, csak egyike a különféle kizsákmányolásoknak. Az emberi aljasság, butaság, hozzá nem értés nagyobb kizsákmányolást okozhat, mint egy tehetséges és becsületes kapitalista. A Szovjetunióban az értéktöbblet megbízható pártemberek által történő felhasználása az államkapitalizmushoz vezetett. A némenklatúra által kinevezett tehetségtelen vezetők gyakran lecsökkentették a többletértéket, és ennek elosztását is esetleg igazságtalanná tették.

A kereszténység 2000 éven át szeretetet és megbocsájtást hirdetett a gyűlölettel szemben. Az emberiség mégsem lett jobb. Mi nőhet ki egy olyan rendszerből, amelynek egyik alapja az osztályharc állandó fenntartása és a gyűlöletkeltés?

Hadifogságom alatt nagyon sok mindent tapasztaltam, nagyon megváltoztam; egy kissé bölcsőbb lettem. Négy év alatt, a saját életem és munkásságom alapján, gyakorlatban ismerkedhettem meg azzal, milyen dolog nemcsak a legnagyobb nyomorban, hanem vezető pozícióban, jólétben élni, és mások felett hatalommal rendelkezni. Rájöttem, hogy engem sem a bőség, sem a hatalom nem tud igazán boldoggá tenni, csak fokozott, nyomasztó felelősségérzetet eredményez. Meggyőződésemmé vált, hogy a jövőben az életem célja csak olyan alkotó tevékenység lehet, amellyel gazdagabbá és jobbá tehetem az emberi közösséget.

1948. július 23-án, három hétig tartó, csodálatos vonatkozás után érkeztem meg Máramarosszigetre, onnan Debrecenbe. Édesapámhoz, az ismét Csehszlovákiához került Rimaszombatba nem mehettem, hiszen állásom és állandó lakhelyem Budapesten volt. A karantént Gizi nővéremnél Kazincbarcán töltöttem. Budapestre utazva jelentkeztem munkára a Mauritz-tanszéken, ám nem akartam ott maradni. Öt évi távollétem alatt ott már minden megváltozott. Azonnal kértem az áthelyezésemet a *Földtani Intézet*hez, ahol az akkori igazgató, **Szalai Tibor** szívesen fogadott térképező geológusnak, és azonnal terepi munkát is adott. Két hónapig dolgoztam Órszentmiklós

környékén **Szentes Ferenc** mellett, majd a Mecsekben Zengővárkony mellett Sztrókey Kálmánnal, segédként. Az áthelyezésem azonban nagyon késett, 1949 elején Budapesten Radnoty Egon kollégám adott szállást három társbérletes, József körúti romos lakásában. 1949. március legelejién behívtak az *Iparügyi Minisztériumba*. Lekáderiztek (**Czottnér, Székely, Szegő**), és közölték velem, hogy a Földtani Intézethez nem mehetek, ellenben menjek le Zalába, az államosított **MAORT**-hoz (=Magyar–Amerikai Olajipari Részvénytársaság – a szerk. megj.), ahol a szabotázspár után nagy geológushiány volt. Én vállaltam a felkínált állást, hiszen a háború alatt idehaza mindenem elveszett, így a sors akaratából ismét nem lehettem térképező geológus. Már másnap levittek Nagykanizsára. Néhány héten át ott kezdtem megismerkedni a szénhidrogénkutatás alapjaival, melyekkel korábban egyáltalán nem foglalkoztam. A MAORT főgeológusa a börtönbe került **Papp Simon** és **Barnabás Kálmán** után **Kretai György** lett, a főnököm pedig a kutatás főgeológusa, **Tomor János**. A vállalat még akkor is világszínvonalú munkát végzett. A mérnökök, geológusok és a munkások kiváló szervezethez tartoztak, mintaszerűen dolgoztak. Mindenki a legnagyobb jóindulattal fogadott és tanítgatott. Gyorsan elsajátítottam egy fúrás geológus legfontosabb tennivalóit. Hamar kikerültem önálló munkavégzésre Hakótra, majd az Újfalusi kutatási területre, végül Lovásziba, az ott megindult mélysztudományi fúrásokhoz.

Minden elérhető szakkönyvet beszereztem, lefordítottam magamnak az orosz kőolajkutatók bibliájának tartott **Miresenko**-könyv geológiai részét, így gyorsan elsajátítottam az új szakmámat. A mérnököktől és fúrómunkásoktól a műszaki ismereteket is megtanultam. Még Nagykanizsán alaposan áttanulmányoztam a régebbi dunántúli kutatófúrások földtani eredményeit. 1952-ben a nagykanizsai központba helyeztek Tomor János főgeológus mellé kisegítőnek. A MAORT-bérlőházban lakást is kaptam. Az inkei területen újból megindult kutatás geológusi teendőit is én láttam el.

Ekkor indult meg a nagylengyeli mező sikeres feltárása. Az ötvenes évek elején a MAORT-nál az oroszok vették át a vezetést. Budapesten létrehoztak egy laboratóriumi főosztályt. Amikor a főosztály orosz irányítója, **Jelena Szolvakina** megtudta, hogy petrográfus vagyok, felhelyeztetett Budapestre a laboratórium osztályára osztályvezetőnek. 1954 elején felköltöztem Budapestre, ahol lakást is kaptam. Az osztályunk feladata az volt, hogy az ország egész területén nagyon megélték a fúrás tevékenységnek a magmintaanyagát kőzettanilag, valamint makro- és mikropaleontológiailag feldolgozza. Mialatt öt évig fúrás geológusként a Dél-Dunántúlon dolgoztam, úgy éreztem, hogy számomra ennél jobb foglalkozás nem létezhet. Tévedtem. Amikor hozzákezdtem a hozzánk beérkező rengeteg, addig teljesen ismeretlen kőzetanyag feldolgozásához, az volt az érzésem, hogy valamilyen idegen bolygónak a területén végzek terepi kutatómunkát. Mintha Aladdin kincsekkel teli barlangjába érkeztem volna. Egyáltalán nem érdekelt már a kőolaj és a földgáz.

Sokkal érdekesebbnek tartottam a Kárpát-medence belsejének eddig ismeretlen mélyföldtani feltárását. Az osztályomon nagyon jó összhangban kitűnő szakemberek dolgoztak (pl. **Marton László, Kőváry József, Nyíró Réka** mikropaleontológusok, **Strausz László, Széles Margit** makropaleontológusok és **Dubay László**, aki a háború utáni idők egyik legtehetségesebb geológusa volt, amíg disszidálásra nem kényszerült). Osztályunk nagyon gyors és nagyon jó munkát végzett, mintaszerűen dolgozott, az orosz vezetők nagyon meg voltak velünk elégedve. 1956 után az orosz vezetők távoztak az országból. A helyükbe lépő magyar kőolajipari vezetők elfogadták ugyan, de nem sokra értékelték és nem nagyon támogatták a munkánkat. A Budapestre felküldött magminták megőrzése az én hatáskörömbe tartozott, a vidéki raktárakban a hanyagul kezelt és egyre pusztuló magminták mellett legalább a budapesti anyagot szerettem volna az utókor számára megmenteni. Sajnos, ez nem sikerült. A Szt. István körüli épület pincéjében levő magraktárt egy alkalommal a Duna áradásakor elöntötte a víz. Kétszeri költözés után sem kaptunk a magmintáknak megfelelő helyet. Évenként beadtam az igényemet egy megfelelő budapesti magraktár létrehozására. A kérésemet figyelemre sem méltatták. Végül is, megunva a dolgot, az utókorral szemben érzett felelősségtudatomból kifolyólag, 1964 tavaszán beadtam a vállalatnál a felmondásomat, és a kőolajipartól fájó szívvel megváltam. Tanári állásra nem vágytam. Úgy gondoltam, hogy elmegyek kertésznek vagy kőművesnek. (Ugyanis az ötvenes években, saját társasházi lakásom felépítésénél a kőművesmesterséget is kitanultam.)

Erre azonban nem került sor. Abban az időben a Földtani Intézetnél megindult az Alföldnek a térképezése, és **Rónai András** osztályán szükség volt a mélyföldtannal foglalkozó geológusokra. Így 1964 tavaszán tudományos munkatársként a Földtani Intézet állományába kerültem. Az Alföld területére korlátozódott munkám lényegében nem sokat változott. Évenként egy-egy alföldi 200 000-es térképlap magyarázónak a mélyföldtani részét kellett elkészítenem, a régi és új mélyfúrások kőzetmintáinak vizsgálata alapján. Ez már tiszta mélyföldtani munka volt, tekintet nélkül a szénhidrogén-kutatásra. Rónai András geológus volt, nemzetközileg elismert kiváló szakember, ő nagyszámú munkatársával a legfiatalabb, felszínközeli képződményekkel foglalkozott, én az alsópannóniaknál idősebbekkel, teljesen önállóan, szabadon. Számomra ideális volt ez a munka. A téli hónapokban a kőolajipar központi titkos adattárában kivonatokat készítettem az aktuális térképlap területén lemélyített fúrások még el nem pusztult magmintáiról, és azoknak minden egyes kőzet-részletéből egy-egy kis mintadarabot vettem. 16 éven át így sikerült összeállítanom a MAFT részére egy mikromagminta-raktárt az alföldi fúrások anyagából. Szerettem volna legalább annyi anyagot megmenteni az utókor számára; a teljes írásbeli és grafikai adatokkal kiegészített gyűjtemény végleges rendbetételét is el szerettem volna végezni, erre azonban már nem kerülhetett sor.

A hetvenes évek végén a kőolajipar vezetősége nem

engedélyezte, hogy a budapesti, központi szigorúan titkos adattárába betekintést nyerjek. A legfrissebb mélyfúrások adataihoz így nem tudtam hozzáférni. A mélyföldtani kutatásaim elvégzése lehetetlenné vált. Ezért 1980-ban, elérve a hatvanadik életévemet, a nyugdíjazásomat kértem, és a geológusi foglalkozásomat nem folytattam tovább. Ettől kezdve, amíg erővel bírtam, kertészkedtem. A szentendrei, majd 1993-tól a mogyoródi kertemben megtermeltem magamnak a gyümölcs- és zöldségszükségletemet, s a fölösleget nyugdíjkiegészítés céljából, az óbudai piacon értékesítettem. Így a kőművesmesterségen és a kertészkedésen kívül a kofaszakmát is kitanultam. Nyugdíjas geológusi állást nem vállaltam; a szakmámmal 1980-tól kezdve egyáltalán nem foglalkoztam. A Földtani Társulat rendezvényei közül csupán a Történeti Szakosztály üléseire jártam el, abból a célból, hogy a korombeli öreg kollégáimmal néha találkozni tudjak. A Földtani Társulatnál régi hagyomány, hogy a társulat legöregebb tagjait tiszteleti tagoknak választják meg. Ennek a megtisztelő címnek nincs különösebb jelentősége. Egyetlen előny, hogy a tiszteleti tagoknak a tudomásom szerint nem kell tagdíjat fizetni. A társulat befolyással rendelkező tagjai közül az egyetlen jóakaróm Cékyné Fux Vilma, akinek a *Koch Antal Emlékérmét* is köszönhetem, pár évvel ezelőtt, amikor **Dank Viktor** volt a társulat elnöke, engem is javasolni akart tiszteleti tagnak; én azonban ezt a szándékát elhárítottam. Végtelenül megalázónak, cinikusnak és nevetségesnek tartottam, hogy egy olyan elnöktől vegyem át a kitüntetést, aki a hetvenes években, mint az olajipar főgeológusa, elszabotálva a magyarországi mélyföldtani kutatást, Dubay Lászlóval együtt lesepert a pályánkról. Semmi keresnivalóm nincs egy olyan geológiai közéletben, amelyben minden vezető helyet ilyen emberek szereznek meg maguknak.

A kőolajiparnál és a MAFT-nál 26 évig folytatott mélyföldtani kutatómunkámat nagyon szerettem, és nagy örömmel végeztem. A magas beosztás, a cím és a rang, az elismerés és a nagy jövedelem sohasem érdekelt. Az életem célját és a karrierem csúcsát elértem, hiszen éveken át olyan forradalmian új, úttörő jellegű, igen nehéz alkotómunkát végezhettem, amely számomra nem megterhelés és kényszer volt, hanem izgalmas nyomozás, kedvtelés és szórakozás. A MAFT-nál a térképmagyarozóknak általam készített mélyföldtani részét nem tartották túlságosan fontosnak. Én is úgy gondoltam, hogy a felszínközeli fiatal üledékek gyakorlatilag, hidrológiai és mérnökgeológiai szempontból fontosabbak, mint a nagyobb mélységben levő, igen bizonytalanul megismert, szokatlanul újszerű, idősebb képződmények. Ezért igyekeztem a magyarozókon kívül néhány érdekesebb témával külön is foglalkozni. Minden évben megjelent egy-két cikkem az évi jelentésekben vagy a *Földtani Közönlönyben*. Ezekben a mélyfúrásokból előkerült magmintáknak a gyakran meglepően új vizsgálati eredményeit ismerttettem.

A két világháború között a Papp Károly tanítványaként végzett magyar geológusok nagyon gyenge általános földtani alapismeretekkel rendelkeztek. A második világhábo-

rú után a Vadász-növendékeknél még rosszabb lett a helyzet. Engem, a prágai Kellner professzor tanítványát ropantul zavart, hogy fiatal kollégáimnak mennyire hiányosak és felületesek a geológia alapfogalmaira vonatkozó ismeretei. Segítségnyújtás céljából, 1971-ben az intézet egyik vitadélutánján előadást tartottam a rétegtani beosztással és nevezéktannal, valamint egyéb földtani alapfogalmakkal kapcsolatos problémákról, az előadás anyagából sokszorosítás is készült. Az intézet minden geológusához eljutott példányoknak azonban nem volt sok hatása.

Vadász Elemér, kétszeres Kossuth-díjas, akadémikus egyetemi tanártól, aki a magyar geológiában olyan hatalommal rendelkezett (és a tanítványai révén rendelkezik még ma is), mint **Rákosi** a politikában, szakmailag, emberileg és erkölcsileg áthidalhatatlan szakadék választott el. Én tudomásul vettem, hogy ő egy korlátlan tekintéllyel és hatalommal rendelkező bálvány, én pedig egy jelentéktelen kis geológus, akiről talán azt se tudja, hogy a világon van. Én ellene sohasem harcoltam, sohasem kritizáltam. Szellemileg és anyagilag függetlenül mentem a magam útján, amelyet jónak láttam, sikert és elismerést nem várva.

A háború utáni Vadász-féle geológusképzés elképesztően téves, legnagyobb, megbocsáthatatlan hibájának azt tartom, hogy a földkerekség legtökéletesebb földrajzi és geológiai egységeiből, a Kárpátok térségéből csupán a középső résznek, a trianoni Magyarország területének a geológiájával foglalkozik. Mintha az emberi test anatómiájának a tanításánál az orvostanhallgatókkal csupán a törzset ismertetnék meg, a fej és a végtagok nélkül. A cseh, a szlovák, a lemergi orosz, sőt még a román geológusokkal is jók voltak a kapcsolataim. Ők egyáltalán nem vették rossz néven, hogy az ő első világháború utáni geológiai kutatási eredményeiket felhasználjam.

Amikor a hetvenes évek elején a Földtani Társulat szakosztályokra bomlott, Szalai Tibor javaslatára megalakult az *Általános Földtani Szakosztály* is. Ő nagyon szeretne volna, hogy legalább így maradjon meg valami az egykori Földtani Társulattól. Én közöltem Szalaival, hogy engem a kutatómunkám teljesen leköt, sehol semmiféle pozíciót nem vállalok, de a szakosztály tervezett folyóirata, az *Általános Földtani Szemle* részére minden évben írok egy dolgozatot. Úgy beszéltem meg Szalaival, hogy az egyetemi oktatásnál elmulasztott dolgok pótlása céljából, a fiatal geológusnemzedéket igyekszem magyar nyelven megismertetni a trianoni határokon kívüli területek földtanával. Így születtek meg a Nyugati-Kárpátokkal, az Északi-Kárpátokkal, az Erdély területével, a Kárpáti térség neogén vulkanizmusával, sőt a Lengyelország geológiájával foglalkozó dolgozataim. Még az Alpok geológiájáról is terveztem írni egy dolgozatot, de nyugdíjazásom miatt ez már nem készült el.

A MAFT-nál eltöltött 16 év alatt nagy szeretettel, boldogan végeztem mélyföldtani kutatómunkámat. Nem keserített el, hogy az intézet vezetőit és többi dolgozóit a munkám nem nagyon érdekelte. A lényeg az volt, hogy zavartalanul hagyjak dolgozni, és ezért hálás vagyok. A kő-

olajipar vezetői azonban nem nézték jó szemmel, hogy én nem az ő beosztottjukként végzek mélyföldtani kutatómunkát, annak ellenére, hogy a vizsgálataim eredményeit minden évben még kéziratban megkapták és felhasználhatták. Az egyéb intézményeknél dolgozó kollégáim legtöbbször nem nagyon érdekelték a kutatásaim újszerű eredményei. A köztes-tömeg elmélet hívei azonban mélységesen haragudtak rám. Nem bírták elviselni, hogy én nem vagyok velük egy véleményen (**Szénás, Jantoky, Balogh Kálmán**). Úgy látszik, nekik nem volt elég az, hogy a munkájukért minden elismerést és akadémiai rangot megkaptak. Én szigorúan elkerültem minden velük történő összeütközést és vitát. Csupán három olyan öreg kollégám akadt, akiket nagyon érdekelték a vizsgálataim eredményei. **Szalai Tibor, Weisz György** és **Bendefy László** nemcsak jónak tartotta, hanem néha túl is értékelte a munkásságomat. Weisz György éveken át, szinte minden nap munkakezdéskor bejött hozzám, és megérdeklődte, hogy a magmintákon végzett munkálataim közben felbukkant-e valamilyen érdekes új adat. Szalai Tibor minden hét közepén bejött a Földtani Intézet könyvtárába átnézni a legfrissebb irodalmat. Ilyenkor mindig benézett hozzám is, megérdeklődni, hogy akadt-e valamilyen mélyföldtani újdonság. Időnként szakmai megbeszélésre is összegyűltünk valamelyikünk lakásán. Ezeket rajtuk kívül legtöbbször részt vett **Kőrössi Lacika**, s néha **Csáky Gábor** is. Legtöbbször Szalaiéknál jöttünk össze, mert ők nagyon jó, központi helyen, a Reáltanoda utcában laktak, és **Szalaié, Julika** mindig nagy szeretettel látott vendégül bennünket. Összejöveteleinken kizárólag szakmai dolgokról volt szó. Vég nélkül folyt a beszélgetés különböző földtani témákról. Nem nagyon vitatkoztunk, mert nagy nézeteltérések nem voltak köztünk. Nagyon jó szakmai barátság alakult ki köztünk. Családi viszonyokról nem nagyon beszélgettünk. A földtani közéletéről és a kollégáinkról lényegében ugyanaz volt a véleményünk. Senkit se szidtunk vagy ócsároltunk, a nagy bálványokat sem. A rangok, címek, elismerések nem nagyon érdekelték. Bendefy mint geodéta szerzett kandidátusi címet. Szalai jó kádernek számított és szakmai múltjáért kapott ilyet. Énnálam soha fel sem merült az a gondolat, hogy akadémiai címet szerezzek. Egyáltalán nem vágytam az akadémiai címet viselő kollégák társaságába. Undorítósnak tartottam azt a megalázkodási lépcsősorozatot, amelyen egy pályázónak végig kellett mennie (**Konda, Fülöp, Vadász, Szádeczky, Dévényi** elvtárs). Milyen megalázó volt például a kiváló képességű Rónai Andrásnak megtenni ezt az utat! Weisz Gyurka, kissé hívó ember lévén, húsz éven keresztül próbált meg kandidátusi címet szerezni. Elég bátortalanul és meggyőződés nélkül még arra is kényszerítette magát, hogy Szádeczky és Vadász előtt megalázkodjék, természetesen sikertelenül. Hiába figyelmeztettem, hogy a mi földtani szemléletünket az akadémia értéktelennek tartja. Weisz fő művét, melyen egy életen át dolgozott, a Földtani Társulat vezetősége (Hámor) még Koch Antal Emlékéremre sem tartotta méltónak (többre értékelt egy jelentéktelen dolgot).

Érdekes dolog, hogy mi négyen soha senkit nem szidtunk, senki ellen nem áskálódtunk, és soha se törtettünk. A hetvenes években mégis szinte kitagadottjai lettünk a magyarországi földtani közéletnek. A MAFT igazgatója minden évben kb. tíz munkatársa részére betekintési jogot kért a Kőolajipar vezetőségétől az olajipar szigorúan titkos adattárának a használatára, amely a *KGST* országok mindegyike előtt nyitva állt. Az engedélyezett listájáról a hetvenes évek végén mi négyen mindig lemaradtunk. Az adattár használata nélkül én nem tudtam mélyföldtani magyarázókat készíteni. A betekintési jog megszerzése iránti kérésemet Konda és Fülöp figyelemre sem méltatta. Így még 1978-ban elhatároztam, hogy amint elérem a 60-ik évemet, azonnal nyugdíjba megyek, és a szakmámat ab-bahagyom. Ha a vezetőim így értékelik eddigi szakmai munkámat, közöttük semmi keresnivalóm nincsen. Pár éven át a budapesti kőolajipari adattár helyett lejártam Szolnokra, ahol egy ottani igazgató, **Nándorfi Róbert** megengedte, hogy az ottani adattárat használjam. Így 1980-ig még el tudtam végezni a munkámat. Akkor tulajdonképpen szakmai öngyilkosságot elkövetve nyugdíjba mentem, és megszűntem geológusnak lenni. Pedig még 10 évig, 70 éves koromig szerettem volna dolgozni, hogy tervezett életművemet befejezzem. Véglegesen rendezni szerettem volna a mini-magminta-raktáramat, amely a jövőben ebek harmincadjára fog kerülni, és szerettem volna az életem végén négy összefoglaló művem megírni. Ezek elkészítéséhez már minden közetanyagot és minden adattári és irodalmi anyagot összeszedtem. El akartam készíteni az Alföld kristályos aljzatának, mezozoitumának, neogén vulkanizmusának, továbbá felsőkréta-paleogén korú képződményinek az ismertetését. Négy tervezett dolgozatom közül csak a legutóbbi készült el. Bendefy László jóvoltából, **Pécsi Márton**ék segítségével, Szádeczky jóváhagyásával dolgozatomat az *Akadémia Kiadó* adta ki 1977-ben. Székyné javaslatára, bár Balogh Kálmán nagyon ellenezte, könyvem a Földtani Társulat Koch Antal Emlékéremmel tüntette ki.

A másik három művem már nem készülhetett el. Tervezett dolgozataim anyagából azonban részletekben sok minden megjelent az Általános Földtani Szemle füzetében. Harminckét évig tartó, csupán csak hibákkal teli, kezdetleges tapogatózásnak tekinthető mélyföldtani kutatásaimból fokozottabban azt a végkövetkeztetést tudtam levonni, hogy a köztestömeg-elmélet híveinek az állításaival ellentétben a Kárpát-medence közepének az aljzata nem egy ősi merev masszívum, hanem az alpi orogén ciklus mobilis övezetének típusos részlege. Felépítésében egy orogén ciklus valamennyi jellegzetes üledékes és magmás képződménye részt vesz, s azokat a középső krétában igen erős tektonikai folyamatok alaposan megzavarták. A jelenlegi viszonylagos helyükre került kéregrészek a felsőkrétában magasra emelkedve, igen erős lepusztulást szenvedtek. Az egykori takaróknak csak a roncsai maradtak meg. A neogén képződmények aljzatát a legtöbb helyen az elpusztult idősebb orogén ciklusok polimetamorf kőzetei építik fel.

Mélyföldtani vizsgálataimat a hetvenes években befejeztem: tehát még a huszadik század legnagyobb geológiai szemléletet kiváltó lemeztektonika megismerése előtt. Geológiai tudásomra legnagyobb hatással a régi nagy geológusok közül főleg **Kettner, Stille, Telegdi, Róth, Dzulinszky, Ruchin** stb. voltak. Így az általam használt földtani szakkifejezések természetesen már kissé elavultakká váltak. Számomra azonban a lemeztektonika megváltást jelentett. Egy bonyolult felépítésű, országnyi terület különböző mélységű részeiből szórványosan előkerült kőzetminták vizsgálatainál biztosan sokat hibáztam, tévedtem. Az általam levont következtetések lényegében azonban sokat változtatnom nem kell. Nem én és a hozzám hasonló véleményen levő kollégáim (pl. Weisz György, Szalai Tibor) tévedtek, hanem azok a hatalommal, akadémiai címekkel rendelkező kollégák, akik a mi megállapításainkat ostobaságoknak tartották. Nem mi, hanem ők szálltak rossz irányba haladó vonatra. Az utánunk következő fiatal geológusok a mi megállapításainkat már szinte maguktól értetődőnek tartják; mintha mi soha nem is léteztünk volna. Rólunk teljesen megfélemeznek. Tisztában vagyok úttörő jellegű munkám értékével; a legkisebb mértékben sem vagyok sértődött. Inkább sajnálom azokat a kollégáimat, akik a pályámról lesöpörtek. Csak szegény Weisz Györgyöt sajnálom. Ő kissé hiú ember volt, és akadémiai címre vágyott. Ennek érdekében, igaz, elég erőteljesen és ügyetlenül, még arra is vállalkozott, hogy nagyjaink előtt megalázkodjék; természetesen eredmény nélkül. **Rousseau-t**, a legnagyobb francia gondolkodót egy alkalommal valaki megkérdezte, nem szégyelli-e, hogy a francia akadémia nem emelte a tagjai sorába. Erre ő a következőt mondta: „*Én szégyelljem magam? Szégyellje magát az Akadémia!*” Ugyanezt Weisz György is elmondhatná magáról.

Nyolcvannégy éves koromban, visszatekintve eddigi életemre, a legnagyobb elért eredménynek két dolgot tartok. Szakmai életemben elérhettem a karrierem csúcsára; egyéni életemben minden körülmények között sikerült mindig megőriznem a teljes anyagi és szellemi függetlenségemet. Megtanultam, hogy a termelőmunka, a legpiszkosabb fizikai munka is szent; kollektív munkában, teljes becsületességgel kell mindenkinek elvégeznie a részét. Csontra és bőrre lefogyva, farkaséhesen megtanultam, hogy a legrosszabb ételt is meg kell becsülni, és soha a legkisebb kenyérdarabot sem szabad a szemébe dobni. Nem elég erkölcsösen élni és becsületesen dolgozni. Annak, aki értékes embernek tartja magát, valami többletet is adnia kell a közösségnek; ha szükség van rá, esetleg az önfeláldozás által is. Éveken át voltam a láger munkaszervezési vezetője. Több száz ember sorsa volt a kezemben. A hatalom azonban számomra nem jelentett örömet, hanem csak nagy terhet, mert minden egyes ember életéért felelősséget éreztem. Egy évig voltam a láger élelmezési főnöke, ami a fogoly életében elérhető legnagyobb jólétet és bőséget jelentette. Nem vagyok nagyétkű, és nem szeretem a nehéz ételeket. Nem tudtam a porciómat kihasználni. Nem tudtam dagadtra hízni, mint legtöbben.

Rájöttem, hogy a gazdagság sem tud boldoggá tenni. A legalapvetőbb létszükségletek megszerzése után nincs értelme többre vágni. Tekintve, hogy a saját tapasztalatomból rájöttem, engem sem a hatalom, sem a gazdagság nem tesz boldoggá, hazatérésem után sem nagyjövedelmű, magas pozícióra, sem rangra, sem kitüntetésekre, sem elismerésre nem vágytam. Önként vállaltam a szegénységet. Voltam annyira jó munkaerő, hogy a kapott fizetésem elegendő volt a megélhetésemhez. Így lettem anyagilag önálló és mindenkitől független. Addig nyújtózkodtam, ameddig a takaróm ért. Amikor több pénzre volt szükségem, azt némi többletmunkával meg tudtam szerezni. Magasabb jövedelem érdekében soha, senki előtt nem alázkodtam meg. Természetesen ezt azért tehettem meg, mert nem voltak gyermekeim. Ha lettek volna, valószínűleg valamit engedni kellett volna az anyagi függetlenségemből.

Legfőbb életcélom az volt, hogy gazdagság, rang és cím nélkül olyan szakmai munkát végezzek, amelyet értékesnek, értelmesnek, élvezetesnek és érdekesnek tartok. Részemre ez jelentette a karriert. Kutatómunkám soha nem volt a terhemre, inkább izgalmas szórakozás volt. Jól éreztem magam a közeteim birodalmában.

Életem legnagyobb felfedezése, a katasztrófális gázkitöréseket igen gazdag szikraként elindító, rejtélyes öblítőiszap-elgázosodás okának a tisztázása is teljes meg nem értésben és elutasításban részesült. E témával foglalkozó dolgozatomat a kőolajipar mérnökei figyelemre se méltatták. Az volt a véleményük, hogy egy mérnöki dolgokhoz nem értő geológus ne foglalkozzon műszaki dolgokkal. Abban tévedtek, hogy az öblítőiszap elgázosodása nem műszaki, hanem fizikai-kémiai probléma; amihez ők nem értettek, én viszont, hála egykori kiváló tanárainknak, véletlenül értettem. A legutóbbi közel negyven év alatt bekövetkezett némelyik katasztrófális gázkitörés alkalmával szinte ökölbe szorult a kezem a tehetetlenségtől. Nem tehettem semmit, pedig tisztán láttam, hogy miből és hogyan gázosodik el az öblítőiszap, ami elindította a kitörést. Fizikatanáromtól (Frenyó Lajos – a szerk. megj.), aki **Eötvös Loránd** tanársegédje volt, alaposan megismerkedtem a gázok és a túlhevített gőzök viselkedésével; Cholnokytól megtanultam, hogyan alakulnak ki a tiszta levegőben a felhők, és hogyan indul meg azokból az esőképződés. Tudtam jól, hogy mi az ozmózis, amelynek segítségével a gáz az öblítőiszapba kerül, ami olyan óriási erő, hogy a talajból a vizet a legmagasabb fák leveleibe is fel tudja nyomni.

Hosszúra nyúlt életem során 1937–1980 között foglalkoztam geológiával. Ez alatt az idő alatt életem legfontosabb céljának azt tartottam, hogy a szakmámról minél többet megtanuljak. Ennek érdekében a nyugdíjazásomig minden időmet és energiámat arra fordítottam, hogy nyelveket tanuljak és megismerkedjek a legfrissebb nemzetközi szakirodalommal, a legjobb szakkönyvekkel és cikkekkel. Gyenge nyelvtelenség vagyok, de annyit el tudtam érni, hogy nem kellett fordításokra szorítkoznom; a német, francia, angol és több szláv nyelvű irodalmat ere-

detiben tudtam felhasználni. Szerencsés adottságom volt, hogy a leglényegesebb, legtehetségesebb, legfontosabb alkotásokat jól ki tudtam választani. Óriási előnyt jelentett, hogy a Földtani Intézet óriási könyvtára elérhető közelségben a rendelkezésemre állt.

A pénz sosem érdekelt, a sors jóvoltából ennek ellenére életem végén milliókat tudtam adni közcélokra. Magam sem értem, ez hogyan történhetett. Anyagi függetlenségem volt az alapja annak, hogy egész életemben töretlenül, a legkisebb megalkuvás nélkül meg tudtam őrizni a teljes szellemi függetlenségemet. Mindig mindenről megvolt az önálló véleményem. A szakmámban is. Pedig ez a vesztemet jelentette. A szakmámban egy megalakodni nem képes, bukott forradalmár lettem. Mindezek ellenére semmit sem bántam meg, senkire sem haragszom, s egyáltalán nem vagyok boldogtalan.

A huszadik században a geológia történetében a legnagyobb ostobaság az volt, hogy az amerikaiak lesöpörték a régi, hivatalosan elfogadott formáció fogalmat, és rákényszerítették a világra az Amerikában a tizenkilencedik század végén, a szénhidrogén-kutatásnál kialakult primitív formáció fogalmat. A mikroszkópos tulajdonságokra alapozott, genetikát mellőző formáció-beosztás használata a sokkal bonyolultabb földtani felépítésű Európában képtelenség. A **Hedber**-féle formációtan Európában előbb-utóbb meg fog bukni. Magyarországon ráadásul a formáció fogalmat még el is torzították.

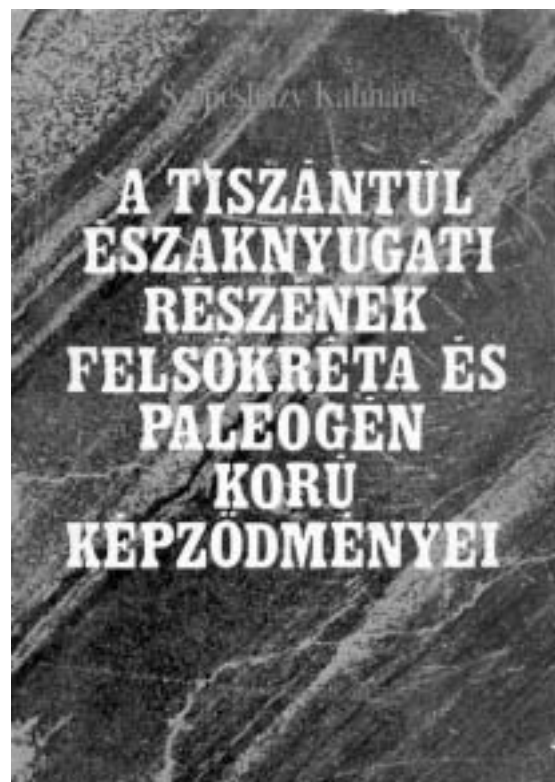
A Kárpáti-térséggel kapcsolatban a huszadik század legnagyobb tévedése a Szádeczky-féle geotuma illetve köpenydiapér-elmélet. Ez az elmélet a Kárpátok köztes tömegének a vékony kérgét egy neogén folyamán bekövetkezett, alulról történő elvékonyodással magyarázza. Ez az íróasztal mellett született hirtelen ötlet mélyfúrású adatokkal megcáfolható. Kőzettanilag bizonyítható, hogy az itteni 25–27 km-es kéreg nem neogén kivékonyodás eredménye, hanem korábbi geológiai korok reliktumuma.

A magyar földtan történetében a legnagyobb szégyen, sőt büntett, hogy az ország területén lemélyített szénhidrogénkutató fúrások magminta-anyagát a hatalommal rendelkező magyar geológiai szervezetek vezetői hagyták elpusztulni anélkül, hogy alapos feldolgozására sor került volna. A *Kőolajipar*, a *Földtani Hivatal*, az *Akadémia* stb. vezetőinek a felelősségét elhárítani és megbocsátani nem lehet. Magyarország területének a mélyföldtani megismerésére a jövőben már aligha kerülhet sor. Kőzetvizsgálatokat nélkülöző elméletekkel a kérdés nem megoldható. Legegyszerűbb visszatérni arra a régi hivatalos akadémiai megállapításra, hogy a Kárpáti térség kőzettani részének az aljzatában egy ősidők óta változatlan, egyszerű felépítésű, merev köztes-tömeg helyezkedik el, amely nem érdekes, és vizsgálni nem érdemes. A kisantant-országok geológusait sem nagyon érdekli az egyszerű földtani felépítésűnek vélt kárpáti internida, így a trianoni Magyarország mélyföldtanával alig foglalkoznak. Pedig lehetséges, hogy a Kárpátok roppant bonyolult kulcsa ezen a területen van elrejtve. A szlovák, orosz és román geológusok, közvetlen megbeszéléseinken a megszokottaktól

gyökeresen eltérő mélyföldtani megállapításaimat érdeklődéssel, de természetesen kételkedve fogadták, hiszen azok gyökeresen eltértek a magyar geológia hivatalos reprezentánsainak a véleményétől.

Mélyföldtani kutatásaim eredményeit ismertető dolgozataim közül kb. 20 nyomtatásban is megjelent. Megállapításaim, bár elismerésben nem nagyon részesültek, valahogy mégis beszivárogtak a köztudatba. Így előbb-utóbb majd ezek beigazolódnak, Magyarország, illetve a Kárpáti térség földtanát teljesen új alapokra kell helyezni, teljesen újra kell írni. S ennek a folyamatnak mi, mélyföldtannal foglalkozó, félresepert geológusok vagyunk az elindítói.

Életem legvégén fiatal geológus kollégáimnak csak egyetlen tanácsot adok. Használják a saját eszüket, és mindig, mindenben gondolkodjanak. Keressék azokat a nagy tudású embereket, akik nem a saját, gyakran ostoba ötleteiket akarják másokkal elfogadtatni, hanem az egyetemesen elfogadott igazságot akarják továbbadni. Csak azokat a geológiai megállapításokat fogadják el hiteleseknek, amelyek pontos őslénytani és kőzettani adatokkal alátámaszthatók. Ne feledjék el az alapigazságot, hogy egy geológus munkásságában az egyetlen maradandó érték az alapos, pontos megfigyelés. Az íróasztal mellett született, bizonyítékokat nélkülöző ötletek előbb-utóbb szét pattannak, mint egy szappanbuborék. Ne vegyék készpénznek az én kőzettani vizsgálataim eredményeit és az azokból levont következtetéseket sem, hiszen én is valószínűleg sokszor tévedtem. Főleg azonban ne fogadják el gondolkodás és kritika nélkül a magukat tévedhetetlen bálványoknak kikiáltott nagyjainknak ötleteit. Hódolat helyett gondolkodjanak. Ez az egyetlen tanácsom.

Szepesházy Kálmán levele Turczel Lajoshoz (1965)

Budapest, 1965. XII. 24.

Kedves Lajos!

Legutóbbi találkozásunk alkalmával említettem Neked, hogy a legfiatalabb szlovákiai magyar művésznemzedék szakmai fejlődését igen szerény anyagi körülményeimnek megfelelően valamivel én is szeretném támogatni. Ezt a támogatást a gyakorlatban a következőképpen gondolom megvalósítani.

A jövőben minden évben tíz napra vendégül látok budapesti lakásomban egy fiatal szlovákiai kezdő magyar író, költő, színészt vagy festőt stb., hogy ezalatt az idő alatt a budapesti könyvtárakban, képzőművészeti gyűjteményekben, színházakban stb., az időt jól kihasználva, tapasztalatokat gyűjtsön. A vendéglátás azt jelentené, hogy az illető személynek lakást és reggelit biztosítanék s egyéb személyi kiadásokra adnék neki egyezer forintot (étkezés, utazás, belépőjegyek stb.).

A személy megválasztását elsősorban Reád, s az általa illetékeseknek tartott szlovákiai magyar kulturális vezetőkre bízom. Kikötésem csupán az, hogy a kiválasztott lehetőleg paraszt származású, tehetséges és fejlődőképes, szakmáját szerető, becsületes fiatalember legyen, aki ezt a budapesti tartózkodást nem ajándék kirándulásnak, hanem tanulási lehetőségnek fogja fel.

A látogatások idejét az azokat megelőző évek végén levélben Veled megbeszélem és lerögzítem. 1966-ban legalkalmasabbnak látnám március vagy április hónapot.

A fentiek megvalósítására alapítványt nem teszek. Amíg az anyagi viszonyaim és az egészségi állapotom megengedik, a feltételeket biztosítani fogom s egy évvel előbb erről mindig értesíteni foglak.

E téren kifejtett fáradozásaidat előre is köszönöm. Remélem, lesz a dolognak valami csekély haszna.

hüvelytel üdvözöllek!

Kálmán Szepesházy

*

Pozsonyból Budapestre látogató egyetemi hallgatók
1966–1984 között:

Pásztó András, Párkány (1966. április 14–24.)

Kiss József, Nagykapos (1967. június 8–21.)

Popély Gyula, Abara (1968. január 18–31.)

Sipos János, Pozsony (1969. június 9–18.)

Püspöki Nagy Péter, Pozsonypüspöki (1970. július 6–17.)

Zalabai Zsigmond, Pozsony (1972. január 24–30.)

Kovács Klára, Fegyvernek

Varga Erzsébet, Újfalú (1973. november 30. – december 8.)

Szarka László, Alsószeli

Magda József, Fürt (1975. december 5–15.)

Gyurkovics Rozália, Kisabony

Szabó Mihály Gizella, Csilizradvány (1977. szeptember 9. –)

Fehér Béla, Terbeléd

Tencel István, Bilelovce (1981. február 22 – március 1.)

Lipcey György, Dunaszerdahely (1982. január 13–16.)

Balogh Gábor, Fülek (1983)

Patus János, Garampáld

Gyurgyik László, Ipolyság (1984. november 25. – december 3.)

*

Részletek a végrendeletéből

5. Tekintve magas koromat, a halálomra lelkileg felkészültem. Hosszú, viszontagságos életem alatt az élettől minden elképzelhető jót és rosszat megkaptam, és nagyon-nagyon sokat dolgoztam. Mindig arra törekedtem, hogy a közösségnek szellemileg, anyagilag és erkölcsileg minél többet adjak. Mindig az igazságot, szépséget és a jóságot kerestem és szerettem. Erkölcsi elveimet soha meg nem tagadtam, szellemi szabadságomat és függetlenségemet mindig megtartottam, soha fel nem adtam. A cím, a rang és pénz soha nem érdekelt. Bár egész életemben szegény voltam, az anyagi függetlenségemet is mindig meg tudtam őrizni. Kisgyermekkorom óta önállóan, a saját lábamon álltam, s mindenről önmagam döntöttem, a jó sorsom azonban gyakran közbeszólt, és jobb irányba terelte az életemet; néha valósággal a tenyerén hordott. Eddigi életemet így szerencsésnek mondhatom. Megbékélve, tiszta lélekkel lépek Isten elé.

7. Gyermek- és ifjúkoromban a szüleim szerényen, de becsületesen és nagy szeretettel gondoskodtak rólam. Huszonkét éves koromtól kezdve, egész életem alatt, anyagi támogatást sem a hozzátartozóimtól, sem másoktól soha nem kértem és nem kaptam. Mindennemű családi örökségemről lemondtam. Semmiféle adósságom nincsen, senkinek semmivel nem tartozom, nekem sem tartozik senki. [...]

8. Életem vége felé ingatlanjaimból, ingóságaim egy részéből és megtakarított pénzből több kisebb-nagyobb alapítványt létesítettem. Ezeknek az alapítványoknak a pénzbeli fedezete nem örökségekből, másoktól kapott ajándékokból, vagy szerencsejátékok jövedelméből származott, hanem kizárólag az egész életemen át folytatott becsületes munkám jövedelméből. Így jogilag ezeket az alapítványokat nem támadhatja meg soha senki.

Megkezdődtek a III. Gömöri Országnapok

Mint annak idején olvasóinknak is beszámoltunk (2005/4), 2005-ben megalakult, polgári társulás formájában az első virtuális európai ország, Gömörország.

Az Ország alkotmányának számító alapszabályban rögzítettük, hogy „Az Ország alapvető célja a történeti Gömör és Kis-Hont felemelkedése. A 2005. június 4-én kiadott szándéknyilatkozat szellemében hozzá kíván járulni a régió sokoldalú fejlesztéséhez, a természeti és kulturális örökség megmentéséhez, illetve fejlesztéséhez. Ez utóbbira építve hozzá kíván járulni a régióban élő, különböző nemzetiségű és származású emberek regionális- valamint kulturális azonosságtudatának megszilárdításához és elmélyítéséhez. Tömöríti mindazokat, akik eme cél érdekében tevékenykedni kívánnak.”

Az alapok lerakása megtörtént, jelképeinket elfogadtuk. A mindennapos cselekvés időszaka következik.

Virtuális országunk védnökének **Hunyady Mátyást**, az igazságost választottuk, akinek emlékeivel sok helyen találkozhatunk szülőföldünkön. A 2008. évet Mátyás király trónralépésének 550. évfordulója alkalmából reneszánsz-emlékévként nyilvánították. Mi is ennek a jubileumnak a jegyében tervezzük éves programunkat.

A III. Gömöri Országnapok első alkalma, a májusi országjárás után vagyunk.

Patrónusunk, Mátyás király 1460-ban járt Gömörben, amikor csapatai kiűzték a megyéből **Giskra** hadait.

Az országjárás előestéjén, április 30-án (szerdán) a rimaszombati református templomban tartott koncert után a Közösségi Házban, esti beszélgetéssel fejeződött be az első nap.

Május 1-én (csütörtökön) a rimaszombati Főtéren, **Blaha Lujza** szobránál kezdődött a nap. Kedves ünnepség keretében köszöntötték a virtuális ország „nagyjai” **Balázs Istvánt**, akit „hivatalosan”, azaz oklevél átadásával is meghatalmazták az ország patrónusának képviselőjére. Aznap a Száraz-völgyet keresték fel. Útközben megálltak Rimaszécsen (várát Mátyás hadai vívták meg), Szentkirályon (egy főhajításra a jeles előd, **Szent László** szobránál). Putnokon **Bodnár Mónika** mutatta be a várost, majd Kelemérre, a Mohosokhoz rándultak ki, ahol **Szilágyi János** szakavatott kíséretében ismerkedtek a tavak természeti értékeivel. Ugyanitt megtekintették a Mohos-vár maradványait is. Visszatérve Putnokra, felkeresték az aznap megnyílt *Gömör Expót*.

Május 2-án (pénteken) gótikus körútra indultak. Ennek keretében Rimabányán megtekintették a középkori templomot, ismerkedtek Tiszolccal, majd Murányon át folytatták az utat az ochtinai aragonitbarlangba. Innen Süvetére indultak, ahol Közép-Európa legnagyobb téglapítésű körtemplomát keresték fel. Rimaszombatba visszatérve a *Rimaszombati Városnapok* keretében résztvettek azon az ünnepi képviselő-testületi ülésen, ahol – mások mellett – **Hizsnyan Géza** is átvehette a Város Díját.

Május 3-án (szombaton) az egykori palóc határőrök földjére indultak. A Gortva folyó völgyében Várgede vára

alatt (szintén Mátyás hadai vívták meg) emlékeztek a helyi hagyományra, majd az ajnácskői várba indultak. Itt **Balázs Csaba** és **Ádám Sándor** szakavatott bemutatóját hallgathatták meg. Megemlékeztek a közelmúltban elhunyt **Szepesházy Kálmánról** is, aki annak idején Ajnácskő és környéke földtanával foglalkozott. Innen Almágy és Dobfenek érintésével érkeztek Péterfalára, ahol a világ közepét jelentő *Ivókút*mál oltották szomjukat. A forrásból eredő Macskás patak völgyében folytatták útjukat Serkébe. Itt előbb a nevezetes Szőlőhegyre indultak, ahol **Béres Bálint** házigazda szőlejében a király és kísérete is kapát ragadott. Annak idején, 1460 szeptemberét éppen itt töltötte Mátyás, miközben a *Szőlőhegy* felett emelkedő *Kapla-hegyen* a Giskra kezén levő várat ostromolták csapatai – sikerrel. Estefelé a *Gömöry-kúria* parkjában találkoztak a helyi önkormányzat képviselőivel, illetve környékbeli civilekkel és vállalkozókkal. A vendéglátó önkormányzat gulyást főzött.

A vendégek bemutatták Gömörországot, annak szándékait. Ezt az ismerkedés és kötetlen beszélgetés követte a régiókat érintő kérdésekről, a közös, de legalábbis az egyeztetett cselekvés lehetőségeiről.

(szerk.)

Szácsi Zoltán átadja az oklevelet Rimay Balázsnak, amely meghatalmazza, hogy országunk patrónusát, Mátyás királyt megjelenítse

Ismerkedés Putnokkal

*Az országnagyok - szó szerint - ingoványos talajra léptek.
Kirándulás a keleméri Mohosoknál*

Az éhüket csillapító országnagyok...

*Az Országnapokkal egyidőben voltak
a Rimaszombati Városnapok.
Hízsnyan Géza Rimaszombat Város Díjában részesült*

A pincét látogató országnagyokat a király a szőlőbe invitálta

*Az ajnácskői Várhegyen Balázs Csaba és Ádám Sándor mutatta be
a Cseres Tájvédelmi Körzetet*

*A király kapát ragadt a vendéglátó Béres Bálint szőlőjében.
Példáját hamarosan mások is követték.
Balra: Kövesdi Károly, jobbra: Bán Zoltán*

A kisfalusi szőlő a serki vár tövében

Balra a házigazda Béres Bálint, jobbra Mács József

A király kapál...

Az ország szemrevételezése a serki Egyfától

*Gömörország képviselőit a serki önkormányzat is fogadta
Gecse Attila felvételei*

A régió és a város számára kiemelkedő esemény

Igaz otthonra, nagybetűs Otthonra talált a Tompa Mihályról elnevezett nemes versengés Rimaszombatban. Kissé már kívülállóként úgy érzem, a fesztivál kinőtte a háromnapos időkeretet, ezt a keretet viszont az anyagi források korlátozott lehetősége miatt bővíteni egyelőre nem lehet. Nem igazán jó az ugyanis, ha egyenesen az ideérkezés után, fáradtan, szinte minden tér- és technikai próba lehetősége nélkül kellett az énekelt és megzenésített versek kategória versenyzőinek – szó szerint – berohanniuk a pódiumra. Kissé nyoma maradt ennek a produkciókon. Az idei verseny egyik nagy előnye az volt – ami azonban óriási terhelést jelentett egyben a zsűrinek –, hogy mindenki mindent láthatott, hallhatott. Ehhez azonban odafigyelés kellett. A töményen adagolt élmények után beszélgetésre alig, vagy egyáltalán nem maradt energia a résztvevőkben. Szakmai színvonalról a zsűrinek lenne jogosultsága nyilatkozni. Ami reménykeltő, hogy az első és a második kategória versenyzői közt új, eddig soha nem látott, hallott tehetségek mutatkoztak meg, kedveségük, bájuk élvezetessé tette a versenyt. Az idei harmadik kategória azonban némi csalódást okozott nézőnek, zsűrinek egyaránt. Ennél a korosztálynál a szövegválasztás és a kamaszkor specifikussága miatt nagyon nehéz megfelelő szöveget találni. A középiskolások korosztályában is megfigyelhető volt, hogy szinte kivétel nélkül mindegyik versenyző komoly, komor verset választott, ami nem lenne

*A fesztiválnak vendége volt Gryllus Vilmos is
Gecse Attila felvételei*

nagy baj, viszont jó lett volna felszabadultabb szövegeket is hallani, nevetni is olykor, mosolyogni is, vagy csak úgy elandalodni. Szinte teljesen kiesett egy, a korábbi évfolyamokban jelentős súllyal bíró, már biztatóan erősnek látszó versenyzői korosztály, az egyetemistáké. Az ötödik, vagyis a felnőttek kategóriájában eddig szinte példátlan módon nem is osztottak ki minden díjat. Nem helyes egészen díj nélkül engedni haza a versenyzőt, elveszhet a kedve, s az amúgy is gyér létszámú kategória elsorvadhat így.

A prózamondásban ígéretes fejlődés mutatkozott. A szövegválasztások sokkal testre szabottabbak, jobban kivitelezhetőek voltak. Amire azonban ajánlatos figyelni, az a versenykiírásban megszabott időtartam. Nem lehet tíz perces szövegre odafigyelni egy egész napos rendezvény délutáni részében. Húzni, dramaturgiailag szerkeszteni kellene az írásokat, ha pódiumművészetről van szó. Bátorság kell hozzá, ami hiányzott. Az is lehet, mégis ajánlatos lenne visszatérni az elődöntő nyilvános, pontozásos rendszeréhez, vagy pedig a vers- és prózanapot kellene lebonyolítani külön-külön, esetleg a kategóriák versenyezettésének időbeli elosztásával oldódna meg olyan gondok, mint például a kifulladásig tartó versenyzés, a zsűri fáradtsága, az estére teljesen ellankadt szereplők. Ami viszont idén óriási pozitívum volt, és remélem, megmarad jövőre is, az a szakmai nap és a személyre szóló értékelésre szánt idő. Mert ezekből tanul pedagógus és versenyző s néha még maga a versíró, prózaíró is.

Szászi Zoltán

Szelezcky Zita Magyar Örökség Díjas

A Díjat 1995-ben alapította a *Magyarországért Alapítvány*, melynek elnöke 2000-ig **Mádl Ferenc** volt, 2000-tól pedig **Hámori József** tölti be a tisztséget. A kitüntetés gondozását 2003-tól a *Magyar Örökség és Európa Egyesület* végzi azzal a céllal, hogy erkölcsi elismeréssel támogassa azt a magyar teljesítményt, alkotást, intézményt vagy csoportot, mely hozzájárult a magyar társadalom erkölcsi és szellemi életminőségének felemeléséhez. A kitüntető címet bizonyító oklevelet évente négyszer (alkalmanként 7, összesen 28 díjazottnak) nyújtják át.

*

2007. december 15-én kedves megemlékezésen volt alkalmam részt venni barátnőmmel, **Majoros Albinkával**. A Magyar Örökség Díj 49-ik adományozásán voltunk, ahol Szelezcky Zita színművésznőnek adták át a Magyar Örökség Díjat.

Szelezcky Zita művésznő felvidéki nemesi családból származott. A néhai színésznő büszkén viselte a **szelezcky-boczonadi** előnevet. Szeretett nővérének gyászjelentésén is találkozunk ezzel az előnévvel, amelyet Dr. **Mihályfalusi Forgón Mihály** könyve is megerősít.

Szelezcky Zita életútjáról írt cikkében **Kiss György Mihály** többek közt megemlíti (TVR. 2008., 9. hét): „Sok

esztendővel halála után, megítélése még ma is két irányba mutat: vannak, akik a legnagyobb színművészek közé sorolják, mások nem kedvelik, politikai okok miatt bírálják“.

Szelezcky Zita alakját **Gobbi Hilda** színművésznő is védelmébe vette, aki úgy fogalmazott, csak hitvány emberek hihetik azt, hogy Szelezcky Zita nyilas és antiszemita lett volna. **Várkonyi Zoltán** színművész is kiállt Szelezcky Zita mellett, akinek a német megszállást követően az üldözötti elől rejtekhelyet kínált fel a művésznő.

Idézet Dr. **Szigethy Gábor** színháztörténész laudációjából: „Szelezcky Zita mélyen hívő, magyarságát egész életében töretlenül vállaló színésznő volt. Szent feladatának tekintette, hogy sorstársaiban, bárhol a világon élő magyarokban ébren tartsa a hitet“.

Ha lehetőségünk és módunk engedi, elmegyünk Nekézsenybe, ahol a 2005-ben avatott emlékházban és a temetőben emlékműve mellett emlékezünk rá.

Úgy gondolom, Gömörben is sokan emlékeznek a művésznő csodálatos filmbeli alakításaira. A televízió megjelenése ma már lehetővé teszi, hogy a fiatalabb nemzedék is megismerje filmjein keresztül csodálatos alakját, nagyságát és tiszta művészetét.

Nekünk 1995-ben volt alkalmunk találkozni a művésznővel. Amíg élünk, nem felejtjük lélekemelő, szívélyes, kedves szavait.

Törhetetlen hite legyen mindannyiunk m a g y a r ö r ö k s é g e.

Ligárt Éva

Méltón hirdeti a magyar nép dicsőséges tetteit

Templomavatás

Minket, keresztyéneket, egyházi vezetőket, de minden nagybalogit örömmel tölt el az a tény, hogy templomunk, az „Úr Háza“ a 2007-es év folyamán új köntösbe öltözött. Mily magasztos, ha egy-egy utazó, átlépve a Balog-völgyet övező dombok gerincét, rácsodálkozik a Templom-hegyen fénylő szentélyünkre, és ennek hangot is ad találkozásunk esetén. A falu lakosai is elismerően bólintanak, mert amit látnak, megnyugtatóan hat rájuk. Az idősebbek lelki szeme előtt felsejlik a múlt, amikor még egyfajta egységet képezett a templom és az iskola. Amikor a falu utcáinak szintjén lévő iskola udvaráról indultak az istentiszteletre, megtéve a parókiáig vezető lépcső 116 fokát és a templomig vezető fák övezte ösvény szakaszát. Sajnos, ezt a természetes egységet durván megbontotta az 1947-es aszály, amikor az *Erzsébet Királynő Fenyősor* kiszáradt, emlékeztetve a jogfosztottság időszakára, a 136 fiatal oroszországi kényszermunkájára és a kitelepítésre, vagy a református iskola államosítására. De pusztításnak esett áldozatul a ravatalozó építések balga módon eldőzerolt domboldal is.

A *Templom-hegy* építményei mind a hit gyakorlását szolgálták. Így volt ez **Szent István** király rendeletét követően, amikor tíz falut szolgált első szentélyünk. E szentélyhez tartozott: Balog, Uzapanyt, Perjése, Pádár, Meleghegy és a törökidő idején elpusztított Jákóháza, Peszétfalva, Szeróc, Nádorispánfalva és Tráj. A lakosság gyarapodásával párhuzamosan bővült és átépült a templom.

A legnagyobb beavatkozást a cseh husziták, a kelyhesek hajtották végre, átalakítva hitük követelményeinek. Balog plébániájáról 1468-ból, **Hunyady Mátyás** király korából származnak feljegyzések, melyek szerint a templomot hátsó traktusától kezdték építeni, így haladva előre. A többszöri átépítés bővítéssel is járt. Meghatározó volt a reformációt követő időszak, az 1500-as évek második fele, amikor Balog lakói, szinte valamennyien, áttértek az új hitre, s váltak evangélikusokká vagy reformátusokká. Két felekezet, egy templom, ami vita tárgyává lett. Végül nádori beavatkozással hosszában kettéosztották. A déli rész a toronnyal együtt a reformátusokat illette. Így a vita elcsendesült, néhány évig békésen megfértek egymás mellett, de az újabb elégedetlenséget a nádorhoz intézett panaszlevél követte. A nádor pedig döntött, megerősítette az eddigi megosztást, de bármelyik fél lebonthatta a maga részét. Együttal az iskolát a reformátusoknak rendelte, azzal a kitéttel, hogy a másik felekezetnek közösen építenek egy újat.

Kálvin hittételei egyre több embert vonzottak, végül Alsóbalog teljes lakossága a református hitet vallotta. 1606-ban már református prédikátora volt a falunknak, **Telkibányai János** személyében. Ekkor hozzá tartozott Uzapanyt, Perjése, Pádár, Meleghegy és Bakti.

A templom további fejlődését tekintve kiemelkedő jelentőségű volt az 1699-es esztendő és az „örökemlékű“ **Szikszaiz Gergely**, a falu lelki gondozója, akinek hivatala alatt kezdődött meg a gyűjtés a templom építésére.

A hívek hivatalos engedéllyel járták a messzi vidékeket is, hogy gyűjtsenek az új templom építésére. Az évekig tartó igyekezet végül is sikerrel járt, így 1740-ben a reformátusok elfoglalhatták helyüket az új templom padsorában, ahol ma újabb ünnepség keretében, egy felújítás után mi, késői utódok is helyet foglalhatunk. Itt kell említeni a hűséges mártír hitvallót, **Szendrei György** balogi lelkipásztort, akit sok más szolgatársa mellett szintén megidéztek a pozsonyi vértörvényszék elé.

A 19. században rendszeres volt a templom karbantartása. A helytörténészek szerint sokan látogatták az istentiszteleteket, nagyobb ünnepek idején zsúfolásig megtelt a templom, olykor-olykor ezer embert is befogadott.

Fontos szólni arról is, hogy a templom faragott kőből készült, amit a balogi kőbányából nyertek. Fa elemei és bútorzata zömmel eredeti. A szószerket **Nagy János** balogi asztalosmester készítette a balogi erdőből származó faanyagból, amit a gyülekezet már nem tudott kifizetni. A pénzühiány okozta azt is, hogy a torony építése csak 1780-ban fejeződött be.

Említést érdemel az 1899-es esztendő, mivel akkor alakult az első egyházi énekkar 45 taggal, a református iskolamester, **Koós István** vezetésével. Ez a férfikar 2001-ig szolgált a híveket. Utódja, a női kar 2002-től működik sikeresen. A 20. század vérvizataros évei, a trianoni gyalázat és az itt élő magyarság üldözése lehetetlenné tették a szentélyünkről való megfelelő gondoskodást. Így csak az 1954-55-ös években került sor nagyobb méretű tatarozásra. Ekkor templomunknak két gyülekezete volt, az alsóbalogi és a felsőbalogi, két gondnok: **Ibos István** és **Majoros János** vezetése alatt.

Lelkipásztoraink a nehézségek ellenére becsülettel helytálltak. A két világháború között kiemelkedő munkát végzett Nt. **Csabai Pál**, aki a balogi temetőben nyugszik, Nt. **Lehotai János** és **Samu István**. Rossz időben, 1945-ben szolgált gyülekezetünket Nt. **Kulcsár Ferenc**, mivel akkor történt a lakosság elhurcolása a málenkij robotra. Beszolgáló lelkészként tevékenykedett Nt. **Burszky József** és **Molnár Samu**. 1955-től 20 éven át Nt. **Ádám Lajos** nevelte híveit. Ezután 24 éven át beszolgáló lelkészek tevékenykedtek: Nt. **Dobos Béla**, **Szöcs Kálmán**, **Miklós István**, **Boros István**. 2001-től állandó lelkészei vannak a gyülekezetnek: Nt. **Blanár Erik** és **Gabriella**, majd Nt. **Sasák Attila** és **Ilona**.

Gondnokságom 25 éve alatt templomunkon és a parókián több beavatkozásra került sor, így:

1984-ben villamosítottuk a harangot, amihez özv. **Mihalik Pálné** 7 ezer koronát adományozott.

1994-ben fődémceserére került sor, a templom pléhteje 102 ezer koronába került, a községi hivatal (**Jačmeník Pál** akkori polgármester révén) 50 ezer koronával járult hozzá.

1999-ben tetőfestés 64 ezer koronáért.

2001-ben belső festés 59 500 koronáért.

2002-ben a parókia tatarozása 740 ezer koronáért. Tá-

mogatóink: *Református Egyházi Zsinat*: 80 ezer korona, *Rákóczi Szövetség*: 300 ezer korona (Dr. **Fehérné Tamás Judit** segítségével).

2007-ben a templom tatarozása 925 ezer koronáért. Támogatóink: a *Szlovák Köztársaság Kormánya*, **Csáky Pál** miniszterelnök-helyettesnek köszönhetően 200 ezer korona. A községi hivataltól 2006-ban 50 ezer korona (**Danka Cochová**) 2007-ben 50 ezer korona (**Csúr Tibor**), 20 ezer koronát pedig pályázaton nyertünk. 100 ezer koronát kölcsönöztünk a Református Egyházi Zsinattól és 95 ezer koronát a tatarozást végző kivitelezőtől, amit egy év leforgása alatt kell törleszteniük.

Összesen tehát 1 897 500 koronát fektettünk be az elmúlt 25 év alatt. 750 000 koronát kaptunk a felsorolt támogatóktól. 952 500 koronával járultak hozzá Nagybalog lakosai és mások.

Kiemelem a legnagyobb összegeket ajándékozó személyeket:

Nt. **Poznán Béla** 10 ezer Sk + (apósával és barátjával) 25 ezer korona,

Gredula János 20 ezer korona,

Gay Jones 61 ezer Sk + 25 ezer Sk a párizsi gyülekezettől.

195 000 Sk tartozással nézünk a jövőbe, reménnyel.

A presbitérium nevében szívből köszönöm minden támogatóknak jóindulatát, egyházunk iránti szeretetét, amit anyagiakkal is kinyilvánítottak! Még egyszer köszönöm!*

* **Pecsók Gyulának a templomszentelésen elhangzott gondnoki beszámolója alapján. Az említett, csaknem 200 000 Sk-t kitevő tartozás rendezését dr. Szepesházy Kálmán ajánlotta fel.**

*

Egy kopjafa születése

Nagybalogon, a Templom-hegyen új kopjafa köszöntötte nemzeti forradalmunk 160. évfordulóját.

Az 1848-as magyar forradalom és az azt követő szabadságharc emléke mindig büszkeséggel tölti el az ember szívét, lelkét. Öröm emlékezni a dicső napokra, a szabadságra, egyenlőségre, testvériségre hívó jelszavakra. Különös, hogy a forradalom céljai 160 év múltán sem teljesültek maradéktalanul. Ezért is tartottuk mi, nagybalogiak fontosnak egy kopjafa felállítását, hogy jelképesen hívja, szólítsa emlékezni a falu népét legnagyobb nemzeti ünnepünkön. Így 2008. március 16-án ünnepélyes keretek között, emlékezve a márciusi ifjakra is, került sor a kopjafa felavatására.

Egy nyelvhatáron fekvő településen, amilyen Nagybalog is, nem egyszerű, de nagyon fontos cselekedet az emlékjelhaladás. Fontosságát növeli, hogy a 20. században óriási megrázkódtatásokat élt meg a falu népe. Hisz a második világháborút 61 fiatal nem élte túl, sőt a „felszabadítók” 136 lányt és fiút elhurcoltak „málenkij robot”-ra, hogy három vagy öt évig rabszolgaként dolgozzanak a donbaszi szénbányákban, ahonnan 19-en nem térhettek haza. Hatottak a **Beneš**-dekrétumok is: 30 csa-

lád 100 tagja éveket töltött a morvaországi keményszívű gazdák szolgálatában. Nem csoda, hogy lelkileg is megtörtte őket a sors, és átmenetileg kiszolgáltatottjai lettek a hatalom kénye-kedvének. Az alig 1000 lélekszámú község életében ennyi sérelem és fájdalom megroppantja az embert. Ennek tudható be, hogy a magyar iskolák újraindítása után sok szülő a szlovák nyelvű oktatást választotta gyermeke számára. A magyar nemzet történelme, kultúrája, hagyományai, dicsősége és fájdalma számukra ismeretlen maradt.

Nagybalog népe a fásultság, az érdektelenség szürke köntösét a rendszerváltás utáni években is sokáig viselte. Némi oldódást hozott a *Szivárvány Énekkar* és a *Gyöngyösi István Irodalmi Kör* áldásos tevékenysége. Mérőföldkőnek számított a 2005-ös esztendő, amikor emléktáblát avattunk a világháborúk hőseinek és az elhurcoltak szenvedéseinek emlékére.

Az énekkar és az irodalmi kör rendszeresítette műsorát nemzeti ünnepünk, március 15-e és gyásznapiunk, október 6-a tiszteletére, melyekre, emlékhely híján, a református templomban került sor. (Igaz, a *Csemadok* tagjainak részéről már korábban felmerült a kopjafa felállításának igénye.)

A 2006-ban történt elnökváltás után felgyorsultak az események, fontos, megoldásra váró feladattá vált a kopjafaállítás kérdése. Több pályázatot készítettünk, főleg magyarországi kiírásoktól várva az anyagi támogatást. A harmadszori elutasítás után a *Csemadok Nagybalogi Alapszervezetének* vezetősége úgy döntött, hogy saját erőből próbálja megoldani a kopjafa felállítását, a magyar nemzeti forradalom 160. évfordulójának tiszteletére. **Pál Csaba** mérnök, az alapszervezet elnöke információ- és anyaggyűjtésbe kezdett. Sikerült jó munkaeszközöket és szakembert is találnia. Az erdész segítségével megfelelő, lábön száradó tölgy is akadt a nagybalogi erdőben. A fűrésztelepről **Miko József** nagybalogi asztalosmester műhelyébe került az alapanyag. Az előre elkészített tervek és rajzok alapján elkezdődött az alkotómunka, és 2 héttel az avatás előtt el is készült az első nagybalogi kopjafa, hogy az 1848/49-es események dicső emlékét őrizhesse majd a templomkertben.

Háttér munkaként beindult az avatási ceremónia megszervezése. Közösen készült az énekkar és az irodalmi kör, hogy méltó keretet biztosítson a március 16-ai avatásnak.

Elkészült az események forgatókönyve, az ünnepi beszéd szövege is. A meghívók és értesítők már hetekkel az ünnep előtt célba értek. Ezután kellemes meglepetésként érte a szervezőket, hogy a nagybalogi képviselő-testület mellett több magánszemély és vállalkozó anyagi támogatást nyújtott. Így **Ibos Zoltán** mérnök, **Molnár András** építkezési vállalkozó, **Polónyi Péter** mérnök, az *Agrotrade* igazgatója, **Simon Gyula** mérnök, energetikus, **Elek Béla** magánvállalkozó, **Molnár Tibor** mérnök, a *Molimpex* tulajdonosa, **id. Simon Gyula**, valamint a *Gömör-Kis-hont Vármegyei Ózdi Lovas Bandérium* kapitánya, **Vitkó Egon** felajánlotta huszárjainak ellenszolgáltatás nélküli közreműködését.

Az avatás napján, március 16-án borús reggelre ébredt a falu népe, de a lelkesedés így sem lohadt. Eltávolították a kopjafát védő fóliát, és felkerült a lepel, amit nemzeti színű szalag rögzített. A délelőtti órákban megérkeztek az ózdi huszárok is, a falu népe pedig egyre nagyobb számban gyülekezett a református templom előtt, ahol fiatal lányok fogadták őket, és kokárdát tűztek felöltőikre. Jöttek a balogvölgyi falvak képviselői is: polgármesterek, Csemadok-elnökök, a Rákóczi Szövetség tagjai, a Csemadok Rimaszombati Területi Választmányának képviselői, a magyarországi testvérközség, Susa-Uraj küldöttei **Tartó Lajos** vezetésével és a többi meghívott vendég is.

Fél tizenkettőkor, a templom orgonájának hívószavára mindenki helyet foglalt a padosorokban, hogy meghallgassa Nt. Sasák Attila lelkész virágvasárnapi igehirdetését, és lelkiekben feltöltődve legyen részese a nagybalogi avató ünnepségnek. Közben a huszárok egy csoportja bejárva a falu utcáit, hívogatta a késlekedőket.

Az istentisztelet után nagy tömeg állta körül a kopjafát, Vitkó Egon huszárkapitány pedig felsorakoztatta 8 tagú bandériumát, hogy díszőrséget állva vigyázzák a kopjafaavatás minden pillanatát. Ezután jelentést adott a falu polgármesterének, Csúr Tibornak, hogy kezdetét veheti az avatási ceremónia. Nemzeti imánk eléneklése után megnyitó, vers, ünnepi beszéd és egy fohász hangzott el, majd a kopjafa leleplezése következett.

A büszkén magasló kopjafa méltón hirdeti a magyar nép 1848-as dicső tetteit. Ezt köszöntötte az énekkar és az irodalmi kör összeállítása, amely **Kossuth**-nótákból és **Petőfi**-versekből állt össze **Lévay Tibor** karnagy zenei kíséretével. Majd **Sebők Valéria**, a *Csemadok TV* elnöke méltatta a fontos eseményt.

Végül a helyi szervezetek és a vendégek elhelyezték koszorúikat a kopjafa talapzatán. A 13 koszorú nemcsak az avatás emlékét őrzi, hanem véletlenül bár, de utal az aradi tizenhárom vértanúra is.

Befejezésül elhangzott a *Szózat*, a huszárok pedig fegyelmезetten elvonultak, hogy a meghívott vendégekkel és a szervezőkkel újra találkozzanak a művelődési ház nagytermében tartott ünnepi fogadáson. Itt a kölcsönös köszönetek elhangzása után magyarországi vendégeink a megértés, a testvériség és az összefogás mintapéldájának minősítették a nap történéseit.

Koós István

A nagybalogi református templom

Az ózdi huszárok a zászlóval

Az emlékoszlop

Az avatóünnepség résztvevői

Könyvről – könyvre

Letűnt korok emlékezete

A Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet egyik legfiatalabb intézménye a szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeum. 1974-ben a megyei múzeumi szervezet régészeti, numizmatikai, közzétani és megyei történeti gyűjteménye Balassagyarmatról átkerült a szécsényi múzeumba (Forgách-kastély). A felújított épületben létrejött múzeumot 1975 tavaszán nyitották meg a nagyközönség előtt. Az állandó régészeti kiállítás Nógrád megye múltjából a paleolitikum, neolitikum, bronzkor, vaskor, népvándorláskor, honfoglaláskor, Árpád-kor tárgyi emlékanyagát szemlélteti. 2005-ben készültek el a kastély rekonstrukciós munkálatai, s ma már a megújult régészeti kiállítás tekinthető meg a gyönyörű környezetben fekvő múzeumban.

A Kubinyi Ferenc Múzeum két fiatal régésze, **Guba Szilvia** és **Bácsmegi Gábor** tollából *Letűnt korok emlékezete* címmel született meg 2007 augusztusában egy összefoglaló kötet a 2005–2006-ban Szurdokpüspöki határában zajlott ásatásról. Szurdokpüspöki a Salgótarjánt Hatvannal összekötő 21-es főút mentén, a Mátra lábánál, a Zagyva völgyében fekszik. A feltárást a 21-es főút bővítését megelőzően kerülhetett sor. A feltárt terület nagysága kb. 15 ezer m², amelyről több korszak (újkőkör, rézkor, bronzkor, római kor, népvándorláskor) leletei kerültek elő. A 2005-ös ásatási szezonban előkerült leleteket még ugyanazon évben egy kisebb kiállítás keretében mutatták be a község falunapján. A két év alatt előkerült tárgyakból nyújt ízelítőt a *Letűnt korok emlékezete* c. füzetkönyv. Időrendben, a legkorábbi korszakoktól az újabbak felé haladva veszi sorra a leletanyagot – az általános régészeti háttér bemutatásával helyezi el az olvasó számára a megfigyelt jelenségeket, feltárt objektumokat és tárgyakat térben és időben. Változatos leletanyagot mutat be a könyv. Előkerült például újrafelhasznált neolitikus kőbalta, rézkori – s ezen belül a bolerázi kultúrához köthető agyagkocsi-modell, bronzkori nyílhegyek, zablá-oldaltagok, textildíszes kerámiák, IV. századi germán telep kemencéi, agancsból készült fésűi, római bronzpénzek, s két V. századi germán női sír – gazdag mellékletekkel stb.

A könyvet dr. **Vadai Andrea** (MTA Régészeti Intézete) lektorálta. A tördelés és formatervezés **Nicklas Larsson** régész munkája. Az ajánlást dr. **Szomszéd András** nyugalmazott főlevéltáros írta. A könyv gazdag képanyaggal illusztrált, könnyebb nyelvezetű, így a tágabb olvasóközönség is bátran kézbe veheti, ugyanakkor fontos információkkal szolgálhat Szurdokpüspöki és környékének legrégebbi történetéhez.

(Samu Levente)

Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve. 17. kötet (Szerkesztette: **Kováts Dániel**, 568 oldal, 2007.)

A már megszokott gazdag és igényes tartalommal jelent meg a Széphalom c. évkönyv. Rovatai (*Kazinczy és kora, História és hagyomány, Mesterek és művek, Nyelv és nyelvhasználat, Tükrök és tanúk, Számvetés és szemle*) betekintést engednek a magyar művelődéstörténetbe, különös tekintettel Kazinczyra, illetve az északkelet-magyarországi régióra.

A tartalomról legalább néhány, bennünket közelebről is érintő írásra hívjuk fel a figyelmet. **Kiss László** Kazinczy Hont megyei levelezőtársát, **Majthényi Lászlót** mutatja be, **Praznovszky Mihály** Kazinczy nógrádi barátjáról, **Mocsáry Antalról** ír. **Nyíri Péter** *Krasznahorka büszke vára és a hűség mítosza* c. tanulmányában **Jókai Mór** *Lócsei fehér asszony* c. regényét elemzi.

Latiatoc feleym zumtuchel mic vogmuc. Isa pur es chomuv vogmuc. (Összegyűjtötte, szerkesztette és az utószót írta: **Töltéssy Zoltán**. *Miskolci Egyetem*, 84 oldal, 8 szövegek, 8 kép, Boldva-Miskolc, 2007.)

A kiadvány a *Halotti Beszéd* eddigi kiadásait tartalmazza 1770-től 1849-ig, betűhív átiratban, majd az eredeti szöveg betűhív közlése, a források és a szerkesztő utószava következik. A probléma jellegéből adódik, hogy nehéz egyértelmű és végső döntést hozni a *Halotti Beszéd* keletkezési helyét illetően. Töltéssy Zoltán utal arra, hogy **Mezey László** 1971-ben megjelent tanulmányának megjelenése óta a Rima menti jánosi bencés apátságát tekinti a kutatás legrégebbi összefüggő nyelvemlékünk szülőhelyének. A szerző **Szendrey Jankára** és **Madas Editre** hivatkozva a korábban már ugyancsak számba vett boldvai bencés apátságot hiszi keletkezési helynek. A füzet ennek a rokonszenves ragaszkodásnak a jegyében született. Mi, tudatában lévén a teljesen talán soha el nem osztható bizonytalanságnak, s őszinte szeretettel tudomásul véve a boldvaiak ragaszkodását, megmaradunk Jánosi mellett.

Lokális cigány közösségek Gömörben. Identitásváltozatok marginalitásban. (Szerkesztette: **Prónai Csaba**. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2005. 128 o.)

A kötet a *Kisebbségi léthelyzetek – interetnikus viszonyok. Adatok, elemzések, kutatási eredmények* c. sorozatban jelent meg. A szerkesztő előszava vezeti be a kiadványt, amely hét tanulmányt tar-

talmaz **Arne B. Mann, Prónai Csaba – Vajda Imre, Geese Annabella, Kovács Attila, Kuchta Karin, P. Bodnár Enikő és Pusko Gábor** tollából. A Balog-völgy, Baraca, Barka, Dernő, Sajógömör és Tornalja példáján járja körül az identitás, illetve a cigány-nemcigány kapcsolatok esetenként szövevényes kérdéskörét.

Košický mešťan Márai – Márai, a kassai polgár. (Összeállította **Mészáros Tibor**, fordította **Alexander Balega**. 147 o. *Hernád Magyar Lap- és Könyvkiadó*, Kassa, 2008.)

A kétnyelvű A4-es formátumú kötet voltaképpen egyfajta életrajz, melynek sajátosságát talán a központi fejezetcím mutatja: *Vallomások a kassai polgárról (Életút egy város bűvkörében)*. Ezt a kassai főpolgármester bevezetője, illetve egy „képes“ bevezető előzi meg, majd egy életrajzi kronológia, illetve *A siker – félreértés? (Közelítés a Máraititokhoz)* címen elemzés olvasható Márairól, műveinek fogadtatásáról.

Számadás. Írások Gömörből és a Gömöri Múzeum első húsz évéből. (Szerkesztette: **Bodnár Mónika**. *Gömöri Múzeum Baráti Köre*, Putnok, 2007-2008. 538 o.)

Mint a címéből is sejthető, egyfajta összegzés ez a kötet. A Gömöri Múzeum volt igazgatónője által négy fejezetbe rendezett kötet a Gömöri Múzeum húsz évét, a szerzőnek a Putnokkal és Gömörrel kapcsolatos írásait, a *Múzeumi Napokon* (2004–2006) elhangzott előadásokat, valamint a Honismereti pályázatokra érkezett díjnyertes pályaműveket tartalmazza.

Paládi-Kovács Attila: Ipari táj. Gyárak, bányák, műhelyek népe a 19-20. században. (Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007. 327 o.)

Mint a szerző írja, „Ez a kötet a gyorsan távolodó ipari kornak, s még inkább a magyarországi bányászok, kézművesek, gyáripari munkások egykor volt csoportjainak kíván emléket állítani.“ Megvallja a szerző a személyes indítást is: „Életrajzi tény, hogy (a szerző – bki) maga is ipari tájon – Ózdon – született és nevelkedett 18 éves koráig. [...] Ezzel a könyvvel apám és a többi munkás felmenőm, közeli rokonom emlékének is tartozom. [...] A témát tőlük kaptam, nem kellett keresnem. Beleszülettem az ózdi munkásság egyik sajátos, eredete és származása, lakóhelye és gyári pozíciója által is jellemezhető tömbjébe. Azok az emberek mind születetten is magyar nyelvűek, felmenőik még paraszti származásúak voltak. Az ózdi gyökerek, az ott szer-

zett tapasztalatok, máig élő emlékek és a napjainkig fennmaradt emberi kapcsolatok segítettek hozzá e könyv sok részletének megírásához. Ez a háttér adja meg a magyarázatot a csatlakozó képanyag ózdi túlsúlyára is.“ Közismert, hogy Gömör ebben a témakörben igencsak érintett. Nem csupán a gömöri vastermelők által megálmódott vasipari központ, Ózd révén. Íme, a kötetben említett gömöri települések: Berzété, Betlér, Csetnek, Csucsom, Dernő, Dobsina, Gombaszög, Hangony, Jólész, Klenóc, Rimakokva, Kőrös, Krasznahorkahosszúrét, Kuntapolca, Lucska, Krasznahorkaváralja, Nadabula, Pelsőc, Pelsőcardó, Putnok, Rákos, Rimabrézó, Rimaszombat, Rozsnyó, Rozsnyóbánya, Rudna, Sajógömör, Szalóc, Szentsimon, és Vigtelke. Bekerült a kötetbe a szerző *Régi bányászat Gömörben* c. tanulmánya is. A monográfia monumentális összegzése mindazon ismeretanyag, amelyet a néprajztudomány az ipari munkásság vizsgálata során eddig felhalmozott. Külön kiemelendő a kötet gazdag illusztrációs anyaga.

Paulinyi Oszkár: Gazdag föld - szegény ország. Tanulmányok a magyarországi bányaművelés múltjából. (Gazdaság- és társadalomtörténeti Füzetek 3. Szerkesztette: **Buza János** és **Draskóczy István**. Budapest, 2005., 427 o.)

A kötet válogatás a besztercebányai születésű szerző tanulmányaiából. (A legkorábbi 1924-ből való, a legkésőbbi 1980-ban jelent meg.) Olvashatunk a sóregálé kialakulásáról, a réz- és aranybányásatról, a középkori bányavállalkozás és bányajog kérdésköréről. Több tanulmány érinti a Garam-vidéki bányavárosokat (egyebek mellett Beszterce-, Selmec- és Körmöcbánya). Külön kiemelésre kívánkozik *A kézműves vasipar állapota és terjedése a Kárpát-medencében 1500-1560 között* c. tanulmánya, benne megannyi, Gömör megyei adattal. A kötet közli a szerző életrajzát, méltatását (**Vörös Károly, Heckenast Gusztáv** és **Draskóczy István** tollából). Az Előszót **Draskóczy István**, az utószót **Buza János** írta.

Paládi-Kovács Attila: A Barkóság és népe (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság, Miskolc, 2006. 192 o., angol és német összefoglalás)

Második, bővített kiadásban megjelenő munka, amely 1982-ben (szintén Miskolcon, a *Borsodi Kismonográfia*k c. sorozatban) önálló kötetben is napvilágot látott. Gazdagon adatolt, helyszíni kutatásokon alapuló monográfiája a Bükk északi előterében, Gömörben a Macskás patak völgyében élő néprajzi csoportnak.

Mács József

Tudásszomj, helytállás, nemzethez való hűség

Nem a legjobb helyen születtem a világra. Nem jó hely az, ahol nemcsak az égbolt változik az időjárás szeszélye szerint a Palócföld lakóinak feje fölött, hanem az országhatár is, ha azt tulajdonképpen a hazugság és a politikai rosszakarat húzza meg szülőfalumtól tizenkét kilométerrel lejjebb. Én már abban az antant-hatalmak szülte másik országban születtem, amelyet sokáig Csehszlovákiának hívtak, most pedig Szlovákiának neveznek.

A mi gyönyörűséges Gömörországunk a politikai rosszakarat következtében szakadt két részre. Nagobbik fele a hazugság szülte államba került, kisebb része Magyarországon maradt. Az emberek sírtak, ám amikor a könnyük felszáradt, tudomásul vették a megváltozhatatlant. A nővérem után én is ebben a Beneš által összehazudott világban születtem. S akkor még nem is volt hozzánk olyan mostoha az új államalakulat az édesanyaország elvesztése után. A tisztán magyarok lakta szülőfalum, Bátka úgy élte hétköznapjait, mintha mi sem történt volna. Református templomában a Sárospatakon végzett lelkész hirdette az ígét, a feltámadás reményének kétféle értelmet adva (feltámadunk és visszakerülünk!), református elemi iskolájában a Sárospatakon végzett kántortanítónk tanította szülőfalum gyermekeit az írás-olvasás tudományán kívül még sok minden másra. Egyszóval magyarul éltük életünket az első Csehszlovák Köztársaság nem magyar világában, de csak akkor érzékeljük másféle állapotunkat, ha jól termő Balog-völgyünk falvait, köztük az enyémet is, a magyarul csak nagyon gyengén tudó pénzes morva kereskedők felkeresték. Két himnuszunk volt, de mi csak az egyiket tudtuk és akartuk énekelni. A csehszlovák szöveg idegen volt a fülünknek és a lelkünknek. Rövidre fogva a történetet, így érkeztünk el a templomunk szószékéről annyiszor hallott másféle feltámadáshoz, amely az anyaországhoz való visszakerülésünket jelentette. Amelyről egyik atyánkfia úgy fogalmazta meg egész falum véleményét, hogy most már a nap is másképp süt ránk!

Sajnos, csak hét esztendeig süthetett ránk másképp a nap, de akkor a rongyos, mezítlábás szegény gyermek is fényes arccal járt-kelt, mert tudta, édesanyahazája tartotta rajta a szemét. Én is ezekben a napsütéses esztendőben jártam a rimaszombati *Egyesült Protestáns Gimnázium*ba, apám és egy alföldi tanárom tetszésére, aki természetrajtot tanított, mégis mindig úgy kezdte az órát – osztálytársaim nem kis öröme – , hogy: „*no Mács, mesélj nekünk!*” Én is mondhattam volna neki, „*meséljen a tanár úr!*”, mert nekem ugyanúgy tetszett az alföldies beszéde, mint neki az én palócos kiejtésem. Egyszóval mind a ketten rájöttünk, hogy mi tulajdonképpen egy nyelvet beszélünk, de kiejtés tekintetében kétféleképpen! S mikor mi így játszadoztunk, kitört a második világháború, rátörtek a palóc falvakra a sasos behívók. Mi a nővéremmel csak azért nem sírtunk, mert apám a *Hangya* szövetkezet üzletvezetője volt, és felmentését a háború végéig érvényesen

elintézte a budapesti székhelyű vezérigazgatóság.

Elvesztettük a háborút, és szegény hazánk újra elveszített bennünket is. Visszakerültünk oda, ahol egyszer már voltunk, és ahová soha nem kívánkoztunk. S megjárták velünk a poklok poklát: valamennyiünket kikiáltottak a köztársaság feldarabolóinak, a háború kirobbantóinak. Szüleinktől elvették a házukat, földjüket, tőlünk, gyermekektől az iskoláinkat. A sötétség lepedőjét borították ránk, hogy alatta pisszenni se merjünk. Rimaszombatban a gimnáziumot egyik napról a másikra szlovák nyelvűvé változtatták, hogy aztán kit erre, kit arra kergessenek a szelek. Berendelték az iskolába a magyar szülőket, és köztük velük, hogy az olyan gyermekek, mint én is voltam a három és fél gimnáziumi osztályommal, megkaphatják a negyedik osztályos bizonyítványukat, ha a szülők aláírnak egy nyilatkozatot, hogy gyermeküket Magyarországon taníttatják tovább. Ez a jóakarát látszatába csomagolt szándék előrevetítette árnyékát a később bekövetkező borzalmaknak. Én akkor már negyedik gimnazista voltam, egy szülői aláírásért cserébe kaptam negyedik osztályos bizonyítvánnyal. Anyanyelvű gimnázium nélkül. A két esztendeig tartó pihentetésem miatt teljesen begyepesedett az agyam, s apám sem tudta, mihez kezdjen velem. El volt foglalva a maga bajával, mert hiszen őt is kivetkőztették a Hangya fehér kabátjából, s hogy nem lett földönfutó, azt a kőművesmesteri oklevelének köszönhettem.

Apám egy szlovák faluban, a közeli Meleghegyen helyezett el egy szlovák családnál, ahol a családfőt történetesen **Rákosi Sámuel**nek hívták. Alig melegegett meg náluk a helyem, rá kellett jönnöm, hogy Rákosi bácsiék annak örülnek, hogy magyarul beszélhetek velem, engem meg az szomorított, hogy náluk bizony aligha tanulok meg szlovákul. Apám beszélt a szlovák tanítóval, fogadjon be négy gimnáziumi osztályommal az elemi iskolába. Soha annyit nem unatkoztam, mint ott. Sem a tanítót, sem a tanulókat nem értettem. A szlovák nyelvből semmi nem ragadt rám. Végül apámat kész helyzet elé állítva hazaszöktem Meleghegyről, hogy én oda már nem térek vissza, inkább világgá megyek. A se tüled se hozzád helyzetem egy szomszéd falusi, akkor már negyedik osztályos pataki diák segített át. „*Gyere Patakra a tanítóképzőbe!*” – hívott. „*Nincs arra pénze a szüleimnek!*” – feleltem. „*Neked ott tandíjat, internátust, de még kosztpénzt sem kell fizetned. Az innen átszökő diákot jó szívvel fogadják, és mindenben támogatják.*”

Ma is áldom az egek urát, hogy hallgattam rá, és szeptember tizenharmadikán éjszaka apám vezetésével, jól feltarisznyázottan átszöktem Magyarországra. Még tizenhét éves sem voltam. Apám megnyugodva tért haza, én pedig ismerkedtem új környezetemmel: a tanítóképző gyönyörű épületével, a kisvárossal, ahol a vár, a Nagykollégium, a házak, az emléktáblák és a szobrok Sárospatak nagy történelmi és diákváros múltját lehelték rám. Mikor

e sorokat rovom, hallom a képzős orgonánk búgó hangját, a zongora billentyűinek trillázó dallamát, a felcsendülő és a szépségükben egymást fölülmuló református énekeket, amelyekről akkor nem is sejtettem, hogy végleges visszatérésem után segítségemre lesznek újságírói, de még jobban írói munkásságomban, hiszen végül is a pataki képző ismertette fel velem, hogy negyvenötől mostanáig történő üldöztetésünk hasonlatos a kálvinisták hajdani, gályarab-ságos üldöztetéséhez!

Így aztán, ha regényt írni messzebbre elvonultam Pozsonytól, a munkámat segítő két legfontosabb könyv, amit magammal vittem, az *Énekeskönyv* és a *Biblia* volt. Az énekeskönyvből vett idézetekkel mondtam el olyan dolgokat, amelyeket másképp veszélyes lett volna elmondani. A képző nagy műveltségű igazgatója és tanárai az én két évig teljesen begyepesedett fejemmel is csodát tudtak tenni. Fél év alatt bepótolatták velem a rám kényszerített elmaradást. És mintha mondták volna is, aki a szülőfalujától annyira messze került, és egyik legnagyobb költőnk verssorával élve tilalmas dologra adta a fejét a határ átlépésével, az tanuljon, mutassa meg a szüleinek, a falujának, osztálytársainak, hogy szorgalommal a legjobb tanulók közé is felkerülhetek.

Felismertették velem a lehetőséget!

A pataki képző csodát művelt velem. A tanulás mellett megszerettette az olvasást, **Gárdonyi, Mikszáth, Jókai, Móricz, Móra** műveit. Megismertette velem hazánk élő nagyjait. Például **Veres Pétert**, aki honvédelmi miniszteri minőségében nem kitüntetésekkel teliaggatott tábornoki egyenruhában jött be a Nagykollégium dísztermébe előadást tartani a nagy francia forradalomról, hanem csak úgy parasztosan, csizmában, csizmanadrágban, lajbiban és hófehér gigombolt ingnyakkal. Így aztán természetesnek is hangzott az első mondata: „*Honvédelmi miniszter lennék, vagy mi a jó fene!*” De jöttek Angliából is tudós teológiai tanárok előadást tartani, közülük néhányan prédikáltak is a református templomban, ahol olyankor **Tóth Károly**, a mi ének- és zenetanárunk orgonált. Ha jól emlékszem, harmadik vagy negyedik orgonaművész volt az országban. Ilyen nagy, híres iskola volt az, ahol én tanultam. Falai között értettem meg, hogy miért mondták úgy szülein és nagyszülein, hogy a jó papot és a jó tanítót Sárospatak küldi a református falvakba és városokba.

Talán a majdani református papot látta meg bennem a képző egyik legszeretettebb tanára, **Ködöböcz Józsi** bácsi is, mert második koromban már legátusnak küldött a falumba, mintha azt is kiolvasta volna a szememből, hogy nagy szükségem van ott a tekintélyem helyreállítására. Anyám az örömhír hallatára a jóistennek legjobban tetsző Boeckai-ruhát varratta meg nekem nem kis pénzért egy rimaszombati szabónál, hogy abban kerüljek a szószéken a Mennyei Atya közelébe. A jó tanulásommal aztán azt is elértem, hogy második képzősként bekerültem a tizenöt fős szuplikálók csoportjába, amely egyházi és világi műsorával a Száraz-völgy református községeiben gyűjtött pénzt a pataki iskoláknak. **Tarr László** osztálytársammal azért tehetjük ezt, mert az otthonról hozott hegedűnket

nem függesztettük a babiloni énekvész szerinti fűzfákra!

Karácsonyi és húsvéti nagy ünnepeinken szoktem haza a szüeimhez. Erre vonatkozólag is igaz a közmondás, hogy addig jár a korszó a kútra, míg el nem török. Feljelentettek, és ott álltam a putnoki járásbíróóság előtt, tiltott határátlépés vádjával. A bíró felmentett, mert azért sértetem törvényt, mert az anyanyelvemen akartam tanulni. Az ügyész azonban fellebbezett, így a debreceni Táblabíróóság előtt is meg kellett jelennem, hogy végighallgassam a mogyorósi bíró kioktatását. Hogyan képzelem én a dolgot, hogy a határ galambdúc? Ha ide repülök az anyanyelvemen tanulni, maradjak is itt, ha oda repülök, vagyis haza, maradjak is otthon, mert az ide-oda repülés nem megy! „*De tisztelt bíró úr – replikáztam –, nekem a szüeim és a testvérem ott élnek, legalább a nagyobb ünnepeken látni akarom őket...*” „*Mondtam, hogy ez így nem megy. Ez az utolsó szavam!*” És intett, elmehetek. Mielőtt a tárgyalóteremből kibotorkáltam volna, utolért, és azt mondta: „*Amit bíróként mondtam magának, azt másképp nem mondhattam. De most már a futószőnyegen állok, és itt azt mondom, hogy csak tanuljon nálunk nyugodtan, és ha a szüleit látni kívánja, szökjön is haza, de úgy, hogy az Isten se lássa, mert ismét ide kerül!*” Úgy nézhettem rá, mint aki nem érti, hogyan lehet a gonoszról egyszerre jó ember Debrecenben, mert hozzátette: „*Én is kassai vagyok!*”

Máig megfejtethetlen számomra az a bizonyos pataki szellem, amelyről annyi szó esik **Ködöböcz József Sárospatak a magyar művelődés történetében** című könyvében is. Talán nem egyéb az, mint örökös tudásszomj és helytállás, halálig tartóan a nemzethez való hűség, s ha a helyzet úgy kívánja, a hazáért akár a hősi halál vállalása is. Patakon a tanítóképzőben is nagyon sok, a határon átszököső felvidéki diák tanult, s azoknak a lelkébe szinte észrevétlenül fészkelte bele magát az a bizonyos kitapinthatatlan, de nagyon is érezhető pataki szellem. Amely a beoltott tanítványban ott kezdett el munkálkodni, ahová és akárhová került! És Trianon után is, 1945 után is tudta, mit kell tennie. A humánus pataki szellem, akár képzős, akár másmylen, okosan és keményen, és főleg nem megalkuvóan harcos szellemmé tud változni nemzete és jövője érdekében! Így munkáltatta hordozóját a lepusztított, az embereket megalázó, a vagyonától és a házatól a kollektív háborús bűnösség vádjával „megszabadított”, az értelmiségétől megfosztott felvidéki területen is. A pataki szellemmel megáldott, képesített tanító sietett segítségére a magyar iskolák újra megnyitása után a gyorstalpalót végzett tanítóknak, a **Mikszáth**-féle hályogkovácsoknak. Földig lerombolt kultúránk templomát újra fel kellett építeni, s ez nem sikerült volna a pataki szellem biztatása nélkül. Az énekkarak egész sorát is pataki szellemű és képesítésű tanítók szolgáltatták meg először! A magyarság romló helyzete miatti tiltakozások sora is a bátorító pataki szellemnek volt köszönhető! Segítette a meghurcolt, meggyötört szlovákiai magyarság talpra állását, s ellenállt, amennyire tudott, az etnikumunkat felszabdoló, az iskoláinkat elnéptelenítő, újra és újra jelentkező rosszindulatú szándékoknak.

Legutóbbi regényem hőse egy református pap, aki a presbitériummal és a falu népével egyetértésben nemcsak annak harangoztat, akinek testét teszik az anyaföldbe, hanem annak is, akit magyar lelkében halasztanak meg. Ha minden pap követné hősöm példáját, a harangzúgásnak a Kárpát-medencében soha nem lenne szünete! Akiben a pataki szellem munkál, az utolsó erejével is menti szerencsétlen sorsú népének újra meg újra meglékelt hajóját, bátorít, és nem csügged. Én a pataki *Tanítóképző Főiskola* mostani és jövőbeni hallgatóit is ilyen elszánt tanítványoknak látom! Ezért és mindenért, amivel Sárospataknak és tanítóképzőjének tartozom, egyik további szép református énekünk sorával mondok köszönetet: Hálaének zsong az ajkamon...

Isten áldja százötven éves múltra visszatekintő református tanítóképzésünket! Köszönöm, hogy meghallgattak. Erőt, egészséget és minden jót kívánok a további századokkal számolható esztendőkre!*

* Az író Sárospatakon, a tanítóképző 150. évfordulóján tartott ünnepségen elhangzott beszédének szerkesztett változata.

Egy életre szóló kirándulás Beszélgetés Hidasi Józseffel

Rengeteg úgynevezett „holocaust-regényt“ találni ma a könyvesboltok polcain, az Öné, a *Losonctól Losoncig c.* kötet azonban sajátos, abból a szempontból, hogy nemcsak az Ön története olvasható benne, hanem egyben a családjáé és a szülővárosáé is.

Valóban. Könyvemmel nem az volt a fő célom, hogy a saját nevemet tegyem ismertté, hiszen ezt már sikerült elérnem más téren. Építési körökben jegyzik a nevemet. Nem öncélúan írtam. Nem saját magamnak akartam emléket állítani, hanem a családomnak és Losoncnak. Ugyanis a zsidóság eltávolításával a város is megszűnt létezni, s ma már egyáltalán nem az, ami egykor volt. Családom tagjai jelentős alakjai voltak a városnak. Nagypám fakereskedő cége már 1856-tól működött, s rám várt volna ennek a losonciak által „fadedpóként“ ismert vállalkozásnak a vezetése. Amire azután – mint tudjuk – nem került sor. Bár ükapám síremléke ma is megtalálható a losonci zsidó temetőben, úgy éreztem, ez a könyv méltóbb és maradandóbb emlék lesz. Hiszen egy sír egy idő után eltűnhet, ha nincs, aki gondozza. Ez a könyv tehát az én regényem anynyiban, hogy az én élménybeszámoló, azonban a család és Losonc története is. Ez a város volt helyszíne és szemtanúja családunk elmúlásának és a velük való kényeszerű szakításomnak.

Eddigi olvasói körében olyan vélemények is születtek, hogy könyve egyfajta „tankönyvként“ is szolgálhatna. Írás közben volt esetleg ilyen elképzelése?

Bevallom, nem tankönyvet akartam írni, viszont jól esik, ha annak tekintik. Tankönyvszerű jellegét talán az adja, hogy bár könyvem élménybeszámoló, igyekeztem a

történelmi hűséget objektíven megőrizni, mellőzve az érzelmiséget, olykor részletekbe menően leírni a történelmi, politikai tényeket, bemutatni a hangulatot, amelyben éltünk. Ezzel talán sikerült érzékeltetni, hogy a világtörténelmi események milyen hatással voltak egy kisváros társadalmi életére, és rámutatni arra a tényre, hogy mind egyikünk a világtörténelmi események részévé válhat. Könyvemet így nemcsak a családomnak írtam, hanem mindenkinek. A korosztályomnak, akik, ha nem is éppen Losoncon, de hasonlóképpen átéltek a borzalmakat. A mai fiatalságnak, akik hasonló korban vannak, mint én voltam akkor, amikor kiszakítottak gondtalan életemből. Bízom benne, ha olvassák egy 14 éves gimnazista élményeit, aki ugyanúgy szeretett asztaliteniszezni, síelni, kirándulni, mint ma ők, aki még látta Horthyt, majd elveszítette a családját Auschwitzban, megjárta a keleti frontot, de megmenekült, élővé válhat számukra a történelem e fekete foltja. S talán az én könyvem is hozzájárul ahhoz, hogy ne merüljön mindez feledésbe. Hiszen ezt a szeletét az emberiség történetének soha nem szabad elfelejtenünk.

Ebből is jól látni, hogy régóta foglalkoztatta ennek a könyvnek a megírása. Miért csak most került rá sor?

Talán nem bíztam benne, hogy képes vagyok rá. Ahogy a *Senkiföldjén* című nógrádi zsidóságról szóló szociográfiai kötet előszavában is írtam, sohasem gondoltam, hogy valaha téma lesz az, amit szerettem volna mihamarabb elfelejteni. Emellett pedig sohasem akartam író lenni. Fia-tal koromtól fogva csakis jó építész akartam lenni. S egyébként úgy vélem, az íráshoz idő kell. Munka mellett pedig nem tudtam ezzel foglalkozni. Először a *Protestáns Híradó*, a kölni magyar egyház közlönye kezdte közölni írásaimat az építészet és történelem tárgyköréből. Az olvasóktól pozitív visszajelzéseket kaptam. Szerették a cikkeimet, s ha egy számban nem jelent meg írásom, már jelezték, remélik nincs baj, s a következő számban benne leszek. Akkor csak jól írok, gondoltam, s belefogtam emlékeim leírásába. Nagyon örülök, hogy sikerült befejeznem, s így majdnem 80 évesen részt vehettem a budapesti és a losonci bemutatóján is.

Ma már Németországban, Freiburgban él. Milyen út vezetett idáig?

A családomat és az engem ért tragédia után Budapestre kerültem a nagynénémhez, ahol 1949-ben a *Madách Imre Gimnázium*ban sikeresen leérettségiztem, majd 1954-ben a *Műszaki Egyetem Építészeti Karán* szereztem építészmérnöki diplomát. Az 1956-os események következtében falat húztam magam mögött, és Bécsben, Buenos Airesben, Svájcban éltem és dolgoztam. 1972-től pedig Németország egyik jelentős kultúrvárosában, Freiburgban élek. Ott főleg az orvostudományi épületek, klinikák létrehozásával foglalkoztam, pl. az ulmi, heidelbergi, tübingeni egyetemek számára. Én is csodálkoztam azon, hogy pont az az ország adja vissza az önbecsülésem, amely egykor megfosztott tőle, sőt amely halálra ítélte. A sors fintora, hogy épp ők adták meg azt a biztonságot, amelyet egyszer elvettek tőlem. Ebből a szémszögből nézve szándékom egy, a németországi éveimről szóló

könyv megírása is.

Megmenekülésének történetét ezzel a kérdéssel fejezi be: Hazatértem, de hová? Ma mit tart hazájának, s hova tér haza?

Ez a mondat tudatos volt a részemről, hiszen a körülmények úgy hozták, hogy kiüldöztek otthonomból, s oda már nem térhettem vissza, vagyis haza. Ma már Németország az otthonom, hiszen több mint 40 éve ott élek, de sohasem felejtettem el, hogy honnan indultam, s Losonc mindig a szülővárosom marad.

Milyen érzés volt újra visszatérnie Losoncra?

Hosszú idő után, először 1994-ben meghívásra érkeztem Losoncra, vagyis akkor már Lučenecre, s ezzel azt hiszem, mindent elmondtam. A könyv címében ezért is szerepel egy kötőjel a Losonctól Losoncig szavak között, mivel számomra ez egy jelképes határvonal, mivel nem ugyanabba a városba tértem vissza. Losoncra fájó szívvel tekintek, hiszen elveszett a valamikor volt polgári arculata. Ennek oka leginkább az, hogy a város lakói 95 %-ának nem öröksége a város, nem tudják, milyennek kellene lennie. Igaz, mai arculatához én is hozzájárultam. A Vigadóhoz tartozó szálloda tervezésében lényeges szerepet játszottam. Elkészítettem a zsinagóga felújításához szükséges tanulmányterveket is. Nagy vágyam lett volna, hogy minél hamarabb elindulhasson a kivitelezése, amit sok tényező akadályozott. Első látogatásom óta azonban szokássommá vált, hogy évente kétszer ellátogassak a városba. Eddig ezt az 1100 kilométeres távolságot sikerült egyedül, autóval megtennem. Remélem, ezután is jó erőben leszek, s még sokszor megtehetem ezt az utat.

Könyvének kiváló a stílusa, a nyelvezete. Hogyan sikerült külföldön is megőriznie anyanyelvét?

Számomra a magyar nyelv tudása mindig fontos volt, a bizalom nyelvét jelentette. Szomorú vagy bizalmas dologról mindig magyarul beszél az ember, mivel ennek a nyelvnek íze, kifejező ereje van. Hogy ne felejtsem el, rengeteget olvastam. Régebben ugyanis, ha az ember Magyarországon járt, könyvet vitt magával haza, nem pedig haszontalan cikkeket, mint manapság. Számomra a magyar nyelvet elveszíteni annyi lenne, mintha az azonoságomat veszíteném el.

Szépírói tehetségre vall az a megfogalmazása is, mikor azokat az embertelen eseményeket, amelyeket átélt, „egy életre szóló kirándulásnak” nevezi.

Szerettem volna, ha ez lett volna a könyv címe, a kiadó azonban komolytalannak vélte, hogy ezeket a borzalmas eseményeket kirándulásnak jellemzem. Számomra ugyanakkor valóban egy „kirándulásnak” indult, mikor felszálltam a vonatra, és integettem a losonci vasútállomás peronján álló édesanyámnak. Ő valóban azt hitte, hogy „kirándulásra” megyek, s néhány hét múlva visszajöhök. Nem térhettem vissza, velük már nem találkozhatam. Másnap, ahogy elbúcsúztunk, megkezdődtek az előkészületek a deportálásra. Auschwitzba vitték családom Losoncon maradt tagjait a kisöcsémel együtt, aki akkor kilencéves volt.

A kötet részét képezik az Ön gyermekkori fényképei is, illetve a szüleiről és a nagyszüleiről készült fényképek. Hogyan sikerült őket megővni?

A képek története valóban csodálatos. Hogyan maradtak meg? Egy szemétkupacban kutakodva találtam meg őket nagyapai házunk udvarán, amikor hazatértem. S ami még mehökkentőbb, hogy itt találtam rá bizonyítványaimra, saját hivatalos irataimra is. Ugyanakkor sajnálom, hogy nem hoztam el több mindent, de gyermekfejjel nem tudatosítottam, mennyi kincset hagyok ott, s félttem, hogy valaki bejöhet az udvarra, és hamar elszaladtam.

Sohasem tette fel magának a kérdést, hogy miért pont Ön menekült meg?

Ez a tény természetesen sokat foglalkoztatott, de ma már van rá több magyarázat is. Amit sokan szerencsének neveznek, az sokszor túlélési tehetséget jelent. Az ember rendelkezik olyan tulajdonságokkal, mint a helyes helyzetfelismerés, lélekjelenlét, gyors döntőképesség. Pl. az SS-katonával szemben nem mutattam félelmet. Ehhez azonban szükséges egyfajta életfelfogás is, pl. minden kialakult helyzetet természetesnek kell venni. Ha csak pár napra telepszünk le valahol, akkor is úgy tekintsük, mintha az végleges lenne. Másik magyarázatom pedig az, hogy Istennek az volt a célja velem, hogy én legyek valamikor a családom hírvivője. Ennek jele lehet az a Biblia, amelyet még a losonci konfirmálásom alkalmából kaptam, s amelyet édesanyám nyomott a kezembe elbúcsúzásunk előtt. Elveszhetett volna, de nem veszett el, s mind a mai napig az útlevelém mellett őrzöm. Bármelyik is a kettő közül a válasz, úgy érzem, életem nem volt hiábavaló, céltalan, és a sok nehézség ellenére méltóan képviseltem volt családomat.

(Hidasi József: Losonctól-Losoncig. Egy város, egy család és egy túlélő története. Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008)

Dósa Annamária

Hidasi József dedikál • Puntigán József felvétele

Szabó László

Hubay Micu bácsi

A régi szolnokiak még emlékeznek Micu bácsira, aki nevezetes, jellegzetes alakja volt a városnak. Kis fekete dakszliját pórázon sétáltatva minden nap feltűnt a város főterén. Vékony, magas, kissé hajlott alakja, fekete öltönye, intelligens arca ma is előttem van. Mivel csaknem fél százada élek a Tisza parton, őt mindig idős embernek ismertem. Soha nem beszéltem vele, s azt is ritkán láttam, hogy ő valakivel napi sétája során megállt volna beszélgetni. Magányos volt, de mindenkit ismert. Derekat kissé meghajtván, ismerőseit előre köszöntötte. Már Szolnokra kerülésemkor is nyugdíjas lehetett. Ahogyan mesélték, Micu bácsi egész életében városi tisztviselő volt. Tudtam, hogy Hubaynak hívják, de hogy a Micu milyen keresztnévet takar, ma sem tudom biztosan. A város szívében, a Magyar utcában lakott egy sokablakos, zárt kapualjas, sárgára festett, zöldajtós-ablakos házban. Fél gyufás skatulyányi, fekete nyomógombos csengőjén arany betűkkel ennyi állt: HUBAY. Sokszor mentem el a háza elé, ha az uszodába vagy a Tisza partjára futni mentem. A nagy házban tudtommal feleségével élt. Házára akkor is vetettem egy pillantást, ha a Magyar utcai Alföldi étterembe tartottam előfizetéses ebédem megenni, vagy fizetés után egy-két napig dőzsölni, azaz pótvacsorát enni. Egyszer csak eltűnt. Kutyájával együtt hangtalanul kísértelt az életből, lassan, ahogyan élt. Valahol hosszabb néprajzi gyűjtőúton lehettem, mikor végleg távozott közülünk, s így egy ideig fel sem tűnt a hiánya. Beszélni nem beszéltek róla. Annyit észleltem csupán, hogy a többnyire bezárt spalettájú ablakok közül már egy sincs nyitva, s a lehullott faleveleket a kapubejáratban a szél egy kupacba fűtta, az ablakon pedig kívülről esőnyomok, belülről pókháló jelent meg.

Gömör megye társadalmával másfél évtizeden át foglalkozván jutottam el a magyar határon lévő, ma Szlovákiához tartozó Hubóra, a Hubay családok ősi fészkebe. Itt a kis falu lakosainak nagy része a Hubay nevet viseli. Polgármestere, jegyzője akkor is két Hubay nevű ember volt. Kisnemesi, azaz kuriális falu volt, szép református templommal, mellette zsindeletetős haranglábbal, s több nagyobb méretű telken álló nemesi kúriával. Hajdan, amikor még ezeket gondozták, igen szép falu lehetett. Ma lepusztult hely, omladozó építményekkel, félig romos paplakkal, egyetlen napjában alig pár órát nyitva tartó vegyes bolttal, többnyire bezárt kocsmával. A szolnoki Hubay család ősei is innen, a gömői Hubóról származtak előbb Heves megyében, Egerben, majd Gyöngyösön, később a Jászságban tűnven fel, de ebből az ágból származnak az Abádszalók környéki Hubayak, a szolnokiak és a cibakházaiak is. Mindenütt kisebb városi, községi hivatalokat viseltek, büszkék voltak nemesi rangjukra, de jelentősebb vagyona a Hubayaknak ez az ága sohasem tett szert. Valószínűleg Micu bácsiéhoz hasonló életet éltek, s afféle hivatalokat töltöttek be, mint ő és a többi megyebeli Hubay leszármazott. Ők alkották a kisvárosok hivatalnoki karát, kép-

viseltek egy életformát, egy sajátos nemesi eredetű, majd polgári világba átültetett tartást, kultúrát. S hogy milyen volt ez és mi tartozott hozzá, mit jelentett Szolnokon nemesi eredetű polgári hivatalnoknak lenni, azt jól példázza Micu bácsi édesapjának esete.

Ő is a város szolgálatában állt. Építésmérnök volt, s mint ilyen, ő felügyelte az 1930-as években emelt Tisztviselőház munkálatait, amely a mai Táncsics Mihály utcában, a városháza mögött van. A város magasabb beosztású hivatalnokai számára építtette ezt az akkor igen korszerű, reprezentatív emeletes házat, melynek bejárata fölött ma is a város címerének domborműve látható. Egykor ennek szuterénjében helyezték el a szerveződé múzeum tárgyait. Hubay mérnök úr közkedvelt és szeretett embernek számított. Az építés egyik vezető pallérja kedveskedni akart neki, s egy, az építkezés során kimaradt, be nem épített fürdőkádát a mérnök úr tudta nélkül Magyar utcai lakására szállíttatott, és kicserélte vele a régit. Megneszlette ezt az ellenzék lapjának főszerkesztője, és Hubayt megvádoló cikket írt lapjába. Az érintett levonta a következtetést, noha teljesen vértlen volt: bement fürdőszobájába, s föbe lőtte magát. Igazi nemes, úr és tisztakezű polgár volt. Igazi gömői nemes. Igazi Hubay.

Elgondolkodom.

Vajha mai főtisztviselőink Hubayak lennének, ugyan mi történne?

A parlamentet ravatalozónak kellene berendezni, és az ország népe az egész kormányt saját halottjának tekintené.

Sajnos egyetlen Hubay nevű sincs közöttük!

Szolnok, 2008. február 7.

Németh Péter Mikola

„Hetedhét Ipolyon innen és túl...“ Ipolydamásdi és helembai farsang

„Tuto nám dali,
tuto nám dali,
Szomara zabili, szlanyina mali“

„Kinek nincs, kinek nincs kút az udvarában,
Aranyos diófa pitvar ajtajában?
Aranyos diófa, csipkés a levele,
Mért nincs minden lánynak igaz szeretője?“

A mesebeli Ipolyon (Ipel’/Ipul/Eipel), miként azt a harmadik évezred küszöbén tudni véljük, a trianoni disputa (1920. június 4.) következtében, a nagyhatalmi megbékélés „ígéretével“ 172,2 folyamkilométeren magyar–szlovák határfolyóvá nyilvánított, mindazonáltal hajózhatóvá kikialtított Ipolyon, ha mással nem, hát a *Klowrát* nevezetű vasstepszivel, uszályal a damásdi szárazpatakig el is juthat az akcionista, a politikai kalandor. Persze ma már addig sem, hiszen az ún. **Hulinova**-terv (1966) részleges megvalósításával, folyószabályozás címén, vízveszejtő csatornává sorvasztották az Ipoly-meder bizonyos szakaszait. De miként lehetséges ez, amikor egykoron, az egységes egész alkotó I p o l y m e n t i k u l t ú r k ö r b e n születettek évszázadokon át sejtjeikben tudhatták, hogy ez a folyó jóval többet jelent számukra, mint egyszerűen vízgyűjtő területet, határfolyót, vízfolyást, csatornát? Természeti és történelmi keretet jelentett, amely a Kárpát-hazában a fő ütőérrrel, a Dunával köti össze az itt élő népeket.

Az Ipoly táji hazában, a Palócföld farkán, ezen az archaikus, etnikai sajátosságokkal megáldott vidéken, ahol mi élünk, *Jó palócok és Tót atyafiak*, köztük kisalföldi szokásokat őrző magyarok, szlovákok/tótok, zsidók és cigányok, kis számban német/sváb, ruszin és lengyel ajkúak éltek együtt évszázadokon át, szokásaikban, eszméikben, kultúrájukban egységet alkotva. S hogy egykoron ez minden bizonnyal így is történhetett, annak gyönyörű bizonyosságát adta 1991-ben a szlovákiai magyarok lakta Helemba (Chl’aba) és a magyarországi, többségükben tótok lakta Ipolydamásdi farsangi hagyományának újjászületése. A múlt század eleji “régi” öregek **Korcsmáros László** tanító, helybéli néprajzkutató elmondása szerint még emlékeztek arra, hogy 1904-1910 között a farsang vasárnapja a maskarások (ökör szarvával ékesített, kiszáritott tökből, harisnyából, festett papírból, kecske- és juhbőről készített álarcosok, zsúpkévs szereplők) felvonulásával és koledálással, azaz adománygyűjtéssel, koldulással kezdődött. Nőnek öltözött férfiak, férfinak öltözött nők, ifjak és vének voltak azok a felismerhetetlenségig kimaszkírozott álarcos kéregetők, akik tojást, szalonnát, s mindenfélét, bort vederszámra kaptak a falubeliektől. Ahol nem kaptak se ezt, se azt, ott tojást loptak a tyúkolakból, bort lopóztak a teli hordókból. Az adakozóbb lelkek ugyanakkor ördögi nyársaikra olykor-olykor egész szál

füstölt kolbászokat, sódart, oldalszalonnákat húztak, szúrtak, vagy aggattak. Ha közben egy-egy veder telis-tele lett borral, a szatyor, a „hátyi“, vagy a kosár pedigen megtelt mindenféle jóval, a maskurások szinte észrevétlenül, lopakodva eltűntek, elrohantak vele ahhoz a házhoz, ahol a faluban az ünnepekre egybegyűltek, ahol vetkőztek és öltöztek, ahol a „végzést“ tartották. S ott hordókba öntötték az isteni nedűt, és jobb időkre elspájzolták a finom ennivalót.

A féktelen eszem-iszommal folytatódó, majd a farsangtemetéssel végződő, eredetileg három napra nyúló önfelédttavaszcímű ünnepének 1925 körüli megszűnte után több mint fél évszázaddal újul meg ismét a vízkereszt napja (január 6.) és a nagyböjt kezdetét jelző hamvazó szerda közötti időszakban, némi változtatással, életszerű változással.

Az egyik lényegi, s talán leglátványosabb változás a tűzgrás rítusa lett. Ez a szertartás, a megtisztulás és megtisztítás úgy történik, hogy Ipolydamásdi és Helemba utcáin és terein, a felvonulás útvonalán szalmakupacokat és bálákat helyeznek el a farsangolók. Idővel minden meggyújtott kupacot sorban felkeresnek, s harmonika, duda, hegedő, ütőhangszerek kísérete mellett, illetve csengők, kolompok és kereplők hangjaira szenvedélyes, vad izásban körbetáncolják, átugrálják a lobogó, füstölő, kormozó, majd lassan, parázslón elhamvadó, pernyét ontó szalmakupacokat. Az utolsó lángoló kupac mellett, amely máglyaszerűen a legnagyobb (ezt legtöbbször Helemba főterén, vagy a damásdi hídfőnél, az Ipoly partján rakják), a résztvevők leveszik a jelmezeiket, és a tűzbe dobálják azokat. Ezzel jelzik, hogy a tűztánc, a tűzgrások rítusában szellemük, szívük megtisztult, a lángok kiégették testükből, lelkükből az évközben felhalmozódó toxint, mérget, s készek az újrakezdésre, készek sutba vetni a telet.

A másik változás a kiszebaba égetés, amikor is a farsangolók szalmával kitömött, égő bábut dobnak az Ipoly-hídról a Duna felé sebesen hömpölygő folyó jéghideg vizébe. Ezzel a gesztussal szimbolikusan a zord időt, a kietlen, fogcsikorgató telet semmisítik meg. Mindezek után a maskurások örömmámorban, énekelve, táncolva vonulnak át a szemközti faluba, ahol a „szomszédvár“ lakói vendégül látják az ünneplőket – egyik évben a helembaiak az ipolydamásdiakat, a másik évben meg természetesen ugyanúgy, jó szívvel, de megfordítva.

A farsangi lakoma és bál előtt különféle adomákkal, játékokkal, mondókákkal szórakoztatják egymást a jelenlévők, ebben járnak elől évről-évre a nagybörzsönyi pávakörösök.

A dínomdánom közben és utána is szól az elektronikus zene, és önfelédten, táncmulatsággal, alakoskodásban búcsúztatják a harmadnapon elmúlásra ítélt *Farsang Tőbiást*. Akit persze mindenki a szívébe zárt, megszeretett, hiszen Ő jelen volt a végestelen tél minden örömeiben,

vigasságában, miközben az idő, ez a gonosz mostoha a mulattatásban szinte észrevétlenül egy esztendővel öregebbé tett mindenkit, ezért az élet rendje szerint neki is el kell múlnia, hogy egy esztendő múlva újjá születhessék.

*„Meghalt Farsang Tóbiás, a nép barátja,
Ma van neki szerény elhamvasztása.
Ismét elmúlt egy év, s mi öregebbek lettünk.
Sirassuk, sirassuk, hogy elment közülünk.“*

Így is van az rendjén, s ha minden igaz, így is maradhatna a helembai és damásdi maskurázás örök időkre. De nem maradhat így, mert 2000 nyarán – a megújuló farsangi hagyomány jövőjét illetően is – váratlan, már-már tragikusnak tűnő esemény történt. Az Ipolydamásd és Helemba közötti határ átjárhatósága megszűnt, mert a bohókás tavasz, amelyet a farsangolók évről-évre annyira várnak, ezúttal könyörtelenül jött: az ár uszadékfával hordta teli a híd alját, amit a helybeliek, ki tudja, miért, miért nem, de elfelejtettek sürgető gyorsasággal kitisztítani, s így az alappilléreket alámosta, megemelte, majd magával sodorta a víz. A híd közepe leszakadt, a megmaradt részeit a Magyar Államkincstár „jóvóltából“ időközben lebontották, a helyreállítására azonban már nem volt mód. Az új átkelőt, bármennyire is szeretnék magyar és szlovák oldalon egyként, a századforduló óta nem sikerül felépíttetni. Ezért azóta csak remélhetjük, hogy átmenetileg szakadt meg az ipolydamásdi-helembai maskurázás, az Alsó-Ipoly menti kultúrkörnek ez a határokon átvélő, az újraegysíesülés kivételes értékű, éledező, régi és formálódó új hagyománya.

A két szemközti testvérfalu persze azóta is megrendezi – a teljesség igényével – külön-külön a maga farsangját. Az erős teleken, a kiszolgáltatott „északi és alföldi géniusz határán“ olykor újra találkozhatnak az Ipoly vidéki alakoskodók a befagyott folyó tükörsima jegén, újabban útlevel nélkül sinkóztatva át egymáshoz, egyik partról a másikra, Európa Uniós „szabadságukat“ gyakorolva. Máskor meg csak úgy – ha enyhébb a február vége –, mint egykoron: a partról integetnek egymásnak a jó boroktól és pálinkáktól felhevülten az ismeretlen ismerősök, a rokonok és barátok, napsütésre, igazi európai tavaszra ácsingózva, reménykedőn.

FARSANGI BÚCSÚZTATÓ

Ahogy a nagybörzsőnyi/deutschpilseni „pávakör“ tagjai az ipolydamásdi-helembai farsang temetésén játsszák **Glázer Lászlóné** (Erzsike) elmondása szerint:

Farsang keddjén este, mikor még nagy vigasság és tánc folyik, bejön a Bíró a vigadalomba, bottal a kezében, megkopogtatja a padlót, és csendet kér. (a zene leáll)

*„Tisztelt vendégsereg, egy kis csendet kérek!
Figyelmeztetőül jöttem én közétek.
Farsang keddje vagyon, mulattatok sokat,
Három napja pörgetitek: fiúk a lányokat.“*

*Közeleg az éjfé, s jön a böjti idő,
Mindjárt szól a harang is figyelmeztetőn:
Temessétek el a farsangot méltóan,
Azután meg menjen haza ki-ki a párjával!
Negyven napig böjtöljétek, hogy egy kicsit lefogyjatok,
Mert a tavalyi ruhátok nem megy már tirátok.
Most pedig kezdjétek a farsang temetését,
Sirassátok el asszonyok ez ifjú tetemét.“*

Szinte észrevétlenül behozzák a Bábút, utána jönnek a sirató asszonyok. Az asszonyok zsebében pálinkás üveg, közbe-közbe isznak, kortyolgatnak.

Asszony (1):

*„Jaj! Jaj! Mi lett veled, Te szép dalia,
hogy úgy hoznak, mint egy darab fát?
Az előbb még kannából ittad a pálinkát. Jaj!“*

Asszony (2):

„Drága komám, mi lesz ezzel a kicsivel?“

Sirató asszony:

*„Ombaj! Ombaj! Nyisd ki azt a kancsal szemed,
Hagy beszéljek még egyszer mostan veled.“*

Sirató:

*„Tegnap még egy vajling nokedlit megettél,
Utána arra még jó sok bort vedeltél.
Ombaj! Ombaj!“*

(2) Sirató asszony:

*„Jaj, mi lesz velünk nélküled?!
Ki eszi meg mindennapi kenyereinket?
A múlt héten vágtuk le a faragószéket,
Miközben kiraboltál tíz varjűfészket.“*

Sirató asszony:

*„Olyan csúnya voltál, hogy az anyád
Töklopóval csókolgatott.
Rosta alá tetted, hogy a macska
El ne lopjon.“*

Bejön a kántor a pappal (köszönnek):

„Jó estét adjon az Úristen.“

Pap: (énekelve)

*„Testvéreim! Figyelmezzetek!
Most, hogy múltóban a farsang napja,
Íme eljött hozzátok a búcsú órája es.
Búcsúzzatok el testvéreim ez ifjútól,
a Farsang Tóbitól,
Aki három napig egyfolyvást ropta a táncot,
És szó se róla, de ivott, vedelt nagyon.“*

Kántor: (+ kar)

*„Jól jártál, Te szép virágszál,
Mert nagy örömmre jutottál.“*

Pap:
 „Bocsássa meg a Jóisten bűneid,
 Amiért sok lánynak elcsavartad a fejét.
 A sok ital, ami a torkodon lement;
 A sok bableves és nokedli, amit megettél velem
 Elég lett volna öt more családnak,
 Akik ettől még jobban szaporodnának.“

Kántor: (+ kar)
 „Jól jártál Te szép virágszál!“

Pap:
 „Végrendeletben azt hagytad meg:
 Hogy koporsódat ne szögeljék le,
 Fejed alját szalonnával béleljék meg,
 Kolbászból legyen a beeresztő köteled,
 Vörös borral öntözzétek meg nyughelyedet,
 Hogy talpad a hangyák ne csiklandozzák meg.“

Kántor:
 „Jól jártál Te szép...!“

Pap:
 „Szűz lányok vigyék koporsómat,
 Temetésemem tökkel harangozzanak,
 A kárpótlási jegyemet ráhagyom a „Pávakör“-re,
 Hogy kapálhassanak az asszonyok az esztendőbe.“

Isten veletek, én most elpihenek,
 Jövő farsangig nem látlak titeket.“

Kántor:
 „Jól jártál...!“

Pap:
 „Most, testvéreim, vigyük a testet,
 Temessük el véle a bajt, betegséget.
 Jöjjön közénk mielőbb a tavasz fénye,
 Hogy egészségben dolgozhassunk egész évbe.“

Kántor:
 „Jól jártál...!“
 (Kiszalad, miközben, azt kiabálja)
 „Csókoljátok meg Farsang Tóbit sorban, utoljára,
 Csak vigyázzatok, rá ne essetek őkelme ifjúságára.“

Asszonyok:
 (Jajgatva kivonulnak, majd keresik a Kántort.)
 „Szegény kántor! Szegény kántor! Jaj! Szegény
 kántor!“
 (Visszhangzik kintről, miközben a Kántor észrevét-
 lenül elvegyül a bámész népek között.)

Lejegyezte és közreadja:
 Németh Péter Mikola és fia, Németh Balázs Kristóf

Farsangi panoráma Ipolydamásdról nézvést (2004)
 Benedek Zsolt felvétele

Alászálla Mikula az ipolydamásdi poklokra 2004 farsangján
 Benedek Zsolt felvétele

Andrej Szpunar

Lippóczy Norbert, Tarnow város díszpolgára

Régi nemesi család sarja, amely a XVII. századtól kezdve szőlőtermesztéssel és borászattal foglalkozott Tokajban. A család eredete Sáros megyébe nyúlik vissza, az egykori Felső-Magyarországra, ahonnan a nevé is vette. A család 1654-ben szerzett nemességet, nevét a megyebeli Lipóc településről kapta, ahol a birtoka volt. A XVII. század végén a nemzetség egyik ága Podolinba ágazott. Az akkori idők felvidéki hagyományainak megfelelően a Magyarország északi részén honos nemeseknek a tokaji borvidéken szőlősük volt. Eleinte csak saját fogyasztásra, később kereskedelmi céllal is termesztették a szőlőt.

A lengyelföldi borkereskedést **József** nevű dédapja (1787–1839), vármegyei bírósági, **Ferenc** nevű nagyapja, aki ötven esztendőn keresztül Podolin polgármestere volt, és apja, az idősebbik **Norbert** (1857–1932) is folytatta.

Lippóczy Norbert 1902. március 11-én született a Tokajhoz közeli Tállyán. 1925-ben végezte el a debreceni mezőgazdasági akadémiát, ahol mezőgazdasági mérnöki címet szerzett. Ugyanebben az esztendőben az ismert szobrász, **Alpo Sailo** meghívására finnországi tanulmányúton vett részt. Később Dániában és Ausztriában is megfordult.

1929-ben apjával együtt az immár független Lengyelországba utazott, hogy megvizsgálják borlerakat létesítésének feltételeit. Tarnowot választották, a hivatalos megnyitóra 1929. március 3-án került sor, három nappal azt követően, hogy hazahozták Aleppóból **Bem József** tábornok hamvait. Borászati raktárukat a *Katedralna* (= Katedrális) és a *Kazimierz Wielki* (Nagy Kázmér) utca sarkán lévő bérházban nyitották meg.

Legfőbb üzletfeleik a tarnowi, sandomierski és pelpini püspökség papjai voltak. Lippóczy Norbert volt a misebor szállítója. Lippóczyék tokaji borát úgyszintén vásárolták a földbirtokosok és kereskedelmi vállalatok is. 1939-re az eredeti 300 hektoliterről 600 hektoliterre emelkedett az értékesített bor mennyisége.

Ezekről az időkről maga Lippóczy így ír:

„1930-tól állandó lakhelyem Tarnowban van, ahová követtem a feleségem is.“ (1933-ban vette feleségül a cieszynai **Wojnar Korneliát**, aki a *Jagelló Egyetemen* végzett polonisztikát. Egyetlen fiuk született, **Piotr**.) A továbbiakban így emlékezik:

Így is voltak szerencsésebb évek, amelyekben nem csak a vállalkozás fejlődött jelentősen, de házasságunk is teljesen boldogságnak örvendett 1935-ben megszületett fiunk által, és a népművészeti gyűjtemények (népi festett üvegek, hucul kerámia és szentképek) is jelentősen gyarapodtak. Ebben az aránylag rövid időszakban sikerült 138 üvegfestményt és ikont, 200 darab hucul kerámiát és mintegy 40 kislengyelországi szentképet összegyűjtenem“.

A háború megtörte ezeket a boldog napokat.

A második világháború kitörését követő első napokban Lippóczy Norbert magyarországi szülőfalujába pró-

báltak menekülni, azonban a határátlépési kísérlet közben az ország keleti felét ellenőrzése alatt tartó szovjet hatóság, az NKVD elfogta őket, s tiltott határátlépés kísérlete miatt a családjával együtt letartóztatta. Öt év súlyos börtönre ítélték, amelyet a Szovjetunió területén kellett letöltenie. 1945-ben ugyan szabadlábba helyezték, ám a Lengyelországba való visszatérést nem engedélyezték a számára, mivel a repatriációt csak lengyel állampolgárok kérve nyújthatták. Büntetett előéletüként a Szovjetunióban dolgozott 8 éven át. Családjával, amely 1940 májusától Tarnowban élt, szabadon tarthatott ugyan kapcsolatot, ám csak neje, Kornélia nagy erőfeszítése révén kapott végül a moszkvai lengyel nagykövetségen konzuli útlevelet, s térhetett vissza 14 évi távollét után Tarnowba.

Borlerakatának államosítása következtében egy élelmiszeripari üzem ecetgyártó részlegénél sikerült elhelyezkednie. A vállalat igazgatójaként ment nyugdíjba 1968-ban.

Lippóczy Norbert háború előtt szerzett magángyűjteménye átvészelt a nehéz időket. Nyugdíjasként tovább hódolt gyűjtőszesznek. Érdeklődése főleg az üvegfestményekre, hucul kerámiára és szakrális faragványokra terjedt ki.

1956-ban, köszönetképpen a tarnowiak által a kommunisták ellen felkelt magyarok számára nyújtott segítségért (a tarnowiak azokban a magyar testvéreink számára oly nehéz időkből 100 liter vért és 2 vagon ruhaneműt és élelmiszert küldtek Budapestre) a *Tarnowi Egyházi Múzeum*nak adományozta a gyűjteményében lévő üvegfestményeket és hucul kerámiát, amely összesen 300 darabot tartalmaz és az európai népművészet egyedülálló részét képezi.

1956-ban ugyancsak Lippóczy Norbert lett a társalapítója és egyben tiszteletbeli elnöke a *Tarnowi Magyarbarátok Társaságának*. Kezdeményezésére a Társaság gyűjtötte a tarnowi **Bem József** tábornokra, a *Népek Tavasza* hősére és az adjutánsával, Petőfi Sándorral való kapcsolataira vonatkozó emlékeket.

A Népek Tavasza időszakának szentelt, párszáz példányt tartalmazó könyvgyűjtemény (hungarikák és polonikák) a tarnowi múzeum értékes depositumait alkotják és a tábornok személyiségét bemutató állandó kiállítás, amelynek egy része látható; 1998-ban megtekintette Lengyelország és Magyarország államfője, **Aleksander Kwasniewski** és **Göncz Árpád** is.

Mint az ex librisek gyűjtője, amelyeket 1957-től gyűjtött (az első ex librist az ismert tarnowi művésztől, **József Szuskiewicz**től kapta) mintegy 35 ezer darabot tudhatott magáénak, amiből 25 ezret a *Tarnowi Járasi Múzeum*nak, a többi pedig a budapesti *Magyar Mezőgazdasági Múzeum*nak, a *Zielone Górzei Szőlészeti Múzeum*nak adott át. A budapesti Magyar Mezőgazdasági Múzeum az ex libriseken túlmenően úgyszintén megkapta a családtól

örökölt tokaji boretiketteket, valamint mintegy 1200 szó-
lészeti témájú könyvet.

1963 és 2008 között az ex libris-kollekciója több mint
80 vándorkiállításon vett részt Lengyelország sok váro-
sában, Magyarországon, Csehszlovákiában, Bulgáriában
és Németországban.

1989-ben Lippóczy Norbert kezdeményezésére és szer-
kesztésében napvilágot látott (333 példányban) a *Tarnowi
ex librisek* I. és II. kötete (magán- és közületek anyagai).
Lippóczy ugyancsak gyűjtötte a szőlészettel kapcsolatos ex
libriseket és a borászattal összefüggő könyveket.

1992-ben jelentek meg Wrocławban Lippóczy emlék-
iratai az 1939 és 1953 között a gulagokon eltöltött évekről
(*Zapiski z gulagu*).

Érdemei elismeréséül és a magyar kultúra lengyelor-
szági népszerűsítéséért megkapta a *Magyar Köztársasági
Érdemrendet*.

Bibliofil volt, a könyvek jelentették a következő szenve-
délyét. 1925-ben megkapta ajándékba a Karéliában gyűj-
tött finn nemzeti eposzt, a *Kalevalát*. Ez egy gyűjtőmunka
kezdetét jelentette. A Kalevala-gyűjtemény az eposznak 55
példányát tartalmazza. Ennek a kollekciónak az egyedi-
sége abban van, hogy együtt található egy alkotás külön-
böző nyelvű és különböző grafikusok által illusztrált válto-
zatai. A példányok többsége ajánlásokat is tartalmaz.

A kollekció egészes, nem csupán fordításokat, hanem

illusztrációkat, színházi feldolgozásokat bemutató albu-
mokat, a finn történelemről és irodalomról szóló feldol-
gozásokat is tartalmaz, tehát a Kalevala valaha megjelent
összes kiadása történetét és bibliográfiáját felölelő lexi-
kon. Lippóczy Norbert bibliofil gyűjteménye nagy jelentő-
ségű, a maga nemében egyedülálló Lengyelországban.
Egy része 1990/91 fordulóján került bemutatásra a *Tarto-
mányi Közkönyvtárban*, Tarnowban.

Tarnowban, annak a Mickiewicz utca 1-es szám alatti
háznak a homlokzatán, amelyben életének utolsó éveit
töltötte, a *Tarnowi Magyarbarátok Társaságának* kezde-
ményezésére, születésének századik évfordulóján emlék-
táblát helyeztek el a következő szöveggel:

„*Tu mieszkal inż. Norbert Lippóczy 1902–1996, Wę-
gier z urodzenia, Polak z wyboru, Zasłużony Działacz Kul-
tury, Współzalożyciel TTPW, Honorowy Obywatel Miasta
Tarnowa*“.

„*Itt élt Lippóczy Norbert mérnök 1902–1996, száрма-
zására nézve magyar, választására nézve lengyel, a kul-
túra érdemes munkása, a Tarnowi Magyarbarátok Társa-
ságának társalapítója, Tarnow város tiszteletbeli pol-
gára*.“*

*A szövegben forrásként felhasználtuk a **Dr. Tadeusz Bukowski,**
Janina Jarosz és Maria Jamrozik által összegyűjtött forrásokat.

A GEMERPRODUKT szőlősei és gyümölcsösei Alsóvályban

Tartalom

VEZÉRCIKK

Miért éppen a bor? (Hizsnyan Géza) 1

LÁSSÁTOK, FELEIM!

Hizsnyan Géza: Gömőri családörtönet – egy egri esúcsborász Putnokról 3
B. Kovács István: A szőlőművelés múltjából a Vály-völgyön 6
Faggyas István: A keleméri határ szőlős területei 9
Ádám Sándor: Vallomásféle a tájról és a borról 15
Koresog László: Adalékok az ipolynyéki szőlőtermesztéshez 17
Tóth Ferenc: A közép-szlovákiai borvidék múltja és jelene 19
Gaál Lajos: Gömör természeti öröksége 30. 24
Kiss László: Palócföld orvosai 2. Madács Péter 29
Tóth Lajos: „Ha megfordultunk, mindig a láger világoosságát láttuk“ 3. rész 32
Mács Zoltán: Oly korban... 39

FUTÁRSZALON

Bettes István – Csótó László: A mutatványos, Az ezredforduló jegyében, Tolvajok, Cantata, Balog-völgy, Mese a ménészgazdáról (versek – grafika) 42
Zmeták Ernő: Tél Lándokon, Férfiakt-tanulmány a bajmóci kórház mozaikjához 44
Csontváry-Kosztka Tivadar: Őz-tanulmány 45
Aba-Novák Vilmos: Igali falurészlet 45
Keleti szőnyegek 46

EMLÉKEZETÜNKRE

Fábry János: Életem első feléből (1830-tól 1867-ig) III. rész 47

EMBEREK – MŰVEK – ESEMÉNYEK

A haza hozzá sem volt oly kegyes... Hubay Miklós születésnapjára (Hizsnyan Géza) 56
A Cselényi-jelenség megfejthetetlen titka (Kövesdi Károly) 57
„Mindig az igazságot...“ (B. Kovács István) 59
Életem és mélyföldtani kutatásaim (Szepesházy Kálmán) 62
Szepesházy Kálmán levele Turczel Lajoshoz 72
Részletek Szepesházy Kálmán végrendeletéből 72
Megkezdődtek a III. Gömőri Országnapok (bk) 73
A régió és a város számára kiemelkedő esemény (Szászi Zoltán) 75
Szelezky Zita Magyar Örökség-Díjas (Ligárt Éva) 76
Méltón hirdeti a magyar nép dicsőséges tetteit (Koós István) 77
Könyvről-könyvre 80

AGÓRA

Mács József: Tudásszomj, helytállás, nemzethez való hűség 82
Egy életre szóló kirándulás (Dósa Annamária) 84
Szabó László: Hubay Micu bácsi 86

HETED-HÉT MAGYAR ORSZÁG

Németh Péter Mikola: „Hetedhét Ipolyon innen és túl...“ 87
Andrej Szpunar: Lippóczy Norbert, Tarnow város díszpolgára 91

A címlapon: Czenhe Zoltán felvétele (Borkóstoló a ragályi szőlőhegyen)
Jelen számunkat Lippóczy Norbert ex libriseivel illusztráltuk.

A folyóiratban közölt autorizált írások nem feltétlenül tükrözik a kiadó és a szerkesztőség értékelését.

Az északi magyar peremvidék fóruma

A lap fővédnöke: Tózsér Árpád
Főszerkesztő: B. Kovács István
Szerkesztő: Kövesdi Károly

Szerkesztőbizottság:

Beke Zoltán (Rozsnyó)
Bodnár Mónika (Putnok)
Gaál Lajos (Rimaszombat)
Gyetvai Zoltán (Losonc)
Hizsnyan Géza (Rimaszombat)
Kovács Ágnes (Rozsnyó)
B. Kovács István (Rimaszombat) – elnök
Mihályi Molnár László (Szepsi)
Pálkás Tibor (Ipolyás)
Puntigán József (Losonc)
Szabóné Bendik Márta (Ipolyás)

Képszerkesztő: Kovács Szabolcs

Lapunk az Interneten is olvasható.
Szerkeszti: Gyetvai Zoltán
www.gomorország.sk

Megjelenik: negyedévenként

Nyilvántartási szám: MK SR 2252/2000 • ISSN 1335-6410

Kiadja a rimaszombati Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület
a Patrióta Kiadó (Rimaszombat) által
Felelős kiadó: Dr. Kovács István, elnök

A szerkesztőség címe: Železničiarska 1, 979 01 Rimavská Sobota
Tf.: 0905 846 618;

E-mail: gemamuz@isternet.sk

Nyomdai előkészítés: Kovács Szabolcs, Marian Ševčík, Ex-print

Nyomta: Ex-Print, Losonc

Példányszám: 1000

ISSN 1335-6410

Ára: 60,- Sk/500,-Ft/2,-Eur

Előfizethető a szerkesztőség címén.

Vychádza: štvrťročne

Číslo registrácie: MK SR 2252/2000 • ISSN 1335-6410

Vydáva Gemer-malohontský muzeálny spolok v Rimavskej Sobote,
prostredníctvom vydavateľstva Patrióta (Rimavská Sobota)
Adresa redakcie: Železničiarska 1, 979 01 Rimavská Sobota

Tel.: 0905 846 618;

E-mail: gemamuz@isternet.sk

Tlačiarenská príprava: Kovács Szabolcs, Marian Ševčík, Ex-print

Tlač: Ex-Print, Lučenec

Náklad: 1000 ks

ISSN 1335-6410

Cena: 60,- Sk/500,-Ft/2,-Eur

Objednávky na adrese redakcie.

Jelen számunk szerzői

Aba-Novák Vilmos, festőművész (1894–1941)
Ádám Sándor, borász (Détér)
Bettes István, költő (Pozsony)
Csótó László, grafikus (Királyhelmec)
Csontváry-Kosztka Tivadar, festőművész (1853–1919)
Dósa Annamária, újságíró (Losonc)
Fábry János, tanár, múzeumalapító (1830–1907)
Faggyas István, honismereti kutató (1912–2007)
Gaál Lajos, geológus (Rimaszombat)
Hizsnyan Géza (Rimaszombat)
Kiss László, orvostörténész (Csilizradvány)
Koós István, honismereti kutató (Nagybalog)
Korcsog László, honismereti kutató (Ipolynyék)

B. Kovács István, gömörológus (Rimaszombat)
Kövesdi Károly, publicista (Pozsony)
Ligárt Éva (Tornalja)
Mács József, író (Pozsony)
Mács Zoltán, id. (Rimaszombat)
Németh Péter Mikola, költő (Vác)
Samu Levente, egyet. hallgató (Jánosi)
Szabó László, néprajzkutató (Szolnok)
Szászi Zoltán, költő, publicista (Rimaszombat)
Szepesházy Kálmán, geológus (1919–2008)
Szpunar, Andrej, muzeológus (Tarnow, P)
Tompa Mihály, költő (1817–1868)
Tóth Ferenc, borász (Rimaszombat)
Tóth Lajos (Nagybalog)
Zmeták Ernő, festőművész (1919–2004)

A magunk kenyere

GEMERPRODUKT Gyümölcészeti és Szőlészeti Szövetkezet - Rimaszombat

A Gemerprodukt Gyümölcészeti és Szőlészeti Szövetkezet 2003-ban alakult meg, a kezdetek azonban 1998-ig nyúlnak vissza, amikor az alapító tagok egyike még magánvállalkozóként tevékenykedett. A vállalkozás jellegében döntő változás állt be a szövetkezet egyik későbbi tagjának kezdeményezésére, aki 1999-ben javasolta a 62 ha kiterjedésű szőlészet bérbevételét a *Vályvölgye* mezőgazdasági szövetkezettől.

A vállalkozás megszilárdítása érdekében akkor döntés született két család részvételével történő szövetkezet megalapításáról. A szövetkezet 2004-ben felvásárolta a korábbi magánvállalkozó összes passzívumát és aktívumát és így folytatta tevékenységét.

A szövetkezet megalakulásától kezdve végzi a 11 növényi termék védelmére szolgáló készítmények biológiai bevizsgálását a volt ÚKSÚP (Mezőgazdasági Központi Ellenőrző és Bevizsgáló Intézet) rimaszombati földjein. A vizsgálatokat az intézet gazdag tapasztalattal rendelkező volt dolgozói végzik.

Jelenleg a szövetkezet célja a borszőlő intenzív termesztésének stabilizálása a 28 hektárnyi szőlészetben és egyúttal intenzív gyümölcstermesztés 28,5 ha területen. Céljai közé tartozik továbbá a vállalkozás bővítése bortermelelssel és gyümölcslevek készítésével, a gyümölcs klimatikus tárolásának biztosítása és az EU normáinak megfelelő akkreditáció megszerzése a növényvédelem céljaira szolgáló készítmények terén. További kiegészítő tevékenységnek számít a tanácsadás a növényvédelem és alkoholgyártás területén.

A szövetkezet tagja a Szlovák Köztársaság Gyümölcstermesztési Uniójának, valamint az Integrált Gyümölcstermesztési Szövetkezet és az Integrált Szőlő- és Bortermeleltesi Szövetkezetnek (IPROVIN).

A szövetkezet vezetői:

Id. Balog János mérnök
elnök

Tóth Ferenc mérnök
alelnök, ágazati igazgató

Ifj. Balog János mérnök
ágazati igazgató

Balog Csaba
ágazatvezető

